1449

पिनां भङ्गवानस्थिरे २९ श्रीकृष्णगोविंद हरे मुरारे कृष्ण हृदं त्वं स्मरहेतिविह्वलाः विसृज्य कर्माणि गृहस्य सर्वतो योगीवचानंदग
तानपेक्षर ३० काश्चित्समर्थास्तपरस्परं वचः समेत्य राजन्मगृणन्त्स्ववीजने ऊचुः स्खलद्गद्गदकंठवाचः स्वतः श्रवद्वाष्पकलाव
हृहशाः ३१ गोप्य ऊचुः यहो निर्निमेषं हि जनस्य चित्रं परं चरित्रं गतिरन्नयोगं श्रवणेन वा स्वं हृदि भाव्यमन्यद्दैवो न जानाति कृतोऽस्मा
तृष्णः ३२ गतेऽपि यदूपद्दिनेन ननु हिहाय गंतुं समवस्थितो यं गतेषुं रीशाणापतावद्धोस्मि किं किं न कई चत तो भविष्यत् ३३
इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां मथुराखंडे अक्रूरागमने नाम तृतीयोध्यायः २ ॥ श्रीनारद उवाच एवं गदंतीनां राजन्गोपीनां
थिरहंपरं विज्ञाय भगवान्देवः श्रीघ्रं नामार्गं हृयन्ययौ १ यावंती योषितो राजंस्तावद्रूपधरो हरिः स्वयं संबोधयामास वाग्भिः स
दीर्घं पृथक्पृथक् २ श्रीराधामंदिरं गत्वा दृष्ट्वा राधां च मूर्छितां बहिःस्थिता सखीसंघेन नाटसुरलीकले ३ कृत्वा वेशीधनिंगाधासह
लोस्याय चातुरा नेत्रे उन्मील्य दृदृशे श्रीगोविंदं समागतं ४ पद्मिनीव गतानंदं पद्मिनीपद्मिनीपतिं वीक्ष्योत्थाय गता यासे सा द
णासनं ददौ ५ अश्रुपूर्णमुखीं दीनां राधां कमललोचनां प्रोवीनी भगवानाह मेघगंभीरया गिरा ६ श्रीभगवानुवाच विनात्व म
कथं भद्रे मा शोकं कुरु राधिके अथवा गंतुकामं मां ज्ञात्वासि विरहातुरा ७ श्वो भाराववतारायकंसादीनां वधाय च ब्रह्मणा प्रा
र्थितः साक्षात्तातौ देवैस्त्वया सह ८ मथुरां हि गमिष्यामि हरिष्यामि भुवो भरं शीघ्रमत्रागमिष्यामि करिष्यामि शुभं तव ९ नार
दउवाच इत्युक्तवंतं जगदीश्वरं हरिं राधापतिं प्राह वियोगविह्वला दावाग्निना दावलतेव मूर्छिता स्वकंपरोमांचितभावसंहृता १०
श्रीराधोवाच भुवो भारं हरस्त्वं मलेच्छ श्रीव्रजकृतंपरे मे शपथं शृणु स्वतः गतेत्वपिप्राणपतौ च विग्रहं कदाचिदद्वै वनधारयाम्यहं ११
यदाप्य मे त्वं शपथं न मन्यसे हि तीयवारं वद यामि वाक्यं प्राणोदरे गंतुमतीवविह्वला कर्पूरधूलेः कणवद्भ्रमिष्यति १२ श्रीभ
गवानुवाच वचनं वै समागमं हरिकं तं तमोम्यहं भक्तानां वचनं सधु हरीकर्तं न च क्षमः १३ श्रीदामशापात्सर्वस्मात्क्लोको के क
लहान्मम शतवर्षं ते वियोगो भविष्यति न संशयः १४ मा शोचं कुरु कल्याणि वरं मे स्मर राधिके मासं मासं वियोगं ते दर्शनं मे भ

स

1450

गर्ग॰
म॰
३

विष्यति १५ राधोवाच मा संप्रति वियोगो मे दातं त्वद्दर्शनं हरे वेत्रागमिष्यसि तदा सूनङ्गः स्वात्संत्यजाम्यहं १६ लोकाभिरामज
न्मूषण विश्वदीपक न्दर्पमोहन जगद्दुर्जनार्तिहारिन् आनंदकंद यदुनंदन नंदसूनो यास्यागमे स्वशपथं कुरु मे प्ररस्तं १७ श्री
भगवानुवाच रंभोरु मा संप्रति ते वियोगो वेत्रागमिष्ये शपथं गवां मे निःसंशयं निष्कपटं वचस्त्वमवेहि राधे कथितं मया सत् १८
यो मित्रतां निःकपटं करोति निःकारणे धन्यतमः स एव विधाय मैत्रीं कपटं विदध्यात्तं लंपटं हे तपटं नरं धिक् १९ कर्मेन्द्रियाणी
ह यथा रसादीं स्तथा सकामा मुनयः सुवंधयत् मनाग्रज्ञानं तिहि नैरपेक्ष्यं गूढं परं निर्गुणलक्षणं तत् २० ज्ञाने ननिसंततः समदर्शिनो
ये दांतात्मदांतः किल नैरपेक्षाः ते नैरपेक्ष्यं परमं सदैव मेत्तानेंद्रियादीनि यथा रसादीन् २१ सर्वं हि भावं मनसः परस्य रंतस्य कर्तो।
भामिनि जायते ततः प्रेमैव कर्तव्यमतो मयि त्वतः प्रेम्णा समानं भुवि नास्ति किंचित् २२ यथा हि भांडीरवटे मनोरथो बभूव राधे
द्विनथा भविष्यति श्रुद्दैनकं प्रेम च सद्धि राधिनं तत्रापि संतः किल निर्गुणं विदुः २३ ये राधिकायां त्वयि केशवे मयि भेदं न कुर्वंति
ति दुग्धयथ शौक्लवत् त एव मे ब्रह्मपदं प्रयांति तदेहे तर्कं स्फूर्जित भक्तिलक्षणाः २४ ये राधिकायां त्वयि केशवे मयि पश्यंति भेदं कु
धियो नरा भुवि ते कालसूत्रे प्रपतंति दुःखिता रंभोरु यावत्किल चंद्रभास्करौ २५ नारद उवाच एवमाश्वास्य तां राधां सर्वगोपीगणां तथा
आययौ नंदभवने भगवान्नयकोविदः २६ अथ सूर्योदये जाते नंदाद्याः शकटैर्बलिं नीत्वा रथान्समारुह्य सर्वे श्री मथुरां ययुः २७
आरुरोह महत्सांभोस्वरथं गांदिनीसुतः प्रयाने मकरोद्राजन् मथुरां द्रष्टुमुद्यतः २८ कोटिशः कोटिशो गोप्यो मार्गे मार्गे समास्थिताः
पश्यंत्यस्तान्निर्गमने क्रोधात्क्षमो हविह्वलाः २९ क्रूरक्रूरेति चाक्रूरं वदंत्यः परुषं वचः रुरुधुः सर्वतो यानं यथा केसरथं चनाः ३०
अक्रूरस्य रथं राजन्निजघ्नुर्यष्टिभिर्भृशं अश्वांस्तथा सारथिं च भगवद्विरहातुराः ३१ अश्वास्तत्र सम्भ्रमेत ताडितास्तत्र तनाः गोपी॰
दोष्ट्रलिचाते न सारथिः पतितो रथात् ३२ विहाय लज्जां लोकस्य समाकृष्य रथाद्बलात् केकणोल्ले डरकूरं पश्यतोः कृसरामयोः ३३
गोपीयूथ बलेदृष्ट्वा सबलो भगवान्हरिः गोपी संबोधयामास सन्दिशोनी गांदनीसुतः ३४ संध्यायामागमिष्यामि मा शोचं कुरुतां गनाः ३

पश्यन्नश्वान्समुद्वाशैर्माकृष्टस्तैर्व्रजौकसः २५ इत्येवमुक्त्वा सार्थं समागतो ऽक्रूरेण कृष्णो बलदेवसंयुतः नंदंगमैर्वागमयैर्मनोहरैः
र्येये यौ पुरीं यादववृंदमंडितां २६ यावद्रथं केतकृतांश्वरेण गालव्यनेतावदजीवमोहात् स्थितान्यभूवन्यथि चित्रवन्ताः स्मनाहरे।
वीक्ष्य सुताः गताशाः २७ ॥ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां मथुराखंडे मथुराप्रयाणं नाम चतुर्थोऽध्यायः ४ ॥ नारद उवाच हरिरक्रू-
रागमाभ्यां मथुरोपवने गतः यमुनानिकटे स्थित्वा वारि पीत्वा रथं ययौ १ अक्रूरः स्नातुमुत्तार्य स्नातं श्रीयमुनां गतः नित्यनैमित्ति-
ककर्मविधिं शविमले जले २ जले वागाधगंभीरे महावर्तसमाकुले ददर्श रामकृष्णौ तौ वंदनौ गांदनीसुतः ३ विस्मितस्तो रथे पश्य-
न्पुनर्वारि स्थितोऽनघ ददर्श तत्र सर्पेन्द्रं कुंडलीभूतमास्थितं ४ तस्योत्संगे महालोकं गोलोकं लोकवंदितं गोवर्द्धनाद्रियमुनां वृंदा-
रण्यं मनोहरं ५ सूर्यकोटिमार्तंडज्योतिषां मंडलेप्रभं परिपूर्णतमं साक्षाच्छ्रीकृष्णं पुरुषोत्तमं ६ कोटिमन्मथलावण्यं रास
मंडलमध्यगं राधया सहितं देवं तत्राक्रूरो ददर्श ह ७ तत्राकृष्णं परं ब्रह्म नत्वा नत्वा पुनः पुनः कृतांजलिपुटोऽक्रूरः स्तुतिं चक्रे ति-
थितः ८ अक्रूर उवाच नमः श्रीकृष्णचंद्राय परिपूर्णतमाय च असंख्यब्रह्मांडाधिपतये गोलोकपतये नमः ९ श्रीराधापतये तुभ्यं व्र-
जाधीशाय ते नमः नमः श्रीनंदपुत्राय यशोदानंदनाय च १० देवकीसुत गोविंद वासुदेव जगत्पते यदूत्तम जगन्नाथ पाहि मां पु-
रुषोत्तम ११ वाणी सदा ते गुणवर्णने स्यात् कर्णौ कथायां मम दोष्णु कर्मणि मनः सदा त्वच्चरणारविंदयोर्दृशौ स्फुरद्धामविशेषद-
र्शने १२ नारद उवाच एवं संस्तुवतस्तस्य पश्यतो विस्मितस्य च अंतर्दधे कृष्णः स लोको भगवान्प्रभुः १३ नत्वा तं च ततोऽक्रूरः
कृत्वा नैमित्तिकीं विधिं ज्ञात्वा कृष्णं परं ब्रह्म विस्मितो रथमाययौ १४ दिनांत्ये रामकृष्णाभ्यां वनयज्ञोऽदिनीसुतः रथेन वायुवेगेन तस्ति-
स्तगंभीरनादिना १५ पुरस्योपवने तत्र वीक्ष्य नंदं यदूत्तमः अक्रूरं शाद्पद्मसन् मेघगंभीरया गिरा १६ श्रीभगवानुवाच मथुरा-
यां हि गंतव्यं भवता स्वरथेन वै गोपालैः सहितः पश्चाद्गमिष्यामि मानद १७ अक्रूर उवाच देवदेव जगन्नाथ गोविंद पुरुषोत्तम
सहाग्रजः सगोपालो गच्छ मे मंदिरं प्रभो १८ पादारविंदरजसा पवित्रीकुरु मद्गृहं त्वां विना न गमिष्यामि मंदिरं स्वं जगत्पते १९

श्रीभगवानुवाच गृहं त्वागमिष्यामि हत्वा वै यादवाहितं सबलो बांधवैः सार्द्धं करिष्यामि प्रियं तव १० नारदउवाच अथतत्र
स्थिते कृष्णे सोऽक्रूरो मथुरां गतः निवेद्य वै दकं सायं ततः स्वभवनं ययौ ११ अथापराह्णे सबलं गोविंदं बालकैः पुरीं दृष्टुमभ्युदिते
वीक्ष्य नंदो वाक्यमथाब्रवीत् १२ आजवे नपुरी वीथ्यंगतं त्वं भवता किल न गोकुलं विद्धि चैनां कंसराज्ये महाभये १३ तथास्तु।
चोक्त्वा भगवान्हृष्टे नंदश्रणोदितैः गोपालैर्बालकैः सार्द्धं सबलो गतवान्पुरीं १४ प्रासादैर्गगनस्पर्शैर्हेमरत्नविचित्रदैः शोभि।
तां दुर्गसंयुक्तां देवधानीमिव स्थितां १५ कालिंदीरत्नसोपानैः स्फुलहर्म्यैः कृतद्रुलैः अलकामिव शोभाढ्यां दिव्यनारीनरैर्युतां १६
प्रेक्षन्ती मथुरां कृष्णो यानि नानामंदिराणि च पश्यन् गोपालकैः सार्द्धं राजमार्गे विवेश ह १७ कृत्वागतं तं वसुदेवनंदनं वकृष्णतावे
मथुरापुरांगनाः त्यक्त्वाथ कर्माणि विसृज्यनाः शिशून् हृष्ट्वा यथावन्नुदर्थिं यथापगाः १८ काश्चिन्नहर्म्यात्किल जालदेशात्कं।
ज्ञातकाश्चित्प्रदितो गवाक्षात् विनिर्गता द्वारकपाटदेशान्नवयौवनं ददृशुः पुरंध्यः १९ एकं हलं त्वक्तलमानने स्वांकिमयुग
नीतुं मनांसि हर्तं पश्चात्कृते मौलितले दधाने किंपहृगानां हरणं हितीयं २० पीनोवरार्द्धं वलितस्फुरत्कटावर्द्धं तदंसे जलदेयु।
धातरितं पद्मं करे सां हृदि वैजयंती स्रजं दधाने वसुदेवनंदनम् २१ विलोक्य सर्वाः पुरुषः पुरस्त्रियो विलोलपादीननवीनकं
दुलं बालार्कहेमांगदबाहुमंडलं राजन्नसंख्यांडपलिपितात्यरं २२ पृथुरुवाच श्रुतो हृदावने रम्यं यत्र संनिहितो ह्ययं यस्यागोप
रामाः सर्वे पश्यंस्ते नमनोहरं २३ यस्यागोपरमण्यस्ताभिः किं सुकृतं कृतं पिबंति या रसं गोपस्यास्याधरामृतं २४ नारद
उवाच राजमार्गे रंगकारं रजकं यांतमुन्मदं गोपालानुमतेनैव प्राह तं मधुसूदनः २५ देहि नो मित्र वासांसि रुचिराणि महामते दा
तस्ते हि परं श्रेयो भविष्यति न संशयः २६ प्रज्वलन्कृष्णवाक्येन हूतेनाग्निर्यथा भृशं कंसभृत्यो महादुष्टः प्राहेदं प्रथिमाधवं रजकः
ईदृशान्येव वस्त्राणि पितृभिर्वः पितामहैः धारितानि किमु हूताः स्थान कौपीनधारकाः २७ मायायुष्मान्नगरात्सर्वे वैजीवितेछया
कारागारे कारयामि युष्मान्वस्त्रहरान्नहं २८ नारदउवाच एवं प्रवदतस्तस्य रजकस्य यदूत्तमः जहार मस्तकं सद्यः कराग्रेणैव बली ध

गर्ग॰ म॰ ४

1453

लया ४० नक्ष्योतिः श्रीवनश्यामे नीनेजातं विदेहराट् सयमलदतुगाः सर्वेवासः कौशाम्बि सज्जवै ४१ उडुवुः सर्वेनो राजन्नुशारकाले।
यथायथनाः गृहीत्वात्मप्रिये वस्त्रे स्थितयो रामकृष्णयोः जगृहुर्गोपवालास्ते राजमार्गे जनाश्च पि ४२ नष्टा रत्नाविटो वालो वासांसि सिहविरा
ताच वस्त्रं व्यस्तं परिदधुः श्रीकृष्णस्य प्रपश्यतः ४३ वीक्ष्यन्तौ वालकः कश्चित्कृष्णस्य वलदेवयोः विचित्रवर्णैर्वासोभिर्दिव्यवेषं चकार
ह ४४ तथान्येषां शिशूनां च यथायोग्यं विधानतः राजन्वरमया भक्त्या पुनः कृष्णं ददर्श ह ४५ प्रसन्नो भगवांस्तस्मै प्रादात्सारूप्यमात्मनः
वलं श्रियं तथैश्वर्यं वलदेवो ददौ पुनः ४६ ॐ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीमथुराखंडे श्रीकृष्णप्रवेशो नाम पंचमोध्यायः ५
नारद उवाच अथ गोपालकैः सार्द्धं श्रीकृष्णो नंदनंदनः गृहं जगाम सबलः सुदाम्नो नाम मालिनः १ दृष्ट्वा तौ स समुत्थाय नमस्कृत्य
कृतांजलिः पुष्पसिंहासने स्थाप्य प्राह गद्गदया गिरा २ सुदामोवाच धन्यं कुलं मे भवनं च जन्म त्वय्यागते देवकुलानि सप्त मातुः पि
तुः समं तस्याः प्रियाया वैकुंठलोकं गतवंति मन्ये ३ भूभारहर्तुं सकलं यदोः कुले जातौ युवां पूर्णतमौ परेश्वरौ नमो युवाभ्यां मम दीन
दीनैरहं गतनाभ्यां जगदीश्वरौ परौ ४ नारद उवाच इत्युक्त्वा पुष्परचनालंकारान्मधुपध्वनीन् निवेद्य मकरंदाढ्य मालाकारेण नाम ह ५
२ धृत्वा तत्पुष्पनिचयं सबलो भगवान्हरिः ददौ गोपेभ्य आज्ञानां प्राह प्रहसिताननः ६ गृहीयसे मम दासे भक्तिर्भूयात्सदा तव मद्भक्ता
नाव संगः स्यात्मत्सारूप्यमिहैव हि ७ वलदेवो ददौ तस्मै श्रियं चाल्यवर्द्धिनी उत्थाय तौ ततो राजन्वीथीषु व्रजरमतः ८ यांतौ स्त्रि
यं पश्यन्नेत्रां पाटीरालेपभाजनं विभ्रतीं युवतीं कुब्जां पथि पप्रच्छ माधवः ९ श्रीभगवानुवाच कात्वं कस्य प्रिया सुभ्रु कस्यार्थं चंदनं।
त्विदं देह्यावयोर्येन तव चिरं श्रेयो भविष्यति १० सैरंध्र्युवाच दास्यस्मि सुंदरवर कुब्जानाम महामते सद्गुल्ला पेशिपाटीरं जातं भोज
पतेः प्रिये ११ तथापि कंसदास्यस्मि सांप्रतं तव चाग्रतः हसितं सुंदरं दृष्ट्वा समे भुजदंडे ह्यस्ति मे मनः युवां विना कोन्यतमो ह्यनुलेपं कर्तुमर्हे।
सि युवयोस्तु समं रूपं त्रैलोक्ये नहि विद्यते १२ नारद उवाच उभाभ्यां सादरौ सार्द्धं हर्षिता ह्यनुलेपनं अथ तत्रांगरागेण रामकृष्णौ वि
रेजतुः १३ जगृहुश्चंदनं दिव्यं किंचित्किंचिद्व्रजार्भकाः त्रिवक्रामयतां कृष्णः स्वकुब्जीकर्तुं मनो दधे १४ आक्रम्य पद्भ्यां प्रपदे ङ्गुलिद्वयं

गर्ग० श्रोजानुहस्तेन विभुः परेश्वरः प्रगृह्य तन्नां विवृक्के प्रपश्यतां वकां तनुं तां पुरनीनमहरिः तदैव सा पद्मिसमानविग्रहा रतिं वरं भोदि·
म० पतीवद्रूपिणी भूता गृहीत्वा हरिं तं वाससि स्थिता विस्मिता ज्ञानमनोजविह्वला ८ श्रीभगवानुवाच गच्छाशु हे सुंदरि वर्ष्म मजूदं त्वं कंसभवे
५ तं किल नो स्स हे वयं प्रसीद सर्वज्ञ रसज्ञ मानद त्वया भृशं प्रोन्मथितं मनो मम १९ नारद उवाच तदैव गोपाः जहसुः परस्परं ग्रहोक्ति
मेतत्करतालनिस्वनैः प्रहस्य रामस्य हरिः प्रपश्यतस्तया याच्यमानो ह्यवदन्मधुरं वचः १९ श्रीभगवानुवाच गृहेऽस्ति यस्मान्मथुरापुरीं यव
सेनिय वैवजनास्तसौम्याः ये ज्ञात पंथानस्तरहे न यं ति ह्यागुरी याम तवागमिष्ये २० नारद उवाच एवमुक्तो तरी यां तं समाकृष्य गि
राईया राजमार्गं व्रजन् कृष्णो वैश्यपत्न्याभ्यानन्ददर्श ह २१ पुष्पतांबूलगंधाढ्यैः फलैर्द्रव्यफलैर्हरिं संपूज्य स्वापणे स्थाप्य ने गुरुशस्थियो
विशः २२ वैश्य उवाच भवे देव ते राज्यं नाव कान्सरतासदा वयं त व प्रजा देव राज्ये प्राप्ते न कंसरे न २३ एवमुक्तः स्मितो वैश्यान्को
दंडस्थान मच्युतः ततेन पृच्छुः सुधियः कोदंडे भंगशंकया २४ तद्रूपरूपमाधुर्यमोहिता ये च माथुराः कोमारप्रपश्येदिह यत्नस्तु
स्तदिहतवः २५ ते दृष्टेन यथाकृष्णः प्रविष्टो यत्र धनुःस्थलं मैत्रीकुर्वन्वयस्यैश्च माथुरैः पुरवालकैः २६ यथैं द्रं हे मचित्राख्यं कोदंडे ८
समन्तालकं पुरुषैः पंचसाहस्रैर्नैतं ते योगं व्रजाद्भुतं २७ युक्ष्यातमर्पं क्लिष्टलक्षभारसमर्पं वज्रदर्शं पौरजनैरर्चितं यज्ञमंडपे १
न भार्गवेण रत्नं यदुराजाय माधवः दृदर्श कुंडलीभूतं सालाक्षेषमिवस्थितं २९ वार्यमाणो न्मभिः कृष्णः प्रसह्य पश्यतां च पश्यतां
तत्र पौराणां सज्जं कृत्वा च लीलया ३० आकृष्य कर्णपर्यंतं तं दोर्दंडाभ्यां हरिर्धनुः बभंज मध्यतो राजन्निक्षुदंडं गजो यथा ३१ भज्य
मानस्य धनुषः टंकारो भूत्तडित्स्वनः ननाद तेन ब्रह्मांडं सप्तलोकैर्बिलैः सह ३२ विचेलुर्दिग्गजाः सर्वे राजन् भूखंडमंडलं तदैव वा
यिरीभूता पृथिवी योजनमंडली ३३ कंसस्य हृदयं शश्वत् विददार च दीर्घं तद् हृद्गिताः प्रकुपिता उत्थिता आततायिनः ३४ गृहीत्वा
कामांश्री कृष्णे प्रत्युग्रं धनुर्धरमिति युयुत्सानागतान्वीक्ष्य सशस्त्रान्बलकेशवौ कोदंडशकलेनीलाजघ्नतुर्दैमेदान्मृशं शकला ५
तिप्रहारेण केचिद्वीरास्तु मंडले ३७ विचेलुर्माथुराः सर्वे दंडदुद्रुवस्तदिह तत्रवः पुर्यां कोलाहले जाते नराणां जातं महद्भयं ३८ भोज

1454

राजसमाजे च मकस्मान्निपपात ह गोपालैः सबलः कृष्णो यावन्नापस्थलान्नृप ३९ प्रायद्यौ नंदनिकटं संध्याकाले तिथौ निवत् तिरी
स्तो विंदस्वरूपमद्भुतं विमोहिता वै मथुरापुरांगनाः विस्रस्तवासः कवराः स्मरातुराः परस्परं प्राहुरिदं सखीजने ४१ पुर्युवाच
कंदर्पकोटिद्युतिमादधानं त्वयं च नन्वै मथुरापुरे हरिः निरीक्ष्यते काभिरतीव सा तदा गोषु सर्वेष्वपि नः समादिशा ४२ कुशलाङ्गुः
कृताः स्त्रियः किं न हि संति पत्तने निरीक्ष्यते याभिरनंगमोहनः श्रीगोषु सर्वेष्वपि सर्वसुंदरो नास्माभिरानंदमयो निरीक्ष्यते ४३ कस्मैः
कदेशे मथुरां न मीक्ष्यते न प्राप्तिनेत्रे श्रुपतनमतेन गवत् सनेव सर्वांगमनोहरः सखि सपवने त्वेण कथं समीक्ष्यते ४४ श्रीगोकुले गोसं
दोहनेदस्तनोः शांतं शांतं यत्र यत्रापि नेत्रे तस्मात्तस्मान्नामनहत्यसौ ख्यं लावण्याब्धौ मग्नवत्स्याचितं ४५ नारद उवाच इत्थादिवे
यं व्रजराजनंदने स्वप्नेपि न दृष्ट्वा पुरस्त्रियः गोप्यः कथं ते मधुरं न सस्मरुर्याभिः कृतं मैथिल रासमंडले ४६ ॥ इति श्री
मद्गर्गसंहितायां श्रीमथुराखंडे श्रीमथुरादर्शनं नामाष्टमोध्यायः ८ ॥ नारद उवाच रजकस्य शिरश्छेदं कंसो वैर
क्लिष्णोवधं धनुर्भंगं ततः श्रुत्वा परं त्रासमुपागतः १ तत्क्षणादुर्निमित्तानि वामांगस्फुरणानि च प्रपश्यन्वै गभीराणि निनिद्रःशं
पदे स्म राट् २ स्वप्ने प्रेतैः समारुह्य स्तैलाभ्यक्तो दिगंबरः जपास्रक्महिषारूढो दक्षिणाशां जगाम सः ३ प्रातःकाले समुत्थाय
२ कार्यभारकरान् जनान् आहूय कारयामास मल्लक्रीडामहोत्सवं ४ विशालाजिरसंयुक्ते हेमस्तंभसमन्विते सभामंडपदेशाग्रेः
रंगभूमिर्बभूव ह ५ वितानैर्हेमसंकाशैर्मुक्तादामविलंबिभिः सोपानैर्हेमसंयैश्च रंगभूमिरभून्नृप ६ राजमंचे रत्नमये म
करंदाचितेशुभे शक्रसिंहासनं तत्र सोपवर्हणमंगलं ७ आतपत्रेणदिव्येन चंद्रमंडलचारुणा हंसाभैर्व्यजनैर्युक्ते चामरैर्वज्र
मुष्टिभिः ८ दशहस्तोच्छ्रितं शाखं द्विसकर्मविनिर्मितं ततारूह्य च भोक्तुं सोद्भृंगं सगरासिव ९ गोपकाः पुरजनैस्तत्र
वीरयोषितः नेदुः संदंगपटहतालभेर्यानकादयः १० राजानो मंडलेशाश्च पौरजानपदा नृप दद्दृशुर्मल्लयुद्धं ते मंचेमन्वे स
मास्थिताः ११ चाणूरो मुष्टिकः कूटः शलस्तोशलएव च व्यायाममुद्गरैर्युक्ता युयुधुस्ते परस्परं वाणास्तु रजरासंधनरकाणांगुरा

गर्गं॰ न्नृप यत्नेभ्योऽशंबरादीनांसकाशात्स्वभुजांतथा ६ बलंयस्यापभूराजन्मत्तनागायुतंवै शुण्डनोगमकृष्णोहैमायावालकविग्रहे १५
म॰ मल्लीलादर्शनार्थंयपत्रंगमंडले गोमूत्रचयसिंदूरकस्तूरीपत्रमस्तके ९ घण्टानादेमहामत्तंरत्नकुंडलमंडिते गजंकुव
५ लयापीडंरंगद्वारमवस्थितं ७ वीक्ष्यकृष्णोमहामात्रंप्राहगंभीरयागिरा आकर्षयांगनागेंद्रंमार्गंकुरुममेत्वरा १८ नचेन्नाप
नयिष्यामिसनागंभूमिमंडले महामात्रस्तदाकृष्णेनोदयामासतंगजं १९ वीत्काररुक्कंटिल्लकुर्वंतंनंदसूनवे गृहीत्वातंहरिं
मदःशुंडादंडेनतामगात् २० उज्जहारततस्तस्मान्निर्गतोभारतभूद्धरिः तस्मादेशुविलीनोभूत्स्वभूमनूसन्नितनस्ततः २१ वृंदावन
निकुंजेषुहृदेषुचयथाहरिः करेजग्राहतंनागःशुंडादंडेनचांघ्रिषु २२ निष्पीड्यशुंडदंताभ्यांहरिःपश्चाद्विनिर्गतः निर्यस्त्रृसृते
नागोगृहीतश्चपचक्रमे २३ मुष्टिनाताडयित्वाश्रीगोविंदोमाधवः तमन्वधावन्नागेंद्रोमथुरांचविदेहराट् २४ कोलाहलेतदा
जातेहरिस्तस्मात्स्थितोययौ पुच्छेगृहीत्वातंनागंबलदेवोमहाबलः २५ चकर्षभुजदंडाभ्यांफणिनेवाहडोयथा प्रहसन्भगवान्
कृष्णोगृहीत्वातंकरेबलात् चकर्षभुजदंडाभ्यांकूपराज्ञेयथानरः हयोराकर्षणान्नागोविह्वलोभून्नृपेश्वर २७ महामात्रस्तदा
समाहतद्रुतंगजंबलात् नीतागजास्तथावान्यैःकृष्णंहंतुंप्रणनवै २८ अंकुशास्फालनाक्रुद्धंमत्तेभंपुनरागतं श्रीकृष्णोभगवा
न्स्वालाद्बलदेवस्यपश्यतः २९ शुंडादंडेसगृहीत्वाभ्रामयित्वाविनस्ततः पातयामासभूपृष्ठेकमंडलमिवार्भकः ३० हरेश्चपति
तालस्यमहामात्राश्चततस्ततः सतांश्चपश्यतांनागःसद्योवैनिधनंगतः ३१ तज्ज्योतिःश्रीघनश्यामेलीनेजातंविदेहराट् दंताबुभा
स्तनस्यापिरामकृष्णौमहाबलौ निजघ्नतुर्महामात्रान्समागान्केशरिणौयथा ३२ द्विपेहतेपियेवान्येमहामात्राश्चततस्ततः विदुद्रु उ
र्यथामेघावर्षाकालेगतेसति ३३ एवंहत्वाद्विपंगोपैःशोभितैःप्रेक्षणोत्सुकैः जयारावेरामकृष्णौप्रमवारिमदांकितौ ३४ प
रिश्रमाहताश्चवौरंगेविविशतुस्तरं दंतपाणीमहावेगौयथाश्वामनिलानलौ ३५ मल्लाश्चमहंचनरानंद्रहृस्त्रियःस्मरंगोपगणा
व्रजेशेपितास्वतंदंडधरंचसंतोमत्संचकंसोहिश्रुथाविराजे ३६ हृत्पायोगिवराश्चभोजाद्वैकंतदारंगगतंबलेन श्यवक्षयकं ५

1457

भावनया त्वयपश्यत्सर्वे जना स्तं परिपूर्णदेवं ३७ दृष्ट्वा द्विपं वीक्ष्य च तौ महावलौ कंसो मनस्वी भयभावचेतसि संवस्थितो हर्षितमान
साश्रये चंदेवकी रावते स्ववियपुः ३८ कर्णौ च कर्णौ विनिधाय नागरा महोत्सुका स्ते च वदत्परस्परं पत्नौ दिसातावसमेष चौ परौ
वभूव नत्वैव वसुदेवनंदनौ ३९ अहो नितरां व्रजमंडले परं पवित्रवसाता द्वि च बारमाधवः कृताहि यद्दर्शनमथ यद्दुर्लभं वयं कृतार्थाः ।
स्त भवेम सर्वतः ४० नारद उवाच वदत्सु पौरलोकेषु नदत्सु तूर्येषु मैथिल चाणूरस्ता तु पत्र ज्य रामकृष्णाव वाच ह ४१ चाणूर उवा
च हे राम हे कृष्ण युवां महावलौ राज्ञः पुरो वै कुरुतं स युद्धं वलात् प्रहर्षिते राजनि वीर्यहृत्तमे किं किं न भद्रं भवतीह नस्ध्रुवः ४२ श्रीभ
गवानुवाच पुरैव भद्रं नृपतेः प्रसादतो वालाव यं तस्य वलेषु वालकैः भूयान्नयो नो वलवर्जनृयो चित मथ मं युद्धं किल मा भवेदि
ह ४३ चाणूर उवाच भवान्न वालो न च वा किशोरो वलस्य सातात् हलिनां वलीयान् सहस्रमत्तेभवलं दधानो द्विपो भवद्भ्यां निहतः
सलीलं ४४ नारद उवाच एवं तस्य वचः श्रुत्वा भगवान्वृजिनार्दनः चाणूरेणापि युयुधे मुष्टिकेन वलो वली ४५ आकर्षणैर्नोदनै
र्भुजाभ्यां भुजदंडयोः चक्रतुः पश्यतां नॄणां राजाविव जिगीषया ४६ हस्ताभ्यां वपुरुत्थाप्य चाणूरस्य हरिः स्वयं भ्रमेलयदेहभा।
रं पृणपभारे यथा विधिः ४७ चाणूरस्तं हरिं देवं करेणैकेन लीलया उज्जहार मही वीरो भूखंडं नगराडिव ४८ ग्रीवायां किल चाणूरं
भुजवेगेन माधवः कस्यांचो त्थाप्य सहसा पातयामास भूतले ४९ हस्तैश्च जानुभिः पादैर्भुजैरंगुलिमुष्टिभिः जघ्नतुः कृष्णचाणूरौ
तथैव वलमुष्टिकौ ५० श्रमवारिपतत्पृष्ठाग्रीष्मवेरामकृष्णयोः मातृकंपात्तदाशाद्दृग्गेवातस्यान्तपस्विधः ५१ अहोश्रयमं
महान्सभायां जातः पुरो राजनि वर्तमाने क वज्रतुल्याग ह्नतोहिमलौ क पुष्पतुल्यौ वतरामकृष्णौ ५२ अहो अभाग्यं हि पुरौकसां
नो युद्धे तयोर्दर्शनमथ यजातं अहोतिधन्यं वत भूरिभाग्यं वनौकसां रासरसे न जातं ५३ अहो स्थिते राजनि दुष्टचित्ते न कोपि वक्तुं क्षम
एव सत्योः तस्मादितः पुण्यवलेन चैतौ तरेप्स्यथैवे जयतामरीन्स्तान् ५४ ❊ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीमथुराखंडे नारद
बहुलाश्वसंवादे सप्तमोध्यायः ७ ❊ नारद उवाच आर्द्रचित्ते नरेंद्राजं वनितानां मनोरथं स्तत्वा शत्रून्हंतुकामः स्वक्रे युद्धं वलाद्धरिः १

गर्गं॰ गृहीत्वा भुजदंडाभ्यां चाणूरं गगने बलात् चिक्षेप सहसा कृष्णो बालः पद्ममिवोद्धृतं २ आकाशात्पतितः सोपि तारकेवल्पयोगुरवः
म॰ उत्थाय मुष्टिना कृष्णं ताडयामास वेगतः ३ तस्य मुष्टिप्रहारेण न चचाल पदात्परः सयागृहीत्वा चाणूरं पातयामास भूतले ४ भिन्नदं
७ तस्तु चाणूरः क्रोधयुक्तो महोत्कटः मुष्टिद्वयेन श्रीकृष्णं ताडहृदि मैथिल ५ गृहीत्वा करयोस्तं वै कराभ्यां भगवान्स्वयं कंस।
स्याग्रे भ्रामयित्वा सर्वेषां पश्यतां नृप पातयामास भूपृष्ठे कमंडलुमिवार्भकः श्रीकृष्णस्य प्रहारेण चाणूरो भिन्नमस्तकः ७ उद्वम
न्रुधिरं राजन्सद्यो वै निधनं गतः तथैव मुष्टिकं मल्लं मुष्टिभिर्युयुधिर्दुर्गमं ८ नीलाम्बरो भ्रामयित्वा बलदेवो महाबलः पातया
मास भूपृष्ठे फणिनं गरुडो यथा मुष्टिको निधनं प्राप्तः प्रोद्वमन्रुधिरं मुखात् ९ कूटं समागतं वीक्ष्य बलदेवो महाबलः मुष्टिना
पातयामास वज्रेणेन्द्रो यथा गिरिं १० शलं शलं नंदसूनुस्तलेन पातेन ताडह नीत्वा यातं डयाराजन्कद्रुजं गरुडो यथा ११ गृहीत्वा
तोशलं कृष्णो मध्यतः संविदार्यैव शालिपत्कं समं चाग्रे विटपं सिंधुरो यथा १२ एते निपातिता रंगे सद्यो वै निधनं गताः तेषां ज्यो।
तींषि वैकुंठे विविशुः पश्यतां सतां १३ एवं श्रीरामकृष्णाभ्यां मल्लेषु निहतेषु च शेषाः प्रदुद्रुवुर्मल्ला भयात्ते जीवनेच्छया १४ श्रीदा
मादीन्वयस्यान्स्वगोपान्कृष्णमाधवः तैः सार्धं प्रहसन्रेमे सर्वेषां पश्यतां सतां १५ किरीटकुंडलधरौ रामकृष्णौ सहार्भकैः विह
रंतौ वीक्ष्य रंगे विस्मिताः पुरवासिनः १६ कंसं विना सर्वमुखाज्जयशब्दो विनिर्गतः साधु साध्विति वादोऽभून्नेदुर्दुंदुभयस्ततः १७ स
स्याः जयं वीक्ष्य कंसो महाक्रोधसमाकुलः वर्जयित्वा तूर्यघोषं शब्दं प्रस्फुरिताधरः १८ कंस उवाच दुर्वृत्तौ वसुदेवनंदनौ
प्रसह्य निःसारयताशु मे पुरात् हरत सर्वं व्रजवासिनां धनं बध्नीत नंदं सहसा निदुर्मतिं अद्योग्रदेवस्य पितुः कुबुद्धेः शौरेः शिर
श्चाशु हि छिंधि छिंधि कोपवत आपितया वहसी ज्ञातान्स्वगोशान्किलसूदयध्वं १९ नारद उवाच एवं विकत्थमानस्य कंसस्य
यदुनंदनः सहसोत्पत्य तं मंचमारुह्य क्रोधपूरितः २१ मत्तं समागतं वीक्ष्य मंचादुत्थाय सत्वरं महोद्भटो भर्त्सयंतं जगृहे खड्गच ७
र्मणी २३ अग्रहीत्सहसा कंसं दोर्भ्यां चर्मासिसंयुतं यथा तं शविभागाभ्यां सविषं फणिनं विराट् २४ एतत्वद्भुतमुच्चवर्त्मा

५४२

1459

५

भुजवं यथा हूलावली विनिर्दयोनास्तेनेशान्मुंडरीको यथा फली २५ संचेतौ बलिनौ वेगान्मुष्टियुद्धं परस्परं शैलशृंगे यथा सिंहौ युयु
धाते यथा नगौ २६ उत्पतंतं बलात्कंसं शतहस्तं महाबले अगृहीत्वा पतन्कंसः पृथ्वेनं पृथ्वेनो यथा बले २७ गृहीत्वा भुजदंडाभ्यां प्रचंडदैत्य
पुंगवं त्रैलोक्यबलधृग्देवो भ्रामयित्वा ततस्ततः २८ आकाशान्यानयामास मंचोपरि कृष्णान्वितः भग्नदंडोभवन्मंचस्तडित्वा नाग यथा
द्रुमः २९ पतितोपि स वज्रांगः किंचिद्व्याकुलमानसः सहसोत्थाय युयुधे श्रीकृष्णेन महात्मना ३० नीत्वा ततो भुजदंडाभ्यां मंचे दितिज
पुनः प्रभुः आरुह्य हृदये तस्य मौलिं जग्राह माधवः ३१ सद्यः प्रगृह्य केशेषु रंगोपरि हरिः स्वयं मंचात्पातयामास शैलाद्रुंद्रशि।
लामिव ३२ तस्योपरिष्टाच्चक्रीकृष्णः सर्वधारः सनातनः निपपात स्वयं वेगादनंतोनंतविक्रमः ३३ स्वयं हयो निपातेन निष्प्रभूत्वे
द्रुमंडले स्थालीव सहसा राजन्न्यकं पेचवटिकाद्वयं ३४ संपरेते भोजराजे भूमौ तं विचकर्ष ह यथा मृगेंद्रो नागेंद्रं सर्वेषां पश्यतां।
नृप ३५ हाहाकारस्तदैवासीद्धाबलाभूभुजां नृप वैरभावेन देवेशं भजन्कंसो महाबलः ३६ जगाम तत्सासारूप्यमंगिणः क्री
दको यथा कंसं प्रपतितं दृष्ट्वा भ्रातरोष्टौ महाबलाः ३७ सुनामासृष्टिन्यग्रोधास्तुष्टिमन्राष्ट्रपालकाः सुहूनांकंकशंकुभ्यां
कीयथप्रस्फुरितायुधाः खड्गचर्मधरा योद्धुं कृष्णोपरि समाययुः ३८ वीक्ष्य तान्मुद्गरं नीत्वा रोहिणीनंदनो बलः आराच्चकार केकार
यथा सिंहो मृगान्प्रति ३९ हुंकारेणैव शस्त्राणि तेषां हस्तेभ्य आभयात् पेतुराम्रफलानीव दंडवातेन मैथिल ४० निःशस्त्रास्ते
महावीरा मुष्टिभिः सर्वतो बलं तेडुः शैलं यथा नागाः शुंडादंडैरितस्ततः ४१ सृष्टिं तथा सुनामानं मुद्गरेण बलोहनत् न्यग्रोधं भु
जवेगेन कंकं वामकरेणैव ४२ शंकुं सुहूं तुष्टिमंतं वामपादेन माधवः राष्ट्रपालं दक्षिणेन पादेनाभिजघान ह ४३ मुष्टो निपेतुः
सहसा हत्वा वातहता इव तेषां ज्योतिर्भगवति लीनं जातं विदेहराट् ४४ देवदुंदुभयो नेदुर्जयध्वनिरभूत्तदा सद्यो ववृषुर्देवाः
पुष्पैर्नंदनसंभवैः ४५ विद्याधर्यश्च गंधर्व्यो ननृतुर्हर्षविह्वलाः विद्याधराश्च गंधर्वाः किन्नरास्तद्यशो जगुः ४६ ब्रह्माद्याश्च मुन
यः सिद्धा विमानैर्द्रष्टुमागताः तुष्टुवू रामकृष्णौ तौ वाग्भिः स्तुतिपरायणाः ४७ तावुभौ मथुरोद्यानैरत्निशाम्यादयस्त्रियः विनि

गर्ग· गेनास्त्राहरुद्दुर्जीतवैथस्तुः स्थिताः ४८ क्षियकञ्चुः हामागधेयुद्धपतेकगतोसिमहाबल त्रैलोक्यविजयीसाक्षाद्देवानामपि
म· दुर्जयः ४९ ज्ञातमात्रः स्वसुः पुत्रानिहतायेनत्वयाहताः शुनिदिष्टानिदिष्टाह्यपरेपिनिहताबलात् तेनपापेनघोरेणत्वंदशामी
८ दृशींगतः ५० नारदउवाच एवमश्रुमुखीदीनाव्याप्तासात्रपयोषितः विलापयमुनातीरेविनेश्रीदेवकुंसुतौ ५१ हतानां
कारयित्वासौक्रियांवैपारलौकिकीं सर्वान्संबोधयामासभगवान्लोकभावनः ५२ ॥ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांश्री
मथुराखण्डेकंसवधोनामाष्टमोध्यायः ८ ॥ नारदउवाच अथदेवौरामकृष्णौदेवकीवसुदेवयोः समीपंजग्मतुः साक्षा
द्धलिभिःपरिवारितौ १ स्वतस्तयोर्बंधनानिययुः शैथिल्यतांनृप तौवंद्यागरुडेप्राप्तेनागपाशगुणायथा २ स्वप्रभावविद
दौवीक्ष्यपितरौसबलोहरिः सद्यस्ततानस्वांमायांजगन्मोहकरींबलात् ३ रामकृष्णौसुतौज्ञात्वाशौरिर्हर्षसमाकुलः देवक्या
सहसोन्यायसस्वजेचाश्रुपूरितः ४ तावावास्यहरिः सद्योहलिभिःपरिवारितः मातामहंतूग्रसेनंचकारमथुराधिपं ५ आहू
टं यथादवान्कंससभयाद्देशांतरंगतान् प्रेम्णानिवासयामाससत्कृत्वास्वदोपुरि ६ नंदराजंगोपगणैः स्वगृहान्गंतुमुद्यतं नत्वांत
सबलःप्राहमोरयन्निवमामया ७ अत्रैववासंकुरुतातपुष्ट्यांगंतुंयदीच्छामनसोस्थितास्मात् पश्चाद्देहंसबलोयहूनावि
धायपार्श्वंतववागमिष्ये ८ नारदउवाच एवंश्रीरामकृष्णाभ्यांनंदराजःप्रपूजितः आलिंग्यशौरिंगोपालैर्ययौप्रेमातुरोव्रजे ९
दत्वेश्रीकृष्णजन्मर्क्षेयेनुतांनिश्रुतेपुरा ब्राह्मणेभ्योददौशौरिर्वस्त्रमालाद्यलंकृतं १० शौरिर्गर्गंसमाहूयश्रीकृष्णबलदेवयोः
यज्ञोपवीतंविधिवत्कारयामासधर्मवित् ११ रामकृष्णौसर्वविद्याध्ययनंकर्तुमुद्यतौ गुरोःसांदीपनेःपार्श्वंजग्मतुर्जनवत्सरौ १२
कृत्वापरांगुरोःसेवांलघुकालेनमाधवौ सर्वविद्यांजगृहतुःसर्वविद्याविदांवरौ १४ गुरवेदक्षिणांदातुमुद्यतौतौकृतांजली
मृतंपुत्रंदक्षिणांयाताभ्यांवव्रेगुरुर्द्विजः १५ रथमारुह्यतौदांतौशातकुंभपरिच्छदं प्रभासेचाब्धिनिकटंजग्मतुर्भीममविक्रमौ १६
समयःप्रकंपितःसिंधूरत्नोपायनमुत्तमं नीत्वातच्चरणोपांतेनिपपातकृतांजलिः ७ तमाहभगवान्श्रीकृष्णंपुत्रंदेहिगुरोर्ममप्र ६

वेगोऽभितस्तटाद्दोपेंत्वयानकृतंकृतं १७ समुद्र उवाच भगवन्देवदेवेश न मया बालको हृतः पुनः पंचजनेनासौ शंखरूपासुरे
णवै १९ वसन्सदा मदुदरे बलिष्ठो दैत्यपुंगवः जेतुं योग्यस्त्वया देवदेवानां भयकारकः २० नारद उवाच तेनोक्तो भगवान्सद्यो
वासोवधाकर्षोदधे निपपात महावेगान्समुद्रे भीमनादिनि २१ श्रीकृष्णस्य निपातेन त्रिलोकीभारधारिणः चकंपेऽब्धिर्भृशं व
जकूटेनेव विदेहराट् २२ ततः पंचजनो दैत्यो योद्धुं श्रीकृष्णसन्मुखे आगतेसहसावीरः शूलं विक्षेपमाधवे २३ हस्तेग्रहीत्वा तच्छू
लं तेनैवाभिजघान तं तद्घातेन स पतितो मूर्छितो वारिमंडले २४ सहसोत्थाय देवेशं किंचिद्व्याकुलमानसः मुद्गरेणताडयद्धरीं
दृखफणेन फणी यथा २५ परिघूर्णितमनाः साक्षाच्छ्रीकृष्णो भगवान्हरिः क्रुद्धो मूर्ध्नि निवेगेन मुष्टिनातमताडयत् २६ कृष्णमुष्टि
प्रहारेण सद्यो वै निधनं गतः तज्ज्योतिः श्रीचरणयोर्मेलीनं जातं विदेहराट् २७ एवं हत्वा पंचजनं शंखं नीत्वा तदंगजं महार्णवा
न्निर्गतोसौ सहसा रथमागमत् २८ वायुवेगेन यानेन रामकृष्णौ मनोहरौ जग्मतुः शमनस्यापि दीर्घां संयमनीपुरीं २९ पांचज
न्यध्वनिं लोकश्चंडो मेघघोषवत् श्रावयामास यत्कृत्वा चकंपे स सभो यमः ३० वत्सराशीतिलक्षेषु नरकेषु निपातिताः ये ये
कृत्वाध्वनिं ते ते जग्मुर्मोक्षं तत्पापिनः ३१ यमः सद्यो बलिं नीत्वा श्रीकृष्णबलदेवयोः पपात चरणोपांते धर्षितः सत्कृतांजलिः ३२
यम उवाच हे हरे हे कृपासिंधो रामराम महाबल असंख्यब्रह्मांडपतीपरिपूर्णतमौ युवां देवौ पुराणौ पुरुषौ महांतौ सर्वेश्वरौ स
र्वजगज्जनेशौ अथैव सर्वोपरि वर्तमानौ गिरा निजाज्ञां वदतोपरेशौ ३४ श्रीभगवानुवाच गुरुपुत्रं लोकपाल ज्ञानपरमहा·
मते राज्यं कुरु यथान्यायं मदुक्तमानयेकवित् ३५ नारद उवाच तदैव तेनोपानीतं गुरुपुत्रं हरिः स्वयं गृहीत्वा वंशिकामेत्य द
दौ श्रीगुरवे शिष्यः ३६ गुर्वाशिषा संयुक्तौ तौ नत्वा तं द्विः कृतांजली रथमारुह्य मथुरामागतौ यदुहृजितौ ३७ एकदा सबलः कृ
ष्णः सर्वकारणकारणः पांडवान्संस्मरन्भक्तानक्रूरभवनं ययौ ३८ अक्रूरः सहसोत्थाय परिरभ्य मुदान्वितः उपचारैः षोडशा
भिः पूजयित्वाथ सोन्वप ३९ कृतांजलिपुटः स्थित्वा जातहृर्णमनोरथः उवाचानंदजनितां थारां वाष्पकलां नृप ४० अक्रूर उवा

व पुत्राभ्यां रामकृष्णाभ्यां नाभ्यां नित्यं नमो नमः याभ्यां मार्गे यदुश्रेष्ठे मे पूर्णानन्दकृतं प्रभू ४१ लोकाभिरामौ जनभूषणौ च मौ चान्तवंदि‍ः
सर्वजगत्प्रदीपकौ गोविश्वसाधुश्रुतिधर्मदेवतारक्षार्थमद्यैव यदोः कुले गतौ ४२ कंसादिदैत्यैर्द्रुविनाशहेतवे गोलोकलोका
त्परिपूर्णतेजसौ समागतौ भारतभूमिमंडले युवां परेशौ सततं नतोस्म्यहं ४३ श्रीभगवानुवाच त्वमार्यहृद्धोद्दतिमानहेतुवस्त्र २
रःशिशुः सेतो न स्यात्मनः श्लाघ्यां कुर्वंति हि महामते ४४ पांडवानां हितकुशलं द्रष्टुं गच्छ गजाह्वयं शीघ्रमागच्छतान्द्रष्टासर्वोद्दान
पते भवान् ४५ नारद उवाच एवमुक्तस्तदाक्रूरं भगवान्भक्तवत्सलः सबलः शौरिभवनमाययौ सर्वकार्यकृत ४६ कौरवेंद्रपुरं ग
त्वाऽक्रूरो दृष्ट्वाथ पांडवान् पुनरागत्य कृष्णाय वार्तां सर्वामवर्णयत् ४७ बहुलाश्व उवाच विना युद्धं कोपि न पांडवानां सहायकृत्कौरव
दुःखको हत सुते च पांडौ भवतः यदाज्ञो विलग्नविनादितिष्यात्मजाये ४८ नारद उवाच इत्युक्तवत्यक्रूरपुत्राच्छ्रीकृष्णो भगवान्हरिः
यद्दै राज्यं पांडवेभ्यो कौरवानां बलाहृतौ ४९ अथोक्तवचनं श्रुत्वा तदोद्धवसमन्वितः महामंगलसंयुक्तं कुब्जाया भवनं ययौ दृ
ष्ट्वा तत्कुब्जी हरिं शीघ्रं कुब्जारूपवती वरं भक्त्या समर्हयामास पाद्याद्यैः प्राणवल्लभं ५० हेमरत्नखचितके कुब्जाया भवनोत्तमे वभौ
हरीरूपवत्या वैकुंठे रमया यथा ५१ परिपूर्णतमः साक्षाच्छ्रीकृष्णो भगवान्स्वयं यस्याः पतिरभूद्राजन्तस्याः स्तपो महत् ५२
तत्र स्थित्वा हरिर्देवो दिनानि द्वौ विदेहराट् आययौ शौरिभवनं लीलामानुषविग्रहः ५३ इति श्रीकृष्णचरितं मथुरायां विदेहराट्
सर्वपापहरं पुण्यं आयुर्वर्द्धनमुत्तमं ५४ चतुःपदार्थदं नृणां श्रीकृष्णवशकारकं मया ते कथितं दृष्टं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ५५
इति श्रीमद्गर्गसंहितायां श्रीमथुराखंडे श्रीनारदबहुलाश्वसंवादे यदुसौख्यं नाम नवमोध्यायः ९ ॥ बहुलाश्व उवाच श्रीकृ
ष्णचरितं पुण्यं मया न तव मुखाच्छ्रुतं पुनः श्रोतुं मनश्चायं तृषितो वा जलं गतः १ कंसस्य जन्मकर्माणि त्वयोक्तानि श्रुतानि मे केशवा
दीनां तद्देवर्षे पूर्वजन्मकृतं श्रुतं २ कोयं त्वरजकः पूर्वं मथुरायां हरिः कथं अहो यस्य महज्ज्योतिः कृष्णे लीनं बभूव ह ३ नारद उवाच ९
त्रेतायुगे त्वयोध्यायां रामराज्ये विदेहराट् चाराणां शृण्वतां कश्चिद्रजको ढावदत्प्रियां ४ नाहं बिभर्मि त्वां दुष्टां परवेश्मगां

स्त्रीलोभी विभ्रयात्सीतां रामो नाहं भजे सुतः ५ इति लोकाद्दुष्टवोद्घाक्यं श्रुत्वाथ राघवः सीतां तत्याज सहसा वने लोकापवाद
तः ६ तस्मै दंडं दातुमिच्छन् स वक्रेणोवयोत्तमः मथुरायां द्वापरांते रजकः स बभूव ह ७ कुवाक्यदोषशांत्यर्थं तज्जहार हरिः स्वयं त
देपि शूद्रदेहो सौ तेन तस्मै श्रीकरुणानिधिः ८ दयालोः कृष्णचंद्रस्य चरितं परमाद्भुतम् एतन्मे कथितं राजन्किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ९
बहुलाश्व उवाच पुरा वै वायकः को यं नितरां मुनिसत्तम यस्मै ददौ च सारूप्यं श्रीकृष्णो भगवान्हरिः १० नारद उवाच मिथिलान
गरे पूर्वं वायको हरिभक्तिकृत् श्रीरामो द्वारे समये सीरध्वजनृपात्मजा ११ रामलक्ष्मणवेषार्थं वासांसि रचयन्नृपः लक्ष्मणैः प
रिवर्थ कुशलो वस्त्रकर्मसु १२ कोटिकंदर्पलावण्यौ सुंदरौ रामलक्ष्मणौ तौ वीक्ष्य वायको राजन्मोहितो भून्महामनाः १३ सुरूं
दरौ वै स्वामिनौ तयोरंगेषु सर्वतः परिधानं कारयामि वक्रे चेत्स्यं मनोरथं १४ मनसापि वरं रामो ददौ तस्मै स्वशेषवित् द्वापरांते
भारते च भविष्यति मनोरथः १५ श्रीरामस्य वरात्सोयं मथुरायां बभूव ह तयोर्वेषकारयितानन्तानरूपं जगाम ह १६ बहुलाश्व उ
वाच स रामस्मा मालिना ब्रह्मन् किं कृतं सुकृतं वद यद्गृहे जग्मतुः साक्षाद्रामकृष्णौ मनोहरौ १७ नारद उवाच राजराजवने रम्ये
नाम्ना चैत्ररथे शुभे तस्यैव पुष्पवाटको हेममालीति नामभाक् १८ विष्णुभक्तिरतः शांतो दीनवत्सलसंगकृन्महान् श्रीकृष्णदेव
प्रात्यर्थं देवपूजां चकार ह १९ समाः पंचसहस्राणि घ्यानां च शतत्रयं निर्मनी नाहं जडे टं पुष्पो धृत्वाननामह २० एकदा तिप्रस
न्नो भूत्वेवकः करुणानिधिः मालाकारमहावुद्धे वरं ब्रूहीत्युवाच ह २१ हेममाली तदा देवं नमस्कृत्य कृतांजलिः प्रदक्षिणीकृ
त्य शुद्धश्चित्वा शहननतानननः २२ हेममाल्युवाच परिपूर्णतमं कृष्णं कविन्नो ग्रहमागतं पश्यामि हरम्भोतं साक्षाद्वहवेरणा भवेदि
दं २३ श्रीमहादेव उवाच द्वापरांते भारते च मथुरायां महामते मनोरथस्ते सफलो भविष्यति न संशयः २४ नारद उवाच महेश्वर
वरेणासो हेममाली महामनाः मालाकारो द्वापरांते सुदामा स बभूव ह २५ तस्मादस्य गृहे साक्षाज्जग्मतू रामकेशवौ शिववाक्य
मते कर्ते किं भूयः श्रोतुमिच्छसि २६ ॐ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीमथुराखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे रजकवायकसुदा

गर्गे· मोपाख्यानेनामदशमोऽध्यायः १० ॥ बहुलाश्वउवाच सैरंध्या किंकृतंपूर्वंतपः परमदुर्घटं येनप्रसन्नः श्रीकृष्णोदेवैरपिसु
म· दुर्लभः १ नारदउवाच पंचवट्यांस्थितंरामंकोटिकंदर्पसन्निभं वीक्ष्यसूर्पणखानामराक्षसीमोहिताभृशं २ निर्भीरंगाचवैदे
१० ह्याचैकपत्नीव्रतस्थितं क्रोधात्सीतांभक्षयितुंधावतीरावणस्वसा ३ खड्गेनशितधारेणलक्ष्मणोराघवानुजः जहारतस्याःक·
र्णौचनासांसद्योरुषान्वितः ४ छिन्ननासागतालंकांरावणायनिवेद्यतत् भूयःपुष्करतीर्थंसाजगामविमनाभृशं ५ तपश्चक्रे·
सूर्पणखावर्षाणामयुतंजले ध्यायंतीचैवकंदेवंश्रीरामवरमिच्छती ६ ततःप्रसन्नोभगवान्देवदेवउमापतिः प्रत्यक्षस्तत्रपुष्क
रेतीर्थेवरंब्रूहीत्युवाचह ७ सूर्पणखोवाच श्रीरामोमेवरोभूयादहंदेहिमनोप्सितः त्वंदेवपरमःसर्वःसर्वात्मामाशिषांप्रभुः ६
शिवउवाच एवमेवसफलोनस्याद्वरस्तेसूर्पणखेलसि द्वापरांतेमाथुरेचभविष्यतिनसंशयः ९ नारदउवाच सैवसूर्पणखाना·
मराक्षसीकामरूपिणी प्रभूत्कुब्जीमथुरायांतुकुब्जानाममहामते १० महादेववरेणापिश्रीकृष्णस्यप्रियाभवत् इदंमयातेकथि
तंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ११ बहुलाश्वउवाच कोयंकुवलयापीडःपूर्वजन्मनिनारद कथंगजत्वमापन्नःश्रीकृष्णेलीनतांग·
तः १२ नारदउवाच वलिपुत्रोमहाकायोनाम्नामंदगतिर्वली सर्वशास्त्रभृतांश्रेष्ठोलतानागसमोवली १३ एकदानिर्गतःसोऽपि
रंगयात्राजनेषुच मत्तेभोभूजनान्वेगात्पुंजाभ्योपरिमर्दयन् १४ तदाङ्गवेगात्पतितःपथिरुद्धस्त्रितानामुनिः क्रुद्धःशशापतंमत्तं
वलिष्ठंवलिनंदनं १५ त्रितउवाच गजवत्त्वंमदोन्मत्तोभूजनान्परिमर्दयन् विचरन्रंगयात्रायांत्वंगजोभवदुर्मते १६ नार·
दउवाच एवंशप्तस्तदादैत्योनाम्नामंदगतिर्वली पतत्कंचुकवद्देहंभ्रष्टतेजोबभूवह १७ सवैःप्रभाववित्सद्योदैत्योभूत्वाकृतां
जलिः नत्वाप्रदक्षिणीकृत्यवितंमुनिमुवाचह १८ मंदमतिरुवाच हेमुनेहेकृपासिंधोत्वंयोगीब्रह्मद्विजोत्तम गजत्वान्मेकदा न्न
मुक्तिर्भविष्यतिवदाशुमां १९ त्वादृशानांसतांमाभूद्धेलनंमेक्वचिन्मुने त्वादृशामुनयोब्रह्मन्स्वमर्यादावरशायुधोः २० नार
उवाच एवंशप्तादितस्तेनत्रितोनाममहामुनिः गतक्रोधोऽब्रवीद्दैत्यंकृपालुर्ब्राह्मणोत्तमः २१ त्रितउवाच वचनंमेसत्वानस्या १०

1465

वद मत्वा हर्षितोस्म्यहं तेदास्यामि वरं दिव्यं देवानामपि दुर्लभं २२ मा शोकं कुरु दैत्येंद्र मथुरायां हरेः शुचि श्रीकृष्णहस्ताच्च मुक्तिर्भ
विष्यति न संशयः २३ नारद उवाच सोयं मंद्गतिर्दैत्यो गजो भूद्विंध्यपर्वते नाम्ना कुवलयापीडो नागायुतसमो बले २४ गृहीतो
मागधेंद्रेण बलाल्लतगजे वने सोपि कंसाय पारिबर्हे विदेहराट् २५ चित्रं वाक्यं ततस्तथा मम श्रीकृष्णे लीनतां गतः इदं मया ते
कथितं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि २६ ॥ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां श्रीमथुराखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे कुवलयापीडव-
र्णनं नामैकादशोऽध्यायः ११ ॥ बहुलाश्व उवाच चाणूराद्याश्च ये मल्लास्ते के पूर्वमिहागताः अहो श्रीकृष्णचंद्रेण येषां युद्धं बभूव ह १
नारद उवाच राजन्सुरामरावत्यामुतथ्योस्ति महामुनिः तस्याभवन्पंच पुत्राः कामदेवसमप्रभाः २ हित्वा विद्याध्ययनं जयंते न स
ह्वैवते गतावले मल्लयुद्धं सदाशितन्मदोद्धताः ३ ब्रह्मकर्मपरिभ्रष्टान्वेदाध्ययनवर्जितान् दृष्ट्वा शशाप तान्पुत्रानुतथ्यो मुनिसत्त
मः ४ उतथ्य उवाच शमो दमस्तपः शौचं ज्ञानं तितिक्षा जंवमेव च ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्मस्वभावजं ५ शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे
चाप्यपलायनं दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्मस्वभावजं ६ कृषिगोरक्षवाणिज्यं वैश्यकर्मस्वभावजं परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि
स्वभावजं ७ ब्रह्मकर्मपरित्यक्ता भवंतो ब्राह्मणाः सुताः मल्लयुद्धं तत्रयधर्मं कथं कुरुथ दुर्जनाः ८ तस्माद्भवंतो भूयासु मल्ला वै १
भारताजिरे ब्रह्मणां प्रसंगेन दुर्जना भवतां शुद्धिः ९ नारद उवाच उतथ्यस्य सुतास्ते वै जाता नाम मल्ला महीतले श्रीकृष्णांगस्पर्शमात्रा
त्परं मोक्षं ययुर्नृप १० चाणूरो मुष्टिकः कूटः शलस्तोशलएव च यथा चरित्रं कथितं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ११ बहुलाश्व उवाच
कंसानुजा भ्रातरोष्टौ के कंकन्यग्रोधकादयः ते के पूर्वं वद मुने ये पि मोक्षं परं गताः १२ नारद उवाच ब्रह्मकायां पुरा पत्नो देवयतेः
तिस्सुतः ज्ञानी ज्ञानपरो मान्यः शिवभक्तो महाद्युतिः १३ तस्य चाष्टौ सुता जाता देवकूटो महागिरिः गंडो दंडः प्रचंडश्च खंडो लंडः
पृथुस्तथा १४ एकदा शिवपूजार्थं देवयतेनोदिताः सहस्रं पुंडरीकाणि चाहर्तुं मरुणोदये १५ ध्यानिमानसाज्जीत्वा शिवित्ना
तिमयुत्रतैः ग्रानायगं थलोभेन दंडस्तेजनकाय वै १६ उच्छिष्टीकृतदोषेण शिवपूजातिरस्कृता सर्वे यो निमायल्लभूता

गा॰ सं॰ ११ तेजस्तमभिवेष्टिभिः १७ हस्ताभ्यां शंकराभ्यां च बलदेवस्य मैथिल परमोत्संगतास्ते वै दोषा नष्टा विदेहराट् १८ कंसानुजानां चाख्या
नं पूर्वं जन्म भवेत्तथ इदं मया ते कथितं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि १९ बहुलाश्व उवाच कोयं पुरा पंचजनो दैत्यः शंखवपुर्धरः तस्य शंखो
वभौ वल्लभः श्रीकृष्णकरपंकजे २० नारद उवाच पुरैवैतान्स्वयं गानि चक्रादीनि विदेहराट् त्रैलोक्यनाथस्य हरेर्वै भूत्वा तेजसा हताः ११
नेषां शंखः पंचजन्यः शमोराजन्महन्मदः पयोनन्मखलग्रोम्यं श्रीकृष्णस्य करांबुजे २२ एकदा वै कदामानं मनसि शादशंखराट् गर
हीनो हि हरिणा राजन्हंससमस्तुतिः २३ श्रीकृष्णोदक्षिणावर्ते दध्मौ मां विजयेसति यद्दुर्लभं चाब्धिपुत्र्याः श्रीकृष्णस्य करांबुजे २४
तत्त्वस्मात्सर्वपुण्यो सि पिबाम्यहमहर्निशं इति मानयुतं शंखं पांचजन्यं विदेहराट् २५ शशाप लक्ष्मीतं क्रोधात् दैत्यो भव [illegible] दुर्म
ते सोयं पंचजनो नाम दैत्यो भूत्सरितां पतौ २६ वैरभावेन देवेशं पुनः शमोदरेश्वरः ज्योतिर्लीनं तदेवेशे वपुर्यस्य करे वभौ २७ अहो
भाग्यं विदित्तस्य किं भूयः श्रोतुमिच्छसि २८ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीमथुराखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे चाणूरादिकं
सभान्तपंचजनपूर्वाख्यानं नाम एकादशोध्यायः ११ ॥ बहुलाश्व उवाच अथो च कार किं कार्यं मथुरायां यदूत्तमः निवासयित्वा स्व
ज्ञातीन्वै तन्मुनिसत्तम १ नारद उवाच परिपूर्णतमः साक्षाद्भगवान्भक्तवत्सलः सस्मार गोकुलं दीनं गोपीगोपालसंकुलं २
एकदाहूय रहसि सखायं सख्यमुद्धवं उवाच भगवान्देवः प्रेमगद्गदया गिरा ३ श्रीभगवानुवाच गच्छ शीघ्रं व्रजं हे सखे सुंदरं श्री
लताकुंजपुंजाद्रिभिर्मंडितं शैलकृष्णाभया चारु वृंदावनं गोपगोपीगणैर्गोकुलैः संकुलं ४ एकयत्रं तु नंदाय वेदीयतां वाहितो·
यं यशोदाकरेणा वभौः वाक्तुली यं तु दं राधिकायै सखे तत्र गत्वा हि तन्मंदिरं सुंदरं ५ वाचा च तत्र्यं सखिभ्यः शुभं कौशलं दीयतां।
पत्रमेवं पृथक् गोपिकानां शतेभ्यश्च पृथग्भ्य उन्मोहितानां च देयानि पत्राणि च ६ मे पिता नंदराजो घृणी मन्मना मे च माता यशो
दा स्मरत्याशु मां वाक्यतन्द्रैः शुभैर्नीतिविज्ञं तयोर्मे परां प्रीतिमाराद्धयोरावहि ७ मत्प्रिया राधिका मद्वियोगातुरा मन्यते मां विना वै
जगन्मोहिता मद्वियोगाधिमस्या मदुक्तैः पदैर्मोचयत्वं भवान्दक्षिणो बाढ्यये ८ गोपबालाः सुदामादयो मत्प्रिया मां सखापं विना तै। ११

1466

1467

न

नेपि मोहान्वयः देहिनेषां सर्वेभिरवक्रीडन्ते स्वल्पकालेन तत्रागमिष्याम्यहं ९ गोपिका मद्वियोगाधिवेगा तत्र मन्मनस्काश्च मः
त्माम देहा सवः याम दर्थं वसंत्यक्तलोकव्रताः कथं नो श्रियां संभूमिस्वतः १० तासां सत्यक्तमनो यत्नाउद्धव याभिरव्यापिकृच्छ्रेर्थ नाश्मा ि
सवः मद्वियोगाधिमासां मद्वक्तैः पदैर्गोवयत्नांभवान्स्वलिणोवाकथैः ११ येन पूर्वं व्रजा दागतो हं सखेतरथं सास्वहृत्तं रणाद्वृटिकं मे
वसाहूपम हैवपीतांबरं वैजयंतीसहस्रदलं पंकजं १२ कुंडले दिव्यरत्नशुभामंडिते कोटिबालार्कदीप्तिमणिं कौस्तुभं मे महा
नादिनीचारुवंशी शुभांशुष्यशृंगं वपर्हिजगन्मोहिनी १३ चंदनेसुंदरं दिव्यगंधानृतं वर्हमल्लादिवेषं कणत्नूपुरं मौलिमेवंग
हालंयादेउद्धव गच्छ गच्छाशु चायैवमहावनः १४ नारदउवाच इत्युक्त उद्धवः शीघ्रं नमस्कृत्य कृतांजलिः कृसंप्रदक्षिणीकृ
त्यरथारूढोव्रजं ययौ १५ कोटिशः कोटिशो गावो यत्र तत्र मनोहराः श्वेतपर्वतसंकाशा दिव्यभूषणभूषिताः १६ पयस्विन्यस्तरु
ण्यश्च शीलरूपगुणैर्युताः सवत्साः पीतपुच्छाश्च व्रजंत्यो भव्यमूर्तिकाः १७ घंटामंजीरझंकाराः किंकिणीजालमंडिताः हेमशृं
गो हेमतुल्याहारमालाः स्फुरत्प्रभाः १८ पाटलाहरितास्ताम्राः पीताः श्यामविचित्रिताः धूम्राः कोकिलवर्णाश्च यत्र गावस्त्वनेकधा
समुद्रवदुग्धदाश्च तरुणीकरचिह्निताः कुरंगवद्विलयद्भिर्गोवत्सैर्मंडिताः शुभाः १९ इतस्ततश्चलंत्यश्च गोगणेषु महावृषाः दी
र्घकंधरसूंगा ध्याय वृषधर्मधुरंधराः २१ गोपालवेत्रहस्ताश्च श्यामावंशीधराः पराः कृष्णलीलां प्रगायंतो गोपा मदनमोहनैः २२ हृतान्न
मागतं वीक्ष्य ज्ञात्वा कृष्णं व्रजार्भकाः ऊचुः परस्परं ते वै कृष्णदर्शनलालसाः २३ गोपा ऊचुः नंदसूनुः किलायाति सखा पोषणसंश
यः मेघश्यामः पीतवासाः स्रग्वी कुंडलमंडितः २४ कौस्तुभी कुंडली विभ्रत्सहस्रदलपंकजं तदेव प्रकट विश्वत्कोटिमार्तंडस
न्निभं २५ नयत्वायाश्च रथः सो यं किंकिणीजालमंडितः बलो नास्ति रथे चास्मिन्नेकाकी नंदनंदनः २६ नारदउवाच एवं वदंतो गो
पालाः श्रीदामाद्याविदेहराट् कृष्णाकृतिं कृष्णसखं चायायुः सर्वतो रथं २७ कृष्णो नास्तीति वदंतः कोयं साल्वान्वदाकृतिः तान्नमस्कृ
त्योपगाविः परिरक्षावदन्मुपि २८ उद्धवउवाच गृहाणायवं श्रीदामन्कृष्णसंदेशं न संशयः श्रोवे मां कृष्णगोपाले कृष्णन्यासे हरिः स्वयं १९

यादवानां महत्कार्यं कृत्वाथ सबलः प्रभुः इह स्वकाले नवा भगवानागमिष्यति २० नारद उवाच एतद्विज्ञात तद्रूपस्ते श्रीदामा।
द्या व्रजार्भकाः भृशमश्रूणि मुंचंतः प्राहुर्गद्गदया गिरा २१ गोपा ऊचुः पंचेति निमिषो हि निनंदसूनोऽनंतु विभूतिस्थितं बलेन च सर्वो·
पवं कृष्णमस्तेन व्रजेनः भूम्यश्रुजाते द्विजगात्समस्ते २२ तदा गोगणं वंशवटी महामते प्रयाति मन्वंतरतां व्रजौकसां यामस्थकल्पं च दि
नेविना हरिं वियोगदुःखैर्द्विपरार्द्धतां गतं २३ अहर्निशं तं नहि विस्मरामहे दृष्टाच वीसाप्रयथो यथा प्रियः मनोहरं नंदवनोव नौ·
कसां वयस्यभावेन सदाकृतागसां २४ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां मथुराखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे उद्धवागमनं नाम
त्रयोदशोऽध्यायः १३ ॥ नारद उवाच एवं प्रेमपरान्गोपान् श्रीकृष्णविरहातुरान् उवाच प्रेमसंयुक्त उद्धवो गतविस्मयः १ उद्
धव उवाच अहं श्रीकृष्णदासोस्मि तत्प्रियस्तद्रहस्करः भवतां कुशलं द्रष्टुं प्रेषितो हरिणा त्वरं २ पुरीं गत्वाथ हरये निवेदयिष्ये हं तवः
तं प्रसन्नं करिष्यामि तदं ते नेत्रवारिभिः ३ लीलाहरिं हिमवतां समीपे हे व्रजौकसः आगमिष्याम्यहं शीघ्रं शपथो न मृषा मम ४
यूयं प्रसन्ना भवत माशोचं कुरुताथ वै अस्मिन्व्रजेपि गोपालाद्दृत्तं श्रीपतिं हरिं ५ नारद उवाच एवमाश्वास्य गोपालान् रथस्थो
युद्धवेनन्दनः श्रीदामाद्यैश्च गोपालैः सहितो हर्षपूरितः विवेश नंदनगरं सूर्ये स्थिरगते सति ६ आगतं चोद्धवं श्रुत्वा नंदराजो महाम·
तिः परिरभ्य सुदाशीर्भिः पूजयामास हर्षितः ७ कशिपुस्थं स्थितं शांतमुद्धवं कृतभोजनं कशिपुस्थो नंदराजः प्राह गद्गदया गिरा ८
नंद उवाच कच्चिन्सखा मे वसुदेव उद्धव आस्ते स्वपुत्रैः कुशली महामते केसमं ते पादवपुंगवानां ज्ञातं सर्वे सो क्षेमतः परं भवि ९
कच्चित्कदाचित्स्वबलो हिमा पवः स्मरत्यसौ वा जननीं यशोमतीं गोपालगोवर्द्धनगोगणान्व्रजे वृंदावनं वा पुलिनं तरंगिणी १०
हा दैव कस्मिन्समये सुनंदनं विवादरे सुंदरमेत्र जेत्वणी द्रक्ष्याम्यहं मंदिरचत्वराजिरे अंके कि संदंतसबलं मुहुर्मुहुः ११ कुंजो निकुं
जो यमुना महानदी गोवर्द्धनो राण्यमिदे वनानि सद्देलनादृत लगवांगणौः सह विना मुकुंदं विषवत्सिदं जगत् १२ चिरं जीवनं मे शयनं
च भोजनं कृष्णं विना पद्मदलायतेक्षणं चंद्रं विना भूमितलं च कोरवज्जीवामितस्मा गमनाशयाभृशं १३ हतं प्रभुवो भारमतीव दैवतैः १२

1469

संप्राप्यैतं पूर्णतमं महामतिं जातं सनातनं रत्नमाननम्यं स्वयं मन्ये हि कृष्णं सवलं परात्परं नारद उवाच संप्रश्नमस्य संप्रस्य हरिं पुरेशं वभूवतत्
सीनवनेंदराजः शिरोनिधायाशु पदं ईशो सेः स्मन्कंदरोमांचितविह्वलांगः १५ श्रीनंदनेवांबुजवारिसेंततीराजन्नदाकसस्वस्य
पश्यतः प्राप्यांसवस्त्रांशु पदं ईशोनांकृनाईतांप्रांगणाद्याववाल १६ कृष्णोद्धवं श्रीमथुरापुरागते कपाटमेनाशु यशोमती सती मृ
दस्य लंस्वस्यसुतस्य वर्णनं स्नेहेस्त्र वन्सलनं नेत्रपंकजा १७ विहाय लज्जां हृतया सजस्य सा पप्रच्छ सर्वं कुशलं नंदोद्धवं आशो
स्वस्त्रेणाहृशसुसंततिस्थिते वनं देहहरिभावविह्वले १८ श्रीयशोदोवाच कच्चित्स्मरति मां कृष्णो नंदराजमथापि वा धानरं नंदराज
स्य स्व नेदं दर्शनोत्सकं १९ नंदात्मवोपनंदोश्च वृषभानुर्व्रजेश्वरः येषामारोहमास्थाय वालकेलिं वलेनवै २० कंदुकक्रीडयारे
मेसानंदं नंदनंदनः तान्नो यान्त्रेह संयुक्तान्कदाचित्स्मरति स्वतः २१ एकोयं मे सुतः प्राप्तो नसतानावहवस्तुमे सोपि भोजनर्नीदीना
ययौ न्यक्ता दिगंतरं २२ अहोकष्टं स्नेहवतांडुर्निवारमहाशनै किंकरोमि विनापुत्रं कथंजीवामि मानद २३ प्रातर्मंदे दुग्धं दधिमा
तहैयंगववं नवं एवं वदस्व मथुरां हृदवक्के सदा रहे मध्यान्हेस कथं कृष्णो भोजनं कर्तुमर्हति २४ ममात्मजो यं श्रीकृष्णो जीवनं व्र
जवासिनां व्रजेय नंकुलेदीपो मोहनो वाललीलया २५ लालनैः पालनैः स्नानैः स्यादिने मे क्षणावहृतं तद्दिनं कल्पवज्जातं विना हो नंद
नंदनं २६ वत्सान्चारयितं कृष्णो ग्रामसीम्नि नदीतटे न कारिता भैक्षैः साहं सवाहो मधुपंगतः २७ हेमोहनेति हृत्वा न मंकं नीत्वाश्च
लालनं चकार नंदराज्ञोयं तंविनाखिन्नतांगतः २८ अहो दाम्ना मया वद्धो निर्मोहिन्या कदाशिशुः भांडेभग्नीकृतेदध्नः शोचामि चरि
१ तं च तत् २९ मत्प्राणाः सर्वभावं च मंदिरं शारद्य वीथी व्रजदर्भाः पश्यः शून्यं समस्तं मम जीवनं यथि कृ विना कृष्णं विषवन्निदं जगत् ३
नारद उवाच यशोदानंदयोवीक्ष्य परं सुप्रेमलक्षणं उद्धवो नितरां राजन्विस्मितो भूद्गतस्मयः ३१ उद्धव उवाच रोमसाजं मम तनो
जिह्वा चेज्जायते वहो युवयोस्तदपि श्लाघां कर्तुं नालं महाप्रभू ३२ परिपूर्णतमे साक्षात् श्रीकृष्णे पुरुषोत्तमे ईदृशी वर्तना भक्तिर्युवा
भ्यां प्रेमलक्षणा ३३ तीर्थाटनतपोदानसांख्ययोगो सुदुर्लभा प्राप्यते युवयोः प्राप्ता या भक्तिः प्रेमलक्षणा ३४ मा शोचं कुरुतं हे नंदहे।

गर्गा॰ यशोदेव्रजेश्वरि पश्चद्वयंगृहाणाशुकृष्णस्यदर्शनेनसंशयः ३५ महाग्रजोनंदसूनुःकुशल्यास्तेयदोःपुरि यादवानांमहत्कार्यंकृत्वायश
म॰ वलःप्रभुः स्वल्पकालेनचात्रापिभगवानागमिष्यति ३६ परिपूर्णतमंविद्धिश्रीकृष्णंनंदनंदनं कंसादीनांवधार्थायभक्तानांरक्षणाय
१३ च ३७ ब्रह्मणाप्रार्थितःकृष्णोवतताराध्वरेहेनव जातमात्रोद्भुतांलीलांचकारसवलोहरिः ३८ पूतनाप्राणहरणंशकटस्यनिपातनं तृ
णावर्तनिपातंश्चयमलार्जुनभंजनं ३९ स्वसुतेचयशोदायैविश्वरूपस्यदर्शनं वृंदावनेचभगवान्गोवत्सांश्चारयन्प्रभुः ४० वधं
चकारगोपानांपश्यतांवकवत्सयोः अघासुरस्यचवधोधेनुकस्यविमर्द्दनं ४१ मर्द्दनंकालियस्यापिवह्निपानंचकारह प्रलंबस्य
वधंपश्चाद्बलदेवश्चकारह ४२ गोवर्द्धनंसमुत्पाट्यहस्तेनैकेनलीलया युष्माकंपश्यतांविभ्रन्स्वकरेगजराडिव ४३ चूडामणिं
शंखचूडराजहारजगतांपतिः अरिष्टस्यवधंकृत्वाकेशिनंनिजघानह ४४ व्योमासुरंमहादैत्यंमुष्टिनातंममर्द्दह तथावैमथुरायां
तुचक्रेचित्रंमहाद्भुतं ४५ विकर्षमाणेरजकंकरेणाभिजघानतं प्रचंडंकंसकोदंडंमथ्नन्स्तम्भमिवाग्रह ४६ इक्षुदंडंयथानागःस
र्वेषांपश्यतांतदा ४७ द्विपंकुवलयापीडंनागायुतसमंवले शुंडादंडेसंगृहीत्वापातयामासभूतले ४८ चाणूरंमुष्टिकंकूटंशलं
तोशलमेवच पातयामासभूपृष्ठेमल्लयुद्धेनमाधवः ४८ कंसंमहोद्भटंदैत्यंनागलक्षसमंवले मंचात्कृष्टीत्वातेकृष्णोभ्रामयित्वाप्रभुः
तेजसा ४९ पातयामासभूपृष्ठेकमंडलुमिवार्भकः इभोपरियथासिंहस्तस्योपरिपपातह ५० कंसानुजांश्चकंकादीन्वलदेवो
महावलः ममर्द्दमुद्गरेणाशुमृगान्वैमृगराडिव ५१ गुरवेदक्षिणांदातुंसमुद्रस्यमहार्णवे शंखरूपंपंचजनंनिजघानहरिःस्वयं ५ २
अद्भुतानिचरित्राणिचैतानिश्रीहरिंविना कःकरोतिमहानंदस्तस्मैश्रीकृष्णायनमः ५३ ॐ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांश्रीमथुरा
खंडेनंदराजोद्धवमेलनंनामचतुर्दशोध्यायः १४ ॐ नारदउवाच एवंहिनंदोद्धवयोर्हरेःकथयतोःकथां व्यतीतारजनीव्रज
जनानांहर्षवर्द्धिनी १ ब्राह्मेमुहूर्तेचोत्थायगोप्यःसर्वागृहेगृहे देहल्यांगणमालिप्यदीपांस्तत्रनिधायच २ प्रातस्पृहस्तपादो
वमथ्यनवनीतानिधायच ममंथुःसर्वतोयुक्ताःपिछिलानिदधीनिताः ३ नेत्राकर्षचलद्धारभुजकंकणकंकणाः वेणीभ्रोविगलत्स्रष्य १३

1470

स्फुरत्कुंडलमंडिताः ४ चंद्रशुभ्रैः कंजनेत्राश्चित्रवर्णा मनोहराः मंगलानि चरित्राणि श्रीकृष्णबलदेवयोः ५ गायंत्यः प्रेमसंयुक्ताः
यत्र नंदगृहे गृहे घोषे घोषे शुभा गावो रंभमाणा इतस्ततः ६ सर्वत्र गोपिकागीतं दधिशब्देन मिश्रितं वीथ्यां वीथ्यां ततं श्रुत्वा विस्मित
श्रीहृद्वोऽब्रवीत् ७ अहो वै नंदनगरे भक्तिर्वर्त्मति यत्र च एवं वदन्वै दिग्ग्रामाद्यौ स्नात्वा नदीजले ८ अथ सूर्योदये जाते नंदद्वारि रथं शु
भं दृष्ट्वा विनिर्गता गोप्य ऊचुः सर्वाः परस्परं ९ गोप्य ऊचुः कस्यायं मथुरायाः समागतो क्रूरो थवा क्रूरस्तत्रागतः पुनः येनैव नीतो
मथुरां महापुरीं श्रीनंदसूनुर्नवकंजलोचनः १० कस्मिन्कु काले जननी ससर्ज ये दातं सर्वतो स्नेहवतां प्रनायनं कदूर्यथा नागवयं
विषाहृतं हंतं वृषालोकजनानितस्ततः ११ कंसार्थकृत्कंससखोऽतिनिर्घृणः सोयं पुनः किं व्रजमंडलं गतः भर्त्सयंतस्यापि द्विपारस्लो
किं कीमस्माभिरेवैवकरिष्यति क्रियां १२ नारद उवाच एवं वदंत्यो व्रजगोपवध्वः संतापयस्तं तव पुत्रवैंगुलिभ्यां पश्यत्कुरुश्चाद्वदनं तु।
द्दृष्ट्वा तं त्वरं वदंतं निकलं कृपयानं १३ घनश्यामं पद्मदलायतेक्षणं कृष्णाकृतिं कोटिमनोजमोहनं पीतांबरं षट्पदसंचसंकुलां मा
लां दधानं नववैजयंतीं १४ स्फुरत्सहस्रच्छदपद्मपाणिं वंशीधरं वेत्रकरं मनोहरं बालार्ककोटिद्युतिमौलिमंडनं महामणिकुंड
लमंडिताननं १५ गत्वाकृतिश्रीनवनुहासरत्सवैः श्रीकृष्णसारूप्यधरं तमुद्धवं विलोक्य सर्वा नृपविस्मितास्ततो विज्ञाय गोविंदस
खं पुरः पुनः १६ ज्ञात्वा च संदेशहरं हरेः प्रभोः सर्वाश्च कान्ता परमादरेण तं शुभे निविष्टं कुशलं सतांपते नीत्वोद्धवं ताः कदलीवनं गताः १७
यत्रैव राधा वृषभानुनंदिनी कृष्णानदेवा हरिनिकुंजमंदिरे समास्थिता तद्विरहातुरा भृशं खमन्यते सा तजगद्विरहं विना १८ रंभादलैर्वं
न दनपंकसंचयस्फुरत्स्फुरच्छीतलमेव मंदिरं कृष्णाचलत्वारुतरंगशीकरं स्वनः सखारश्मिमगलन्त्सखाचयं १९ एतादृशं यत्कदली
वनं च तत्राधा वियोगानलवहंसा भृशं बभूव सर्वं सततं हिमस्सखान्तु सागमाशान्न तत्रे हरत्तति २० कृतोद्धवं कृष्णसखं समा
गतं च कारयाथा स्वसखीभिरादरं पाद्यासनाद्यैर्मधुपर्कमंगलैः श्रीकृष्णकुशलेति वदुद्धवं दत्तलं २१ राधां हि गोविंदवियोगखिन्नां।
कुह्वां यथा चेंद्रकलां तदोद्धवः ननाम कृष्णांघ्रिगीतः स्वप्रदक्षिणी कृत्य जगाद हर्षितः २२ उद्धव उवाच सदा त्विकृष्णः परिपू

गर्ग॰ णीदेवो राधे सदा त्वं परिपूर्णदेवी श्रीकृष्णवंद्यः कृतनित्यलीलो लीलावतीत्वं कृतनित्यलीला १३ कृष्णोस्ति भूमा त्वमसीन्दिरा सदा
म॰ ब्रह्मास्ति कृष्णस्त्वमसि स्वरा सदा कृष्णः शिवस्त्वं च शिवा च राधे विष्णुः प्रभुस्त्वं किल वैष्णवी परा १४ कौमारसर्गी हरिरादिदेवः
२४ त्वमेव विज्ञानमयी स्मृतिः शुभा लयं भवस्या क्रीडनतत्परो हरिर्यज्ञो वराहो वसुधा त्वमेव हि १५ देवर्षिवर्यो मननात्महरिः स्वयं त्वं तु
सा तात्त्रिजहृत्स्ववल्लकी नारायणो धर्मसुतो नरेणाद्विशांतिस्त्वं सदा तेजनशांतिकारिणी १६ कृष्णस्तु साक्षात्कपिलो महाप्रभुः सि
द्धिस्त्वमेवासि च सिद्धसेविता दत्तस्तु कृष्णोस्ति महामुनीश्वरो राधे सदा ज्ञानमयी त्वमेव हि १७ यज्ञो हरिस्त्वं किल दक्षिणा हरिः कृ
क्रमस्त्वं न सदा जयंत्यनः पृथुर्यदा सर्वनृपेश्वरो हरिस्त्वं चिस्त्वं सदा त्वं नृपपट्टकामिनी १८ यो वा सरोदंतसमभूद्धरिर्यदा मत्स्यावता
रस्त्वमसि श्रुतिस्तदा कूर्मो हरिर्मंदिरसिंधुमंथने नेत्री कृतात्वं शुभदा हि वासुकिः १९ धन्वंतरिश्चास्ति हरो हरिः परस्त्वमोषधीद्धि
व्यस्तथामयी शुभे श्रीकृष्णचंद्रस्तु बभूव मोहिनी त्वं मोहिनी तत्र जगद्विमोहिनी २० हरिर्नृसिंहस्त्वं नृसिंहलीलया लीलानदा त्वं
निजभक्तवत्सला बभूव कृष्णस्तु यदा हि वामनः कीर्तिस्तदा त्वं निजलोककीर्तिता २१ हरिर्यदा भार्गवरूपधृक्क्षमानूत्या कृता
रण्यतदा त्वमेव हि श्रीकृष्णचंद्रो रघुवंशचंद्रमा यदा तदा त्वं जनकस्य नंदिनी २२ श्रीशार्ङ्गधन्वा मुनिवादरायणो वेदान्कृतं किल रा
वेदलक्षणा संकर्षणो माधवहस्तिभूषणः त्वं रेवती ब्रह्मभवं समास्थिता २३ बुद्धो यदा कीलपमोहकारको बुद्धिस्तदा त्वं जनमो
हकारिणी कल्किर्यदा धर्मपतिर्भविष्यति हरिस्तदा त्वं तु कृतिर्भविष्यति श्रीकृष्णचंद्रोस्ति हि चंद्रमंडले राधे सदा चंद्रप्रवीति
केरिका श्रीकृष्णसूर्योदितविश्वसूर्यमंडले सूर्यप्रभा त्वं परितः प्रतिष्ठिता २५ इंद्रः सदास्ति किल यादवेंद्रस्तत्रैव राधे त्वं शचीत्वमीश्वरी
हिरण्यरेताद्धि हरिः परेश्वरो हेतिः सदा त्वं हि हिरण्मयी परा २६ श्रीराजराजो हि विराजते हरिर्विराजसे त्वं तु निधीनिधीश्वरी वीरा।
विहूपस्तद्धरिस्त्वमेव हि तरंगिणी तत्तो मसितानतरंगिणी २७ विभुर्हदः सर्वपतिर्यदा यदा तदा त्वं हि विदितानुरूपिणी जगन्मयो
ब्रह्ममयो हरिः स्वयं जगत्त्रयी ब्रह्ममयी त्वमेव हि २८ श्रीवैष्णवसोयं ब्रजराजनंदनो जाता सि राधे वृषभानुनंदिनी यामांक्रुत्वासवम २४

1473

यीश्वशांतये लीलां चरिष्ये ललितादिलीलया ३९ कृष्णः स्वयं ब्रह्मपरं पुराणो लीलाहरिः स्वेच्छया प्रकृतिनिष्फमेव परेष्यं संधितवि·
ग्रहाभ्यां नमो युवाभ्यां हरिराधिकाभ्यां ४० गृहाण पत्रं निजनाथदत्तं शोचं परं मा कुरु राधिके त्वं कृष्णेन कालेन विधाय कार्यं
तत्रागमिष्यामि तदुक्तवाक्यं ४१ गृहीध्व मद्यैव शुभानि कृष्णदत्तानि पत्राणि सुमंगलानि प्रत्यर्पितं पूर्थ शानं च गोप्यः कृष्णप्रि
याणां व्रजसुंदरीणां ४२ ✻ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां श्रीमथुराखंडे श्रीराधादर्शनं नाम पंचदशोऽध्यायः १५ ✻ नारद उवाच
राधा पत्रं संगृहीत्वा शिरोनेत्रे तथा च हृत् निधाय वाचयित्वा तत्स्मृत्वा तत्पादपंकजे १ स्थितिप्रेमानुरागाजन्मोचयित्वाश्रुसंततिं
मूर्छामाप परां राधा पादवत्स्रपश्यतः २ कुंकुमागुरुपाटीरद्रवैः पुष्परसैः स्नुता [illegible]ना चामरांदोलैः पुनः संज्ञिनमतां गता ३ वियो
गसिंधुं संमग्ना राधा कमललोचना वीक्ष्योद्धवस्तया गोप्यो मुमुचुश्चाश्रुसंततिं ४ तासामश्रुप्रवाहेन राजन्वृंदावने वने सद्यः
कल्हारसंयुक्तो जातो लीलासरोवरः ५ इत्थं पीत्वा च संस्नात्वा श्रुत्वा चेमां कथां नरः कर्मबंधविनिर्मुक्तः श्रीकृष्णं प्राप्नुयान्नृप ६
पुष्योद्धवस्तु लोकात्मा श्रीकृष्णागमने पुनः प्रपच्छ कुशलं सर्वं श्रीकृष्णस्य महात्मनः ७ राधोवाच प्राणं दृढं श्रीव्रजराजनंदनः
तस्मिन्कस्मिन्समये वनेऽशुभे घनं मयूरीव समुत्सुका भृशं चंद्रं चकोरीव नदीव लोत्सुका ८ कस्मिन्कु काले विरहो बभूव मे यैने
वकोकल्पसमः क्षणः क्षणः निशीथिनीयं द्विपरार्द्धतुल्यं करोति गोविंदपदद्वयं विना ९ कच्चित्कदा विह्व्रजमागमिष्यति करो
ति किं तत्र हरिर्वदाशु मे शुध्यैव पत्नेन पुनः किलास वः प्रमत्त निर्यातिमशाणिराजनः १० इत्थं त्वगांतो मम हृद्वशीतलं जातं प्रम·
ज्ञासि समागते त्वयि यथा प्रसन्ना जनकात्मजा पुरा लंकापुरे वायुसुते समागते ११ प्राणांविधाय निजमोहवचनं विसृज्य विस्मय
वाक्यगदितं मधुरं गतोयः तस्यापि पत्रलिखितं शपथं तेन मन्ये तत्र न यत्न किल मे श्रवितां वरिष्ठ १२ उद्धव उवाच गत्वा पुरीं तव परं।
विरहं निवेदयाम्यहं विधाय निजनेत्रजलेन राधे नीत्वा हरिं तव पुरः पुनरागतोऽस्मि मा शोचम् अयि कुरु मे शपथस्त्वदंघ्रेः नारद उवाच
पुष्पप्रसन्ना श्रीराधा चंद्रकांतौ मणिः शुभौ रासरंगे चंद्रदत्तौ उद्धवाय ददौ नृप १४ सहस्रदलपद्मे हृदंते चंद्रसमप्रभौ उद्धवाय ददौ।

गर्ग॰ दैराधाप्रसन्नाभक्तवत्सला १५ छत्रं सिंहासनं दिव्यं चामरे द्वे मनोहरे श्रीकृष्णमनसोद्भूते ददौ तस्मै हरिप्रिया १६ ऐश्वर्यं तानसं
म॰ पन्नं सर्वं दैशिकं दैशिकं कृष्णसंयोगकर्तृत्वं सदा तव भविष्यति १७ भक्तिं निर्गुणभावाख्यां प्रेमलक्षणसंयुतां ज्ञानं विज्ञानसहि
१५ तं वैराग्यं सा ददौ पुनः १८ शंखचूडाच्च हरिणा नीतं चूडामणिं शुभं चंद्रानना ददौ तस्मै उद्धवाय विदेहराट् १९ तथा गोपीगणाः सर्वे
भूषणानां चयं शुभं ददुः प्रसन्ना हे राजन्नुद्धवाय महात्मने नारद उवाच श्रुत्वा वचश्च गोपीनां वैः शुभार्थं सत्वेगतायां किल राधिका या
कृत्स्नमाराद्व्रजगोपवध्वः सर्वास्थितं कृष्णसखे पृथक्काः २१ गोप्य ऊचुः यत्र यत्र लिखितं तव दास्तु नः किं वत तद्धरिणोक्तमद्भुतं त्वया
रावरविदो हरेः साक्षान्मंत्रवित्तमहाकृतिमहान् २२ उद्धव उवाच यथा स्मरथ देवेशं तथा युष्मान् स्मरत्यसौ सत्तु वेले गोपवध्वः या
पृथक् तो मे न संशयः २३ एकदा मां समाहूय स्मरत्वा युष्मान् रहस्करं कथयामास संदेशं चिंतयन्नंदनंदनः २४ श्रीभगवानुवाच
गुणेष्वसक्तं किल वंधनाय रक्तं मनः पुंसि च मुक्तये स्यात् मनोहयोः कारणमाहुरार्या जित्वाथ तन्को विचरेदसंगः २५ यदा स्वयं च
स्वपरात्परं मामध्यात्मयोगेन विशारदेन जानाति सर्वत्र गते विवेकी न दा विजत्या मनसाकथायं २६ यावद्धूनो मध्यगतस्तदुत्थि
तः स्वं हृप समर्कं न हि दृश्यपश्यति तावत्परात्मानमसौ प्रयानैर्गुणोक्तयातेषु गतेषु पश्यति २७ स्थूलाच्च हरेर्सिन्नतत्वयोगनास्ति
स्नादियोगं कृत्वातत्साधनं यत्सांख्यभावैः किल गम्यते पदं तद्योगभावैरपि गम्यते खलु २८ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहिता
यां श्रीमथुराखंडे राधागोप्याश्वासनं नाम षोडशोऽध्यायः १६ ॥ नारद उवाच श्रुत्वा श्रीकृष्णसंदेशं प्रसन्ना गोपवल्लभाः मथु
सुख्योवाक्यं कं श्रीकृष्णं गोपगविंदप १ गोलोकवासिन्य ऊचुः विदेशं गतवान् कृष्ण स्वस्य कार्यं वशं प्रियाजनान् तदुपर्यैलिखयोगम्
ह्यो निर्मोहत्नावले २ द्वारपालका ऊचुः चकोरे स्त्रीः पंकजे कौ भ्रमरे पंकजे यथा चातके च घनः प्रीतिं न करोति कदा वन ३ शृ
गारप्रकारा ऊचुः चंद्रमिवं चकोरोतिसख्यो वह्निं सदा भुवि विधात्रा यद्धि लिखितं तन्नूनं न भवेदिह ४ शय्योपकारका ऊचुः व्या
धो हि हत्वा हि स्मरान्न स्मरति नरमातरः करालैः स्वप्रियान्हत्वा निर्मोही न स्मरेद्हो ५ पार्षदाख्या ऊचुः जातं विरहजं दुःखं नाम्नो २५

1475

वेतिकदाचन यथाकंटकविद्धांगाष्ट्याघ्रीवाविद्धकंटकः ८ हेदावनपालका ऊचुः अनिमित्तं प्रेमसौख्यमनिमित्तो हि वेत्ति नः
न सनिमित्तो न जानाति रसं कर्मेन्द्रियं यथा ७ गोवर्द्धनवासिन्य ऊचुः पुरा श्रीप्रेमकृष्णो वै रसेश्वरी नायको भवत् प्रेमलोकोमिश्र
किं तस्य बहुनाकथितेन किं ८ कुंजविधायका ऊचुः हा माधवीकुंजपुंजे शुंजन्मनमधुव्रते स्वर्टकलतीकृतो यो वै न सेव्यं पू
यते कथा ९ निकुंजवासिन्य ऊचुः हे दावने मतमिलिंदकुंजे कलिंदजातीरकदंबपुंजे शनैस्खलंतं सवलं सगोपं सगोधनं
नंदसूनुं भजामः १० यमुना प्रत्युवाच विधात्रनेदया किंचित्पुनक्ति विघ्नक्रियः भूतानि सकलान्येव क्रीडनानि यथार्भकः ॥
कुब्जा प्रागयज्ञे समानविग्रहा दासी त्विदानीं त्वकुलीनतां गता कुरूपिणी रूपवती वभाव हो चतद्दिने दुंदुभिवाद्यकारिणी ११ र
मा प्रत्युवाच नदांतयाः स्मत्समयो भविष्यति यथाप्यरंभी समयः प्रदृश्यते शोचंयरंभा कुरून व्रजांगनाः सदानकस्यापि जयः परा
जयः १२ मधुमाधव्य ऊचुः दोषो न चास्मद्व्रजमाधवस्य हि स्थितापि प्राणपतिं गृहीत्वा विधायभोगं किलनो वियोगे योगं ददौ यो ।
गिवरालिकुब्जा १३ विरजा प्रत्युवाच सदानकस्यापि भुजाप्रियो मे सदाव संतो न सदा युवाम्यात् इदीन राज्यं कुरुते सदायं
वतद्दिने मीनमलंकरोतु १५ ललिता प्रत्युवाच रामाभिषेकं विनिवार्य मंथरा चकार विघ्नं किल कोशलापुरे कुब्जैव सेयं
मथुरापुरे गता कुब्जैव किं किं न करोति गोपिकाः १६ विशाखा प्रत्युवाच गोचारणापात्रचरैर्व्रजे तं प्रबोधयंतं स्वपुरे विरावैः
मत्ते भयानंदहि विदिवयंतं श्रीनंदसूनुं न हि विस्मरामः १७ माया प्रत्युवाच संकोचवीथीषु पदे पदे स्त्वपदत्वदोर्भ्यां हृदये नि
धाय अन्योन्यगाकर्षणाद्दृष्टिभीतिमरहार्चितेते हि कदानयामः १८ अष्टसख्य ऊचुः वीक्ष्य नंदसूनुमंगसुंदरं नेत्रमथनजगद्धि
पश्यति नंदराजतनये पुरीस्थिते किं भविष्यति वदाशु नस्त्वरं षोडशसख्य ऊचुः वेणुनादमधुरध्वनिं वने संनिशम्य कुसुमे
षु वर्द्धने श्रोत्रयुग्ममिहनः शृणोति नो विस्वगीतमुतवायशः परं २० द्वात्रिंशत्सख्य ऊचुः प्रीत्यास्वमित्रं हि रिपुं न येन लव्यं यथैन
महिजमादरेण गुरुं प्रणामैः रसिकं रसेन निर्मोहिनं केन वशीकरोति २१ [illegible]तिरूपा ऊचुः यजगराद्दिव्भवेषु यरं स्वदेव हे

गर्ग. नः स्विद् स्य विचरंति गुणा स्युयेन नैनं हिंसंति महदिंद्रियदेवसंघा स्त्से नमोऽग्निमिव विस्फुलिंगाः २२ ऋषिरूपा ऊचुः ३३
स. नेवेशितेप्रभुरयं वलिनां वलीयान्मायान शक्नुते नो विषयीकरोति नत्वत्स्वरूपममृतं परमेश शांतं त्वद्वै परात्पर तरं शरणं गताः स्म
१९ देवांगना ऊचुः युक्तोशकाशककलाद्य वमारदं देवावेशपूर्णासहितैस्त्वपरस्य यस्य सर्गादयः किल भवंति तमेव कृष्णं पूर्णान्यं
त्वपरिपूर्णतमेनतास्मः २४ यज्ञसीता ऊचुः श्रीमल्लिकुंजलतिकाकुसमाकरोयं श्रीराधिकाहृदयकंठविभूषणोयं श्रीराम
मंडलपतिर्व्रजमंडलेशो ब्रह्मांडमंडलमहीपरिपालकोयं २५ रमावैकुंठवासिन्य ऊचुः योगोपिकासकलयूथमलेचकारद्वंद्वा
वनेच निजपादरजोभिरद्रिं यः सर्वलोकविभवाय बभूव भूमौ तं भूरिलीलमरगेंद्रभुजं भजामः २६ श्वेतद्वीपसख्य ऊचुः यथोक्षि
४= लीलां शिशुरथ मो गजः स्वशुंडरोमैव वशुंडरं गिरिं धृत्वा वभौ श्रीव्रजमंदनेंद्रनः कृपाकरोसौ न हि विस्मृतः क्वचित् २७ ऊर्ध्ववैकुंठ
वासिन्य ऊचुः श्रुपाम वर्णमये नैवेजगाच्च्याम विपश्यतः तद्वैतदृश्यते यासां ताभिः किं योगसेवनं २८ अजितपदाश्रिता ऊचुः स्वे
हृषाशोरकोच्छिन्नो न छिन्नो हरिणा विना छित्वा ते मधुरां प्रागाः प्रागपाशं यथा खगाः २९ लोकाचलवासिन्य ऊचुः कृस्मलं नेत्रयु
स्म यावदृशादिशं तरं सुहोनलसंकृत्यापि पद्मलग्नो यथा त्वलिः ३० श्रीसख्य ऊचुः कार्यं एतेन यशोहं तिकृष्णो गुणागणोदयं यना
नित्यं सनेलोकः कपटेनैव मित्रतो ३१ मैथिला ऊचुः यनेदृत्वान तंत्र रसेनं तंत्र दत्वा त्रयों व्यधात् यनेन तंत्र पादयान्मित्रकार्यार्थमेव
हि ३२ कौशला ऊचुः न कोपि जानाति वियोगजं दशां जीवे विना वक्त्रकमलेन पिर्हि भूपांडराचार विभिन्नमारान्माभून्नदापि प्रिय
विप्रयोगं ३३ अयोध्यापुरवासिन्य ऊचुः कृत्वा निराशां विनिधाय या चाशां ज्ञगाम चाशां मथुरां पुरस्य योगं वत सोपरिचालितन्वो नि
मोहिनां चित्रमहो विचित्रं ३४ पुलिंदका ऊचुः यं नैव रंकं त्वमनीव विह्वलां समागतां संपत्तये पुरावने यो कारयामास विरूपिणी
वल्लास्तो मित्रिणा तेन नवः कृपाकृता ३५ सुतलवासिन्य ऊचुः भक्तेर्बलिं सम्यपस्त्वभूरिंद्रनीलावलियः कृपितो ववंध द्व श्लोकयंतं
स्यकरोति सेवनं मायावटो वामनरूपधारिणः ३६ जालंधर्य ऊचुः पुराति कष्टं प्रगते सरोजमेकापाथवेमत्क्ववरेततोप्ययं भूना १९

नृसिंहः कृतवान्सहायमहो यथा निष्ठुरनाशरूपतः १७ भूमिगोप्य ऊचुः अहो निनिमौ द्विजनस्य चित्रं परं चरित्रं गदितं न योग्यं शु
खेन वाग्भृद्विभाव्यमस्य देवो न ज्ञानातिक्रतो मनुष्यः १८ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीमथुराखंडे श्रीकृष्णस्मरणे
गोपीवाक्यं नाम सप्तदशोऽध्यायः १७ ॥ बर्हिष्मतीभवा ऊचुः अहो लयाख्यो कृपया हरिर्यो सुहृत्स्ववागहतत्रु महात्मा नामन्यथाव
हूतसेजनीशो रोभूताद्दयालुः पृथुराडिराजः १ लतागोप्य ऊचुः स्वयं स्तुयां वानविभज्य पूर्वं यन्वंनतिविस्मिषद्ग्रहात्मा न हहु
वैरेषु सगंस्वरेषु भूत्वा यथोषित्स्वदृदौ कलिप्रियः २ नागेंद्रकन्या ऊचुः अथैव लक्ष्मीमेन महेव बंहुरिः समागतं ते सूर्पनखां महावने
चकार सौमित्रिस्स्वः कुरूपिणीं महो कृतं तनस्य तया किमप्रियं ३ समुद्रकन्या ऊचुः नितंपरारहशते यानि दाची दुःखे स्वत्वं जनान्
स्त्रीयाकथं सपत्नीलाव बंबवलास्मिन्कथं स्थिता अप्सरस ऊचुः अस्पशीर्ष्याकर्णनासे गते वै रावणास्वसः त्यजं नवान्तं तेनापि भव
तीनां कृपा कृता ५ दिव्या ऊचुः सर्वेषु सोवलिनीत्वावलिलत्याद्दयापरः अथो लिपन्नक्रिनाथस्थितेन तक्षयया भवत् ६ श्रुति
व्या ऊचुः शतरूपासुते शोते यश्शं तेन तमत्रेपुरा देवैर्वीर्यां गते पश्चाद्दरता सौदयानिधिः ७ सत्त्वहृतय ऊचुः पूर्वं कष्टगते भक्तं
ऋक्ष्वं कायाथ वेचवे पश्चाद्दरत्कृपया तपूर्वैदीनवत्सलः ८ रजोवृत्तय ऊचुः रुक्मांगदहरिश्चंद्रं वरीषाणां सतां हरिः स
ग संपरीतस्वदृदौ पुनर्भीवतीश्रियं ९ तमोवृत्तय ऊचुः वेदायेन च्छलेशामाच्छलिनां बलिनां पुरा छलमयावलिष्याथ कुब्जया
छलितैः सख्यं १० कृपाणीसे कनो वक्रायातये नीजनान्बहून् किमकुब्जा विवक्राच श्रीकृष्णेन त्रिभंगिना ११ पश्यतीनां कृष्ण
मार्गे नेत्रे दुःखं गते भृशं श्रवयिः पादविलेपेवामन स्यकरोतिहि १२ पीनत्वं च गतानापादौ शैथिल्यं शगतो च नः मनोविभ्रमतां युक्तं
माधवे माधवं विना १३ सपत्नीहारचिह्नाद्य मागतं तनपुष्पः तातो हा देव कस्मिन्समये द्रक्ष्यामो नंदनंदनं १४ नारद उवाच इ
ति कृष्णं चिंतयंत्यो गोपिकाः प्रेमविह्वलाः उत्कंठिता स्ता रुरुदुर्मूर्छिता थ रणीगनाः १५ पृथकपृथक्समासास्य वचोभिर्नयनेषु
गोः सर्वा गोपिकाः सर्वाः शाहरा यानदोद्धवः १६ उद्धव उवाच परिपूर्णतमः [illegible] सेरूपभानुवरात्मजे गंतमा त्तां देहमलं नम

गर्ग· स्वभ्यं व्रजेश्वरि १७ प्रनिपत्रं देहि शुभे श्रीकृष्णाय महात्मने तेन नंतं च प्रणाम्याशु सम्मानेष्येन वांतिके १८ नारद उवाच श्रुत्वा राधा ले
म· खनीं च नीत्वा पत्रं मसीं वरं समाचारं चिंतयंती नत्‌ अश्रुणि स्रुस्रुवुः १९ यत्पत्रं समानीतं राधया लेखनीयुतं तत्तदार्द्रीकृतं जा·
१२ तेनयनोत्थजवारिभिः २० अपक्षपत्रवाहं संचंती कृष्णदर्शनलालसा उद्धवो विस्मितो ज्ञात्वा राधां कमललोचनां २१ उद्धव उवाच कृ
ष्णं लिखेस्मि राधे त्वं कथं शोके करोषि हि सर्वान्संदेशवद्यामि यथा त्वल्लेखनैर्विना २२ नारद उवाच इति श्रुत्वा वचस्तस्य राधा
यागतबाधया सर्वाभिर्गोपिकाभिस्तु पूजितो भूत्तदोद्धवः २३ नत्वा प्रदक्षिणीकृत्य राधां रासेश्वरीं परां गोपीगणान्समनुज्ञाप्य न
त्वा नत्वा पुनः पुनः २४ रथमारुह्य दिव्याभं रत्नभूषणभूषितः गत्वा नतिमानो सौ संध्यायां नंदमाययौ २५ मातं उद्दयं प्रापो
नत्वा गोपीयशोमतीं नंदराजमनुज्ञाप्य नवनंदांस्तदोद्धवः २६ वृषभानूपनंदांश्च समनुज्ञाप्य लोकतः तथा कृष्णसखान्
सर्वान्रथमारुह्य निर्गतः २७ हरंतमनुगाः सर्वे गोपा गोपीगणास्तथा संनिवृत्याथ तान्स्नेहादुद्धवो मथुरां ययौ २८ पर्वते
चाल यवटे कृष्णातीरे मनोहरे नत्वा कृष्णं परिक्रम्य प्रेमगद्गदया गिरा २९ प्राह सर्वं तेन पश्य उद्धवो बुद्धिसत्तमः उद्धव उवाच
किं देव कथनीयं मे भवतो शेषसाक्षिणः ३० विधित्सश्च राधिकायां गोपीनां देहि दर्शनं श्रीकृष्णं देवदेवेशं समानेष्येन वांति
कं इत्थं वाक्यं च मे भूतं तत्तत्कृपानिधे ३१ पश्चाद्दृष्ट्वा गमत्येषु ततो व्रज ... विह्वलेषु गत्वा समागतान्‌ यथा वरीयथ वयो तथा
मे कृतं च भक्ते सर्वं तत्र ३२ ॐ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीमथुराखंडे गोपीवाक्ये उद्धवागमनं नाम द्वादशोऽध्यायः १२
नारद उवाच इत्थं निशम्य भक्तस्य वचनं भक्तवत्सलः स्मृत्वा वाक्यं स्वकथितं गंतं चक्रे च्युतो मतिं १ बलदेवं स्थापयित्वा कार्य
भारेषु सर्वतः हेमाढ्यं किंकिणीजालं चंचलाश्वनियोजितं २ रथमारुह्य दिव्याभमुद्धवेन समन्वितः भक्तानां दर्शनं दातुं प्रय
यौ नंदगोकुले ३ गोवर्द्धनं गोकुलं च पश्यन्वृंदावनं वनं प्राप्तो भूत्सलिले कृष्णः कृष्णातीरे मनोहरे ४ कोटिशः कोटिशो गावो
दृष्ट्वा कृष्णं व्रजाधिपं प्राधावंत्यः सर्वतस्ता स्नेहस्नुतपयोधराः ५ उत्पुच्छकर्णा नाना श्वरं भमानाः सवत्सकाः प्रत्येकवलसंयुक्ताः १२

श्रीकृष्णस्वोगतव्यथाः ६ सरथं सा हरेर्गात्रं संश्रशरदर्कं यथा वनाः रुरुधुस्ते रथं राजन्नुद्धवस्य प्रपश्यतः ७ श्रीगोपालो हरिस्ता
सोवदन्नाम पृथक्पृथक् श्रीदस्तेन तदंगानि स्पर्शीहर्षं जगाम ह ८ तत्समीपे गवां वृंदं गतं वीक्ष्य व्रजार्भकाः श्रीदामाद्या विस्मिता
महाहृष्टाः परस्परं ९ गोपाल ऊचुः रथं सकुंभं ध्वजवाद्यवेगं सकांस्यपत्रध्वनिसुघनं तं शांतास्य पुष्कं शतसूर्यशोभं गावः कथं वा
रुरुधुः सखायः १० अन्यो न चास्मिन्हि गवां प्रहर्षो नायाति किं तद्व्रजराजनंदनः स्फुरंति चांगानि हि दक्षिणानि नः श्रीनीलकंठः
प्रतनोति तोरणे ११ नारद उवाच इत्थं विचार्य मनसा गोपाः सर्वे समागताः दृष्ट्वा सुमीपचिह्नं समागतं वस्तु यथा जनाः १२ श्रवसाम्पर
थान्कृष्णः परिपूर्णतमः स्वयं उद्धवे निधाय तान्सर्वान्दोर्भ्यां तत्प्रेमविह्वलः १३ मुंचन्नेत्राश्रुवारीणि परिरेभे पृथक्पृथक् स्नेहो भक्ते
ष्वमाहात्म्यं वक्तुं कोस्ति महीतले १४ ते सर्वे रुरुदुर्गोपाः मुंचंतोश्रूणि मैथिल प्रवक्तुं न समर्थाः श्रीकृष्णविश्लेषविह्वलाः १५ परि
पूर्णतमः साक्षाद्देवो मथुरायां गिरा आश्वासयामास नतान्प्रेमार्द्रान्देसमाकुलान् उद्धवः प्रेषितो वक्तुं श्रीकृष्णेनार्भकैः सह आग
तं कथयामास श्रीकृष्णं नंदपत्तने १६ कृत्वागतं नंदसुतं श्रीकृष्णं गोपवल्लभं आनेतुं निर्गताः सर्वे परिपूर्णमनोरथाः १८ भेरीमृ
दंगैः पटहैः कलशैर्नरैः पूर्णकुंभैर्द्विजवेदघोषणैः गंधाक्षतैर्मंगलराजमिश्रितैः श्रीनंदराजोभिययौ यशोदया १९ ततः पुरः
कृत्वा महोन्नतं गजं सिंहासनं डाहतहेमशृंखलं समाययौ श्रीवृषभानुरुत्सुको भान्वाकृतिर्लक्षकलावतीयुतः २० नंदोपनंदा वृ
षभानवश्च गोपाश्च वृद्धास्तरुणार्भकाश्च सर्वे व्रजांगना परिपिच्छपुष्पा विनिर्गताः पूर्णमनोरथास्ते २१ गायंत आरान्नृपनंदनं नंद
नंदसंतं घनचारुसितपीतवाससः वंशीधरं वेत्रविषाणपाणयः प्रहर्षिता दर्शनलालसा भृशं २२ सखीशुवेभ्यो हरिमागतं परं
निशम्य राधा शयनात्समुत्थिता ताभ्यः स्वभूषाः प्रददौ प्रहर्षिताशीला स्वर्गार्थिनं व पद्मिनी यथा २३ द्वात्रिंशदष्टौ किल षोडश।
द्वे पूर्वे युता मैथिल गोपिकानां आरुह्य राधा शिविकां मनोज्ञां समाययौ श्रीधरदर्शनार्थं २४ तथा हि गोप्यः किल कोटिशश्च
कृष्णस्य सर्वे स्वगृहस्य कृत्यं व्यन्यस्तवस्त्राभरणा न पेशाः समाययुः प्रेमचलन्मनोंगाः २५ सर्वं व्रजं पादपगोमृगद्विजप्रेमातुरं वीक्ष्य

२

1480

गर्गसं० समागतं तं किल श्रीनंदराजं पितरं च मातरं चननाम कृष्णः कृतमस्तकांजलिः २६ श्रीनंदराजस्तनयं चिरागतं प्रगृह्य दोर्भ्यां हृ
म० दये निधाय तं संस्नापयामास सुखनेत्रजैर्जलैर्यशोदया सामनोरथस्थिरात् २७ नंदोपनंदान्वृषभानुहृद्वान्सर्वान्नमस्कृत्य च
१८ तत्कृताशीः तथा वयस्यैः सुपरस्परं बालहृष्टः सुहृत्सु गृहाणेः स्थितोभूत् २८ ततः समाहृत्य रथं हरिः स्वयं निधाय नंदं च गजेयशो
दया नंदोपनंदैः सहितो गवां गणैः श्रीनंदराजस्य पुरं विवेश २९ ततो देवदेवाः किलपुष्पवर्षा सुचारलाजं पुरगोपिकाश्च प्र
चक्रिरे तत्र जयेति मंगलं शंखं च गोपा गृहमागते हरौ ३० धन्यः स एवात्रेपरः सुहृद्भवो यमनेन साक्षात्किल दर्शितो व तं जीवने गो
पजनस्य गोपाः कृतुर्गिरागल्हृदयेदमार्ताः ३१ इदं मया ते कथितं तत्र पेशपुनर्व्रजे त्यागमनं दरेश्च किमिच्छसि श्रोतमथो सुरा
देः परं चरित्रं शुभदं विचित्रं ३२ ४ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीमथुराखंडे श्रीकृष्णागमनोत्सवो नामैकोनविंशोध्यायः २९
बहुलाश्व उवाच अग्रे च कारं किं साक्षाद्भगवान्व्रजमंडले राधायै गोपिकाभिश्च कथं स्विद्दर्शनं ददौ १ गोपीमनोरथं कृष्णमा
श्रुत्वासौ जगामह एतन्मे ब्रूहि विप्रेंद्र त्वं परावरवित्तमः २ नारद उवाच संस्थायां राधया हूतः श्रीकृष्णो भगवान्स्वयं एकांते शीत
लेशुप्व्रजगाम कदलीवने ३ स्फारात्स्फुरन्मे च गरहेरं भा वंदन चर्चितं कृष्णामकृच्छ्रीकरंवसुधारश्मिगलत्स्वयं ४ एतादृशं
वनं राधा वियोगानलवर्चसा भस्मीभूतं हि सततं तं कृष्णाश्रान्तोहि रतति ५ तत्रैव सर्वगोपीनां शतयूथाः समागताः तस्यैव निवेद
नेच कृष्णस्याथ वागमनस्पृहि ६ उत्थाय सहसा साक्षात् वृषभानुवरात्मजा आनेनमाय यो कृष्णं सखीभिः परिवारिता ७ ददावास
नपाद्यार्घ्यान्नुपचारान्मनोहरान् वदंती सादरं वाक्यं कुशलं कुशलाधिका ८ युवकंदर्पकोटीनां माधुर्यं धारिणं हरिं दृष्ट्वा राधा
जहौ दुःखं वियलत्ता त्वाग्रुणं यथा ९ प्रसन्नात्मा श्रृंगारमकरोत्कीर्तिनंदिनी तयानोकारि श्रृंगारः पाद्ये कृष्णे गते सति १० न चंदनं
न तांबूलं भोजनं च सुधासमं न कृतं दिव्यशयनं हासं वा न कृतं क्वचित् ११ परिपूर्णतमे कृष्णे परिपूर्णतमा प्रिया आनंदाश्रूणि
मुंचंती प्राह गद्गदया गिरा १२ श्रीराधोवाच किं पद्हरेयदु पुरि नागतः किं करोषि हि किं वदे हरे होडःखं भवतो शेषसाक्षिणः १३ २७

1481

सीतारामराज्ञमहिषीरुक्मिणीचमैथिली नान्यःकश्चिद्रसज्ञस्तवदेवीवियहरेःप्रिये १४ श्रीवृंदावनचंद्रस्त्वांचनश्यामसमुत्सहे
नवसख्योद्भवेनात्रयन्येनतत्प्रदर्शितः अन्यःकोपिजवेनास्तियस्यप्रेमास्त्वमागतः १६ नारदउवाच एवंवदंतीसततंरुदंती। १५
पपातभूमौवीक्ष्यहृष्णास्तदांगः आश्वासयामासतंयेनसघःपुरस्तदोर्भ्यांशुवदंकुनेत्रः १७ श्रीभगवानुवाच माशोचंकुरुराधेत्वं
तत्प्रीत्याहंसमागतः आवयोर्भेदरहितंतेजश्चैकंद्विधाजनैः १८ यथाहिद्वयोर्यथावल्यंतथावांसर्वदाशुभे यत्राहंत्वंसदातत्रवि
श्लेषोनहिवावयोः १९ दृश्यंवस्तुयथाचाहंतत्रत्वंतेजगत्प्रसूः विश्लेषश्चावयोर्मध्येस्वाज्ञानेनपश्यतु २० यथाकाशस्थि
तोनित्यंवायुःसर्वत्रगोमहान् तथाजलंसूक्ष्मरूपंतेजोव्याप्यस्थितंदधसि २१ भूतवर्वहिर्यथापृथ्वीप्रियभूतावराननेतथाविकारर
हितोनिर्मलस्त्रिगुणोरहं २२ तथात्वंपश्यमद्भावेसदानंदोभवेततः अहंममेतिभावेनहितीयोस्तिवराननेनेः २३ यावद्दुर्नोमध्यगा।
तमस्तद्दुषितःस्वरूपमर्कनदृष्टंत्वापश्यति तावन्यरान्मानमसौपृथगजेगुणस्तथात्वगतेपश्यति २४ गुणेषुसक्तंकिलवं
धनायरक्तंमनःपुंसिवमुक्तयेस्यात् मनोद्वयोःकारणमाद्दुराराजित्वाथतत्कोविचरेदसंगः २५ श्रीभगवानुवाच सर्वंहिभावे।
मनसःपरस्यांनलोकेतोभामिनिजायतेततः प्रेमैवकर्तव्यमनोमयिस्वतःप्रेमास्समानंभुविनास्तिकिंचित् २६ नारदउवाच
इत्यवाक्यंहरेःश्रुत्वाप्रसन्नाकीर्तिनंदिनी गोपिकाभिःसमंहर्षंसम्पूजयामासमाधवं २७ अथराधाहरिःसाताकार्तिक्यांरासम
डले गत्वाननादमुरलीगोपीभीराधयासह २८ यमुनानिकटेराजन्राधयाराधिकापतिः रामाभिःसुंदरीभिश्चरासरंगेरराज
ह २९ यावतीर्गोपिकारासेतावद्रूपधरोहरिः रेमेवृंदावनेदिव्येहरिर्वृंदावनेश्वरः ३० कणान्नूपुरमंजीरोवनमालीविराजितः
पीतांबरःपद्महारीप्रभातार्ककिरीटयुक् विद्युत्ताम्रस्फुरत्सोयद्धेमकुंडलमंडितः वेत्रभृद्धादयत्वंशीनटवेषोघनद्युतिः ३२ स्फु
रत्कौस्तुभरत्नाढ्यःप्रवलस्त्रिग्धकुंतलः राजराधयारासेयथारत्यारतीश्वरः ३३ शच्याशक्रोयथास्वर्गेचनश्चंचलयायथा वृं
दयावृंदकारण्येतथावृंदावनेश्वरः ३४ वृंदावनेचपुलिनेवनान्युपवनानिच पश्यन्गोपीगणैःसार्धंगिरिंगोवर्द्धनंययौ ३५

रा॰गी॰
म॰
१९

गोपीनांशतरूपाणांमानंवीक्ष्यव्रजेश्वरः भगवान्राधयासार्कंतत्रैवांतरधीयत ३६ अथगोवर्द्धनाद्द्रेरेसुंदरंयोजनत्रयं श्रीवृंद।
गंधसंयुक्तंसध्ययोरोहिताचले ३७ लताकुंजनिकुंजाश्चपुष्पपल्लवसंयुतयासह विचचारगिरौरम्येकांचनेलतिकालये ३८ तत्रदेव
सरोरम्यंवह्निनाथेननिर्मितं पाटीनकूर्मनक्रादिहंससारससंकुले ३९ सहस्रदलपद्मैश्चमंडितंतत्रदिनस्तनः भ्रमरध्वनिसंयुक्तं
पुंस्कोकिलरुतैर्वृतं ४० विकचत्पद्मगंधाढ्ये तत्तीरेमंदमारुते रमयाराधयासार्द्धंमाधवोनिषसादह ४१ तत्तीरेशतपत्रेऽपि
नाममहामुनिं पदैकेनस्थितंशश्वच्छ्रीकृष्णध्यानतत्परं ४२ षष्टिवर्षसहस्राणिषष्टिवर्षशतानिच निरन्नंनिर्जलंशांतंश्रीकृ
ष्णंसंददर्शह ४३ प्रहृष्टंवीक्ष्यतंराधाप्राहसंतंप्राहमाधवः माहात्म्यंकृष्णभक्तोयंपश्यभक्तिंमहामुनेः ४४ हेअरभीऽइतिकृष्णेनश
क्त्रपुष्टैर्वचःशुभे नष्टंतंतेनकिंविद्याचरसंश्रापितेनवै ४५ हरिस्तदातद्हृदयाद्भूवाश्रुतिरोहितः ध्यानाद्गत्वाहरिंवीक्ष्यमुनीन्द्र
श्चातिविस्मितः ४६ नेत्रेउन्मील्यददर्शेश्रीकृष्णंराधयागतं वनेवचलेपंवाछंरंजयंतंदिशोदश उत्थायसहसाहरिभक्तितत्परः
प्रदक्षिणीकृत्यहरिंसराधिकं प्रणम्यमूर्द्ध्नानिपपातपादयोरुवाचकृष्णंवदतांगतोदालरः ४८ ऋषिरुवाच नमःकृष्णायकृष्णा
यैराधायैमाधवायच परिपूर्णतमायैवपरिपूर्णतमायच ४९ त्वनश्रूपामायदेवायश्रूपायैसततंनमः रासेश्वरायसततंरासे
श्वर्यैनमोनमः ५० गोलोकातीवलीलायलीलावत्यैनमोनमः असंख्यांडाधिदेवौवामसंख्यांडनिययेनमः ५१ भूभारहाराय
भुवंगताभ्यांमच्छांतयेचात्रसमागताभ्यां परस्परंसंधितविग्रहाभ्यांनमोयुवाभ्यांहरिराधिकाभ्यां ५२ नारदउवाच इत्यु
क्त्वाकृष्णपादाब्जेप्रेत्तरहाष्यलोचनः प्रेमानंदसमायुक्तोजहौप्राणान्महामुनिः ५३ तद्देवनिर्गतंज्योतिर्दशदिशःसमप्रभं
परिभ्रमत्दशादिशःश्रीकृष्णेलीनतांगतं ५४ भक्तस्यभक्तिंश्रीकृष्णोवीक्ष्यवैप्रेमलक्षणां आनंदाश्रुकलाकुंचन्प्रेमणातेच
जुहावह पुनःश्रीकृष्णपादाब्जात्कृष्णसारूप्यवान्मुनिः निर्गतःकोटिकंदर्पसन्निभोतिनतानतः ५५ दोर्भ्यांप्रगृह्यहृदये
तंनिधायकृपाकरः आश्वास्यकल्याणकरंकरंदिव्यंदधारह ५७ प्रदक्षिणीकृत्यहरिंचराधिकांप्रणम्यवाक्त्रयरथंमनोहर १९

यं गोलोकं लोकं प्रयया वृषभानुर्विरेजे यन्मैथिलमंडले द्विज ५८ श्रीराधिकाविस्मयमाननामभं श्रीदं हि श्रवणं पं तु किम सोमं महामु
नेः आनंदकारीणि विमुंचनी विरंजगाद कृतं वृषभानुनंदिनी ५९ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीमथुराखंडे रासोत्सवे कृ
मुर्गोलननामविंशोऽध्यायः २० ॥ राधोवाच अप्यो यं मुनिशार्दूल लब्ध्वाकं शेमवान्महान् लब्धा रूप्यं जगामासौ तमप्यष्टक युवो
पतः १ शुष्यदेहक्रियाकर्मयोगो सिद्धजिनार्हनः तपसा वास्यदेहो यं शक्ष रत्नमलाकृतिः २ नारदउवाच वदंत्यां तत्र राधायां
तद्देहोऽपि भवत्सरित् वहंती पापदंष्ट्रीव दृश्यते रोहिते गिरौ ३ तद्देहस्यापि सरितं वीक्ष्य राधाति विस्मिता नंदराजात्मजं प्राह
वृषभानुवरात्मजा राधोवाच कथं जलत्वमापन्नो देहो यं वै महामुनेः एतन्मे संशयं देवच्छेत्तुमर्हसि शोषतः ५ श्रीभगवानु
वाच प्रेमलक्षणया भक्त्या संयुक्तो यं मुनीश्वरः तस्माद्रसत्वदेहो यं रंभोरु द्रवतां गतः ६ दृष्ट्वा त्वया मावरदं हर्षितो भून्महामु
निः जलत्वं प्राप तद्देहो यथाहं द्रवतां शुभे ७ राधोवाच द्रवतां त्वं कथं प्राप्तो देवदेव दयानिधे एतद्विचित्रं मे जातं सर्वं त्वं वद
विस्तरात् ८ श्रीभगवानुवाच पुरैवोदाहरंतीममितिहासं पुरातनं यस्य श्रवणमात्रेण पापहानिः परं भवेत् ९ यज्ञाभिध
कनाजातः पुरा ब्रह्मा प्रजापतिः असृजन्महतीः प्रशास्त तपसा महारोजितः १० उत्संगान्नारदो यस्ते ब्रह्मणः सृजतः शुभे भक्त्या
न्मनो मम सदा निजगोपयंट यन्मही ११ एकदा नारदं प्राह देवो ब्रह्मा प्रजापतिः प्रजाः सृज महाबुद्धे वृथा चंक्रमणं त्यज १२
नारदस्तद्वचः श्रुत्वा प्राह देवज्ञानतत्परः न सृजामि पितः सृष्टिं शोकमोहादिकारिणीं १३ करिष्यामि हरेर्भक्तिं तत्कीर्तनसम
न्वितो त्वमपि सृष्टिरचनां मम जहुः स्वांतरो भव १४ क्रुद्धः शशाप तं ब्रह्मा प्राह प्रस्फुरिताधरः सदा गानपरः कल्पं गंधर्वो भव
दुर्मते १५ एवं तद्ब्रह्मापतो राधे गंधर्व उपबर्हणः बभूव गंधर्वपतिः कल्पमात्रं सुरालये १६ एकदा ब्रह्मणो लोके स्त्रीभिः परि
वृतो गतः सुंदरीषु मनः कृत्वा जगौ तालविवर्जितं १७ पुनर्ब्रह्मा तं शशाप त्वं शूद्रो भव दुर्मते अथासौ ब्रह्मशापेन दासीपुत्रो ब
भूव ह १८ सत्संगेन पुनः राधे शमो भूद्ब्रह्मपुत्रको भक्त्या न्मनो मम सदा निजगोपयंट यन्मही १९ मुनींद्रो वै सत्वं श्रेष्ठो मत्प्रियो

1483

सरौ. म. २० 1484

तानभास्करः परंभागवतः साक्षान्नारदोमेमनःसदा २० एकदानारदोलोकाननुगृह्णन्वैगानतत्परः इलावृतंनामवर्षंगतवा-
न्सर्वतोगतिः २१ यत्रजंबूनदीरम्याजंबूफलरसोद्भवा तयाजंबूनदंनामस्वर्णंभवतिश्रिये २२ तद्देशेवैदनगरंरुक्मपा-
कारनिर्मितं ददर्शनारदोयोगीदिव्यनारीनरैर्युतं २३ कांश्चिद्दैपादरहितान्विगुल्फान्जानुवर्जितान् विजंघान्जघनव्य-
गान्कृशोदरकृतमध्यकान् २४ छिन्नहस्तान्नतस्कंधानततानननविकंधरान् स्त्रीजनान्पुरुषांश्चासौअंगभंगान्ददर्श ह २५
दृष्ट्वातिकमेतच्चित्रंहि सर्वान्पृष्टवान्मुनिः सर्वेयूयंपद्मवक्त्रा दिव्यदेहाः शुभावहाः २६ किंदेवाउपदेवावायूयंकिंसिद्धसत्त-
माः वादित्रसहिताः सर्वेरम्यगानपरायणाः २७ अंगभंगाः कथंयूयंवदताशुममैवहि इत्युक्ताः तेनतेसर्वेप्रत्यूचुर्दीनमानसाः २८
रागाऊचुः महाशुःखंप्रभुनेजातमस्माकंनतुश्रुतः तस्माग्रेकथनीयंवैदुरीकर्तुंचयःक्षमः २९ रागावयंवेदप्रोक्ताःस्वमामः
सर्वदाप्रभो अंगभंगाश्चवयंजाताः कारणंश्रृणुमानद ३० जातोहिरण्यगर्भस्यपुत्रोनारदनामभाक् प्रेमोन्मत्तोविकालेनगाय-
न्नृपवदानिव ३१ विचचारमहीमेतांस्वेच्छयासमहामुनिः विकालेनस्वगानैस्तैर्विलालवर्जितैः ३२ विमानंचवयंसर्वेअ- स्वरै
गभंगाश्चभूमिह इतिश्रुत्वाथतद्वाक्यंनारदोविस्मयोभवत् उवाचगतमानोसौरागान्प्रतिहरन्निव ३३ मुनिरुवाच तस्य
केनप्रकारेणतानवैकालतालयोः भवेदिहस्वरैर्युक्तेवदताशुममैवहि ३४ रागाऊचुः वैकुंठस्यपतेःसाक्षाद्भार्याशुभ्रास
रस्वती कुर्याच्छिक्षितांयदातस्मैतदास्याकालविन्मुनिः ३५ तेषांवाक्यंततःश्रुत्वानारदोदीनवत्सलः सरस्वत्याःप्रसन्नार्थंव
रंप्रुश्रेगिरिंययौ ३६ दिव्यंवर्षशतंयावत्तपस्तेपेसुदुष्करं निरन्नोनिर्जलोवाणीध्यानयुक्तोव्रजेश्वरि ३७ सुप्रसन्नामविसृज्याथप
वित्रीकृतभूःपरं नारदोनामयोलोभूत्तपसानारदस्यच ३८ तपांतेआगतांसाक्षाद्ब्रह्मदेवींश्रीसरस्वतीं विष्णोःप्रियांदिव्यवर्णा-
मपश्यन्नारदोमुनिः ३९ सहसोत्थायतांनत्वापरिक्रम्यनताननः तद्रूपगुणमाधुर्यैःस्तुतिंचक्रेमुनीश्वरः ४० नारदउवाच न
मार्कविंबप्रतिमुरुरत्नलताटंककेयूरकिरीटकंकणां स्फुरन्कणाद्वेपुरनावरंजितांनमामिकोटीदुसमांश्रीसरस्वतीं ४१ वं २०

1405

हंसदाहंकलहंसउन्नतेचलत्पदेचंचलवंचुसंपुटे निर्यांतमुक्ताफलहारसंचयं संचारयंतीसुभगांसरस्वतीं ४१ वराभयंपु:
स्तकवल्लकीयुतपरंदधानांविमलेकराहये नमाम्यहंतांशुभदांसरस्वतीं जगन्मयींब्रह्ममयींमनोहरां ४२ तरंगितत्वोमसि
तांवरेपदे हिस्वरस्नानमतीवमंगले येनाह्निनीयोहिभवेयमत्रोसर्वोपरिस्थांपरनागमंडले ४४ श्रीभगवानुवाच स्तोत्रंज्ञा
ग्राप्दहिप्राशनकृत्वा यः पठेत् नारदोक्तंसरस्वत्याः सविद्यावान्भवेदिह ४५ ततःप्रसन्नावाग्देवीनारदायमहात्मने देव
हंसांद्रदेवीणांस्वरब्रह्मविभूषिता ४६ रागैश्चरागिणीभिश्चतन्त्रैश्चतथैवच देशकालादिभेदैश्चतालमानस्वरैस्सह ४७
षट्पंचाशत्कोटिभेदैरंतर्भेदैरसंख्यकैः ग्रामैर्मूर्छनैःसवादित्रैर्मूर्छनासहितैःशुभैः ४८ वैकुंठस्यपतेःसाक्षात्प्रियासरस्व
ती स्वरग्रामैःपदैःसिद्धैःपाठयामासनारदं ४९ प्रदक्षिणीयगानकरंकृत्वातेनागमंडले वैकुंठंप्रययौराधेवाग्देवीविस्वद्वल्लभा
५० ॥ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांश्रीमथुराखंडेराधामाधवसंवादेनारदोपाख्यानेनामैकविंशोध्यायः २१ ॥ श्री
भगवानुवाच कस्मैदेयमिदंगुह्यंरागरूपंमनोहरं बुद्ध्याविचारयन्नित्थंगंधर्वनगरंययौ १ तंबुरुर्नामगंधर्वंकृत्वाशिष्यं
सनारदः कलंजगौमद्गुणांश्चवीणावाद्यपरायणः २ केषामग्रेगेयमिदंरागरूपंमनोहरं श्रोतंपात्रंविचिन्त्वानोनारदःश्र
कमागतो ३ ध्वनिवृत्तंचतदृष्ट्वानारदोमुनिसत्तमः सत्यात्तंब्रह्मणासार्द्धंसूर्यलोकंजगामह ४ रथेनतत्रधावंतंसूर्यंवी
क्ष्यमहामुनिः शिवपार्श्वंजगामाशुततोदेवर्षिसत्तमः ५ भूतेशंध्यानतत्त्वंध्यानस्तिमितलोचनं वीक्ष्यतंनारदोराथेब्रह्म
लोकंजगामह ६ सृजंतंसृष्टिरचनांव्यग्रंवीक्ष्यविधिंमुनिः वैकुंठंप्रययौविष्णोःसर्वलोकनमस्कृते ७ भक्तार्थेकृतवानगेहे म
तंभक्तेशंभक्तवत्सलं वीक्ष्यतंब्रह्मणासार्द्धंयोगीद्रःप्रययौततः ८ योगीश्वराणांहिमनांत्रिलोक्यांतरंवहिः गतिमाञ्जनो:
मुकुंदतिकर्मभिर्हेयमाप्नुते ९ कोटिशोब्रह्मांडनिचयान्सन्न्वंस्यमलीश्वरः गोलोकंपरमंधामप्रययौप्रकृतेःपरं १० सरत्नीर्यां
शुविरजांनदीकल्लोलशालिनीं ययौहेदावनेरम्येभ्रमरध्वनिसंकुले ११ सदावसंतनेयुक्तंमरुदेजलतागृहे दृष्ट्वागोव॰

गर्गो दृष्ट्वा नैलं मणिकुंजे समायचौ १२ कौतुकं वा कृतं स्नात्वा याता किं कार्यं वदन्तं च नः इत्थं सखीभिः संपृष्टा ह वचनं मुनितंद्रुह १३ गा
म॰ यकौ कृष्णलीलां रामास्त्रां वीणाकलध्वनि परिपूर्णतमं साक्षाच्छ्रीकृष्णं राधिकापतिं १४ कलं परं श्राव्य तन्मानतौ वेदिनो वरौ
११ कथनीयमिदं वाक्यं श्रीकृष्णाय महात्मने १५ कृत्वा मनं तदा सखी निवेद्याथ महात्मना श्रीगंगायां तीरदेशे प्रतीतं वेदिभिः सत्वया
गिरा १६ मणिकुंजागतो भ्राजत्कोटिसर्कज्योतिराकुले त्वचितोल्लसत्त्वादिसंवलचारुकामरे १७ लोलन्मुक्ताफलच्छत्रे सखी
कोटिसमन्विते महापद्मास्थितं साक्षात्तथा माधवमपश्यत १८ नत्वा प्रदक्षिणीकृत्य तत्र स्थिता सदा तया स्तनामां मधुराणां तके
नेनामानपवक्रमे १९ श्रीतो विविनदन्नीणां देवदत्तां स्वरामृतं कलं जगाव ह्रितीयं नारदः सहतंबुरुः २० तं वक्षो हृदि रोधुवं
ने नमश्चांचनतत्स्वरं दत्वा तस्मै प्रेमपरोज्जलते जगतवान्हरिं २१ यत्र लेखहु पुजीतं तहै वजहू वेविदुः कोटिशः कोटिशोदानां
गशयः संलदंतितिह २२ इच्छायन फलानीवानेनेन तस्मिन्जले शुभे भूपेन गर्भमिदं राधे ब्रह्माण्डं सत्यं स्फुटं २३ भिन्नात्तगतो
मानात्मस्मिन्मनंतरे शुभे तत्स्वधुनी विदुः पूर्वं श्रीगंगा पापहारिणी २४ दिविमंदाकिनी प्रोक्ता गंगा भागीरथी क्षितौ भूयो भो
गवती प्रोक्ता त्रिधा त्रिपथगामिनी २५ यत्स्नातेन गच्छतः पुंसः प्रणतस्य पदे पदे राजसूयाश्वमेधानां फलं नास्ति हि दुर्लभं २ ९
गंगा गंगेति यो ब्रूयाद्योजनानां शतैरपि मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति २७ दृष्ट्वा जन्मशतं पापं पीत्वा जन्मशतद्व
यं स्नात्वा जन्मसहस्रेषु हन्ति गंगा कलौ युगे २८ सफलं जन्म वै तेषां येषां पश्यंति जाह्नवी ह्यथा जन्मगतं तेषां येन पश्यंति जा
ह्नवी २९ यथा हरिर्देवतानां श्रेष्ठो विरजा नद्यां यथा शाप्रदेवतं रमोरु विरजायाः सुतायथा ३० यथा कृष्णा नदी विष्णुर्वेणी देवः
शिवो यथा ब्रह्माकक्रष्यिनी गंगा गंडकी च यथा परा ३१ तथा द्रवंति संशानत्मस्तु नामाप्यपंगुनिः प्रेमलतगणायाभक्त्या र
सो वै तत्र न संशयः ३२ यः शृणोति कथामेतां पवित्रां पापहारिणीं उद्धृत्य सर्वलोकांश्च महलोकं याति मानवः ३३ नारद उवाच
एवमुक्त्वा प्रियां राधां स्वभो रासमनोहरिः गयथा सदिनो राजन्नायथौ मालतीवनं ३४ गोपीनां विरहंत्वा भगवान्भक्तवत्स २१

लं राधया श्रयपौ कृष्णापुलिनं मंगलायनं ३५ तदा गोपीगणाः सर्वेग मनस्मानागतव्यथाः जगुः कृष्णं च नश्यामं सौदामिन्या च
नं यथा ३६ वृंदावने हरिः साक्षात्कृष्णातीरे मनोहरे जगौ कलं गोपिकाभिर्वंशीवादनतत्परः ३७ भगवत्कलरागेण मूर्छिता गो
पकन्यकाः नद्यो वेगत्वरहिता प्रचरत्नेव पक्षिणः ३८ मौनं त्वं देवताः सर्वाः स्तंभनं देवनायकाः सजलं नवतरवो निद्रां त्वेषगा
नेजगत् ३९ कृत्वा रासं राधिकेशो गोपीनां च मनोरथं आले मुहूर्ते भगवानाययौ नंदमंदिरं ४० राधिका गोपिकाभिश्च प्रापमाने
दमनोरथा वृषभानुवरस्यापि सुंदरं मंदिरं ययौ ४१ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीमथुराखंडे नारदोपाख्याने व्रजम
हृदोत्सवो नाम द्वाविंशोध्यायः २२ ॥ नारद उवाच श्रीकृष्णो भगवान्साक्षाद्व्रजे कतिदिनानि च स्थित्वा सुदर्शनं दत्वा मथु
रां गंतुमुद्यतः १ नंदोपनंदौ श्रीवृषभानून्व्रजे षट् वृषभानुवरं चैव नंदराजं व्रजेश्वरं २ कलावतीयशोदां च गोपीगो
पालान्वरागणान् मिलित्वाश्वास्य तान्नंदं च दत्वा तु आप्य माधवः ३ रथमारुह्य दिव्याभं चंचलाश्वनियोजितं मथुरां गंतुकामोसौ
निर्गतो नंदगोकुलात् ४ हृतमनुगाः सर्वे मोहिता व्रजवासिनः नमसीह्रेकृष्णतं विरहं माधवस्य हि ५ युगपद्दर्शनं विसोडुः
सहं भूमिमंडले येषां नित्यं हि भवति तेषां तु किमु वर्णने ६ वीक्षंतः श्रीधरस्य त्वं नेत्रैरनिमिषैर्नृप सर्वैर्वस्त्रैर्दृहसंवद्धांतःस्रवं
प्रेमविह्वलाः ७ गोपा ऊचुः श्रीकृष्णागच्छ हे कृष्ण सर्वान्नो व्रजवासिनः पाहि स्वदर्शनं देहि देवे भाग्यमतयथा ८ त्वमेव
सर्वदा देव यशोदानंददायकः श्रीनंदनंदनस्त्वं वै जीवनं व्रजवासिनां ९ शीतानां त्वं यथा वह्निर्ज्वरार्तस्य यथौषधं स
तृष्यमानस्यापि पीयूषं मंगलं यथा १० व्रजे धनं कुले दीपो मोहनो मदनामपि सुधानिदाघदग्धस्य ग्रामे वै शीतलं जलं ११ न
यावज्जनस्य सर्वस्य जीवनं तव दर्शनं तस्मादत्र स्थितिं कुर्याः बहुना कथितेन किं १२ यद्यस्ति किं विस्मृतं नमस्मिन्वा पूर्वजन्मनि
तत्फलेन सदा चेतो भूयात्तव पादपंकजे १३ येषां चेतस्त्वत्पदाब्जे ते भक्तास्त्वत्प्रियाः सदा भक्ताधीनः सगुणोसि त्वं निर्गुणः प्रकृतेः परः १४
तव भक्तास्त्रियो नास्ति निषि वोबला न वे हि शि विसृज्य पारमेष्ठ्यादीन्निष्कामास्त्वां भजंति ये १५ नैरपेक्ष्यं स्वरूपं शांतं ते विदुर्भक्तचेतसः

1488

गर्गा॰ नारद उवाच एवमुक्त्वाथ ते सर्वे रुरुदुः प्रेमविह्वलाः आनंदाश्रुमिलितं वेतः श्रीकृष्णस्य प्रपश्यतः १५ अथ श्रुत्वा ततो देवः कृष्णो भ॰
म॰ गवान्भक्तवत्सलः गोपान्द्रष्टुमसज्जान्मानमानान्विरहविह्वलान् १६ श्रीभगवानुवाच मन्नामणामस्तिया पूर्वं सर्वे वै व्रजवासि-
२२ नः हृदयं मे स्थित युष्माकं देहोऽन्यत्र विलसते १८ मा संभ्रमान्गमिष्यामि युष्मान्द्रष्टुं वचो मम मनसा न हि दूरे स्मि मनः सर्वस्य का-
रणं १९ हे गोपा यदुभिर्योद्धुमागतो हि जरासुतः यदूनां तत्सहायार्थं यामि मा भूत्खिन्नमप्रवः २० नारद उवाच एवमाश्वास्य तान्देवः
संनिहंत्यः पुनः पुनः रथे हि तीर्थे संस्थाप्य नंदराजं यशोदया २१ श्रीदामादीन्सखींश्चैव भगवान्वृष्णिमास्थितः सोद्धवो मथुरां
प्रागात्सर्वकारणकारणः २२ यावद्रथस्थस्य पुत्रं सवेगं केतनस्थितं वर्णः प्रबलमेलकः आलक्ष्यते वीररजश्च तावत्स्थिताः व्र-
जजनाः पुरतः सकाशं २३ श्रीकृष्णचंद्रस्य परं चरित्रं सुरेणमहापापहरं विचित्रं शृणोति यो भक्तवरः पृथिव्यां गोलोकलोकं स॰
व्रपाति सम्यक् २४ * इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां मथुराखंडे व्रजयात्रायां श्रीकृष्णागमनं नाम एकविंशोध्यायः २१ *
बहुलाश्व उवाच गोपीनां चैव गोपानां दत्त्वा संदर्शनं परं मथुरायां किं चकार श्रीकृष्णो राम एव च १ चरित्रं परमं श्रेष्ठं श्रीकृष्ण॰
बलदेवयोः कृतं तव प्रसादाद्धि श्रुतं त्वं मे नवं च वक्तुमर्हसि २ नारद उवाच अथ चरित्रं शृणु राजन् श्रीकृष्णबलदेवयोः सर्वपापहरं
पुण्यं चतुर्वर्गफलप्रदं ३ कालेन पीडिता लोकाः कौशारविपुरान्नृप मथुरामापद्गुः सर्वे सद्विजा दीनमानसाः ४ अथ समा-
गम्य माहात्म्यरोहिणीनंदनो बलः स्वल्पैः पुरः सरैः सार्द्धमग्रगामी विनिर्गतः ५ तं नत्वाभ्यर्च्य विधिवद्दंडो पतिताः पथि
कृतांजलिपुटाः ऊचुर्हर्षगद्गदया गिरा ६ प्रजा ऊचुः राम राम महाबाहो देवदेव महाबल कालेन पीडिताः सर्वे आगताः शर-
णं वयं ७ दैत्यः कंसस्य सखः कालः जित्वा कौशारविं नृपं कौशाम्बेयपुरीं राज्यं करोति समहाबलः ८ कौशारविस्तु स्याद्वि गंगा-
तीरं गतो नृपः राज्यार्थे वन्यदोभोजं भजते सुजितेंद्रियः ९ तत्सहायं कुरु विभो वयं यस्य प्रजाः प्रभो पुत्रवत्पालिता तेन म-
हासौख्यसमन्विताः १० कालेनाद्य वहुद्वेषेन पीडिताः सततं प्रभो त्रैलोक्यविजयी वीरः कंसोपि निहितस्त्वया ११ कालेजीवति दे २२

वैरकं सोपि न स्मृतः स्मृतः रत्नार्थं स शृणोमि त्वं भक्तानां शकृतेः परः ११ नारद उवाच इति श्रुत्वा वचस्तेषां श्रीरामो भक्तवत्स-
लः गंगायमुनयोर्मध्ये कोशांबीनगरीं ययौ १२ योद्धुं समागतं रामं श्रुत्वा कोलोपि निर्गतः सृक्वौ हिणीभिर्दंष्ट्राभिर्मंडितस्थूलतुं-
विक्रमः १४ चंचलास्तरंगाढ्यो रथे भाति तिमिंगिलो नदीमिवागतां सेनां प्लवयन्निव नादिनी १५ वीरवर्तीचर्तवीत्यवधासे
तं हलं वलः आकृष्य नीतं तदग्रेण मुशलेनाहनद्दृढं युगपत्तत्प्रहारेणावीरत्र स्वारथ्याः गजाः सर्वतः कोटिशः पेतुः पेशिताः फ-
३ लवद्रणे १७ शेषाविद्रुद्रुवीराभयार्तारणमंडलात् एकाकी युयुधे दैत्यः कोलो रामेण शस्त्रभृत् १८ गोमूत्रचयसिंदूरकस्तूरी-
पत्रभत्स्मृते स्वर्णशृंखलायुक्तं प्रलेविलंकितवेधने १९ एवंभूतं चतुर्दंतं घंटाटंकारभीषणं प्रोन्नतं दिग्गजमिव नदत्का-
लघनप्रभं २० शितमंकुशमादाय कोलस्त्वारुह्य कर्णतः स्वगजं नोदयामास बलदेवाय दैत्यराट् २१ आगतं वीक्ष्य तं नागं मत्तं।
कोलेन नोदितं तताड मुशलेनासौ वज्रेणेंद्रो यथा गिरिं २२ मुशलस्य प्रहारेण विशीर्णोभून्महागजः मद्दघटी नैकधेवास्फुटं
दुघातेन मैथिल कोलः क्रोधयुक्तो दैत्यो रत्नादः पतितो गजात् शूलं चिक्षेप निशितं माधवाय महात्मने २४ मुशलेन तदा
रामस्तच्छूलं शतधाछिनत् काचपात्रं यथा वालो दंडेन च विदेहराट् २५ सहस्रभारसंयुक्तां गदां गुर्वीं प्रगृह्य च बलेन ताडह-
दये जगर्जैव नवनवलः २६ तद्गदायाः प्रहारेण न चचाल यदूद्वहः पश्यतां सर्वलोकानां स्रजाहत इव द्विपः २७ तमाकृष्य हलाग्रे-
२ णा कोलं कजलवनं त्रै मुशलेनाहनं मूर्ध्नि वलदेवो महाबलः २८ मुशलाहतमूर्द्धापि पतितो रणमंडले मुष्टिमात्रं तातयित्वा तत्रै-
वांतरधीयत २९ चकार मायां मायावी दैत्येयी मतिभीषणां प्रलयप्रभवैर्मेघैर्महावातेन मोदितैः अंधकारः प्रकुर्वद्भिरभूदाच्छादि-
तेनभः ३० जपापुष्पसमान्विहून जस्रं रुधिरस्य च मोचयित्वाथ वीभत्सवर्षाश्च कुर्वंनाचनाः ३१ पूयमेदोतिविण्मूत्रसुरामांसस-
मन्विताः दृष्ट्वा ताभिश्च वर्षाभिर्हाहाकारो बभूवह ३२ ज्ञात्वाथ तत्कृतां मायां बलदेवो महाप्रभुः चिक्षेप मुशलं दीर्घं परसैन्यविदा-
रणं ३३ सर्वास्त्रघातकं स्वच्छमष्टधातुमयं दृढं शतयोजनविस्तीर्णं प्रलयाग्निसमप्रभं ३४ बलास्त्रं मुशलं रेजे भ्रमद्दशदिशांतरं

गर्ग० विद्रावयन्स्वनान्योस्मिन्नीहारं च यथा रविः ३५ तद्योस्त्रिपुरानं दृष्ट्वा हलाग्रं च स्वतः प्रभुः क्रमेत्याकृष्य च वलात्मध्यात्मानं विददार ह ३६
म० नाशं गतानां मायानां वलदेवो महावलः गृहीत्वा भुजदंडाभ्यां भुजदंडे महोत्कटं ३७ भ्रामयन्स्वान्तरिक्षे तं प्रलंबं सप्तृशुत ततः पातया
२३ मास भूपृष्ठे कमंडलमिवार्भकः ३८ तस्य देहस्य पातेन साद्रिद्वीपा शैलवनैः सह चकंपे नाडिकामात्रं सर्वं भूखंडमंडलं ३९ भग्न
दंतश्च लत्रेत्रो मूर्छितो निधनं ययौ कोलो नाम महादैत्यो हतो वज्रहतो यथा ४० तदा जयजयारावो दिवि भूमौ वभूव ह देवदु
दुंभयो नेदुः पुष्पवर्षाः सुरैः कृता ४१ इत्थं कोलं घातयित्वा वलदेवो च्युताग्रजः दत्वाथ कोशं वरये कोशां वीव पुरी ततः ४२ स्ना
त्वा भागीरथीं श्रागाद्गर्गाचार्यादिभिर्वृतः लोकानां संग्रहं कर्तुं सर्वदोषलयाय च ४३ स्नापयां चक्रुः विप्रास्ते गंगायां माधवं वलं वे
दमंत्रैर्मंगलैश्च गर्गाचार्यादयो द्विजाः ४४ तस्मै गजानां वेदेदृश्यंदनानां हि लक्षकं हयानां च तथा कोटिं ये नूनामर्वुदं दश ४५
शतार्वुदं च रत्नानां भारं जांवूनदाहृतं रामो ददौ व्राह्मणेभ्यः प्रययौ मथुरां पुरीं ४६ यत्र रामेण गंगायां कृतं स्नानं विदेहराट् तत्रती
र्थं महापुण्यं रामतीर्थं विदुर्वुधाः ४७ कार्तिक्यां कार्तिके स्नात्वा रामतीर्थे तु जाह्नवी हरिद्वाराच्छतगुणं पुण्यं वै लभते जनः ४८
वहुलाश्व उवाच कोशां वेश्च किं यहूरं स्थलेकस्मिन्महामुने रामतीर्थं महापुण्यं मह्यं वक्तुं त्वमर्हसि ४९ नारद उवाच कोशांवे॰
स्तनदीशान्यां च तथैजनमेव च वायव्यां शूकरक्षेत्रात्सत्तयोजनमेव च ५० कर्णक्षेत्राच्च षट्क्रोशैर्नलक्षेत्राच्च पंचभिः आग्नेय्यां
दिशि राजेंद्र रामतीर्थं वदंति हि ५१ वृहत्केशी सिद्धपीठाद्दिल्वकेशवनात्पुनः पूर्वस्यां च त्रिभिः क्रोशै रामतीर्थं विदुर्वुधाः ५२ दु
र्वासोवे गराजोभूत्क्रूररूपं लोमशं मुनिं दृष्ट्वा जहास सततं तं शशाप महामुनिः ५३ विकरालः क्रोडमुखोः सरो भव महावल
इत्थं स मुनिशापेन कोलः क्रोडमुखोभवत् ५४ वलदेवप्रहारेणात्यक्त्वा नामासुरीं तनुं कोलो नाम महादैत्यः परं मोक्षं जगाम ह ५५
ततो रामो मैथिलिश्च उद्धवादिभिरन्वितः जग्राहार्थं स जगाम माथुरं यत्र दृष्टकृते रभूत् ५६ गंगा व्राह्मणमुख्येस्य जाह्नवी येन कथ्यते
दत्वा दानं द्विजातिभ्यः कृष्णाग्रजो जनैः सह ५७ ततस्तत्पश्चिमे भागे पांडवानामतिप्रिये आहारस्थानकं श्रेष्ठं राजा वासं चकार ह ५८ २३

1490

1401

तत्रदानंद्विजातिभ्योदत्वासद्गुणभोजनं ततोयोजनमेकंचदेवंमांडूकसंज्ञकं ५९ तपस्तप्तंमहत्तेनानंतदेवकृपामये तदर्थं
स्वसमाजेनवलदेवोजगामह ६० अद्वैष्यमेकपादस्थंध्यानस्तिमितलोचनं स्वभक्तहृदयस्थांस्वांमूर्तिंदर्शनलोलुपं ६१ तंजहा
रतदानंतस्ततोवालोददर्शह सहस्त्रानंतदेवस्यमूर्तिंपरमसुंदरां स्रग्व्येककुंडलंगौरं नानालंकारसंयुतं स्तुत्वापरमयाभक्त्या
पपातचरणोपुनः तस्यशीर्षिकरीटनावरत्नंहीस्तवाचह यदिप्रसन्नोभगवानत्रप्राप्तोस्मिवायदि ६३ सर्वैतमांभागवतींसं
हितांशुकवक्त्रतः निर्गतांदेहिमेस्वामिन्कालिदोषहरांपरां ६५ वलदेवउवाच उद्धवद्वारतःप्राप्तिर्भविष्यतितवानघ श्रीमद्भा
गवतीकीर्तिरधिकार्यिकलौयुगे ६६ मांडूकउवाच कथंभगवतादत्तंश्रव्यंतस्याधिकारिता कदायोगंममस्वामिन्कुरुसंदेह
भंजने ६७ वलदेवउवाच कथयामिपरंगोप्यंरहस्यंपरमाद्भुतं श्रृणापिममसामीप्येउद्धवोयंविराजते ६८ तद्दर्शनंकुरुपरं
आचार्यसंप्रदायकं श्रयतीर्थंस्वयात्रायांस्रुपदेशंचतेभवेत् ६९ यथोपदेशाभवतितेनतेकथयाम्यहं उद्धवःस्थापितःश्रीमद्रा॰
ज्ञार्थःसंहितामयः नंदादिव्रजवासीनांगोपीनांप्रीतयेकृतः स्वस्वरूपंपरिकरंयत्किंचिद्भगवन्मम ७१ सर्वंस्वभावगुणकंकृ
लेनपरमात्मना उद्धवेचैवस्वात्मानमेकएवचरद्विभुः ७२ सात्वत्कारंचकारादौनस्वीयमंतरंकुचित् श्रीकृष्णमेवतंज्ञात्वा
पूजयामासराट्रात् ७३ वसंतस्तेष्मग्रीष्मोपिस्वचचारव्रजात्मकौ श्रामयामासराधायाःशोकंतत्कुंडपार्श्वतः ७४ सर्वंभूमंड
लेनत्रविचचारव्रजात्रगौः वियोगार्तिहरःश्रीमद्गोगवांनंदादिगोपिनां ७५ मंत्राधिकारकुशलःसर्वःपरिकराग्रणीः श्रुयांतर्धा
नवेलायांभगवान्धर्मगुप्तः ७६ तस्मैस्वतेजसमर्पितास्यतेपरमाद्भुतं सद्राधिकारंसर्वत्रसर्वदैवविराजते अंतर्धानेनस्व॰
स्थानेदत्तातस्याधिकारिता वदरीस्थंसपरिकरंधर्मजंवोधयिष्यति ७८ अर्जुनादिवियोगार्तिहारीसवैभविष्यति वज्रनाभो
यादवानांमाथुरेसंभविष्यति ७९ श्रीकृष्णस्यैवपौत्रेषुमहाराज्ञीगणेषुच वियोगार्तिहरश्चैवस्थाप्यतेश्रीहरिःस्वयं ८० कौरवा
णांकुलेराजापरीक्षिदितिविश्रुतः तस्यपुत्रोतितेजस्वीविख्यातोजनमेजयः ८१ पितुःशत्रुहरंयज्ञंकरिष्यतिनसंशयः तस्मा

गर्गः पिसर्वसामग्रीउद्धवद्धारतोभवेत् ८३ श्रीमद्भागवतंदिव्यंपुराणंवाचनेनदा गोत्रान्वयस्यसंज्ञाभिर्भविष्यतिनसंशयः ८४
म श्रीमत्प्रसादविप्रर्षेर्महाभागवतोत्तमात् तद्द्वारासर्वयज्ञस्यनिवृत्तिःसंभविष्यति ८५ यज्ञसंस्कारकर्तॄणांब्राह्मणानांचपू
१४ जने सदास्यतिमहाराजाग्रामाणांशतकंतदा ततस्त्वाचार्यवर्यस्यश्रीप्रसादस्यवाज्ञया सरित्तम्भूकरलेत्रमासमेकंस्थितो
भवेत् दत्वादानान्यनेकानिगोमहागजवाजिनः रत्नंवासोब्राह्मणेभ्योभोजनंचयदृच्छया ततस्तस्मात्स्थलात्सोपिनिव
र्त्यगृहणासह गंगातीरस्थलान्यश्यन्नागमिष्यतिसहृतः श्यानननगरेसंस्थांकरिष्यतिमहाप्रभुः श्रीगुरोराज्ञयातत्रसा
मग्रीसाधनैःसह ९० ग्रस्यमेधंकरोतिस्मसर्वजैनाभविष्यति एकछत्रधरोभूत्वाश्रीगुरोःशरणंगतः ९१ ततोगंगातटेरा
ज्यपूर्वस्मात्क्रोशपंचके परमैकांतरूपेणसेवनंतत्करिष्यति ९२ तत्रभागवतीवार्ताभवरोगविनाशिनी भविष्यतिगुरा
गुणासमाजेषुसर्पर्षिणां ९३ तत्रपूर्णसमाजेषुतेषांमध्येभवानपि शृणोतिभगवद्धर्मंगंगायांनिर्मलंपदं ९४ तपस्त
त्समयार्थेतेनस्मादेतत्प्रकाशितं एवमेवंवरंदत्वागतोरामः महाप्रभुः श्यानननगराद्धिन्नादीशान्यांदिशिसंस्थितं स्या·
त्गंगातटेरम्यंकंटकाद्वतरेभवेत् ९६ पुष्पवत्याद्दक्षिणेतुक्रोशैकविस्तरेणच तत्रसंकर्षणोदेवःस्थित्वादानपरोभवत् १०
गोटकंदशसाहस्रंरथानांशतकंतथा द्विपसहस्रंगाश्चैवदिक्सहस्रंददौमुदा ९८ तत्रसंकर्षणंदेवंपूजयामाससादरा
त् देवाःसमाययुःसर्वेऋषयश्चतपोधनाः ९९ नमःकौलेशवामनायसहस्रारस्वरवानिने हलायुधनमस्तेस्तुशुभाला
यतेनमः १०० नमःसौदर्यरूपायनतालोकायनमोनमः इतिस्तुत्वास्तुतिंतेषांसंकर्षणउवाचह १ वरंवृणुतवःसर्वेभवतां
यदभीप्सितं द्विजदेवाऊचुः यदायदावयंयुक्ताःस्मरामभवतःपदे २ सर्वबाधाविनिर्मुक्ताभवामःसोनवाज्ञया रामउवाच
यदायदास्मान्स्मरथतदाहंशरणंगतान् रक्षिताहंकलौनूनंइतिसत्यंवचोमम अत्रस्थलेवरेनीनेपूजितंमुनिपुंगवैः सुतःसंक
र्षणस्थानंभविष्यतिकलौयुगे येस्मिन्स्नात्वातिरागायांदेवान्संपूजयंतिये ५ दास्यंतिदानंविप्रेभ्योभोजनंकारयंतिये १४

1493

विश्वं संहृत्य यांति स्म सत्फलं जीवितं तितो १९ तेषां तिर्दैवतः स्थानं कामीशो मोनिकामतो ततः परिहृतो रामः स्वां पुरीं
संजगाम ह २० कोलस्तस्य वधं कृत्वा स्नात्वा विश्रांतितीर्थजले रामस्य बलदेवस्य कथां यः शृणुयान्नरः २१ सर्वपापविनिर्मुक्तः
स याति परमां गतिं २२ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीमथुराखंडे कोलदैत्यवधो नाम चतुर्विंशोऽध्यायः २४ ॥
बहुलाश्व उवाच ब्रह्मन्कस्मात्तया गते रामे नत्र तीर्थमिदं कृतं अहो मथुरापीथव्यापत्र सन्निहितस्तु मे १ मथुरायास्तु को देवः कः
तन्नाकस्मान्नवति कश्चाऽरः को मे शिवः के भूमिस्तत्र सेविता २ नारद उवाच परिपूर्णतमः साक्षाच्छ्रीकृष्णो भगवान्हरिः स्व
यं हि मथुरानाथः केशवः क्लेशनाशनः ३ साक्षाद्भगवतः शानः कपिलाय हि जाय च कपिलः प्रददौ ये वै प्रसन्नः शंतनवे ४ थ
जित्वा देवान्द्रात्तसेंद्रो रावणो लोकरावणः येन तत्पुष्पके स्थाप्य लंकायां तमपूजयत् ५ जित्वा लंकां राघवेंद्रस्तमानीय प्र
यत्नतः अयोध्यायां च वाराहमर्चयामास मैथिल ६ स्व नाराम च शत्रुघ्नो यमानीय प्रयत्नतः मथुरायां महापुर्यां स्थापयि
स त्वान्नमह ७ सेवितो माथुरैः सर्वैः सर्वेषां वरप्रदः साक्षात्कपिलवाराहः सोयं मंडिवरः स्मृतः ८ ततो श्रीमथुरायाश्च ना
म्ना भूतेश्वरः शिवः दत्ता दंडं पातकिने भक्तार्थं मित्रतां व्रजेत् ९ चंडिका च महाविद्या देवी दुर्गार्तिनाशिनी सिंहारूढा सदा रक्षां
मथुरायाः करोति हि १० वाराहं मथुरायां च पश्यंल्लोकानितस्ततः वदामि कार्यं सर्वेषां श्रीकृष्णाय महात्मने ११ मध्ये वै मथु
रादेवी शुभदा करुणामयी भुक्तिं तेभ्यः सर्वेभ्यो ददाति नृविदेहराट् १२ चतुर्भुजाः श्यामलांगाः व्रजेतिश्चा व्रजंति च मथुरायां
स्थितेनेते विमानैः कृष्णपार्षदाः १३ श्रीकृष्णस्यागमे भूत्वा मथुरा वै महापुरी यस्या दर्शनमात्रेण नरो याति कृतार्थतां १४ पुरा विधिः
श्रीमथुरामुपेत्य तप्त्वा तपो वर्षशतं निरंत्रं जपन्नूहरिं ब्रह्म परं स्वयंभूः स्वायंभुवे शापभृतं प्रवीणं १५ भूतेश्वरो देववरः सतीपति
स्तप्त्वा तपो दिविशरन्मथो वै ते कृष्णप्रसादान्नृपराजसत्तम रत्यस्याः पुरो माथुरमंडलस्य च १६ कृष्णप्रसादादहमेव चारो भ्रमन्सदा ।
माथुरमंडलस्य तथा च दुर्गा मथुरां प्रयाति श्रीकृष्णदासं प्रकरोति नूनं १७ तप्त्वा तपः शक्रपदं च शक्रः सूर्यो मतं नित्यनिधिं कृ

त

1494

गर्ग॰ वेरः पाशीचपाशं समवापसम्यक् मथोर्वने विस्तृपदं फवश्च १८ तथांवरीषः समवापमुक्तिं सगोत्यंवा लवणाजयंच रत्नश्च।
सं॰ सिद्धिं किलचित्रकेतुस्तप्त्वातपोत्रैवमथोर्वने च १९ तत्रातपोत्रैवमथोर्वने शुभे भूत्वाचलिष्ठश्च मधुर्महासुरः श्रीमाथवेमासिच
२॥ माथवेनपुण्येयधुद्दे मधुसूदनेनसः २० समर्षयः श्रीमथुरांसमेत्यतत्वातपोत्रैवचयोगसिद्धिं प्रापुः पुरेवास्तुनयः समंतात् क्षो क
र्णीवैश्यो पि महानिधिंच २१ तत्रातपोत्रैवमधुर्वने शुभे विजित्य देवान्दिवि लोकरावणः नियायरत्वां सिद्धि थायमंदिरं शास्याय
लंको विरराज रावणः २२ तत्रातपोत्रैवमथोर्वने शुभे गजाह्वये शोमिथिलेशशंतनुः लेभेसुतं भीष्ममतीवसत्तमं तत्वार्थवारां
निधिकर्णधारकं २३ बहुलाश्व उवाच मथुरायाश्च माहात्म्यं वद देवर्षिसत्तम निवासे किं फलं प्रोक्तं मथुरायाः सतांनृणां २४
नारद उवाच आदौ वराहो धरणींनिमग्नां महाजले प्रोज्झितवीचिशंके सदंष्ट्रयोद्धृत्य करीवपद्मं करोन्माहात्म्यमिदं जगाद २५
न॰ तुवैन्नोनामफलेहरेर्लभेद्वा एवनूलभेन्तुस्यकथाफलेनरः स्पशान्सतांस्पर्शमजं मथोः पुरिंजित्वा लसाद्लगोयिजे फले २९
पश्यनूहरेर्दर्शनजं फलंस्वतोभद्रंश्चनैवेद्यमवंरमापतेः कुर्वन्भुजाभ्यां हरिसेवफलंगवद्धनूलभेत्तीर्थफलं पदेपदे २७
राजेंद्र हंतानिजगोत्रघातकीत्रैलोक्यहंतापिचकोटिजन्मसु राजन्शृणुत्वं मथुरानिवासतो योगीश्वराणां गतिमाप्नुयान्नरः २ ८
पादेचद्विपोनगतोमथोर्वने दृशोचयिपेनकदापिपश्यतः कुर्णोचयिम्पोशृणुवतोनमेथिलवाचंचयिपानकरोत्यलंमनाक् २६
हि सप्तकोटीनिवनानियत्रतीर्थानिवैदेहसमास्थितानिवै एकैकमेतेषु विमुक्तिदानि वदामिसाक्षात्मथुरांनमामि ३० गोलो
कनाथः परिपूर्णदेवः साक्षात्स्वयं ऽसंख्यांडपतिः स्वयंहि श्रीकृष्णचंद्रो वतनारयसांतसैनमोन्मा स्वपुरीषुकिंवा ३१ यन्नामपापं।
विनिहंतितत्क्षणं भवन्यलंयां शृणुतोपिमुक्तये वीथीषुवीथीषुचमुक्तिरस्यास्तस्मादिमांश्रेष्ठतमां विदुर्बुधाः ३२ कस्मादिस॰
गोयदिसंतिलोके नासांतमथेमथुरेवपन्या याजन्मभौजीवनमत्सुदाहैर्नराणांचतुर्हाविदधाति मुक्तिं ३३ पुरीश्वरीकृष्णपुरी
व्रजेश्वरीतीर्थेश्वरीयज्ञतपोनिधीश्वरी मोक्षप्रदांधर्मधुरंधरांपरां मथोर्वने श्रीमथुरां नमाम्यहे ३४ शृणुवेतिमाहात्म्यमिदंमथोः २५

1495

श्रीगणेशायनमः कृष्णायवासुदेवायदेवकीनंदनायच नंदगोपकुमारायगोविंदायनमोनमः १ बहुलाश्वउवाच अनंतेन
वश्रुत्वाब्रह्मन्मथुराखंडमद्भुतं वदमांद्वारकाखंडेश्रीकृष्णचरितामृतं २ विवाहाःकतिपुत्राश्चकतिपौत्रारमापतेः सर्वंवदमहा
मुदेद्वारकावासकारणं ३ नारदउवाच अस्तिप्राप्तिर्महिष्यौद्वेमृतेकंसेमहाबले जरासंधपुरंदुःखाज्जग्मतुर्मैथिलेश्वर ४ त
न्मुखात्कंसमरणंश्रुत्वाक्रुद्धोजरासुतः अयादवींमहींकर्तुमुद्यतोभून्महाबलः ५ अक्षौहिणीभिर्विंशत्यातिसृभिश्चापिसंवृतः र
थांमधुपुरींराजन्नाययौबलवान्नृपः ६ मथुरांपुरींवीक्ष्यतत्सेनांसिंधुनादिनीं सभायांभगवान्साक्षात्बलदेवमुवाचह ७ स
र्वेषांस्वबलेनामदंतवक्त्रेनसंशयः मागधस्तुनहंतव्योभूयःकर्मावलोकयं ८ जरासंधनिमित्तेनभारंवैभूभुजांभुवः सर्वंचाहर
निष्यामिकरिष्यामिप्रियंसतां ९ एवंवदतिकृष्णेवैवैकुंठाद्वरथौशुभौ अभूतामागतौराजन्स्वैर्योपश्चतांचह १० समारुह्यर
थौसहितौरामकृष्णौमहाबलौ यादवानांबलैःसार्द्धंस्वरंनिर्जग्मतुःपुरात् ११ यादवानांमागधानांपश्यतांदिवि बभूवतु
मुलंयुद्धमद्भुतंरोमहर्षणम् १२ अक्षौहिणीभिर्दशभीरथाहृतोमहाबलः श्रीकृष्णस्यपुरःपूर्वंयुयुधेमागधेश्वरः १३ पंचभि
श्चाक्षौहिणीभिर्यान्तराष्ट्रःसुयोधनः युयोधयादवैःसार्द्धंजरासंधसहायकृत् १४ पंचभिश्चतथाराजन्विंध्यदेशाधिपोबली ति
सृभिश्चमहाबुद्धेवंगनाथोमहाबलः १५ एवमन्येपिराजानोजरासंधवशानुगाः प्राप्तैःसहायंकुर्वंतोजरासंधस्यमैथिल १६ बा
णांधकारेसंजातेशत्रुसेनासमाकुले टंकारंशार्ङ्गधनुषःशार्ङ्गधन्वाचकारह १७ ननादतेनब्रह्मांडंसप्तलोकैर्बिलैःसह विचे
लुर्दिग्गजास्तारापेतुर्भूखंडमंडले १८ तदेववधिरीभूतंशत्रूणांसैन्यमंडलं उत्पतंतोहयाश्चुद्धागजास्त्वधिमुखाश्चते १९ द्रुद्रुव
नहलंसर्वंटंकारेणाद्यविह्वलं प्रतीपमेत्यरावृतिःपुनस्तजजेनामह २० एवंशार्ङ्गेसमुत्क्षार्यन्तडित्स्फिगस्फुरत्प्रभं बाणौघैश्छा
दयामासजरासंधबलंहरिः २१ चूर्णीभूतारथाराजन्बाणौघैःशार्ङ्गधन्वनः चूर्णंचक्रातिपेतुःकोटन्सूतास्तनायकाः २२ द्विधा
भूतागजावाणौश्छलितागजिभिःसह साश्ववाहास्तथासाश्ववाणैःसंछिन्नकंधराः २३ तथावीरामहायुद्धेभिन्नारक्तिन्नमस्तकाः

गर्ग॰ विशीर्णकवचाः पेतुर्वाणौघैश्छिन्नपाणयः २४ अथो युद्धोरुदंडैश्छिन्नदेहास्तथात्मजाः रेजू रणांगणे राजन्भांडस्रुहा इवा
द्वा हताः २५ लग्नमात्रेण तद्बाणैः शतकोशविलंबिनः श्रावयन्भून्महाहंसा रुधिरस्रावसंभवा २६ द्वीपग्राहाः चोष्ट्रवेरकवंधाश्चादिकच्छ
१ पाः शिशुमाररथा केशशैवाला भुजसर्पिणी २७ करभीनामौलिरत्नहारकुंडलशर्करा शस्त्रशक्तिस्फुरच्छंखा चामरध्वजफेनता २८
रथांगावर्तसंयुक्ता सेनाद्वीपितटाहता शतयोजनविस्तीर्णा वभौ वैतरणी यथा २९ प्रमथा भैरवा भूता वेताला योगिणीगणाः अट्ट
हासं प्रकुर्वीनो नृत्यंतो रणमंडले ३० पिबंतो रुधिरं शश्वत्कपालेन नृपेश्वर हरस्य मुंडमालार्थं जगृहुस्ते शिरांसि च ३१ सिंहारूढा
भद्रकाली डाकिनीशतसंवृता पिवंती रुधिरं चोसं साट्टहासं चकार ह ३२ विद्याधर्य्योत्सवे रस्या गंधर्व्यो ऽप्सरसस्तथा तात्रयमा
स्थिता न्वीरान्वव्रिरे देवरूपिणः ३३ गृहीता नानाकलिरभून्नासां पत्यर्थमंवरे ममायं रूपानैनैवश्मित्नद्धनचेतसो ३४ केचिद्दि
व्यधर्मयपरसागासेगत्रचालिनाः ययुर्विस्फुरद्विंद्यं भित्त्वा मार्तंडमंडलं ३५ शेषं बलं समाकृष्य बलदेवो हलेन वै मुशलेनाह
नत्क्रुद्धः स्वैलोक्यबलधारकः ३६ एवं सैन्ये क्षयं प्राप्ते जरासंधस्य सर्वतः सुयोधनो विध्यनाथो वंगनाथस्तथैव च ३७ सर्वे विद्रु
द्रुवुर्युद्धाद्भयभीतास्ततस्ततः जरासंधो महावीर्यो नागायुतसमो बले ३८ रथेनागानवान्राजन्बलदेवस्य सम्मुखे समाकृष्य
हलाग्रेण जरासंधरथं शुभं ३९ चूर्णयामास सहसा मुशलेन यदूत्तमः जरासंधोऽपि विरथो हताश्वो हतसारथिः ४० जग्राह
हलिनं दोर्भ्यां सैन्यकाशास्त्रसंहति तयोर्युद्धमभूद्धोरं वाहुभ्यां रणमंडले ४१ पश्यतां दिविदेवानां नराणां भुवि मैथिल उर
सा शिरसा चैव वाहुभ्यां पादयोः पृथक् ४२ यथा पाते मल्लयुद्धं सिंहयोर्विपिने महावने तयोः प्रयुद्धतोः सर्वं चलंभूत्वेड मंडलं ४३
स्थलीव च महाराज न्यवकंपे वटिकाद्वयं गृहीत्वा भुजदंडाभ्यां जरासंधं यदूत्तमः ४४ भूपृष्ठे पातयामास कमंडलुमिवार्भकः
रामस्तद्वपुषि स्थित्वा हन्तुं शत्रुं जरासुतं ४५ जग्राह मुशलं घोरं कोपप्रस्फुरितविग्रहः परिपूर्णतमेनाथ श्रीकृष्णेन महात्मना ४६
निवारितस्तदैवाशु तं मुमोच यदूत्तमः तपसे कृतसंकल्पो वीडितोऽपि जरासुतः ४७ निवारितो मंत्रिमुख्यैर्मागधान्मागधो ययौ २

इत्थं जित्वा जरासंधं माधवो मधुसूदनः ४८ आययौ च नगरं वित्तं सर्वं नीत्वा स्ववाहनैः यादवानग्रतः कृत्वा बलदेवसमन्वितः ४९ उ
पगीयमानविजयः सूतमागधवंदिभिः शंखदुंदुभिनादेन ब्रह्मघोषेण भूयसा ५० विवेश मथुरां साक्षात्परिपूर्णतमः स्वयं ५१
समर्चितो मंगललाजपुष्पैः पश्यत्सु पौरीमंगलकुंभयुक्तो पीतांबरः श्यामतनुः शुभांगः स्फुरत्किरीटांगदकुंडलप्रभः ५२ शार्ङ्गी
द्विशाखास्त्रधरोदरसत्सुवस्त्रालोकयुक्तो गरुडध्वजः स्वयं उग्राहितालोलाश्वरथः सुराचितः समेत्य राजानमसौ बलिं ददौ ५३ *
इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीद्वारकाखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे जरासंधपराजयो नाम प्रथमोऽध्यायः १ * नारद उवाच
पुनस्तत्र जरासंधस्तावत्यक्षौहिणीबलः युयुधे यदुभिः शीघ्रं पुनः कृष्णपराजितः २ अष्टमे च समाहते राजन्विनायुद्धेवरेवहि
श्रुभंकाजलहारिण्यश्शकः शत्रूपहारणं ३ शत्रुद्रव्यं समाहृत्य तैर्वीर्यं तोक्रीतवासमः नागरा मामधुराः सर्वे परिहर्षमुपागताः ४
एवं सप्तदश कृत्वा ताण सैन्यो जरासुतः अष्टादशमसंग्रामे संग्रामं तं च मनो करोत् ५ मयाप्रणोदितः कालयवनो वै महाबलः
रुरोध मथुरां कृष्णो म्लेच्छकोटिसमावृतः ६ म्लेच्छानां च बलं वीक्ष्य स्वपुरे भयविह्वले भयं चोभयतः प्राप्ते रामेणाचिंतयद्धरिः ७
स्वज्ञातिवधुरक्षार्थं समुद्रे भीमनादिनि चकार द्वारकां दुर्गमेकरात्रेण माधवः ८ यत्राष्टदिक्पालसिद्धिर्विश्वकर्मविनिर्मिता
सर्वा वैकुंठसंपत्तिर्दृश्यते मोलकादिभिः ९ हरिः सर्वजनं तत्र नीत्वा योगेन मैथिल पुरान्मधुपुराच्चैव निर्गतो भून्निरायुधः ९
निरायुधं हरिं ज्ञात्वा समयोऽसौ म्लेच्छाणां खलः निरायुधं सतं योद्धुं पदातिः स्वयमागतः ११ परामृश्यत्वं प्राद्यदैवेनतु रापं योगिनामपि
जिघृक्षुस्तं स्ववाचान्वधावत्सैनेकानोपश्यपत्ना १२ हस्तप्राप्तं वप्रस्तसै दर्शयन्निव माधवः दूरं गतः श्यामलाद्रेः प्राविशत्कंदरे वरे १३
मुचुकुंदो यत्र चास्ते मांधातृतनयो महान् असुरेभ्यः पुरा रक्षो देवानां यश्चकार ह १४ अहर्निशं च संग्रामे देवसेवापरो नृपः त
मूचुर्देवताः सर्वे प्रसन्ना राजसत्तमं १५ वरं वरय भो राजन्यत्ते मनसि वर्तते नत्वा तान्प्राह राजेंद्रः करोमि शयनं परं १६ शाय
नो नेहरेः साक्षाद्दर्शनं मे भवत्वलं यो मध्ये बोधयेन्मां वै शायनमाप्यचेतनः १७ समयाददृष्टमात्रस्त्वभस्मीभवतु तत्क्षणात् न

1497

गा· द्वा· २

धाम्नश्चोक्तःसर्वापराजाकृतयुगेयुगे १८ नत्रवविश्चिष्टोयवनोमत्वापीतांबराच्युतं ननाडपादयोःक्रुद्धःपादेनाशुमहाबलः १९ मुचु
कुंदःसमुत्थायप्रानेरुन्मील्यचाक्षिणी आशांश्चपश्यंस्तपार्श्वेस्थितंकालेददर्शह २० सतावन्नस्यरुष्टस्यदृष्टिपातेनमैथिल देहजेन
नाग्निनादग्धोभस्मसाद्भवत्क्षणात् २१ भस्मीभूतेचयवनेपरिपूर्णतमःस्वयं स्वरूपंदर्शयामासमुचुकुंदायधीमते २२ कोटिसू
र्यप्रतीकाशोज्योतिषांमंडलेशुभे स्थितःस्फुरत्किरीटार्ककुंडलांगदनूपुरं २३ श्रीवत्सांकेवनवीरुत्पद्माक्षेवनमालिने कोटिकंदर्पला
वण्यंकालमेघसमप्रभं २४ दृष्ट्वाराजायुधिनोपिसमुत्थायकृतांजलिः परिपूर्णतमंज्ञात्वाभक्त्यातंप्रणनामह २५ मुचुकुंदउवाच
कृष्णायवासुदेवायदेवकीनंदनायच नंदगोपकुमारायगोविंदायनमोनमः २६ नमःपंकजनाभायनमःपंकजमालिने नमः
पंकजनेत्रायनमस्तेपंकजांघ्रये २७ नमःकृष्णायशुद्धायब्रह्मणेपरमात्मने प्रणतक्लेशनाशायगोविंदायनमोनमः २८ नमो
स्त्वनंतायसहस्रमूर्तयेसहस्रपादाक्षिशिरोरुबाहवे सहस्रनाम्नेपुरुषायशाश्वतेसहस्रकोटीयुगधारिणेनमः २९ हरेमत्समः
पातकीनास्तिभूमौनपापात्मसमोनास्तिपापप्रहर्ता इतिप्रेवमत्वाजगन्नाथदेवयथेच्छाभवेत्तेतथामांकुरुत्वं ३० नारदउवाच
एवंस्तुतोहरिःसाक्षात्परमानंदविग्रहः ज्ञात्वातंनिर्गुणंभक्तंशार्दूलंगंभीरयागिरा ३१ श्रीभगवानुवाच धन्यस्त्वंराजशार्दूलयस्मात्ते
विमलामतिः नैरपेक्ष्येनदिव्येनभक्तिभावेनपूरिता ३२ वृणीष्ववरान्मत्तोमहामवट्यांत्वंमहाप्रभुः नद्वेवत्तनपस्त्वाभूत्वाब्राह्म
णपुंगवः ३३ प्रेमलक्षणयाभक्त्यामत्तामप्रकृतेःपरं प्राप्स्यसित्वंमहाराजयशोनावगतेगतः ३४ नारदउवाच इतिश्रुत्वाहरिं
नत्वापरिक्रम्यननाननः निष्कामगुहातुर्गाच्छीकृष्णप्रेमविह्वलः ३५ द्वापरेतत्रकालकामनल्पांनालक्ष्यलक्ष्यशान्तेच्छितं दृष्ट्वातंदुदुव
र्गोगभयभीतोऽरतस्ततः ३६ माभैष्टेत्यभयंयच्छन्नृणांगामटिशस्त्रुमत्वा एवंदत्त्वावरंतस्मैमुचुकुंदायधीमते भगवान्मनरागत्यमथु
रांम्लेच्छवेष्टितां हत्वाम्लेच्छबलंसर्वंतद्धनान्यविनद्धनात् अथराजाजरासंधोयोद्धुमभ्युद्यतःपुनः आहूयमगधान्विप्रान्स
हृतोदेशकारिणः ३७ आहेदंवासुदेवाख्यंजित्वाबैदाननोस्मरं सर्वान्संपूजयिष्यामिसदाग्रुष्मत्प्रसादनुग्रहे ३८ कारागारेषु

कथं वैदेहिका नाम भवन्तो द्विजाः पराजितोऽहं वा युष्मान्निष्पामि न संशयः ४१ एवमुक्त्वा द्विजान् राजन् जरासंधो महाबलः आजगा
म शु मथुरां त्रयोविंशत्यनीकपः ४२ ब्रह्मवाक्यमृतं कर्तुं स्वप्रतिज्ञां विहाय च मनुष्यचेष्टामापन्नो स्वपुराद्गौ तमभीतवत् ४३ राम
कृष्णौ परौ देवौ पद्भ्यां दुद्रुवतुर्द्रुतं पलायमानौ तौ वीक्ष्य मागधः प्रहसन्भृशं ४४ अन्वधावद्रथानीकैर्ब्रह्मवाक्यमनुस्मरन् इति
गाः शांगिनाकृष्य प्रवर्षणगिरौ हरी यस्मिन्विलीनौ तौ ज्ञात्वा तौ पयोभिर्लंददाह ह ४५ भस्मीभूते वने जाते दह्यमाने तटे गिरौ दृष्टौ
कयोजनोत्तं गात्स्सनुत्पत्य सुरेश्वरौ ४६ अलक्ष्यमाणौ वरिभिर्द्वारकां योनिपेततुः योगीश्वराणां दुर्दर्शौ कथं भूनेत्रगोचरौ ४७ सो
पि दग्धौ चनौ मत्वा मागधेशो महाबलः मागधान्स्वयौ वीरो वाद्ययन्दुंदुभीन् ४८ ब्राह्मणात्सूजयामास भक्त्या परमया नृप
वृष्णिषु स्वयशो लिकृत स्वपराजयः ४९ ॐ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां द्वारकाखण्डे द्वारकावासकथनं नाम द्वितीयोऽध्यायः २
नारद उवाच इत्थं मयानेकथितं द्वारकावासकारणं विवाहादिकथां सर्वां वदिष्यामि यदोशयोः १ पूर्वं श्रीबलदेवस्य विवाहं शृणु
मैथिल सर्वपापहरं पुण्यमायुर्वर्द्धनमुत्तमं २ आनर्तो नाम राजाभूत्सूर्यवंशे महामनाः यन्नाम्नानर्तदेशाः स्यात्समुद्रे भीमनादिनि ३
रैवतो नाम तत्पुत्रश्चक्रवर्ती गुणाकरः राज्यं चकार सपुरीं विनिर्माय कुशस्थली ४ तस्य पुत्रशतं वासीद्रेवती नाम कन्यका सर्वा
न मत्विरं जीवं सुंदरं वरमिच्छती ५ एकदा रथमास्थाय हेमरत्नविभूषितं आरोप्य स्वां दुहितरं रैवतः पर्यटन्महीं ६ प्राप्तो योग
बलेनापि ब्रह्मलोकं शुभावहं कन्यावरं परिप्रष्टुं ब्रह्माणं प्रणनाम ह ७ गायंतं पूर्वचित्त्यां च स्थितो लब्धक्षणः क्षणं एकचित्तं
विधिं ताताः स्वाभिप्रायं न्यवेदयत् ८ रैवत उवाच परः पुराणो जगदंकुरो भूः मूर्तैः परात्मा परमेश्वरोसि स्थितः सदाथामनिपार
मेष्ठे स्तनस्य लंपासि च हंसि सर्वं ९ वेदोसि त्वं धर्मदक्षस्त्वमेव इष्टो यत्र धर्मस्त्रमनुर्मनीषा भूतानि देवा असुराश्च पादाः सर्वा स्मृति
द्वैवतत्रस्त्वमस्मात् १० करोषि हस्तामलकं च विश्वं नेतं प्रभुः सारथिवद्गुणोघ एकस्त्वमेकं च विधाय जालं गृह्णासि ध्यमसि सर्वमिवो
र्णनाभिः ११ मद्दोहितायोस्तु न च वक्ष्यमस्ति किं सांवभौमं किमु योगसिद्धिः यः पारमेष्ठ्यं च सदास्थितो सित स्मै नमो नंतगुणाय भूम्ने १ २

द्वंद्व=

गर्ग० द्वा० ३

भवान्स्वयंभूर्जगतांपितामहोविधेस्तत्स्येहृत्तिभभावनः अस्यैवरंसर्वगुणंचिरात्प्रथंवदाशुमांदिव्यमशेषदर्शन: १३ नारद
उवाच एतच्छ्रुत्वाततोब्रह्मास्वयंभूःसर्वदर्शनः रैवतंप्राहराजानंशृणुसत्त्विवमैथिल १४ ब्रह्मोवाच अत्रत्वयानहेराजन्भुवि
कालोमहावली तरंव्यतीतस्त्विनवचनत्रेणविकल्पितः १५ नसंतिमर्त्यलोकेतत्त्वयापेक्षाःसवांधवाः तत्पुत्रपौत्रनप्तृणांगोत्र
णिवनशृणमहे १६ तद्गच्छसर्वगुणोपयनरायतस्मैयशास्वते कन्यारत्नमिदंराजन्वलदेवायदेहिभो १७ परिपूर्णतमोसाक्षाद्भ्रो
लोकाधिपतीप्रभू भवोभारावतारायावतीर्णौवलकेशवौ १८ असंख्यब्रह्मांडपतीवसुदेवात्मजौहरी द्वारिकायांविराजेतेय
दुभिर्भक्तवत्सलौ १९ नारदउवाच अथप्रणम्यविधिंतदारैवतोनृपसत्तमः आययौद्वारकांभूयःसस्रहायोसमद्धिभिः २० पार
वर्हेरथंदत्वाविश्वकर्मविनिर्मितं सहस्रहयसंयुक्तंदिव्यंयोजनविस्तृतं २१ दिव्यांवराणिरत्नानिव्रह्मदत्तानिमैथिल दत्वा
ययौतपस्तप्तुंवदर्याश्रमंशुभावहं २२ तदामहोत्सवश्चासीद्यदुपुर्यांगृहेगृहे संकर्षणोथभगवान्रेवत्याविरराजह २३ वल
देवविवाहस्यकथांयःशृणुयान्नरः सर्वपापविनिर्मुक्तःपरांसिद्धिमवाप्नुयात् २४ ॥ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांश्रीद्वार
काखंडेनारदवहुलाश्वसंवादेवलदेवविवाहोत्सवोनामद्वितीयोध्यायः २ ॥ नारदउवाच अथश्रीकृष्णदेवस्यविवाहंशृणुमै
थिल सर्वपापहरंपुण्यंचतुर्वर्गफलप्रदं १ भीष्मकोनामराजाभूद्विदर्भेषुप्रतापवान् कुंडिनाधिपतिःश्रीमान्सर्वधर्मविदांव
रः २ रुक्मिणीतस्यतनयानाम्नाश्रियोमायातिसुंदरी कोटिचंद्रप्रतीकाशागुणभूषणभूषिता ३ एकदांतःपुरेसावैसन्मुखात्कृ
ष्णगुणान् परिपूर्णतमंतंवैसामेनेसदृशंपतिं ४ तद्रूपंसद्गुणांश्रुत्वामन्मथोत्सीतिवर्द्धनात् सदृशीयोहरिस्तावैसमुद्धो
ष्ठमनोदधे ५ कृष्णभावविदाराजासर्वधर्मविदांवरः भीष्मकेनैवकृष्णायदातुंसानिश्चयेकृता ६ युवराजस्ततोरुक्मीतं
निवार्यप्रयत्नतः कृष्णशत्रुंमहावीरंशिशुपालममन्यत ७ ततःखिन्नमनाभैष्मीश्रीकृष्णायमहात्मने दूतंसंप्रेषयामासब्राह्म
णंमिथिलेश्वर ८ सद्वारकांगतोदिव्यांश्रीकृष्णेनप्रपूजितः भुक्त्वांतत्रचासीनोविश्रांतोमंदिरेहरेः ९ पृच्छनेकुशलंसर्वंश्री ३

1501

कृष्णाय महात्मने ब्राह्मणस्तदुवाच तस्मै पत्रमवर्णयत् ९ स्वस्ति श्रीकारपंचाढ्यो निस्यानंदमहोदधौ श्रीमद्दिव्यगुणैः पूर्णो।
कोटिशो नतयो मम १० श्रमत्रास्तु वृतत्रास्तु ततस्त्वय्येवमागतं नारदोक्तेन वचसा ज्ञातो ऽसि प्रकृतेः परः ११ सर्वज्ञानासि सर्वज्ञस्तथा
वस्येव वो हरे वीरभोग्यां त्वं मां विद्धि वरहाणमहामते १२ मा चैद्यः शतिमरश्रीगायघासिंहवलिं मृगः कथं वा पद्महृदे दुर्गे स्थितानामि।
तिव तवल्लम १४ पूर्वेद्युः कुलदेव्यास्तु यात्रास्ति ग्रामतो वहिः आगमिष्याम्यहं यत्र तत्र मां नय रहाणभोः १५ नारद उवाच कृष्ण किम्।
एषाः समभिप्रायं कृत्वा ब्राह्मणभाषिते रथः संयुज्यतामाशु दारुकं प्राह माधवः १६ पश्चिमायां तदा शैब्यं कुन्ददप्रभवं परं किंकिणी
जालसंयुक्तं हेमरत्नविचित्रभं १७ सदश्वैः सैन्यसुग्रीवमेघपुष्पवलाहकैः नियोजितैर्दारुकेन वंचलेश्वाकरूढचामरैः १८ युक्तं मा
हारथं दिव्यं सहस्रादित्यवर्चसं आरुरोह सारथेः पृष्ठे धृत्वा श्रीपादपंकजं १९ सहस्तेन द्विजं तस्मिन्समारोप्य रमापतिः विदर्भान्प्रय
यौ राजन् श्रीकृष्णो भगवान्हरिः २० कृष्णं चैकं गतं हर्त्तुं कन्यां तन्नयमङ्गलात् कलिप्रशंकितो रामः कृत्वा भ्रातसहायकृत् २१ नी
त्वा चतुर्वलं सर्वं समर्थं वलवाहनं विपत्तीयात्रूपान्जेतुं वलः पश्चाद्ययौ परं २२ कुंडिनोपवनं प्राप्तः सद्विजः सारथोर्हरिः सेनस्यो
चिविणीहृदे श्रास्तीर्णा स्वपरिच्छदं २३ दूरान्तं तस्मात्कुंडिनं तत्पुरं परं दीर्घं दुर्गं समायुक्तं समयोजनवर्तुलं २४ दुर्लंघ्यादु
र्गमायत्रपरिखाजलपूरिता धनुःशतं विस्तर्णा निःवात्तमीषा नदीयथा २५ पंचाशत्त्स्तमानेन दुर्गाभिर्नितम्बोहंगा यत्र रम्या
निहर्म्याणि स्फुरद्धेमशिखानि च २६ हेमकुंभध्वजस्फूर्जत्तोलकानि विरेजिरे पारावतीमयूराश्च यत्र नृत्यन्ति च २७ शिशुपा।
लाय स्वां कन्यां दास्यन्नाजानृभीष्मकः चक्रे विवाहसंभारं चयं मा सहद्यात्परं २८ गीतामंगलसंयुक्तैर्नारीभिर्भवनोत्तमे राजन्।
क्मिणीराजन्सिद्धिभिर्भूर्यथा भुवि २९ अथ विद्वज्जनाभेषां सस्त्रानंर्लवासंसा वक्तुमेत्रे त्वयारंताव ध्याशांति विधायव ३० हे
मानां भारलक्षं च मुक्तानां द्विगुणं तथा सहस्रभारवस्त्राणां धेनूनामर्बुदानि षट् ३१ गजायुतं रथानां च दशलक्षमनोहरं दश।
कोटिं हयानां च गुडादितिलपर्वतान् ३२ सहस्रं स्वर्णपात्राणां भूषणानां तथायुतं विप्रेभ्यः प्रददौ राजा भीष्मको ऽति महामनाः ३३ ३

गर्ग॰ द्वा॰ ४

तथा वेदस्मृघोषस्य शिशुपालाय वैद्विजाः चक्रुः शांतिं प्रयत्नेन विसृज्य वरदायकं १४ ब्राह्मणैर्मंगलस्नातं पीनकंचुकशोभितं कु
कुंडलैर्विभ्राजत्सुवर्णमौलिकिरीटशुभे १५ हारकेकणकेयूरशिरोमणिविभूषितं मंगलैर्गीतवादित्रैर्गंधाक्षतविचर्चितं १६
आचारलाजैः स्ववंशैः शिशुपालं विधाय च आरोप्य करिणां श्रेष्ठं दमघोषो विनिर्ययौ १७ जरासंधेन शाल्वेन दंतवक्त्रेण धीमता वि
दूरथेन पौंड्रेण शाल्वसिंगाह्वेन मैथिल १८ विकर्षन्नपि सैन्यांतं सेनां दमघोषो महाबलः कुंडिनाद्योजनं दीर्घां नायको कुंडिनपुरं १९ म
न्त्रघोषयन् देवस्यकल्पनोद्योगं रूपाः परे सहस्रशः समाजग्मुः शिशुपालसहायिनः २० भीष्मकोऽप्यागतो गत्वा संपूज्य विधिवन्नृपं
काश्मीरकंबलैर्दिव्यैर्हस्तिभिः सागरसंभवैः २१ मंदिरेषु च सर्वेषु मुक्तादामविलंबिषु सौगंधिकैः पुष्परसैर्गंधैश्च विविधैश्च २२
वाद्यगानादिमंगलसत्कारं गपुष्पैश्च निवेशयामास नृपैर्विदर्भाधिपतिर्मुदान्वितः २३ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीद्वा
रकाखंडे कुंडिनपुरयानं नाम चतुर्थोऽध्यायः ४ ॥ नारद उवाच ध्यायंती कृष्णपादाब्जं भैष्मी कमललोचना मेने बालभवे वार्तां मे
दुःखं मममचिंतयत् १ रुक्मिण्युवाच अहो ते यामांतरे तु विवाहो मम मे वनमागच्छति कृष्ण किं तु न वेद्मि किं कारणमत्र याति नो वृ
त्तेयापि च भूमिदेवः २ यदूत्तमो देववरो ममैव दृष्ट्वा हि किं विलक्षणं विधातः कृतो यमी नूनमतीव हत्यया हे न चागच्छति किं
करोमि ३ हा दुर्भगायाश्च न मे विधातः न देवदेवो भगवांश्चंद्रमौलिः न चैकदंतो विघ्नरावचगौरी गावो हि विशाश्च न सानुकूलाः ४
नारद उवाच भैष्मी एवं चिंतयंती स्फाटिकाट्टालभूमिषु परिभ्रमंती श्रीकृष्णं पश्यंती ग्रदृशे खगान् ५ तदेव तस्या वामांगमस्फु
रत्प्रियभाषणो तेन प्रसन्ना सा भैष्मी काले तस्मिन्मंगला ६ कृष्णप्रणोदितो विप्रः स च स्वागतवान्सदा श्रीकृष्णागमनं तस्यै
शनैः सर्वं शशंस ह ७ ततः प्रसन्ना सा भैष्मी तत्पदंद्वयोः प्रणिपत्य सा प्राह त्वद्दर्शनाद्विप्र न या स्यामि वचो मम ८ कृष्णागतौ रामकृ
ष्णौ विवाहप्रेक्षणोत्सुकौ भीष्मको निर्गतो नेतुं ब्राह्मणैस्तत्प्रभाववित् ९ मधुशंमंगलपात्रेषु गंधाक्षतपुतेषु च वासोरत्नचयं यं
त्वा गीतवादित्रमंगलैः १० कोटिशो मधुपर्कांश्च अभ्युद्यानि विधाय च पूजयित्वा यथाविधिवद्रामकृष्णौ परेश्वरौ ११ अहो वासेन ४

1503

दत्तेपमितिविन्नमनाः परं आनंदनेवनेस्याप्यनत्वाम्बरहस्मायवौ १२ कृत्वागतं श्रीवसुदेववंदनं त्रैलोक्यलावण्यनिधिं
परेश्वरं आगत्यनेत्रांजलिभिः पुरौकसः पपुः परं तन्मुखपंकजामृतं १३ युक्तैव भार्या भवितेह रुक्मिणी योग्यास्ति नान्या
स्यवरस्य पौकसः इत्थं स्वपुण्यानि विवाहहेतवे श्रीकृष्णलावण्यकलानिबंधकाः १४ कदापि सा तात्वनसरस्य मंदिरं समा
गतैचैवमहीवपंजनाः इत्यामश्रागात्कृतकृत्यतां तदा व्रजेम लोके वहुजीवनेन किं १५ वदत्सुलोके पुवभीष्मकन्यका हि
कन्यकापूजनहेतवे स्वयं श्रेतः पुरात्सर्वसखीसमन्विता विनिर्ययौ कृष्णरहीतमानसा १६ भेरीमृदंगैर्वहुदुंदुभिस्वनैः समा
यकैर्वैदिजनैश्च मागधैः वारांगनानर्त्यमनोज्ञभावैर्जयेजयेत्यभून्मंगलशब्दमुच्चकैः १७ कोटीरुविंवद्युतिमादधानांतालांकनारे
कथंचिच्छ्रियेतो सितातपत्रव्यजनैः स्फुरद्भिः सचामरैः पार्श्वगणाः सिषेवे १८ कोशाद्विनिष्क्रम्यशिनासिलतेपदानयो वीरजना
वृतस्ततः तथाश्वगावैरथिनोगजस्थिताः सशुयनास्त्रानगपुविहूरतः १९ देवीगृहं प्राप्यसुवत्वरेस्थिता शांताशुचिर्धौतकरांघ्रि
पंकजा गत्वासमीपंयनवाक्कृतांजलिर्भेजे भवानीं भवभीतिहारिणीं २० दुर्गेस्वसंतानयुतेशिवे शुभे नमामि नित्यं सततं भ
वानिते भूयात्पतिर्मे भगवान्परेश्वरः श्रीकृष्णचंद्रः प्रकृतेः परः स्वयं २१ एवं शुभेमावदकृष्णनाम वेदेसमुद्दिश्यवरंरहाणा
इत्थं वदंती सुसखी शुभैष्मी भूयो भवानी भवने जगाद २२ अज्ञाननीयं वदती विलासं तदा वदंती सुसखी शुभैष्मी गंधाक्षतैः पु
ष्पविभूषणाद्यैः सुधामाल्यदीपावलिभोगवस्त्रैः २३ आपूपतांबूलफलैस्तु भिक्षुभेजेभवानीं परया च भक्त्या ततो यतीवाङ्द्वि
भूषणाद्यैः संपूज्यसौभाग्यवतीर्न्ननाम २४ सर्वाःस्त्रियस्ताः पुरदुर्वराणि समंगलाशीर्वचनानितस्यै रूपं सदा ते शतरूपया
समं शीलं सदा शैलसुता समं प्रभो २५ सुभूषणं मेतरुरूपतीसमं त्वमाहिभूपाज्जनकात्मजासमं सौभाग्यमेवं तव दक्षिणा
समंसुवैभवं भीष्मसुते शचीसमं २६ सरस्वतीते च सरस्वतीसमा भक्तिः पतौ स्याच्च मनोहरी यथा २७ ॥ इति श्रीमद्गर्गा
संहितायां श्रीद्वारकाखंडे रुक्मिणीनिर्गमनं नाम पंचमोऽध्यायः ५ ॥ नारद उवाच इत्थं विश्ववपूर्नामसदा शीभीरभिनंदि

ता देवीपूजनविधिवधूः भूतानामगुह्यसुंदरः १ यक्षामीत्येनिहृतेभैष्मीगिरिजागृहतस्ततः सहस्राभिः सखीभिश्च निश्चक्राम
शनैःशनैः २ कोटिचंद्रप्रतीकाशा भैष्मी कमललोचना अकस्माद्दृष्ट्वा वीराः सनिर्गिं निर्धना यथा ३ अश्वारूढाश्च रथिनो रा
जिनश्च पदातयः समागतारतितास्ते मुमुहुर्वीरा रुक्मिणीं ४ तदपांगमिषैस्तीक्ष्णैर्बाणैः कामधनुश्च्युतैः कृंकिताश्चानिपेतुः
कावर्दिताः सैनिकास्तदा ५ रथेन वायुवेगेन चेदामंजीरनादिना नैःश्रेयसभवैरश्वैर्युतेनातिपताकिना ६ शीघ्रं ससैन्यसंघ
हृतस्तैन्यं संविदारयन् वायुर्यथा पद्मवनं हरिर्दारुकसारथिः ७ सकटं वकमेत्याशु पश्यतां द्विषतां प्रभुः समागेण्यरथे भैष्मी
तास्पृतुः स्वयामिव ८ देवानां पश्यतां राजन् राजकं मां जहार ह दिव्यं शंखं तमं शार्ङ्गं धनुष्टंकारयन्मुहुः ९ ततो वेगेन म
हता स्वसैन्यं चागते हरौ देवदुंदुभयो नेदुर्ययुदुंदुभयस्तदा १० सिद्धाश्च सिद्धकन्याश्च श्रीकृष्णस्य रथोपरि हर्षिता ववृषुर्देवाः
पुष्पैर्नंदनसंभवैः ११ ततो ययौ जययादवैः शनै रामयुतो हरिः सृगालसंघमध्याच्च केशरीभागहृद्यथा १२ तदा कोलाहले
जाते रुक्मिणीहरणे सति वभूवुरन्तकानां च शस्त्राशस्त्रि परस्परं १३ जरासंधवशाः सर्वे मानिनो नृपसत्तमाः नमेहिरे सा
ग्र भिभवं पराजाते पशात्वय १४ अहोधिकस्मान्नयशो हृतं गोपैर्धन्विनां सृगालैरिव सिंहानामतः किंस्याज्जयः १५ एवं कु
क्रोधपरा जरासंधः शस्त्रसंहति विसृज्य क्रीडनात्तादीन् दंशिताः सैन्यसंयुताः १६ अक्षौहिणीद्वयेनापि पौंड्रकः क्रोधपूरितः
अक्षौहिणीत्रयेनापि महावीरो विदूरथः १७ अक्षौहिणीपंचयुतो दंतवक्रोतिदारुणः अक्षौहिणीत्रयेणाशु शाल्वो राजपुरेश्व
रः १८ अक्षौहिणीभिर्दशभिर्जरासंधो महाबलः आययौ सन्मुखे योद्धुं यादवानां महात्मनां १९ अन्येपि चैद्यपक्षीया योद्धुं श्री
कृष्णसन्मुखे धनुष्टंकारयंतस्ते समाजग्मुः सहस्रशः २० चलयात्विमसंसैन्यं समालोक्य यदूत्तमाः तत्र माजग्मुरागतेकृष्ण
के वर्नयानकाः २१ बभूव तन्महद्युद्धं सङ्कुलं रोमहर्षणं सैन्ययोश्च परस्परयोर्देवदानवयोर्यथा २२ रथिनो रथिभिः सत्रपति
भिः सहपत्तयः गजा गजैर्युयुधिरे तुरंगाश्च तुरंगमैः २३ शस्त्रांधकारे संजाते रुक्मिणीं भयविह्वलां विलोक्य भगवान्देवी ५

हिं ४८

२

गाभिह्येत्यभयं ददौ २४ बलदेवानुजो वीरो गदो पुर्व्वं महद्धनुः विवेश शत्रुसंघं तद्वनं वह्निरिव प्रभुः २५ गदया गांविभिन्नांगाः
छिन्नछिन्नकंचुकाः हस्त्यश्वहतसूताश्च निपेतुर्भूमिमंडले २६ पदातयश्छिन्नपदा गदया गाततयायाः निपेतुर्भूतले राजन्नूता वा
तहता इव २७ भ्रष्टाहताः केपि वीरा गदया गौ विदारिताः पेतू रणांगणे सत्याह्वृत्ती फलवत्तृणः २८ गदया गौ भिन्नकुंभामा।
च्छेमस्ये विदारिताः विरेजुः पतिता भूमौ कुंभांडशकला इव २९ ततः पलायिते सैन्ये दृष्ट्वा शाल्वो महाबलः गदं तताड गदया गदा
युद्धविशारदः ३० गदाविद्धो गदो युध्वी गदायुद्धप्रभाववित् धनुर्द्धं हसन्तस्याजुतत्कालान्मन सार्व्वरं ३१ यतोव्ययां गतो युद्धे पते।
तोपि समुत्थितः गदोपि जरदेहेषु वीगदा साथसन्निर्मितं ३२ ललभार मयीगुर्वी याचकौमोदकी यथा तया गदो दंतवक्त्रालं वज्रे
णेंद्रो यथा गिरिं ३३ गदाप्रहारमथिते शाल्वे निपतिते भुवि पौंड्रको यं जरासंधो दंतवक्त्रो विदूरथः चत्वारश्चापयुक्ता गदोप-
रि रुषान्विताः पौंड्रकोपि महावीरो गदस्यारथगां धनं ३५ विव्याध दशभिर्बाणैः कुवाकौ मित्रतामिव दंतवक्त्रस्तु गदया गदस्या
पि रथं शुभं ३६ चूर्णयामास राजेंद्र दंडेनेव समं रथं तथा चाश्च जरासंधः सार्धं च विदूरथः पातयामास भूपृष्ठे सितैर्बाणैर्विदे
हराद् ततो मुशलमादाय बलदेवस्य रेवती विकरालमुखे भीमे दंतवक्त्रमताडयत् ३८ ततो मुशलघातेन दंतवक्त्रस्य पुष्यतः
मुखे वक्त्रोपि योदंतः स तु भूमौ पपात ह ३९ तदाहसति दैत्यारौ रुक्मिणीसहिते हरौ पौंड्रकं च जरासंधं तथा डूढं विदूरथं ४०
जघान मुशलेनाशु बलदेवो रुषान्वितः त्रयोपि पतिता युद्धे मूर्छिताः त्रस्त्रजा घनाः ४१ सेना समागता सर्वा समाकृष्य हलेन वै
मुशलेनाहनं क्रुद्धो बलदेवो महाबलः ४२ दशयोजनपर्यंतं रथेभाश्वपदातयः पेतिता चूर्णिता भूमौ शपाना धरणीगताः ४३
जरासंधादयः सर्वे मत्स्य शेषान्नपा परे पलायिताश्चैद्यमेत्य प्रोचुर्न्नेष्टोत्सवं भृशं ४४ भोभो प्रहृष्ट शार्ङ्गलदो मे न सममिदं त्यज कि
मेकेन विवादेन भवितानेशतं भुवि ४५ अद्यैव द्वारकां हत्वा वधाराम समायवं मयादवीं करिष्यामि पृथ्वीं सागरमेखलां ४६
एवं संबोधितो मित्रैश्चैद्यो गांवेदिकापुरं ययुः स्वं स्वं पुरं सर्वे हतशेषान्नपालतः ४७ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीद्वार

गा॰ काखंडे रुक्मिणीहरणे यदुविजयो नाम षष्ठोऽध्यायः ६ ॥ नारद उवाच रुक्मिण्या हरणं श्रुत्वा मित्राणां च पराभवं प्रतिज्ञा
द्वा॰ मकरोद्रुक्मी शृण्वतां सर्वभूभुजां १ अहत्वा समरे कृष्णमप्रत्याहृत्य रुक्मिणीं कुंडिनं न प्रवेक्ष्यामि सत्यमेतद्ब्रवीमि वः २ इत्यु
९ क्त्वा कवचं दिव्यं चनमर्द्रुटनिर्मितं शिरस्त्राणं सिंधुजं च संदधार महोद्भटः ३ सौवीरस्य धनुः शालिलाटजं चेषुधिद्वयं आदाय
म्लेच्छदेशस्य खड्गं चर्म च कोटजं ४ पैटास्य महाशक्तिं गुर्जरं राटभवां गदां परिघं वंगजं धृत्वा हस्तत्राणं च कौंकणं ५ बद्धगोधां
गुलित्राणः किरीटी रत्नकुंडलः रुक्मांगदस्तदा रुक्मी युद्धं कर्तुं मनो दधे ६ जैत्रं रथं समारुह्य चंचलाश्वनियोजितं पृष्ठतोऽन्व
गमत्तूर्णं संकर्षन्नक्षौहिणीद्वयं ७ पुनः समागतो दृष्ट्वा सेनां रामो महाबलः नयाग्रयोपसमरे यदुसेनासमन्वितः ८ तिष्ठति
ष्ठेति देवेशं विसृजन्परुषं वचः संग्रामे निरथं रुक्मी यत्र ष्ठेकारयन्मकृः ९ वरं मे च स्वसारं मे यदि जीवितुमिच्छसि न चेत्त्वां स
बलं सर्वं नयामि यमसादनं १० ययातिशापसंभ्रष्टो गोपालोच्छिष्टभुक् भवान् जगाम सेन यमयाद्गीतोपवनाग्रात्पलायितः ११
इत्युक्ते श्रुधिना कृष्णबाणेन चापे निधाय सः नियम्य कर्णपर्यंतं निचखान हरेर्हृदि १२ तताडितोऽपि भगवान्न्यनुर्ज्योतस्यनादिनी
चिच्छेद सायकेनाशु गरुडः पन्नगीं यथा १३ निधाय पश्चिं कोदंडं संजनी सर्वभूषितं रुक्मी पुनः शतैर्बाणैः संततानुद्यये हरिं १४
हरिरेकेन बाणेन संज्ञनी सहितं धनुः चिच्छेद रुक्मिणः सद्यो त्वानेन वज्ञणमयं १५ छिन्नधन्वा च वैदर्भो महाशक्तिं स्फुरत्प्र।
भां प्राहरद्धरये चोक्तिं विस्तानायपृथा श्रुतिः १६ तताड गदया तां वै गदाधारी गदाग्रजः द्विधाभूता महाशक्ती रुक्मेः स्तंतं जघान
ह १७ कौमोदकी गदा गुर्वी पतंती वेगधारिणी तद्रथं चूर्णयामास सप्ताश्वं शैलं यथा पविः १८ प्राहरद्धरये सोऽपि गदां स्वां भीष्मका। म
मजः चक्रेण चूर्णयामास भगवानपि तां पुनः १९ परिघं वंगजं नीत्वा रुक्मी रुक्मांगदो बली जघान श्रीहरिं स्कंधे गजं गजेंद्रवत्स्म
ये २० तत्ताडितोऽपि भगवान्मालाहत इव द्विपः तेनैव परिघेनापि तं जघान रणांगणे २१ परिघाभिहतो रुक्मी किंचिद्व्याकुलमान
सः भर्त्सयन्माधवं व्याजौ जगाद वेगवत्खड्गचर्मणी २२ ततः खड्गचर्मणी छित्वा खेलखड्गं प्राहरद्धरिः खड्गशिक्षिकं दृष्ट्वा रुक्मिणं समुपस्थि ९

ते २२ गृहीत्वा भुजदंडाभ्यां पातयित्वा महीतले तस्योपरि हरिः स्थित्वा यथा सिंहो मृगोपरि २४ शिरस्यथारं नेदृकाष्ठेवं खड्गं जग्राह रोषतः
दृष्ट्वा भ्रातृवधे खड्गं रुक्मिणी भयविह्वला २५ पतित्वा पादयोर्भर्तू रुवाच करुणां सती श्रीरुक्मिण्युवाच श्रुतं नदेवेशजगन्निवासयो
गेश्वरादिप्रज्ञात्मने ते हंतुं न योग्यः करुणासमुद्र मद्भ्रातरं श्यालभुजं महाभुज २७ नारद उवाच परित्रासे जदं गांतां ड्रः खड्गघातनम्रं वी
प्रियो रुक्मकं दासं तीव्ययम्य वने न हरिः स्वयं २८ वधानंतकटिवंधे न खड्गेन शिखया शिखा वपनं श्मश्रुकेशानां चकाराद्भुतं हरिः १६
प्रसोढ़ि रुक्मिणी हृयं जित्वा रामः श्याम सैनिकः बद्धं विरूपिणं दीनं रुक्मिणं तं ददर्श ह ३० विमुच्य बद्धं सदयः श्यालं निर्भर्त्स्य यन्हरिं
प्रसाद्य दत्वा कुमारकृतं लोकजगुप्सिते ३१ हास्यं वै श्यालमहतां न हि चेनादृशं भवेत् यस्मात् सहोदरे भ्रातृत्वे विरूपे वत्स या कृते ३२
किं च दृष्याति मा पितृा भ्रात वै रूप्य चिंतया माशोचे कुरु रुक्मिणि त्वं स्वस्था भव सुविस्मिते ३३ प्राप्यं पुत्रि महाबुद्धे माशोचे कुरु तं मे
नाः सर्वं कालकृतं मन्ये प्रियमप्रियमेव वा ३४ वायो र्यथा वलिरिव वशो यस्यास्ति लेजगत् तं कालमीश्वरं विद्धि विसृष्टकल्पयतां शुभं १५
शुद्धं मम तिभावो यं जगतो वंधकारणं ताभ्यां विरहितो भावो मोक्षाय प्रनसंशयः ३५ सुखदुःख प्रदो नान्यः पुरुषस्यात्मविभ्रमः
मित्रोदासीनरिपवः संसारः तमसाकृतः ३७ एवं रामेणादेवेन बोधिता भीष्मकात्मजा वेमनस्यं परित्यज्य रुक्मिणी वचयोस्तुद ३ ८
रुक्मीत्तता भ्या पुत्रस्तृष्टो वितथात्ममनोरथः स्मरन्वि रूपकरणं तपसे समनोदयत् ३९ वास्ति तो मं वितृप्तव्यै भोज कुंडिनेन नागतःपुनः
चक्रे भोजकटं नाम निवासाय पुरं परं ४० रुक्मिण्या सह गोविंदः सरामो यदुभिर्वृतः द्वारकां प्रययौ राजन् नादयन्पटहं भीम ४ ।
जाते महोत्सवे पुर्यां रुक्मिणीं सविराननां उपयेमे विधानेन मार्गशीर्षे हरिः स्वयं ४२ हरेर्विवाहे सति रुक्मिणीपतेः श्रीरुक्मि
णीभूषित रुक्मसंदिरा पुरंदरस्यापि यथामरावती पुण्यपस्यं लक्ष द्वारवती न थावभौ ४३ भैष्मीविवाहस्य कथां विचित्रां शृणोति यः
श्रावयते च भक्त्या स एव मुक्तो विभवेन मुक्तिं स एव मुक्तिं प्रति याति मुक्तः ४४ ॥ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां श्रीद्वारकाखंडे
रुक्मिणीविवाहो नाम सप्तमोऽध्यायः ७ ॥ नारद उवाच श्रुत्वा सोऽकृ सपत्नीनां मे गलेभ्यो मैथिल सर्वं यादवेंद्र पृष्टं प्राप्तुं वे

श्रीकृष्णवरमिच्छन्ती दृष्टा पांडवेनापि तां गृहीत्वाजगाम ह १४ द्वारिकामेत्य कालिंदी ८१

गर्ग॰ ऊढेन सुव्रते १ सत्राजिता च सूर्यात्तु लब्धः स्यमंतकः उग्रसेनाय स मणिः श्रीकृष्णेनाभियाचितः २ सत्राजित्स न ददौ द्रव्यलोभेन
द्वा॰ मैथिल दिने दिने स्वर्णभारानष्टौ यः सृजति स्म तः ३ अथ प्रसेनः स्वभ्राता मणिं कंठे निधाय सः सैंधवं हयमारुह्य मृगयां व्याचरद्वने ४
७ सिंहेन मारितः सोपि सिंहो जांबवता हतः गृहीत्वा तं मणिं स जांबवान्स्वगुहां गतः ५ कृष्णेन हि हतो भ्राता मणिग्रीवो वनं गतः
नागतः स्वसभामध्ये इति सत्राजितोब्रवीत् ६ भगवांस्तु यशो लिप्सो नागरैः स वनं ययौ प्रसेनमश्वं सिंहं च हतं दृष्ट्वा महामते ७ ऋ
क्षराजबिलं गत्वा मणिं हर्तुं स्वयं हरिः युद्धं कृत्वा स विंशाहमजयद्भल्लनायकं ८ तेन दत्तां जांबवतीं हर्षये कन्यकां शुभां मणिना
सह राजेंद्र द्वारकामाययौ हरिः ९ सत्राजिताय प्रददौ मणिं निर्लोभनः प्रभुः व्रीडितो वाक्ययुक्तो भीतो राजा सत्राजितो मणिं १० गृ
हीत्वापि सुतां तस्मै श्रीकृष्णाय महात्मने सत्यभामां सुतां प्रादाद्धर्मार्थं मैथिलेश्वर ११ पांडवानां सहायार्थं इंद्रप्रस्थं गतो हरिः तत्र
दैवार्षिकान्मासान्न्यवात्सीद्भक्तवत्सलः १२ एकदा रथमारुह्य हरिर्गांडीविना सह सतीरे यमुनानीरे मृगयार्थी विनिर्ययौ १३ तप
स्यंतीं कालिंदीं सूर्यकन्यां मनोहरां उपयेमे विधानेन विनिवृत्य स्वमंगलपरं १४ आवंत्यराजतनुजां मित्रविंदां मनोहरां स्वयंवरे तां ज
हार भगवान्रुक्मिणीं यथा १५ नग्नजित्कन्यकां सत्यां दमित्वा सप्त गोवृषान् पश्यतां सर्वलोकानां उपयेमे हरिः स्वयं १६ केकय
राजतनुजां भद्रां तु भगवान्हरिः कालिंदीमिव तां शश्वदुपयेमे विधानतः १७ बृहत्सेनसुतां राजन् लक्ष्मणां लक्षणैर्युतां हि॰
न त्वा मत्स्यमरीजित्वा जग्राह भगवान्हरिः १९ तथा षोडशसाहस्रं शतं चैव नृपकन्यकाः भौमं हत्वा तन्निरोधाद्दत्वाश्वाहृदर्शनाः १०
तासां मुहूर्त एकस्मिन् नानागारेषु योषितां सविधिं जगृहे पाणीनानुरूपाः स्वमायया २१ एकैकशस्ताः कृष्णस्य पुत्रान्दश दशाब
लाः आजीजनन्ननवमां पितुः सर्वात्मसंपदा २२ रुक्मिण्यां भीष्मकन्यायां प्रद्युम्नः प्रथमोभवत् कामदेवाभिनारोपि तद्वपुः सर्व
लक्षणः २३ शंबरो निदं शंतो केद्गत्वा सौतं समापतत् मत्स्योदरेगतः सोपि निसमारहरेः सुतः २४ मत्स्योदरान्निर्गतो सो मायया
परिपालितः ज्ञात्वा शत्रुं कृतो वातो स काष्णीं रूढयौवनः २५ हत्वा तं शंबरं शत्रुं भार्यया वरमागतः द्वारकामाययौ राजन्विदे॰ ७

न

1509

कर्मैव न त्यजेत् १९ स रुक्मिणीं द्विनं हृत्वा भोजकटात्पुरात् स येवै बलाद्राजन्नुपयेमे महारथः २० तस्मात्सनोति हन्तो भू
द्राणायुतबलान्वितः सत्येष्टावनातोयेप्सारादैदीवरप्रभः चतुर्व्यूहावनात्स्मपरिपूर्णतमस्यहि एवं विचित्रं चरितं विवाहानां सु
मंगलं २१ सर्वपापहरं पुण्यमायुर्वर्द्धनमुत्तमं मयानेककथितं राजन्किं भूयः श्रोतुमिच्छसि २२ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहि
तायां श्रीद्वारकाखंडे सर्वमाहात्म्यो ह्रदो नामाष्टमोध्यायः ८ ॥ बहुलाश्व उवाच विष्णुलोके प्रविख्याता नाम्ना वै द्वारकापुरी प
रिपूर्णतमः साक्षात्कृष्णो यत्र वासकृत् १ श्रीकृष्णस्यांगसंभूता पुरी द्वारावती कृता कस्मादिहागता ब्रह्मन्कस्मिन्काले वद
प्रभो २ नारद उवाच साधु साधु त्वया पृष्टं द्वारकागमकारणं यच्छ्रुत्वा शुद्धतां याति लोकः सर्वाघपापकी ३ शर्यातिर्नाम राजाभू
च्चक्रवर्ती मनोः सुतः चकार राज्यं धर्मेण वर्षाणामयुतं भुवि ४ उत्तानवर्हिरानर्तो भूरिषेणस्त्रयः शर्यातेरभवन्पुत्राः सर्वे
धर्मभृतांवराः ५ उत्तानवर्हिषे पूर्वां भूरिषेणाय दक्षिणां पश्चिमां च दिशं सर्वामानर्ताय ददौ नृपः ६ सप्तद्वीपमहीं कृत्स्नाम
पाधर्मेण पालिता बलार्जिता बलिष्ठेन पूर्वं तां पालयिष्यथ ७ पितुर्वचनमाकर्ण्य आनर्तो मध्यमः सुतः ज्ञानी ज्ञानमयं वा
क्यमुवाच प्रहसन्निव ८ आनर्त उवाच न वै येन मही कृत्स्ना न त्वया पालिता क्वचित् न त्वया ह्यर्जिता राजन्प्रबलिष्ठो भवान्भु
वि ९ मही श्रीकृष्णदेवेन तेनैव परिपालिता तेनैवमार्जिता कृत्स्ना बलिष्ठेन हरेः समः १० स एव विश्वं स्वकृतं हरत्यन्ते च पा
ति च सर्वव्यापकपरमे कालः कलयतां प्रभुः ११ यो नः प्रविश्य भूतानि भूतैरप्यखिलाश्रयः स विष्णवाख्योधियज्ञोसौ परिपूर्णत
मः स्वयं १२ यद्भयाद्वाति वातोयं सूर्यस्तपति यद्भयात् परिपूर्णतमं साक्षाच्छ्रीकृष्णं परमेश्वरं १३ भज सर्वात्मना राजन्नाहं का
रे समावर १४ नारद उवाच ज्ञानेशास्मोति शर्यातिरात्मिनः पुत्रवाक्शरैः आनर्तं स्वसुतं शाह रुषा प्रस्फुरिताधरः १५ शर्याति
रुवाच दूरं गच्छ प्रमद्देशान्कुबुद्धे पापसेकरे यावत्त्वं तेन मे राज्यं तावदेव मामहीं वस १६ यस्त्वयाराधितः कृष्णः सोपि सर्वं सहाय।
कृत् न वीनां किमदांतां वै भगवानेव दास्यति १७ नारद उवाच इत्थं कस्मात्तदानर्तो राज्यं तत्याज मानदः यत्र ते च मही राज्यं तत्र वा

गर्ग° सोनमेभवेत् १८ पिशाचनिःसारितोगाश्चाद्यानलौव्यितटंगतः वेलामेत्यतपस्तेपेवर्षाणामयुतंजले १९ प्रेमलक्षणयाभक्त्यातं
द्वा° तुष्टोभगवान्हरिः तस्मैस्वदर्शनंदत्वावरंवृणीष्वेत्युवाचह २० कृतांजलिपुटोभूत्वाऽनंतउत्थाययशीवृतः ननामकृत्स्नपादाब्जेरोमां
८ चीप्रेमविह्वलः २१ अनंतउवाच नमस्तेवासुदेवायनमःसंकर्षणायच प्रद्युम्नायानिरुद्धायसात्वतांपतयेनमः २२ पिशाचनिष्का
सितोदेवनामहंशरणागतः देहिमह्यंभूमिमत्रयांयत्रवासोहिमेभवेत् २३ कृपयापियत्प्रसादेनयोगीसर्वोत्रमेपदं तस्मैनमोभग
वतेश्वरायक्लेशहारिणे २४ नारदउवाच अनंतेनानतंदीनंभगवान्दीनवत्सलः प्रसन्नःश्रीमुखेनाहमेघगंभीरयागिरा २५
श्रीभगवानुवाच अन्यान्नमेदिनीलोकेकिंकर्तव्यंमयानघ स्वच्छस्वच्छंदतेकर्तेमहंमयापरिलोकितः २६ तस्माद्धेस्वस्थलोक
स्यवैकुंठस्यपरितःप भूर्वैकुंठयोजनंशतंददाम्यहंविमलंशुभं २७ नारदउवाच इत्युक्त्वानंतनृपतिंभगवान्भक्तवत्सलः वैकुंठा
च्चसमुत्थायभूर्वैकुंठशतयोजने २८ चक्रंसुदर्शनंधृत्वासमुद्रेश्रीमनादिनि हृष्टरभगवान्देवस्सोपविविदेहराट् २९ अनंतोलक्ष
वर्षांतेनत्रराज्यंचकारह प्रवृत्तेत्रसमाप्रमुक्तोभुंजन्वैकुंठसंपदं ३० इदंफलाद्यसर्वाभिःपिनाकैर्विस्मितोभवन् अनंतोनामदेशोभू
द्वानंतस्यप्रशासतः ३१ रेवतस्तस्यपुत्रोभूत्श्रीशैलस्यगिरेःसुते समुत्थाप्यमदमत्ताभ्यामानतेप्रयपातयत् ३२ सोभूद्देवतन्नाम्नाक्षा
पिरेवतोनामपर्वतः कुशस्थलीविनिर्माय राज्यंकृत्वाथरैवतः ३३ समाद्यायस्वकांकन्यांब्रह्मलोकंजगामह बलदेवविवाहेपि
तत्कथाकथितामया ३४ तस्माद्द्वारवतीपुण्यामोक्षद्वारांविदुःसुराः ३५ ❋ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांश्रीद्वारकाखंडेद्वार
कागमनकारणंनामचतुर्थोध्यायः ४ ❋ नारदउवाच इत्थंमयातेकथितंद्वारकागमनकारणं सर्वपापहरंपुण्यंकिंभूयः
श्रोतुमिच्छसि १ बहुलाश्वउवाच सर्वतीर्थमयीभूमिर्द्वारकानगरीशुभा तत्रपुण्यानितीर्थानिवदमेमुनिसत्तम २ नारदउवा
च श्रीप्रभासात्तीर्थमयीमर्यादीकृतयत्प्रियं भूमिर्मोक्षप्रदाराजन्द्वारकायोजनैःशतं ३ द्वारकानगरींदृष्ट्वानरोनारायणोभवेत्
द्वारकायांसरतंकोपिगर्भोपिचवतत्रजं ४ पश्यनृपापवन्कथांतस्माद्द्वारकेतिवदन्क्वचित् दृष्ट्वाद्यादृशंमर्त्यंगतोयातिपरांगतिं ८

पुष्करो रैवतेभक्तं प्रेमानंदसमाकुलं प्रेम्णस्य संदर्शनेन दृष्ट्वा हरिरश्रुप्लुतोभवत् ६ ततेत्र बिंदुसंभूता गोमती सा महानदी यस्याः
र्शनमात्रेण ब्रह्महत्या प्रमुच्यते ७ गोमतीतीरजं पुण्यं रजः संधारयेन्नरः शतजन्मकृतं पापं मुच्यते नात्र संशयः ८ स्नानकाले
गोमतीति वदन्नपि नरः क्वचित् गोमत्यां स्नानजं पुण्यं लभतेवै न संशयः ९ मकरस्थे रवौ माघे प्रयागे स्नानमाचरेत् शताश्व
मेधजं पुण्यं संप्राप्नोति विदेहराट् १० तस्माद्दशगुणं पुण्यं गोमत्यां मकरे रवौ गोमत्याश्चैव माहात्म्यं वक्तुं नालं चतुर्मुखः ११ गो
मत्यां चक्रतीर्थेतु पाषाणानि च यानि वै ते सर्वे चक्रतां यांति पूजनीयाः प्रयत्नतः १२ चक्रचिह्ने चक्रतीर्थे द्वादश्यां स्नानमाचरेत्
चक्रपाणिपदे यांति पापानां भाजनोपि हि १३ कोटिजन्मकृतैः पापैः पतितो योपि पातकी चक्रतीर्थस्य सोपानमेत्य मुक्तिं समप्नु
यात् बहुलाश्व उवाच गोमत्यां हि महानद्यां चक्रतीर्थं शुभार्थदं कथं जातं वद मतं तन्मे ब्रूहि महामुने १५ नारद उवाच अत्रैवो
दाहरंतीममितिहासं पुरातनं यस्य दर्शनमात्रेण पापहानिः परा भवेत् १६ अलकेशो राजराजो निधीशो धर्मसंभवः वैश्रवं यज्ञमा
रेभे कैलाशोत्तरभूमिषु तस्य यज्ञे स्वयं विश्वागतो वैश्वयामनः ब्रह्माशिवो जंभभेदी वह्निर्लोपाद सोमपतिः १८ वायुर्धर्मो रविः सो
मः तिथिः सर्वजनेश्वरी गंधर्वाप्सरसः सिद्धा मरुतश्च समागताः १९ देवर्षयः समाजग्मुस्तथा ब्रह्मर्षयोत्तमाः धनाध्यक्षो भवनमस्पृ
ब्रह्मन् लक्ष्मवरः २० रत्नाद्यावीरभद्रोभूत्तस्य वायोगराजानतः तथा मरुद्गणाः सर्वे परिवेषणकारिणः २१ बाहुलेयः सभापूज्ञाम
करोद्द्रुमतत्परः हेरंबो नादः पार्श्वमौलिः कुबेरस्य च मेदिनी २२ सर्वशास्त्रविदो श्रेष्ठौ होतानाध्यतौ बभूवतः एवं हि विधिवद्यज्ञो व
भूव परमोत्सवः २३ अवभृथस्नानतो राजराजो महामनाः परंभागं च देवेभ्यो विप्रेभ्यो दक्षिणामदात् २४ एवं पूर्णेध्वरे शुभ्रे
तद्देवर्षिसत्तमे आजगाम महर्दुर्वासा दंडी वल्की जटाधरः २५ तमागतं समागम्य पूजयित्वा विधानतः भयभीतः परिक्रम्य कु
बेरः प्रणनाम ह २६ अद्य मे सफलं जन्म सफलं मंदिरं च मे अद्य मे सफलो यज्ञो ब्रह्मन् त्वय्यागते सति २७ इत्थं संतोषितस्तेन दुर्वा
सा भगवान्मुनिः देवं मनुष्यधर्माणां प्राह प्रहसिताननः २८ त्वं राजराजो धर्मात्मा दानी विप्रपरायणः कृतं तेन वै सर्वं यज्ञं विस्मं

गर्ग. द्वा. ५ लोभकारणं २० तथापितेनभूपालेवैकापिवैश्रवणप्रभो गृहीत्वापाचनांकुबेरात्माताज्ञातिसमंमम २१ मयांवासफलीकृता।
स्त्वयंदासामिसद्गुरं नचेत्तांभस्मसात्कुर्वेशापेनातिभयेनवै २२ वर्त्तितेनकूहेमवंद्वेलोकनिधयोनव तन्मेप्रयच्छभद्रंतेन
दृश्यंगतवानहं २३ नारदउवाच एतच्छ्रुत्वाराजराजोदानशीलउदारधीः ओमितिप्रतिगृह्याशु प्राहतंगुह्यकेश्वरः २४ एवंनि
धीन्सदासंततदानाध्यक्षोनिधीश्वरं तंदानादंपार्श्वमौलिहृष्टवत्लोभमोहितो २५ हाहूउवाच एकोवंशामणोलोभीनिधिभिः
किंकरिष्यति लत्वंदिव्यंदेहिवासेहतिरत्नयोनरं २६ नारदउवाच तद्वचःश्रुत्वाधनानाद्यवंशान्क्रोधविग्रहः सुमंगाकृत
लीभूत्वेराजानेचेचकारहं २७ पार्श्वमौलिमसर्वस्वलाद्वंचकालनिमित्तहृदयं शप्तवंत्रपदेनदीस्यनाम्नाशापमहार्णवमुनिः २८ मुनिरुवा· न
च हेदानादसमहाद्दृष्टपापबुद्धेतिलुब्धक ग्राहवत्तंधनग्राहीग्राहोभवमहाबलः २९ पार्श्वमौलेपापबुद्धेयनलोभमहान्वितः
गजत्वंमेशापाकुर्वन्त्वंगजोभवदुर्मते ३० नारदउवाच नाभ्यांशापंमुनिर्दत्वानिधीशीनाकुबेरतः वरंददौप्रनलसेदुर्वासा
दुर्लभंपरं ३१ ग्रस्तादानात्वहिग्राणभवत्तनिधयोनव इत्युक्त्वासनिधिःशापाद्वाताजीयसांवलं ३२ ❋ इतिश्रीगर्गसंहितायां
श्रीद्वारकाखंडेगोमतीपाख्यानेचक्रतीर्थमाहात्म्यंनामसप्तमोऽध्यायः ७ ❋ नारदउवाच कुबेरमंत्रिणौदी
नौविप्रशापविमोहितौ तत्रसादात्स्वयंविष्णुःग्राहतौशरणागतौ १ श्रीभगवानुवाच मदर्शसंयुनेयज्ञेभवंतोदुःखसंयुतौ
ब्राह्मणानांवचोहंवैदूरीकर्त्तुंनचक्षमः २ भवेतांग्राहमातंगौयुद्धेदिव्यवर्षयोर्यदा तदावैमत्प्रसादेनशक्तनिस्तारमिष्यथः ३
नारदउवाच इत्युक्तौहरिणातौद्वौराजराजस्यमंत्रिणौ बभूवतुर्ग्राहगजौजातिस्मरणसंयुतौ ४ तंदानादोभदेत्राहोगोम
तींचप्राप्तसमाः विकरालोमहाभीमःपातहस्तवपुर्धरः ५ पार्श्वमौलिर्गजेंद्रोभूद्देवतस्यगिरेर्वने वनदंतःकज्जलाभःपृष्ठ
प्रोच्चोधनुःशतं ६ वंजुलैःकुरवैःकुंदैर्वदरैर्वेत्रवेणुभिः रंभाम्रजंवदेवेंद्रैःकेकोविदारसमाजैनैः ७ मंदारपारलाशोकवृत
चंपकचंदनैः पनसोदुंबरखिम्यखर्जूरैर्वीजपूरकैः ८ प्रियालशालकामैश्चकदंकैःपरिमंडिते देवनस्यवनेदीर्घेविचचार ४

महाराजः ९ एकदा माघवैशाखे गजेन्द्रो गिरिगह्वरात् स्नातुं नागो मतीं गंगां माययौ संगतो नदन् १० चिरं समवगाह्याप्सु शुंडादंडैरि
तस्ततः करेणुः कलभान्सर्वान्स्नापयामास नागराट् ११ महाग्राहोऽपि तत्रैको बलीयान्दैवनोदितः ग्रहीत्वा चरणे नागं क्रोधपूरितवि
ग्रहः १२ येनैव नद्यनेनीतो गजेन्द्रो बलदर्पितः न माकृष्य बहिः श्रान्तः पुनस्तेन विकर्षितः १३ करेणवश्च कलभास्तेन तारयितुं महामाः
एवं तयोर्युद्ध्यतोश्च कर्षतोर्दिवहर्निशं द्वयोः १४ पंचाशत्येव वर्षाणि व्यतीयुः पश्यतो सतां एवं कष्टमत्समापन्नो राजो जाति स्मरो महान् १ ५
प्रेमलक्षणया भक्त्या हरिपादकृताश्रयः संस्मार श्रीहरिं देवं मृत्युपाशवशंगतः १६ गजेन्द्र उवाच श्रीकृष्ण कृष्णसख वृष्ण्यवृष्टे
ध्यानकृष्णापते विशादयिष्णसरेश विष्णो हरो प्रभो परमपावन पुण्यकीर्ते मां पाहि पाहि परमेश्वर पापपाशात् १७ नारद उवाच
एवं ग्राहगृहीतं नागं स्मरंतं च हरिं हरिः ज्ञात्वा हत्वा त्वरं वेगाद्धावद्दीनवत्सलः १८ स्वयं त्वागात्स सुप्रीतो यं धावन्नु चक्रं समाक्षिपत्
चक्रश्रमे हूर्वमेव ग्राहस्यापि शिरो हृतं १९ दैत्यग्रामं यत्रमिव देहाद्भिन्नं बभूव ह पश्चात्स पतितं चक्रं गोमत्यां च ह्रदे नदन् २० पाषा
णानि च पान्सर्वांश्च क्राकारं चकार ह तन्नैमिषे वर्षभवं चक्रतीर्थं शुभावहं २१ तच्चक्रदर्शनाद्राजन्ब्रह्महत्या प्रमुच्यते ग्राहश्छिन्न
शिरा भूत्वा पूर्वरूपं दधार ह २२ श्रीकृष्णानुग्रहान्नागो दिव्यरूपो बभूव सः परिक्रम्य हरिं नत्वा स्तुत्वा देवकृतांजली २३ कुबेरमि
त्रिणोतौ ह्रोजग्मतः स्वंपदं पुनः देवैः पुष्पवर्षैस्तु जयध्वनिनदैस्तु च २४ जगाम भगवान्साक्षात्स्वधाम प्रकृतेः परं चक्रतीर्थ।
कथामेतां यः शृणोति नरोत्तमः २५ चक्रतीर्थस्नानफलं संप्राप्नोति न संशयः गजग्राहकथां पुण्यां यः शृणोति न संशयः २६
दुःस्वप्नं नश्यते तस्य सुस्वप्नं भवति ध्रुवं २७ ❋ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीद्वारकाखंडे चक्रतीर्थमाहात्म्ये गजग्राहमोक्षणं ना।
मैकादशोऽध्यायः ११ ❋ नारद उवाच शंखोद्धारे तीर्थमुख्ये स्वर्णदानं ददाति यः स गच्छेद्वैष्णवं लोकं सर्वोपद्रववर्जितः १ श्री
कृष्णभक्तः शांतात्मा त्रितो नाम महामुनिः तीर्थयात्राप्रसंगेन शामन्यानते भूमिप २ दृष्ट्वा शुभं सरः स्नात्वा हरेः पूजां चकार ह त
त्पूजायां महाशंखं पायसम्भाविनेस्ततः ३ चोरयामास कलीवान्नृपशिष्योऽति लोभतः पूजांशं खं गतं वीक्ष्य क्रुद्धः प्राह त्रितो मुनिः

गर्ग· येन नीतस्त्वमेशं त्वं शंखोद्धारो भवत्वथ ४ ततो देवः शंखरूपोऽभूत्कदीवान्शापपीडितः तस्मात्प्रयोनिपतितः पाहि मामित्युवा
द्वा· च ह ५ शीघ्रं शंखतस्त्वितः प्राह देवमतो किं कृतं त्वया लोपदोषात्कृत्वा पापं महतो नरकं भवेत् ६ भजस्वैकं मत्पादाब्जं मत्तो मोक्षं करिष्य
१० ति ६ स्वक्रियायास्तेन राजन्स्थितः देवे महात्मनो ७ सतो देवे निपतितः कदीवान्शंखरूपधृक् प्रवदन्कृष्णकृष्णेति शंखनवर्त्तं स्थितो भवन् ८
परिष्वतीनमः सात्वतां नाथायान्तकारकस्मरः प्राणसंस्मरस्त्वीरं मामीहेत्यभयंददौ ९ नमो मेघनादरोभीरोगिरोध्वजलेचरः कुक्को
शयाहि पाहीति देवदेव जगत्पते १० भुजगेंद्रभोगतल्पाय पुंडरीकेन भगवान्प्रभुः शोभमंके गजमिव शोऽज्जहार दयापरः ११ ततो देवः
दिव्यरूपोऽभूत्त्वं शंखरूपं विहाय सः कृतांजलिरीश्वरं नत्वा स्तौति वक्रकेतदार्दकः १२ कदीवानुवाच वासुदेव नमस्ते कृष्ण गोविंद कृ
ष्णो नम दीनवत्सल दीनेशहारके शापरेश्वर १३ कवेष्कवपदंदा वेश्वल्लादस्मान्निहारिणे गजस्योद्धारिणे तुभ्यं बलेर्वेलिवि
ने नमः १४ द्रौपदीचीरसंसारकारिणे हरये नमः गवाग्निवनवासेभ्यः पांडवानां सहायिने १५ पादचाणूरकंसेशवक्रदामी
रदिने गुरुमातृद्विजानां च पुत्रदायिने नमो नमः १६ जरासंधनिरोधायतेनृपाणां मोक्षकारिणे नृगस्योद्धारिणे साक्षात्सुदाम्नो
दैन्यहारिणे १७ वासुदेवाय कृष्णाय नमः संकर्षणाय च प्रद्युम्नायानिरुद्धाय चतुर्व्यूहायते नमः १८ त्वमेव माता च पिता त्वमेव
त्वमेव बंधुश्च सखा त्वमेव त्वमेव विद्या द्रविणं त्वमेव त्वमेव सर्वं मम देवदेव १९ नारद उवाच एवं स्तुत्वा हरिं राजन्कदीवान्मे
मपूरितः विमानवरमास्थाय पश्यतां चापश्यतो २० विभ्राजयन्दशदिशः शानसूर्यसमप्रभः जगाम वैकुण्ठं लोकं सर्वोपद्रवव
र्जिते २१ शंखोद्धारं कृतो यस्मिन्हरिणा मैथिलेश्वर तस्मात्तीर्थं महापुण्यं शंखोद्धारं प्रचक्षते २२ शंखोद्धारकथामेतां यः शृणोति
नरोत्तमः शंखोद्धारस्नानफलं लभते नैव संशयः २३ ॥ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां श्रीद्वारकाखंडे शंखोद्धारमाहात्म्यं नाम
द्वादशोऽध्यायः १२ ॥ नारद उवाच प्रभासस्यापि माहात्म्यं शृणु राजन्महामते सर्वपापहरं पुण्यं तेजसा वर्द्धनं परं १ गोदावर्यां गुरौ
ते सिंहे हरिद्वारे च कुंभगे रविपूर्व्हे कुरुक्षेत्रे काश्यां वेदग्रहे मया १ यत्फलं लभते राजन्स्नात्वा नत्वा नरः तस्माच्छतगुणं पुण्य १०

प्रभाते च दिने दिने ३ पदस्नानाद्दशशाखायां हरितो यत्सरोद्भवात् विमुक्तः किल्विषात्सद्यो भवे जे भूयः कलोदयम् ४ महापुण्यत
माराजन्यत्र प्रत्यक्षसरस्वती तस्यां स्नात्वा नरः पापी सद्यो ब्रह्ममयो भवेत् ५ नमीरे वर्तते राजन् ज्ञात्वा वै वीपपिप्पलः क्रोशे पञ्चवै वो
हृवायदमे भागवतं शुभे ६ तेन नाभ्यश्वत्थो विविधवन्स्य छायायां पिप्पलं शृणोति यो भागवतं पुराणं ब्रह्मसंमितं ७ श्लोकार्द्धं श्लो
त कपादं वा यो नी नित्यं मानवः तस्य पापानि भवे द्राजन्वैष्णवं परमं पदं ८ प्रोष्ठपद्यां पूर्णिमास्यां हेमसिंहसमन्वितं ददाति यो भागव
तं सर्व्याति परमां गतिं ९ पुराणं न श्रुतं येन श्रीमद्भागवतं क्वचित् तेषां वृथा जन्म गतं नराणां भूमिवासिनां १० येन श्रुतं भाग
वतं पुराणं नाराधितो यैः पुरुषः पुराणः हतं प्रवृत्तेनैव परासराणां तेषां वृथा जन्म गतं नराणां ११ द्वारवत्यां तीर्थराजे गोमती
सिंधुसंगमे यत्र स्नात्वा नरो याति वैकुंठं विमलं पदं १२ शालाग्रामे यज्ञे पुण्ये पंपायां सागरसंगमे तत्स्वरूप गुणे प्रोक्तं गोमतीसिंधु॰
संगमे १३ यत्रैवोदाहरंतीमसितिहासं पुरातनं यस्य श्रवणमात्रेण पापपाशान्प्रमुच्यते १४ आसीत्कृतयुगे वैश्यो राजन्मार्गप
तिः परः महाभोगरसे युक्तो निधीशो धनदो यथा १५ वेश्याप्रसंगनिरतो विटगोष्ठीविशारदः द्यूतक्रीडनकासक्तो लोभमोह
समन्वितः १६ मृषावादी महादुष्टः कुकर्मनिरतः सदा ब्राह्मणेभ्यो न पितृभ्यो न देवेभ्यो धनं ददौ १७ हरेः कथाप्रेम्णा हर्ता हरेर्वै
निंदयोत्तरं पित्रोः सेवापि न कृता न पुत्रेभ्यो धनं ददौ १८ एका भार्या समित्रोऽभूद्गतानाथ्योऽदुर्मतिः खलः वेश्याप्रसंगात्तस्यापि ध॰
नाढ्यं प्रलयं गतः १९ गृहे तत्तस्य वैनीतं किंचिदप्यागतं स्वतः पुण्येन वर्द्धते लक्ष्मीः पापेन क्षीयते ध्रुवं २० एवं स निर्द्धनो जा॰
तो वेश्यारक्तो महाखलः तस्मिन्नाजाहृये रम्ये चौरकर्म चकार ह २१ चौरकर्म प्रकुर्वंतं बधानैनं स्वमभिन्नृपः देशान्निःसारयामा॰
स शांतनुरंगपतीश्वरः २२ वनेपि निवसंस्सोपि जीवहिंसां चकार ह समा द्वादश साहस्रं नव वर्षं यदा घनः २३ पश्चिमोत्तदिशं प्रा
गाद्दैश्पोड्भिक्षपीडितः वने वै मारितः सोपि सिंहेन तत्क्षणात्ततः २४ ततो यमस्य दूतानां स वै पाशैः यथो भुवं कशाघातैस्ताडयं
तो निन्युर्मार्गं यमस्य च २५ अथ कश्चिन्महानरः धर्मो सतस्य भुजमध्य च गृहीत्वा विगतः सद्यः स्वाद्यं त्वं वैकुंठे नत २६ मित्रामिषाः

गर्ग० स्वर्णशृंग्यस्य स्वामिषं जग्मुर्यत्नतः एवं कोलाहले जाते शंखचिल्लादिभिः कृते २७ वज्रहीं शुक्लेनो मां संपश्य मा शीघ्रगामसद् तत्र मे ना
द्वा० पितरधेयानीतानंदेन ताडितात् २८ तन्मुखात्स्य पतन्मांसो गोमतीसिंधुसंगमे तीर्थस्तेन तस्य मांसे वैश्यो यं पातकी महान् २९
११ तेषां पाशश्च यं छित्वा भूत्वा देवस्वरूपधृक् तः पश्यतां च महद्दूतानां विमानमधिरुह्य सः ३० विराजयन्दिशः सर्वाः परं धाम हरेर्ययौ गोमती
सिंधुसंगस्य माहात्म्यं शृणुते नरः सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं प्रयाति सः ३२ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीद्वारका
खंडे प्रभासरस्वतीबोधपिप्पलगोमतीसिंधुसंगममाहात्म्यं नाम त्रयोदशोऽध्यायः १३ ॥ नारद उवाच द्वारवत्याः समुद्र
स्य माहात्म्यं शृणु मानद सर्वपापहरं पुण्यं तत्स्नानफलदं स्मृतं १ माघ्यां पूर्णिमास्यां यो व्रती स्नात्वा नदीपतिं नत्वा संपूज्य वि
धिवद्दत्त्वा दानं करोति यः २ तस्य देहे वसंति देवा नित्यं सर्वे महीपते यस्य दर्शनमात्रेण नरो याति कृतार्थतां ३ नरेंद्र स्पर्शनात्स
यो ब्रह्महत्याप्रमुच्यते यत्र तत्रगतः सोऽपि तत्र तत्र च पूजितः ४ दृष्ट्वा तेन च मृते पापी जगद्धृत्करोति हि छिनत्ति पापपटलेप
यो ब्रह्महत्या प्रमुच्यते ५ रैवतस्यापि शैलस्य माहात्म्यं शृणु मानद सर्वपापहरं पुण्यं भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ६ गौतमस्य सतो तीर्थ
रेमो तं प्रयाति हि ५ रैवतस्यापि शैलस्य माहात्म्यं शृणु मानद सर्वपापहरं पुण्यं भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ६ गौतमस्य सुतो तीर्थे
मान्मेधावी नाम वैष्णवः विंध्याचले तपस्तेपे वर्षाणामयुतं शतं ७ तं द्रष्टुमागतः साक्षात्पातरतमो मुनिः नोच्चचाल सनः
स्तोऽपि मेधावी तपसोत्कटः ८ ग्रुणातरतमस्तं वै शशाप क्रोधपूरितः समासभक्तपापात्मन्स्तनपो बलगर्वितः ९ शैलवः
तेऽस्थितिस्थाने शैलो भवद्दुर्मते १ त्वत्कृपया गतेऽसौ तदा पातरमेत्ते मुनौ १० मेधावी शैलतां प्राप्तः श्रीशैलस्य सुतोऽभवत् जाति
स्मरो महाबुद्धिर्विष्णुभक्तिप्रभाववान् ११ एकदा मन्मुखाच्छ्रुत्वा माहात्म्यं द्वारकापुरः तत्र वासोऽपि मे भूयादिति मोक्षं व्रजाम्यहं १२
क थं मे गमनं तत्र स्यादिति बुद्ध्या विचारयन् मां प्राह सोऽपि राजानं रैवतं गच्छ सत्वरं १३ वदमत्यार्थनात्पुत्र्यां तं महादीनवत्सलः
सोऽयं महाबलो राजा प्रसन्नो यदि वा भवेत् १४ तेन नीतस्य मे वासो भविष्यति हरेः पुरि इति श्रुत्वा मया विष्णुभक्ता नो शांतका
रिणा १५ रैवताय प्रकथितं तत्पोक्तं परमेव वचः सप्रसन्नः प्राह राजन्नत्र कोऽपि न पर्वतः १६ तत्स्थापनं करिष्यामि सत्पुत्रमाद्य ११

1517

म

भुजावलात् सप्तुग्रीयद्वारकायां प्रतिष्ठां करोद्दिमां १८ एकस्मिंस्तं वो स्थितं श्रुयातेन रूपसत्तमे तस्यैव च समाश्रान्तं श्रीशैलस्य
पुत्रेन्नृप १९ कलहश्रियेणापि समयाच्छ्रीशैलस्य पुत्रेण च कलहश्रियेणापि समया श्रीशैलाय महात्मने २० कथितं सर्ववृत्तांतं त्व
पर्वौर्ध्य समन्वितं श्रीशैलः पुत्रमोहेन निर्मलं स्थितिं कृपासिद्धि सुमेरुं गिरिराजं च हिमवंतं नगेश्वरं २० श्रीशैलः शरद्ध्यमोत्म्यात्
न स्नेह सभाकुलः एकोद्देवेन दमोघेन पुत्रा वहद्वन्धुमे २१ नेहर्न्नमागतेनास्ति रैवते वै महावले विदेशं यातिश्रुचो मे तेन राजा
महात्मना २२ पुत्रस्नेहाभिभूतो हं श्रुवयोः श्रुरणागतः जितातं रैवतं शीघ्रं पुत्रं मोचय मद्हेथः २३ जातेऽस्य कारणे तो हैमसमेरुः।
प श्रुहिमाचलः शैललतैः परिहनौ योद्धुमाजग्मुतर्ईते २४ ततो भुजाभ्यां भुजाभ्यां युद्धं तु मानि वने गिरिं कृहं कृत्वा वलाद्राजानं द्रा
गतेत्वमनोरथे २५ तदैव वायागतान्वीक्ष्यागिरीन्मास्वाह्वधारिणः अट्टहासं च कारोच्चैस्तडिन्यातमिवात्मनः २६ नवाद्रतेन चत्लों
द्वे समलोकैर्विलैः सह तदैव तेषां शस्त्राणि हस्तेभ्यो मंते त्वरः २७ निःशस्त्रास्तेपदाशैलाः कुर्वंतः शब्दमद्भुतं गच्छंतेस।
गिरिं तेत्नु शुह्यिनिर्जीत्नु सिः पथि २८ यथास्तुराद्दन्मं तं समश्रुयातामहावलं तैस्ताडितोपि न जहौ गिरिराजं करायतः २९ मन्म
लोच्छ्रीहरिः कृत्वा शैलो योगन्नयोपरि सयो भक्तसहायार्थं भगवान्भक्तवत्सलः ३० आगत्याकाशमार्गेपि दत्वा तेजः स्वकं प
रं मामैहैत्य भयेद्दत्वा तरसा तस्थौ यत ३१ गते हरौ भगवति भगववेजसान्वितः एकहस्तेन गिरिं हत्वा मुष्टिना वज्रतानिना ३२
सुमेरुं सतताडाशु वज्जीव वलवत्तरः तस्य मुष्टिप्रहारेण मेरुर्विहूलतां गतः ३३ हिमवंते वाडवेगात्यातयित्वा महीतले सम
ईपरद्भ्यां वामांम्बु विध्याद्रीन्पुण्डुसेदः ३४ विध्यादयस्तु ते सर्वे पादघातेन मर्दिताः ३५ यभीतारणांन्मक्रांडदुद्रुवुर्दिशोद
श ३६ एवं जित्वा शैलसेन्यं तं शैलं शैलसन्निभः रैवतोपि जगामाशु वैरानलेपणनपत् ३७ सोभूद्रैवतनाम्नापि राजन्त्रैवतकाचलः
वलः हरिभक्तः शैलपुत्रो महारावत्यां विराजते ३८ तस्य दर्शनमात्रेण ब्रह्महत्या प्रमुच्यते स्पर्शनाच्च तपस्त्रां नोफलमाप्नो ति
मानवः ३९ यात्रां कृत्वापि यस्यापि परिक्रम्य नतानतः भोजने ब्राह्मणे दत्वा याति विष्णोः परं पदं ४० ॥ इति श्रीमद्भगीता।

ग्रं४

गो॰मा॰ यं संहितायां श्रीस्कंदपुराणे द्वारकाखंडे रत्नाकरे रैवतकाचलमाहात्म्यं नाम चतुर्दशोऽध्यायः १४ ॥ नारद उवाच तस्मिन्गिरौ यत्तीर्थं रैव
द्वा तेन कृतं शुभं यत्र कृत्वा यत्र मेकं कोटियज्ञफलं लभेत् १ कपिटंकं नाम तीर्थं कपिपानां स्वयमुद्भवं गिरौ रैवतके राजन्सर्वपा
१३ पप्रणाशनं २ भीमा सूरसा वोद्भवा हि दिवि ये नाम वानरः मारितो यत्र रामेण शुचिना वज्रपाणिना ३ स पापो भूर्भौ गतः सोऽपि स
तो हेलनवानपि तत्र स्नातं सदा देवा आगच्छंति नरेश्वराः ४ कलविंकस्य यात्रायां कोटिगोदानजं फलं तस्माद्द्विगुणपुण्य
दं कारवीवने शुभे ५ तस्माच्चतुर्गुणं पुण्यं सैंधवाख्ये महावने जंबूमार्गे पंचगुणं पुण्यं प्राप्नोति मानवः ६ तस्माद्दशगुणं पु
ण्यं पुष्कराख्ये वने स्मृतः तस्माद्दशगुणं पुण्यं उत्पलावर्तयात्रया ७ तस्माच्च नैमिषारण्ये पुण्यं दशगुणं स्मृतं तस्माच्छतगु
णं पुण्यं कपिटंके विदेहराट् ८ रणकोपहारकायां तीर्थानां तीर्थमुत्तमं यस्य दर्शनमात्रेण विप्रवध्या प्रमुच्यते ९ श्रुत्वा ना
हुलमास्याधिगोदरी ब्राह्मणाय भूः तेन पापेन कुष्ठैव कुकलासवपुर्धरः १० रणेऽपि दानिनो येषुः पतितो यत्र नृगो जः
श्रीकृष्णेन तदुद्धारः कृतो वै पश्यतां सतां ११ तद्दिनान्नृगकूपं तत्तीर्थीभूतं महीपते कार्तिके पूर्णिमायां तु तस्मिन्स्नानं समाचरेत् १२
कोटिजन्मकृतात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः पकं पाशाय गोदानं करोति विधिवन्नरः १३ कोटिगोदानजं पुण्यं लभते वै न सं
शयः १४ गोपीभुवस्य माहात्म्यं सर्वपापहरं परं यस्य श्रवणमात्रेण कर्मबंधात्प्रमुच्यते १५ गोपीनां यत्र वासो भूत्तेन गो
पीभुवः स्मृतः गोप्यंगरागसंभूतं गोपीचंदनमुत्तमं १६ गोपीचंदनलिप्तांगो गंगास्नानफलं लभेत् महानदीनां स्नानस्य पु
ण्यं तस्य दिने दिने १७ गोपीचंदनमुद्राभिर्मुद्रितो यः सदा भवेत् अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च १८ सर्वाणि तीर्थदा
नानि व्रतानि च तथैव च कृतानि तेन नित्यं हि सकृतार्थो न संशयः १९ गंगामृद्द्विगुणं पुण्यं चित्रकूटरजः स्मृतं तस्माद्दश
गुणं पुण्यं रजः पंचवटीभवं २० तस्माच्छतगुणं पुण्यं गोपीचंदनकं रजः गोपीचंदनकं विद्धि वृंदावनरजः समं २१ गोपीचंदन
लिप्तांगं यदि पापशतैर्युतं तं नेतुं न यमः शक्तो यमदूतः कुतः पुनः २२ नित्यं करोति यः पापी गोपीचंदनधारणं स प्रयाति हरे १२

धामगोलोकं शुक्रतेः परं २३ सिंधुदेशस्य राजा भूद्वीर्यवाहुरिति श्रुतः शुभ्नाय वनीदुहान्नावेश्या संगरतः सदा २४ तेनैव भारतेव
र्षेवसम्हत्याशतेकृते दृशगर्भवतीहत्याकृतातेनदुरात्मना २५ गणयायाद्विजवाणां चैः कपिलागोवधः कृतः सैषपवंदयमाकृयम
गयायोगतो भवत् २६ एकदाराज्यलोभेन मंत्रीकृद्धो महाबले जकानारण्यदेशेतं नीत्वा धारेणवाशिना २७ भूतलेपतितमस्य
गतं वीरस्य प्रमातुरुगाः वधायमपुरीं निन्युर्दूर्षयंतः परस्परं २८ सम्यग्देवप्रियतं वीक्ष्य पापिनं यमराट्वली चित्रगुप्तं प्राहतत्रांकायो
ग्यापर्नताथि वे चित्रगुप्त उवाच चत्वराशीतिसल्लेषु नरकेषु भिषात्यतां निःसंदेहं महाराज यावच्चंद्रदिवाकरौ ३० शुनेन भारते वर्षे
ल्लगोतसहृतं कृतं प्रजापीडावद्कृन्तावेश्यासंगात्कृतो निशं ३१ शुनेनधनलोभेन बलहत्याशतं कृतं दृशगर्भवतीनां कपिला·
गोवधः कृतः ३२ तथाव्रजनमतानां बहुलानाहत्यासहस्रशः तस्मादयं महापापी देवद्विजनिंदकः ३३ नारद उवाच तदायमाज्ञया। वि४
हृत्वातीतान्पापहूपिणो सद्यस्योजनायामेततस्तेसेम महाबले ३४ स्फुरद्भग्रुच्छलन्फेने कुंभीपाके न्यपातयन् शुलयाग्निसमो
वन्हिः सद्यः शीतलतांगतः ३५ वैदेहतत्रिपतनात्स्फुरस्थेपणाग्रया तदेवविजमाच्छ्रेयमहत्मा महात्मने ३६ शुनेन सकृत
धूमोल्लणावत्रकार्तिकचित् चित्रगुप्तेन सततं धर्मराजोव्यचिंतयत् ३७ सभायामागतं व्यासं संपूज्य विधिवन्नृप ततापप्रच्छया।
सोम्नाथ धर्मराजो महामतिः ३८ व्यास उवाच शुनेन पापिना ह्येवं न कृतं सुकृतं क्वचित् स्फुरद्ग्रच्छलन्फेने कुंभीपाके महाबले ३९
शुस्थाल्लेपतनातो वन्हिः सद्यः शीतलतांगतः इति संदेहतश्चेतः विदधाति मे नसंशयः ४० व्यास उवाच सल्लागतिर्महाराज विदिता।
पापपुण्ययोः यथाव्रजन्गतिः प्राज्ञैः सर्वशास्त्रविदांवरैः ४१ दैवयोगात्तस्य पुण्यं प्रशंसनेवे स्वयमथ्यवत् येन पुण्येन शुद्धो सौनलकु
ण्डे महामते ४२ कस्यापि दुस्तत्नोयत्रपतिताहारकामतः तद्विलायेमतः पापी शुद्धो भूतस्य भावतः ४३ गोपीचंदनलिप्तांगो।
नरो नारायणो भवेत् तस्य संदर्शनात्सद्यो ब्रह्महत्यापि शुध्यते ४४ नारद उवाच इतिश्रुत्वाथ धर्मराजस्तमानीय विशेषतः विमाने
कामगे स्थाप्य वैकुंठं प्रकृतेः परं ४५ प्रेषयामास सहसा गोपीचंदनकीर्तिवित् पर्वते कथितं राज गोपीचंदनकं यशः ४६ गोपी

1520

गर्ग· वेदनमाहात्म्यं यः शृणोति नरोत्तमः सयाति परमं धाम श्रीकृष्णस्य महात्मनः ४१ ॥ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां श्रीद्वारका·
द्वा· खंडे कपिनेंटकन्यागह्वरगोपीभूमिमाहात्म्यं पंचदशोध्यायः १५ ॥ नारद उवाच सिद्धाश्रमस्य माहात्म्यं शृणु राजन्महामते यस्य
६३ श्रवणमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते १ यत्स्पर्शनाद्धरेः साक्षान्न विघ्नो भवेत्क्वचित् तेच सिद्धाश्रमे नाम वदंतीदृग्गणविदः २ दर्शना
द्यस्य सालोक्यं सामीप्यं स्पर्शनात्तथा सारूप्यं स्नानतो वा निमज्जनेन तन्निवासतः ३ तत्तीर्थस्यापि माहात्म्यं कथनाद्वंदनान्नशुवात् रा
धा स्नाते मन श्रीकृष्णविक्षेपविह्वला ४ श्रीसिद्धाश्रमयात्रायां सूर्यपर्वणि माधवे राधा गते मन श्रीकृष्णेऽप्यापकदलीवनात् ५ गो
पीनां शतयूथेन सर्वगोपगणैः सह शतवर्षव्यतीतेन पीठान्तःशापकारणात् ६ श्रीराधा शिविकारूढा वृन्दाचामरवीजिता आन
तैश्च महातीर्थं ययौ सिद्धाश्रमे सती ७ तत्रैव भगवान्साक्षाद्यादवैः परिमंडितः स्त्रीणां षोडशसाहस्रैर्द्वारवत्या ययौ नृप ८ बलि
ष्ठैश्च गोपालाः कोटिशः शस्त्रपाणयः सिद्धाश्रमे तेपि जग्मुः सर्वतो राधिका तथा ९ शतयूथान्सखीनां गोप्यो वेत्रहस्ताः महाबलाः
सिद्धाश्रमे चविधिवत्स्नाती राधे स्थिताविरे १० द्वारिकावासिनां तेषां स्थितानां तेन विष्णुना शस्त्रवेत्रैस्ताडितानां विसिस्मुर्भगवत
स्त्रियः ११ केयं स्नाति निपश्चक्रुर्यंत्राव वैभवमद्भुत यद्गौरवाद्वसंनीहसर्वे यादवपुंगवाः ११ अहो कस्यापि याचेयं कानाम्नी कुत्र वासि
नी तं सर्वे तोहि भगवन्नंदनो देवकीसुत १२ श्रीभगवानुवाच वृषभानुसुता साक्षाद्राधे यं कीर्तिनंदिनी व्रजेश्वरी महापिता गो
पिका यो श्वरी वरा १४ स्नाने सिद्धाश्रमे प्राप्ता व्रजगोपीगणैः सह यद्गौरवाद्व संजाते तत्स्पावैभवमद्भुते १५ श्रीकृष्णस्य वचः श्रु
त्वा सत्यभामा यमानिनी शनैः शशस पत्नीनां रूपयौवनगर्विता १६ किं तया या रूपवती नाहं रूपवती किमु वदुर्भियाविता
पूर्वे हृयोद्धार्य गुणाविता १७ मद्रूपकारणात्साध्व्यः शतधन्वासुतो भवेत् अक्रूरः कृतवर्मा च पुरा तो हि पलायितौ १८ दिने दिने·
स्वाभिमानह्योसमस्तजनिस्वतः डुभिरसामार्थ्येद्रिशानिम्नवीपित्याथवोत्सुभाः १९ न संतिमा विनतस्ते वपश्चाक्ष्रो भवितो मणाः सत्पि
त्राथाद्दिवर्देपिक्तः साक्षात्सुमंतकः २० तेन जातं महद्दैपि सर्वे वै भवमद्भुतं प्रेमापरेण श्रीकृष्ण गरुडोपरिगामिनी २१ भौमा ६३

२४५

न्तरमहाशुद्धं हंसशायलोनिषेवरं समापि कृपया कृष्णं तस्त्रजाद्य समागताः २२ श्रामाः श्रीकृष्णपत्नीनां सर्वा एव न संशयः मल्लीरवा
त्वशक्रा यज्ञवंदनमनेनवै २३ कुंडले देवमाश्चेतव तैवै मल्लिपेच्छया देवावनमवानागाभौमासुरसमाहृताः २४ महेंद्रच्छया स
मानीताः श्रीकृष्णेन महात्मना मन्कारण्यान्महावैदेशात्केपि कृतवान्हरिः २५ सहारेवर्तनेनिंसेहूतेलं द्यातिजानकः पातिव्रते
नैवमया श्रीकृष्णो येवशीकृतः २६ सर्वोपकारसंयुक्तो नाग्योपसमर्पितः मन्समानेन कस्मात्स्ता गौरवं वैभवेन तथा २७ रूपौदार्य
नकस्मात्स्नराधायाः किमुवर्णते यद्रूपायशिवैत्यापायामनेन पुरा पुरुंग्ये २८ हेमहाकूरकिन्नरीसाले कथंरूपवती नहि सागोपकन्याः
कागधारूपवेराजकन्यकाः २९ धन्यामामान्याम्रसर्वावेहूपेमानवतीर्वताः एवंतसत्यभामायावदंत्यो मैथिलेश्वर ३० श्रुत्वा मानवतीः
सर्वा हरिकित्यपायाः स्त्रियोवराः कृष्णकौशल्यशीलार्थं हृदये [illegible] वनगाविताः ३१ श्रीकृष्णे मानदं प्राडरहदयः महाश्रियः राधायाः
कृतेनत्र पुरवान्युवैराधा रूपं पार्श्वगते ३२ यस्यांशकं सदामेधेनंयिरक्राव यासदा तांराधां हूमिच्छामस्ताः श्रियाधा व्रजवासिनी वहिया
गेन संविज्ञेस्त्वान्नैवात्र समागता ३३ नारद उवाच तयास्त्वौका श्रीकृष्णः पट्टराज्ञीपरिवेष्टितः ३४ घोरशास्त्रीसहसाष्टौ रूढं राधां
जगाम ह श्रीहेमशिखरैः रम्ये पताकाध्वजमंडिते चंद्रमंडलशोभाढ्यैर्वितानन्नमितैः शुभे मुक्ताजवनिकायत्र परितस्तारणैः शुभे ३५
मालतीमकरंदाढ्यैः सर्वतो गंधिमंजुले नेनमंगावलीचक्रैः कलेकोसाहलपरे नश्च राधा पटराज्ञी श्रीकृष्णस्यागतमानसा हंसाभैश्च
मनेर्दिव्यैर्वीज्यमाना सखीजनैः ३६ स्फुरद्दोलधरैस्तत्र [illegible] बालार्ककुंडलधरा विद्युद्धारमनोहराः ३७ कोटिचंद्र
नीकाशा [illegible] कोमलविशदा [illegible] रूपधूमिमनोहरा ३८ शनैः शनैः पादपद्मे धारयंत्यति कोमले हृदानंदायि
कोटिदेवत्य कृष्णपत्न्यः सहस्रशः ४१ जग्मुर्मूर्छां महाराजन् तद्रूपेण विमोहिताः ततस्तेजः समाहर्तृ हृदयं सूर्यमाराय गणा यथा ४२ गतरूपाभि
मानामानाः कृष्णः सर्वाः परस्परं [illegible] ४३ [illegible] मनोहरं एवं वदंत्यस्ताः श्रा
मायाः श्रीकृष्णस्य [illegible] ४४ गोपीनां राजपुत्रीणां नेत्रा [illegible] ४५ ॥ इति श्रीगर्गसंहितायां श्रीद्वारकाखंडे इति

गर्ग· द्वाग्रमसमाहात्म्ये नाथाहृदर्शनं नाम षोडशोध्यायः ॥१६॥ नारद उवाच श्रीकृष्णमागतं वीक्ष्य पट्टराज्ञीसमन्वितं नंदराजपुर
द्वा वासिनं च कुर्वन्तो ज्योतिहर्षिताः १ सहसा श्रीहरिं राधा परिक्रम्य कृतांजलिः पश्यमाना तु नेत्राभ्यामानंदाश्रूणि मुंचती २ स्वमंत्र·
५४ करवचिस्पर्दचिंतामणिविचित्रितम् पद्मरागालसन्नद्धं वंदमंडलवर्तिते ३ कौस्तुभैः प्रविचित्रहेमकुंभमंडलमंडिते पारजा
तकपुष्पाढ्यं पीयूषस्रावि रत्नमत् ४ दत्वा सिंहासनं तस्मै प्राह प्रहसिताननाः अद्य मे सफलं जन्म अद्य मे सफलं तपः ५ अद्य
मे सफलो धर्मो द्रोणयागा तेऽमति यत्त्वं सिद्धाश्रमे स्नानं सफलीभूतमद्भुतं ६ मयापि न कृता भक्तिस्तव भक्त महाशयनः बहुद
श्रुसहायामेतया देवकृता भुवि ७ कंसोपि लोकविजयी येन भूतो वभूव ह समारितो महद्वनाच्छंखचूडस्त याहरेः ८ मत्ते
मातापितृयादेवैवैभवेदर्शितं व्रजे शक्रस्य मानभंगो पि कृतो देववयावलात् ९ मत्कारणात् हृजेरलन्यूत्वा गोवर्द्धनाचले यथे
च्छालिंगितो रासे गोपीभिस्त्वं वशीकृतः १० इदं तेषु विनिर्दिष्टं नरलोकविडंवने नारद उवाच एवं वदंती सा राधा चंद्रानना·
व तृषा सा रोमहर्षः पत्नीवीक्षणाः गौरवेद्दृष्टा ११ भैष्मीजांववती भामा सत्याभद्रा च लक्ष्मणा कालिंदी मित्रविंदा च मिलिता सापर
स्परं १२ षोडशस्त्रीसहस्रैश्च रोहिणीमुख्यमेवच प्रेमानंदमयी दृष्टीः परिरंभमुदान्विताः १३ राधोवाच चंद्रावलीकथैकोवहवत्स्वको
राः सूर्यायथैकोवहवो दृशाः सु श्रीकृष्णवेदे भगवान्सत्यैकोभक्ताभगिन्यो वहवो वयं च १४ पद्मप्रभावेमधुपो यथाहि रत्ना
प्रभावं किमुत्तस्परीक्षित् विषप्रभावं च यथाहि विद्वान्काव्यप्रभावं च यथा कवीद्रः १५ यथा सदस्येषु जनेषु सन्त्ररसप्रभावं रा
सिकस्तथाहि जानाति तवेननरेंद्रवाः कृष्णप्रभावं भुवि कृष्णभक्तः १६ नारद उवाच तथा वाक्यं तदा श्रुत्वा रुक्मिणीभीष्मनं
दिनी सपत्नीसहिता प्राह राधां कमललोचनां १७ धन्यासि त्वं येन हृष्यभावपुत्रितत्व भक्तिभावेन वशीकृतो यं वटमूले यस्य कथां
त्रिलोकी सर्वदा वार्ता वदंति नदीपा १८ कृतं यथा तेहरिभावलतां न याहि दृष्टं नहि चित्रमेवहि गच्छाग्रतः स्माक्विविशालि ५४
यत्र हिंवा नेत्रमथागतं वनस्थाहताः १९ नारद उवाच एवं श्रुत्वा भीष्मसुतायाः कीर्तिमनीनदा समानीयस्वशिविरे सादरेणा

1523

महात्मना २० शिबिरे सर्वतोभद्रे पद्मकिंजल्कवासिते देवैः शिबिरमण्डलेपथ्ये केसोपबर्हणे २१ सर्वान्निवासयामास वासस्थानं सुनारीभिः
संपूज्य विधिवद्राज्ञो सपत्नीः सहितो सती २२ गोपीनां शतयूथं च संपूज्य पृथक्पृथक् कर्पूरलांगवं दद्विविधं कृत्वा कृष्णप्रियास्ततः २३
स्थापयित्वा यथा तां जग्मुः स्वं स्वं वै शिबिरं मुदा कृष्णपार्श्वगतां भैष्मीं दृष्ट्वा जाम्बवत्युपस्थिता कथं न शोभते स्वामि विनिकृष्णमुवाचह २४ ध
रुक्मिणी वचनं श्रुत्वा भगवान्वृजिनार्दनः तूष्णींभूताज्जनं राजन् प्रहस्य प्रहसिताननः २५ श्रीभगवानुवाच प्रणुष्टमस्य प्रवीणाश्चा
मे नवजेश्वरी प्रविनाहित्वया गुप्तं श्रमस्तासामभवत्प्रिये २६ तावनिर्म्यहिविवत्निश्रयतां तापयः शुभं पयःपानेन न कृते प्रशुभं
तथा किल २७ तेन निद्रा न पानयो ते जानाति महामते तस्मात्त्वमपि प्रस्थाय तेजाना भीष्मकन्यके २८ नारदउवाच इतिकृ
ष्णवचो भैष्मी सपत्नीभिः समन्विता नीताचान्यं तत्समीपं प्रययौ परमादरात् २९ उष्णं दुग्धं स्मिता मुक्तं कचोले हैमने कृते श्रोपा
ययन्मं श्रीमां राधां भीष्मकनंदिनी ३० एवमभ्यर्च्य विधिवद्दत्वा ताम्बूलवीटिकां सत्यभामादिभिः प्राप्तसपत्नीभिः समन्विता श
आगत्य कृष्णसामीप्यं वदंती सहकृतं शुभं भेजे श्रीरुक्मिणी माला कृष्णपदपंकजं ३१ संलालयंती सततं कोमलैः करप
ल्लवैः कृष्णपादतलोच्छालालाक्षीत्य साविस्मिता भवत् ३२ उच्छालकाः कथं जाताः सखे पादतलेषु भो ग्रुपेवभूता भगवन्नवेद्मि
त्वहिकारणं ३३ षोडशस्त्रीसहस्राणां शृण्वंतीनां हरिः स्वयं राधाभक्तिप्रकाशार्थं प्रहसन्नाह रुक्मिणी ३४ श्रीभगवानुवाच
श्रीराधिकाया हृदयारविंदे पादारविंदं हि विराजते मे अहर्निशं प्रश्रययाशबद्धं लवं लवार्द्धं न चलत्यनीव ३५ पुष्पोसदुग्धं
प्रतिपानतोंत्र वैच्छालकास्ते ममोच्छलंति मदोत्समेवं न हि दत्तमद्यो प्रभास्मितरुक्मं त्वं पयः प्रदत्तं ३६ नारदउवाच श्रीकृ
ष्णस्य वचः श्रुत्वा रुक्मिण्याद्याः स्त्रियो वराः प्रेमभावाद्विसस्मर्याभ्यविस्मिताः सर्वमोहृप ३७ श्रीराधायाः पराभक्तिमीयवेमयुह्न
दने नत्समाना नवै केचामहिलीयामहीतले ३८ ॐ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां श्रीद्वारकाखंडे सिद्धाश्रमश्रीराधाकृष्ण
समागमो राधाप्रेमप्रकाशो नाम सप्तदशोध्यायः १७ नारदउवाच श्रीराधायांपरांशीलिं ज्ञात्वा गोपीगणस्य च रुचेहरिराज प्र

गर्ग॰ प्रफुल्लहासप्रेक्षणोत्सुकाः १ बहुलाश्व उवाच: यस्या गोप्यस्तनेभक्त्या प्रेमलक्षणसंयुताः याः श्रीमान्रासरंगे वै तेन साकं किं वर्णयते नृप: १ 1524
वृ॰ दृष्ट्वा वने कृतो रासो विधिना येन माधव तं विधिं द्रष्टुमिच्छामो यदि त्वं मन्यसे प्रभो २ नंदा चैव वनस्था गोप्यः सर्वा वै हृजिनाहृते न
१५ वयं चाद्यैव दृष्टे वै शरासो यो यं भवेदिह ४ श्रीगर्ग उवाच: जगन्नाथस्य कृष्णस्य तु मनोरथं कृत्वा मनोरथो योऽपि रासक्रीडां विना हरे ५
इति तासां वचः श्रुत्वा भगवान्स्वहस्तस्त्रिव शाहलाः प्रेमसंयुक्तो गोपीभिः संमोहयन्निव ६ श्रीभगवानुवाच रासेश्वर्यास्तु राधाया
मनश्चेदं तमंगनाः नदीरासो भवेदत्र भवतीभिस्तदुच्यतां ७ इति कृष्णवचः श्रुत्वा हर्षिताः प्रोचुस्तं राधामतं पातु समेत्य परं प्रेमा शु
हः प्रहसिताननाः ८ राधोवाच: रंभो कृष्ण हे वदने व्रजसुंदरीशो रासेश्वरि प्रियतमे मर्त्यशीलतृष्ण राधे वकीर्तिकुलकीर्ति ।
करेणु मां गोत्रां दृष्ट्वा मानवतीः सकलानपूर्वं ९ रासेश्वरोऽपि किल चात्र रसप्रदायी रासेश्वरी नमस्यिणो पदवांगनास्तु एवं वयं ।
स्मर्इति सर्वे वियौ रसार्थं रासं कुरु प्रियतमेव वन धाप्रियोनः १० राधोवाच रासेश्वरस्य परमस्य सुमनोकृपालो रंतं मनो यदि भवेन्न
नदीत्र रासः शुश्रूषया परमया परया च भक्त्या संतुष्य तं किल वशीकृत तत्प्रियास्ताः ११ नारद उवाच राधावचनं श्रुत्वा श्रीकृ
ष्णोऽक्तं तथा वदन् तथास्तु चोक्त्वा मानायाश्र सन्नाभून्महामनाः १२ माधवे दृष्ट्वा मायांतं श्रद्धोसि हाश्रमे शुभे प्रदोषकाले चंद्राभे रा
रा सारंभो बभूव ह १३ रासेश्वरश्च सार्थं रासेश्वर्या समन्वितः रराज रासे रसिको यथा रत्या रतीश्वरः १४ यावती गोपिकाः सर्वाः यावती
राजकन्यकाः तावद्रूपधरो रेजे एकः कृष्णो हरिर्विभुः १५ तालवेणुमृदंगानां कलकंठैः स्वनैः कालनूपुरकांचीनां
निघ्नशब्दो महानभूत् १६ कोटिकंदर्पलावण्यः स्फुरत्कुंडलमंडितः पीतांबरधरो राजन्किरीटकटकांगदः १७ रासेश्वर्यां स
मंगायन्रासे रासेश्वरो वपुः स्त्रीगणोऽस्मादिनो राजेश्वरं दृष्ट्वा रागाणि थथा १८ एवं सर्वा निशा राजन् रासवृंदरासमंडले व्यतीनाभूः
न्महाराज महानंदमयी शुभा १९ श्रीरासमंडलं दृष्ट्वा हरि किमणाप्याविद्योवराः जग्मुस्ताः परमानंदं सर्वां पूर्णमनोरथाः २० परिपू
र्णतमं साक्षाच्छ्रीकृष्णं वरं भुवनमुं रासे तेन कृष्णोऽपि श्रुत्वा मातुःप्राह प्रेमयायणः २१ नन्द उवाच: दृष्ट्वानरूपमाधुर्यं रासरंगे मनोहर १६

रे गतंमनोनः स्वानंदंब्रह्मानंदंयथाश्रुतिः २२ वृन्दादृशोपिरासोन्योनभूतोनभविष्यति शतवृषस्तगोपीनामत्रमाधववर्ति
ते २३ पत्न्यःषोडशसाहस्रंसखीभिःसहितावयं सखीकोटिगुणाश्चात्रग्रहपट्टमहास्त्रियः २४ वृंदावनेपिनैतादृकभूतोवा
माधवेश्वर नारदउवाच एवंकृताभिमानानांराज्ञीनांग्रहमस्पृहिः प्राहेदंपृच्छन्नांराधाभवतीभिःपरस्परं २५ सत्यभामादिकाः
सर्वाः पृच्छन्तिराधिकांवरां किंचिद्धसंतीमवनस्थिताहराधापरंवचः २६ राधोवाच नत्रासपरंचात्रबद्धहीगणसंकुले वृंदे
गमसमोनस्यायस्तद्वृंदावनेभवेत् २७ क्वचात्रवृंदारण्यंतद्दिव्यद्रुमलताकुले प्रेममागनतलतंमधुमत्तमधुव्रते २८ पुष्प
वृहाल्वहंतीयत्रयत्रोल्लिकल्हिनाशुभा हेमपद्मसमाकीर्णाक्वचात्रयमुनानदी २९ माधव्यस्तलताकात्रपुष्पभारनताःपराः
कपोतिकाःप्रेमपरागायंतिमधुरस्वने ३० लीलालिपुंजाःकुंजाःक्वनिकुंजाश्चदिव्यमंदिराः क्ववायुःशीतलोमंदोवातिपद्मरजोहृ
तः ३१ शृंगैर्मनोहरैरक्वगिरिर्गोवर्द्धनाचलः सर्वत्रफलपुष्पाढ्योदरीभिःक्वकरीवसः ३२ कालिंदीपुलिनेरम्येवाग्रनाविरु
सेकने वंशीवेत्रधरोमल्लपरिवर्हविराजितः ३३ क्वचात्रकृष्णसंपृंगारो वनमालाविभूषितः पूर्णमानामलकांताचवक्त्राणांग
पधारिणे ३४ चलितंहलितंकांत्रक्रीडलाभांपरस्परं क्वीग्रवेकृष्णवेद्भ्यगंडस्थलमनोहरे ३५ पत्रावलीगंधलोभान्भ्रम
द्भृंगावलीयुते कप्रेमणादर्शनेचैवस्पर्शनेहर्षणांतथा ३६ कामेशुतिमयकोणेष्वनेवैःक्वायागटोरसः क्वाकर्षणांकहस्ता
भ्याहस्ताहस्तविसर्जने ३७ विलीनतंनिकुंजेषुसंस्वेनतदर्पणे ग्रहणांक्वात्रवीराणांहरणांवेणुवेत्रयोः ३८ कप्रेमणा
चात्रबाहुभ्यांकर्षणाद्वपरस्परं पुनःपुनस्तत्रुहूणाभुजेचेदनचर्चिते ३९ यत्रयत्रचयालीलातत्रतत्रैवशोभते यत्रवृंदावनेना धा
स्तितत्रमेनमनःसखे ४० नारदउवाच राधावाक्यंततःश्रुत्वासर्वाःपट्टमहास्त्रियः जद्दुर्मानंस्वरासस्यविस्मिताहर्षिताश्चताः
एवंसिद्धाश्रमेरासंकृत्वाश्रीराधिकेश्वरः मीत्वागोपीगणान्सर्वान्राधयासहितोहरिः ४१ सभार्योभगवान्साक्षाद्द्वारकांप्रविवे
शह कारयामासराधायैमंदिराणिपराणि च ४२ निवासयित्वासमुख्यसर्वास्ताश्चव्रजौकसः ३ग्न्यंसिद्धाश्रमकथामपानेकाधि

गर्ग·
द्वा
१८

ता नृप ४४ सर्वपापहरं पुण्यं सर्वेषां वैष्णवमोक्षदम् ४५ ॥ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां श्रीद्वारकाखंडे सद्गुणमाहात्म्ये ना
तोत्सवोनामाष्टादशोऽध्यायः १८ ॥ नारद उवाच ॥ द्वारावतीमंडलं तु शतयोजनविस्तृतं तस्य प्रदक्षिणा सर्वा योजनानां च
नः शतं १ तन्मध्ये कुशस्थविरचितं दुर्गं द्वादशयोजनं द्वितीयं च वहिर्दुर्गं नवतिं च नवदुत्तरैः २ क्रोशैः संवृहितं राजन् कुशीकुसेन महा
त्मना तृतीयं च तथा दुर्गं कृतं श्रुद्विशतैर्नृप क्रोशैः संवृहितं राजन् वृत्तं शासां सं प्रयुतं ३ तेषां मध्ये तरद्दुर्गं पिच्छीकृत्स्नमहात्मनः
मंदिराणि विचित्राणि नवलक्षाणि संति हि ४ तत्र गाथामंदिरं स्फुरद्धारे लीलासरोवरं सर्वतीर्थोत्तमं राजन् लोकाश्च समागतं ५
यस्मिन्स्नात्वा नरः पापी व्रती भूत्वा समाहितः श्रुत्वा नाम्नेहे मदानेच दत्वा नत्वा विधानतः ६ कोटिजन्मकृतैः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः
प्राणांते तु नरो नेतं गोलोकाख्यं महारथः ७ सहस्रादित्यसंकाशं याग गच्छति संशयः ८ श्रयती तीर्थानि च यानि श्रूणु राजन्महा·
मते शतानि राणि तानि चैव सहस्राणि च षोडश ९ कृष्णस्य सहितान्येव पत्नीनां भवनानि च तानि प्रदक्षिणीकृत्य नत्वा नत्वा पृथ
क्पृथक् १० स्नात्वा तीर्थे समासाद्य स्पर्शो यः पारिजातकं तस्य स्नानं च वैरागे भक्तिर्भवति तत्क्षणं ११ श्रीकृष्णोऽदयेत तस्य वसेद्धृ
ष्टमनाः सदा स ह्यहिसितं दृश्यं सर्वदाः लं भजेत्तिति निश्चितः १२ सप्तकः सकलतीर्थस्य यः पश्येद्धरिमंदिरं तत्समो वैष्णवो नास्ति
तीर्थं च तत्समं नहि १३ पंचयोजनविस्तीर्णो द्वारावत्यां दिशां ततः यत्र स्थाने कुलस्कंदं कृष्णतेजः समुद्भवः १४ यः स्नात्वा कृष्णना·
मुक्तः सोवीर्जा ववनी स्ततः तस्य दर्शनमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते १५ तस्मात्द्वादशपदे पूर्वस्यां दिशि मैथिल सर्वतीर्थोत्तमं पुण्यं
बलभद्रसरो महत् १६ एकषष्ठी प्रदक्षिणीकृत्वा बलदेवो महाबलः यत्र यज्ञविनिर्माय रेवत्या विराजत १७ तत्र स्नात्वा नरः स
द्यो मुच्यते सर्वपातकात् एकषष्टी प्रदक्षिणायाश्च फलं तस्य न दुर्लभं १८ भगवन्मंदिराद्राजन्सहस्रं यत्र रश्मतः दक्षिणस्यां म·
हातीर्थं गणनाथस्य वर्तते १९ मुनिदेशागते राजन्मधुकं सप्ततेंनदा गणेशपूजने यत्र कार्याम सकृत्क्रिमणी २० यत्र स्नात्वा
हेमदानं यो ददाति नरोऽप्ययं पुत्रपौत्रैः संवृतः सर्वदा सर्वसंपदा विवर्द्धते २१ भगवन्मंदिराद्राजन्त्रिविभागे च पश्चिमे यत्तु विदिशा १८

1526

तेषां स्नेदानतीर्थं परं शुभं ११ यत्र श्रीकृष्ण सर्वेश्वरस्तिर्यं दानं करोति यः तत्र स्नात्वा नरो राजन् दिव्यलोकं च गच्छते तथा १२ वनगुणान् राजन्
पद्मं वरशतेन तथा तथा सहस्रमोत्पानि नवरत्नानि यानि च १४ योऽत्र दानं नरः श्रेष्ठ तस्य पुण्यफलं शृणु अश्वमेधसहस्राणि राजसू
यशतानि च १५ दानतीर्थस्य पुण्यस्य कलां नार्हन्ति षोडशीं वदरिकाश्रमयात्रायां यत्फलं लभते नरः १६ तस्माच्छतगुणं प्रोक्तं दान
तीर्थं परात्मनः सैन्धवारण्ययात्रायां मेघस्ये बदरिकाकरे १७ उत्पलावर्तयात्रायां हयस्ये भास्करे सति स्नाने दाने लक्षगुणं भवतीह
न संशयः १८ तस्मात्कोटिगुणं पुण्यं दानतीर्थे विदेहराट् मासमेकं वयः स्नानं दानतीर्थं करोति हि १९ तस्य जातेच यत्पुण्यं विस्तरा
मोनचैतिनत् तस्य तीर्थस्य माहात्म्यं वक्तुं नालं चतुर्मुखः २० सर्वेषां चैव दानानामस्वदानं परं स्मृतं अश्वदानाद्गजस्यापि गजदानाद्
यस्य च २१ रथदानात्परं राजन्भूमिदानं विशिष्यते भूमिदानाद्वस्त्रदानं महादानं प्रकथ्यते २२ वस्त्रदानसमं दानं न भूतो न भवि
ष्यति देवर्षिपितृभूतानां तृप्तिरन्नेन जायते २३ दानतीर्थे अन्नदानं यः करोति महामनाः त्रयं विमुच्याथ याति विष्णोः परं पदं २४
दृष्टो च मातृके पद्मे राजेन्द्र दृश्यते तु के श्रियायात्रा दशपले तु पूरुषात्तु हरेन्नरः २५ चतुर्भुजादि रूपाणां गारिकृतके तनाः स्नवि
ताः पीतवस्त्रास्ते प्रयान्ति हरिमन्दिरं भगवत्संदिग्रराज तु तरस्मादि शिखरे कोशार्द्ध तप्रशाह्लमायातीर्थं मनोहरं २७ विराजते
यत्र नित्यं दुर्गा दुर्गतिनाशिनी सिंहारूढा भद्रकाली चंडमुंडविनाशिनी २८ सप्तमेन केसमाहृतं मृतराज विलेगाते पुत्रेचदेवकी
स देवी पूजयामास तत्फलैः २९ तत्र जगाम प्रियया समं प्राभगवान्हरिः तत्र कान्तरसिद्धं स्यात्मायातीर्थफलप्रदं ३० मायातीर्थे च
यः स्नात्वा मायां संपूजयामानवः सर्वान्मनोरथान्प्राप्नुयान्नात्र संशयः ३१ ॐ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीद्वारकाखण्डे प्रथम
दुर्गालीलामहोत्सवेहरिमन्दिरस्नानतीर्थकृत सकुटुंबवलभद्रसहयोगी शान्तीर्थ दानस्य मायातीर्थमाहात्म्यं नामैकोनविंशतमो
ध्यायः १९ ॐ नारद उवाच द्वितीयस्यापि दुर्गायाः पूर्वद्वारे विदेहराट् इन्द्रतीर्थं महापुण्यं कामदं सिद्धिदायकं १ तत्र स्नात्वा नरो
राजन् इन्द्रलोकं प्रयाति हि इन्द्रदेवं ससहस्राक्षं वै भवं प्राप्यते नरः २ तथा वेदद्विजेर्द्वारे सुर्यकुंडो विधीयते तत्र मज्जितेनापि

1527

गर्गा० र्जितो भूत्समेनकः ४ तत्र स्नात्वा प्रयागं यो ददाति निरपेक्षया सूर्यप्रभाविमानेन सूर्यलोकं प्रयाति हि ५ तथा वै पश्चिमे द्वारे
द्वा० मूलतीर्थं विशिष्यते तत्र स्नात्वा नरो राजन्नर्घ्यं पात्रे प्रयायसे ५ यो ददाति महाबुद्धिस्तस्य पुण्यफलं शृणु ब्रह्महा पितृहा गो
१७ घ्नो मातृहा चार्यहा ध्रुवान् ६ इह लोके पदं प्राप्ता विमुक्तस्तमयं वपुः चन्द्राभेन विमानेन याति वल्लपदं सदा ७ तथा वै उत्तरे द्वा
रे देवेश्या नीललोहिते यत्र साक्षान्महादेवो राजते नीललोहितः ८ देवता मुनयः सर्वे तथा सप्तर्षयः परे वसन्ति यत्र वै देहन
था सर्वे मरुद्गणाः ९ नीललोहितलिंगं तत्र संपूज्य यत्नतः ऐश्वर्यमतुलं लेभे रावणो लोकरावणः १० कैलासस्यापि यात्रा
यां यत्फलं लभते नृप तस्माच्छतगुणं पुण्यं नीललोहितदर्शनात् ११ नीललोहितकुण्डे वै स्नात्वा तोयप्रदितो नरः प्रयाति शिव
लोकान्वै पापयुक्तोपि हि १२ सप्तसामुद्रकं नाम तीर्थं यत्र विराजते यत्र स्नात्वा नरः पापी पापसंघैः प्रमुच्यते १३ सप्तानां
च समुद्राणां स्नानपुण्यं लभेत्वरं विष्णुर्विरंच्यो गिरिशश्चेन्द्रो वायुर्यमो रविः १४ पर्जन्यो धनदः सोमः क्षितिरग्निर्यपतिः तत्या
मुषु सदा ह्येते तिष्ठन्ति मनुजेश्वर १५ सप्तकोटीनि तीर्थानि ब्रह्माण्डे यानि कानि च सर्वाणि तत्र तिष्ठन्ति सप्तसामुद्रके नृप तत्र
यॉ स्नात्वा नरः पश्चात्कृत्वा सर्वं परिक्रमं प्राप्नोति द्वारकायात्रायाः सफलं फलं १७ सप्तसामुद्रकस्नानेन यात्राफलदा स्मृता स
प्तसामुद्रकं तीर्थं विष्णुरूपं विडम्बराः १८ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीद्वारकाखण्डे द्वितीयदुर्गे दृष्टतीर्थं सूर्यकुण्डत
त्वतीर्थं नीललोहितसप्तसमुद्रकमाहात्म्यं नाम विंशोध्यायः २० ॥ नारद उवाच तृतीयस्यापि दुर्गस्य पूर्वद्वारे महाबलः
ह रक्षत्यहर्निशं राजन्हनुमानञ्जनीसुतः १ तं प्रेक्ष्य भगवद्भक्तं हनुमन्तं महाबलं जायते भगवद्भक्तो हनुमानिव मानवः २ तथा
वै दक्षिणे द्वारे चक्रं नाम सुदर्शनं रक्षत्यहर्निशं राजन्श्रीकृष्णगतमानसं ३ तस्य दर्शनमात्रेण भवेद्भक्तिसंयुतः तं प्रे
क्ष्य भगवद्भक्तं जायते तं महाबलं ४ चिरञ्जीवी हरेर्भक्तो भवतीह च मानवः ५ तथा वै चोत्तरे द्वारे विष्वक्सेनो महाबलः
रक्षत्यहर्निशं राजन् श्रीकृष्णहृदयो महान् ६ तस्य दर्शनमात्रेण नरो याति कृतार्थतां शृणु राजन्बहिर्दुर्गात्तीर्थं पिण्डारकं १७

स्रुते ७ पिंडारकस्य माहात्म्यं शृणु नागराजसत्तम यस्य स्मरणमात्रेण महापापात्प्रमुच्यते ८ अर्थसिद्धोरिवहारैरैवनादिभिः
सुहृद्योः मध्ये पिंडारके तत्र तीर्थानां तीर्थमुत्तमे ९ कृतराजे राजसूयं यदुराजो महाबलः चकार पत्नवैदेहपरिपूर्णान्नमात्तया १०
सर्वाणि यज्ञतीर्थानि समाहूतानि सर्वतः निवासं चक्रिरे राजन् उग्रसेनक्रतूत्तमे ११ तेन पिंडारकं नाम सर्वतीर्थस्य पिंडतः त
त्र स्नात्वा नरः सद्यो राजसूयफलं लभेत् १२ यश्चैव विहिते स्नात्वा व्रती भूत्वा समाहितः ब्राह्मणेभ्यः स्वर्णदानं दद्यायः प्रणतो
भवेत् १३ इहैव नरदेवः स्यात्समहात्मा न संशयः नित्यं शृणोति सततं वदिवा तिथिपृथग्स्वयं १४ सुवर्णरत्नवस्त्राद्यैः सुवंद्
वन्दनैः पदैः स्त्रीसंघैः सहितो नित्यं हृष्टपुष्टो महाबलः १५ युक्तो राष्ट्रेश्वनाद्यैर्नेहारिडिंडिमघोषकैः करीन्द्राणां च चीत्कारै रथि
हयैः समन्विते विराजते राजसंघे पुरे त्वयनागगणाजिरे रत्नप्रासादनिचयमध्वजमंडलमंडिते १७ सनकुंजरकर्णाभ्यां ना
डिताभ्यां गमंडली अलंकरोति नहारे मंडिते मंडुले सुरैः १८ पिंडारकस्नानसूतेकथराज्यं भवेदिह श्रुतेनैमोत्तंकथं यान्ति नरः
पापयुक्तोपि हि १९ पिंडारकस्नानरतेन वर्म पिंडारकस्नानरतेन कर्म पिंडारकस्नानरतेन धर्मं पिंडारकस्नानरतेन शर्म २०
पिंडारकस्नानरतेन वियोगी पिंडारकस्नानकरस्तु योगी पिंडारकस्नानकरः सुभोगी पिंडारकस्नानकरो न रोगी २१ द्वार
वतीं माघवमासमध्ये प्रदक्षिणीकृत्य नमस्करोति सर्वाश्च हा सुरचसिद्धयोपि वै देहत्तत्यागान्तरे भवंति २२ तीर्थाप्लुतो यः
शायनः शुचिष्मान् मौनी व्रती वा यवभोजनेन आरभ्य चैत्रीं किल पूर्णमासीं यो माघवीमेव करोति यात्रां २३ तस्य पुण्यसंख्यां ग
दितुं न शक्यं ब्रह्मसुतो वेदमयो विधाता यो मे च याता गणा ये त्वकदा विकाले न पुण्यानि न कृत्यपूर्णा २४ यथाति पीनार्ह
रिवासरं च यथा हि शेषो फणिनां फणीन्द्रः यथा राजन्मादि विपत्तिनां च यथा पुराणेषु हि भारतश्च यथा हि देवेषु च देव
देवः श्रीवासुदेवो यदुदेवदेवः तथा पुरीते च समस्तमध्ये द्वारावती पुण्यफलप्रशस्ता २५ ग्रहोति यस्याय दुसंड
लीभिर्विराजते भूमितले मनोहरा वैकुंठलीलापि कृता कृपास्थली यथा नटिद्विजे लदावलिर्दिवि २६ यश्चैव सा तारा स

गर्ग· घः परेश्वरो धृत्वा च तद्रूपमलं विराजते यत्र प्रसेनाय ददौ न्वपेशा मोक्षस्य पात्रं स्मेहसं येन मोनमः २८ यदा स्वलोकं भगवान्गमि-
द्वा· ष्यति से स्थावयिष्यत्यथतां न दारुणं वः वैदेह दिव्ये हरिमंदिरे विना तस्मिन्निवासे भगवान्करिष्यति २९ शृणोति तत्रैव कलौ
५ जनाधुनिं कृष्णो क्रमितं यं सततं दिने दिने भवेद्वियोगो दिवा स वियोगो योब्राह्मणो वै सततमामकीर्तनं ३० भूत्वा च विप्रोपि
न दाददतां यं गालागृहीर्त्वदृतिमां परस्य कृत्वा प्रतिष्ठां च विधाय शोभां करिष्यते स्थापनमर्कयंषः ३१ श्रीद्वारकानाथमिति
स्वरूपं पश्यंति ये भक्तजनाः कलौ युगे गच्छंति तद्धि स्वपदं नदेव योगीश्वराणामपि दुर्लभं यत् ३२ इदं मया ते कथितं नदेव
माहात्म्यमेतत्किल कृष्णपुर्याः शृणोति यः श्रावयते च भक्त्या श्रीद्वारकावासफलं लभेत सः ३३ श्रीद्वारकायात्रपरावितं मत
न्मया नवाग्रे कथितं सुपुण्यं कीर्तिं कुले भक्तिमनीव मुक्तिं ददाति राज्यं च स दैव शृण्वतां ३५ * इति श्रीमद्गर्गसंहि
तायां श्रीद्वारकाखंडे नृतीयदुर्गोपिं द्वारकमाहात्म्यं नामैकविंशोध्यायः २१ * द्वारकाखंडः समाप्तः ६॥ * अतः परं वि
श्वजित्खंडं भविष्यति * ॥ * ॥ छापेखाने पंडित शुक्लंदरामके मित्रविलास लाहोरमे छपा * ॥ * ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ नमो भगवते तस्मै वासुदेवाय साक्षिणे प्रद्युम्नायानिरुद्धाय नमः संकर्षणाय च १ अज्ञानतिमिरांधस्य ज्ञानां
जनशलाकया चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः २ श्रीगर्ग उवाच इत्थं श्रीकृष्णचरितं मया ते कथितं मुने चतुःपदार्थदं नृ
णां किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ३ शौनक उवाच बहुलाश्वो मैथिलेंद्रः श्रीकृष्णे हरिप्रियः किं चकार ततो देवर्षि तन्मे ब्रूहि तपोधन ४
श्रीगर्ग उवाच उग्रसेनेन यादवेंद्रं श्रीकृष्णेन कृतं मुने श्रुत्वातिविस्मितो राजा नारदं प्राह मैथिलः ५ बहुलाश्व उवाच को वा च मम
हं नो राजा केन पुण्येन भूतले यादवेंद्रो महाबुद्धिरुग्रसेनो बभूवह ६ यस्य श्रीकृष्णचंद्रोपि सहायोभूद्धरिः स्वयं तस्माद्धो महि
मानं मे ब्रूहि देवर्षिसत्तम ७ श्रीनारद उवाच सूर्यवंशोद्भवो राजा चक्रवर्ती कृते युगे यज्ञं चकार विधिवन्महतो योगगर्जितेन ८
महासंभृतसंभारैर्दिग्जितैः पार्थिवेंद्रो संवर्तमुनिनाथेंद्रं गुरुं कृत्वा सुदीक्षितः ९ पंचयोजनविस्तीर्णे कुंडोभूद्यस्य चाध्वरे योजा
नं बलं कुंडस्तु गव्यूतिः पंचकुंडकाः १० मेखलागतविस्तारैर्देहैर्निर्मितो हृष्टा सहस्रहस्तमुत्तुंगो यत्र स्तंभो बभौ महान् ११
विशद्योजनविस्तीर्णः सौवर्णो यज्ञमंडपः वितानवतोरणैः रेजे कदलीखंडमंडितः १२ ब्रह्मरुद्रादयो देवाः सगणास्तत्र चागताः
ऋषयो मुनयः सर्वे तस्य यज्ञे समाययुः १३ होतारो दशलक्षाणि दशलक्षाणि दीक्षिताः ब्रह्मर्षयः पंचलक्षमुद्गातारस्तथापरे १४
ब्राह्मणास्तत्र विद्वांसः यत्र वेदविदो द्विजाः सर्वशास्त्रार्थतत्वज्ञाः कोटिशो ये बहूर्जिताः १५ हस्तिशुंडासमाधाराभक्ष्याज्यस्पृहा
ताशनः अजीर्णितापनयत्तेन विवेविद्धि मैथिल १६ येभ्यो भागं ददंतीरविक्षे देवाः सभासदः तेभ्यस्तेभ्योददद्वीनापरिवेषणाय
वने १७ केविजीवाक्षिलोकांतनवभूतुर्द्युभुक्तिनाः सर्वे देवास्तु सोमेन ह्यजीर्णत्वमुपागताः १८ संवर्तो यद्दौ राज्यं जंबूद्वी
पस्य चाध्वरे गजानां हेमभाराणां नियुतानि चतुर्दश १९ शतानि वृंदं हयानां न यज्ञांते दक्षिणां नृप कोटिशो नवरत्नानां महाद्री
णां महात्मने हयानां पंचसाहस्रं गजानां पंचलक्षमेव च शतभारैः सुवर्णानां वालक्षणि बालकोटददौ २१ जलभोजनपात्राणि हेमा
निष्कुरंतिच भुक्तान्नानि विसृजत्यगुणानावस्तहाद्विजातयः २२ विश्वकर्मकैः स्वर्णपात्रैर्हविष्टैरत्नपर्वजितैः हिमाद्रिपार्श्वेशैलो

गर्ग॰ वि॰ १ भूत्वापिशतयोजनं १३ मरुत्तस्ययथायज्ञेनतथान्यस्यकर्हिचित् त्रिलोक्यांभूपराजेंद्रनभूतोनभविष्यति १४ यज्ञकुंडाद्धि
निर्गत्यपरिपूर्णतमःस्वयं आत्मानंदर्शयामासमरुत्तायमहात्मने १५ तमालोक्यहरिंराजाकृतांजलिपुटोनृपः गद्गदेनसमर्थो
भूद्मौनीप्रेमविह्वलः १६ तंप्रेमपूरितंदृष्ट्वापतितंपादयोर्नतं उवाचभगवान्साक्षान्मेघगंभीरयागिरा १७ श्रीभगवानुवाच रा
जंस्त्वयाहंविनयेनतोषितोनिष्कारणोयंत्वखैःसमर्चितः वरंपरंवृहिमहामतेवरंदास्यामिदेवैरपिदुर्लभंदिवि १८ नारदउ
वाच श्रुत्वातिराजामरुत्तःकृतांजलिःप्रदक्षिणीकृत्यहरिंपरेश्वरं संपूज्यभक्त्याविशदोपचारैर्नत्वामुहुर्गद्गदयागिराब्रवी
त् १९ मरुत्तउवाच नवेच्छाहंनचसारविदंतोवरंपरंश्रीपुरुषोत्तमोत्तम समेत्यगंगांतृषितोपिदुर्मतिःत्वत्तोतिहूतंपदिग्धया
नेरतः २० तथापियाचेनपरंत्वमीश्वरात्वान्यारविंदद्वयाद्विदात् कदापिमेमाव्रजतव्रजेश्वरभूलेचतानीविदुर्यथंसपदं
श्रीभगवानुवाच धन्योसिराजंस्त्वमतिर्मेलाभतिःपुलोमितस्यापिवैर्तकामभृत् तथापिमत्तोवरयेप्सितंपरंविनाकलेभक्ति ३१
भुक्त्वानमेस्तवं २१ मरुत्तउवाच देयंयदामेवरमीप्सितंप्रभोवैकुंठलोकंकुरुतात्हरातले रथस्थितंमांनिजभक्तवत्सलत
स्मिन्सुभक्तजनैःपरैःसह २२ श्रीभगवानुवाच पुरस्मिन्मनोदेवमनोरथाद्विगतेषुविशेषुपुरोगुचाहो गत्वाथनाकेपरापि
समेत्यमयातिगोवत्सपदंकरिष्यति २४ नारदउवाच इत्युक्त्वाभगवान्साक्षात्तत्रैवांतरधीयत सोयंतुमरुत्तोराजाउग्रसेनोव
भूवह २५ तंयज्ञंकारयामासराजसूयंहरिःस्वयं किंदुर्लभंत्रिलोक्यांतुभक्तानांमैथिलेश्वर २६ मरुत्तस्यापिचरितंयःशृणोति
नरोत्तमः तस्यस्नानंसर्वतीर्थंभक्तियुक्तंप्रजायते २७ ❀ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांश्रीविश्वजित्खंडेनारदबहुलाश्वसं
वादेश्रीमरुत्तोपाख्यानंनामप्रथमोध्यायः १ बहुलाश्वउवाच कथंचकारविधिवद्राजसूयाध्वरंनृप श्रीकृष्णेनसहायेन
वदैतन्त्विनतांगने १ नारदउवाच उग्रसेनःसुधर्मायांकृष्णंसंपूज्यचैकदा नत्वाप्राहप्रसन्नात्माकृतांजलिपुटःशनैः २ उग्रसे
नउवाच भगवन्नारदमुखाच्छ्रुत्वायस्यमहत्फलं तंयज्ञंराजसूयाख्यंकरिष्यामितवाज्ञया ३ तस्मादसेवपाहूर्वमनोरथमहा १

र्णवे नेत्रजेन नृणी कृष्णनिर्भयाः शुभयोरम ५ श्रीभगवानुवाच सम्यग्व्यवसितं राजन्भवता यादवेश्वर यत्तेनतेजसात्की।
र्तिस्त्रिलोक्यां संभविष्यति ६ आहूय यादवान्सर्वान्सभां गत्वाथ सर्वतः तांबूलवीटिकां धृत्वा प्रतिज्ञां कारय शुभो ७ सभायां या
दवाः सर्वे लोके दुर्जयजिगीषवः जित्वारीनागमिष्यन्ति हरिष्यन्ति वलिं दिशां ८ नारद उवाच यथाथ कादीनाहूय शक्रसिंहास-
नेस्थितः स्वयमीयोशरहनयो धृत्वा तांबूलवीटिकां ९ उग्रसेन उवाच योजयेत्समरे सर्वाञ्जंबूद्वीपस्थितान्नृपान् मनस्वी सक
कोदंडी सोनितांबूलवीटिकां १० नारद उवाच नृपेषु तत्सभीप्रगतेषु सत्सु श्रीरुक्मिणीनंदनः प्रवमग्रजान् जग्राह तांबूलवयं। नृ
महात्मानन्ताननुपमेस्थिलशंवरारिः ११ प्रद्युम्न उवाच विजित्य समरे सर्वाञ्जंबूद्वीपस्थितान्नृपान् गृहीत्वा च वलिं तेभ्य आ
गमिष्याम्यहं वलात् १२ अ गम्यागमने वर्षे श्रीलालणस्तुरोस्तथा इत्याश्रुत्य सभे भूपाश्चक्रयोकिलचेदिदं १३ नारद उ
वाच फ्कलावदः शुंवरारेः साधुसाध्विति भूपाः ऊचुस्तेषां पश्यतां वतं जग्राह यदूत्तमः १४ गर्गो यदुकुलाचार्यो मुहूर्ते वो
ध्यायत्वतः नत्वा नेकारयामास मुनिभिर्वेदसूक्तिभिः १५ उग्रसेनो घृतिलकं प्रद्युम्नस्य चकार ह वलिं दत्वा नमश्चक्रुः सर्वे
यादवभूभृतः १६ उग्रसेनो ददौ खङ्गं प्रद्युम्नाय महात्मने कवचं प्रददौ साक्षाद्धलदेवो महावलः १७ स्वतूणीहौ विनिःक
ध्यान्नूणावक्षयसायकौ पत्नुश्च शार्ङ्गं धनुषः श्रेष्ठं प्रददौ हरिः १८ किरीटकुंडले दिव्ये पीतवाससी मनोहरे कुवेरश्चामरे सा
नाच्छत्रोद्ददौ पुनः १९ शान्तचंद्रं ददौ तस्मै वसुदेवो महामनाः उद्धवः प्रददौ साक्षात्पद्ममालां किंजल्किनीं ददौ २० अक्रूरो
दक्षिणावर्तशंखं विजयं ददौ श्रीकृष्णः कवचं च गर्गाचार्यो ददौ पुनः २१ नदेवश्चाग्रतः शक्रो लोकपालैः सकौतुकः आज
रमन्तं वलशिवौ देवर्षिगणसंवृतौ २२ प्रद्युम्नाय ददौ शूली त्रिशूलं निर्जवलं प्रभं ब्रह्मा ददौ महाराज पद्मरागं शिरोमणिं २३
पाशी पाशं शक्तिधरः शक्तिं शत्रुविमर्दिनीं वायुश्च व्यजने दिव्ये यमो दंडं ददौ पुनः २४ रविर्गदां महागुर्वीं कुवेरो रत्नमालिकां
वेटकं कांतिमणिं चंद्रः परिघं चव्ननूनपात् २५ क्षितिश्च पादुके प्रादाद्दिव्ये योगमये परे प्रद्युम्नाय ददौ कुंतं भद्रकाली नरक्षिनी २६

गर्ग. वि. २ हेमाद्यछत्रशिखरं सहस्रध्वजसंयुतं विश्वकर्मकृतं साक्षाद्धुल्लाडोनर्वेद्दिगतं २७ सहस्रचक्रसंयुक्तं मनोवेगं घनस्वनं मंजीर
किंकिणीजालसंघट्टटंकारभीषणं २८ रथं ददौ महादिव्यं सहस्रध्वजशोभितं जैत्रं रत्नमयं शक्रः प्रद्युम्नाय महात्मने २९ शुभ्रवे
दुंदुभयो नेदुस्तालवीणादयस्तदा मृदंगवेणवो गोमुखधुंधुनिसमाकुलैः ३० वेदघोषैर्लाजपुष्पैः शुक्लाक्षतसमन्वितैः प्रद्युम्नस्यो
परिसुराः पुष्पवर्षाणि चक्रिरे ३१ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां विश्वजित्खंडे नारदबहुलाश्वसंवादे प्रद्युम्नविजयाभिषे
कोनाम द्वितीयोध्यायः १ ॥ नारद उवाच अथ नत्वा हरिं कार्ष्णिरुग्रसेनं बलं गुरुं नीत्वा स्वरथमारुह्य कुशस्थल्या विनिर्ययौ १
यद्यातमनुगाः सर्वे यादवा उद्धवादयः भोजवृष्ण्यंधकमधुशूरसेनदशार्हकाः २ तथास्य भ्रातरः सर्वे गदाद्याः कृष्णनोदिताः
सत्राः सबलाः सर्वे संनाहाश्च महारथाः ३ किरीटिनः कुंडलिनो लोहकंचुकमंडिताः चतुरंगबलोपेताः कोटिशस्ते विनिर्ययुः ४
कलापिहंसगरुडमीननालध्वजै रथैः सूर्यमंडलसंकाशैश्च बलाश्वनियोजितैः ५ चामरांदोलितैर्दिव्यैर्वीरमंडलमंडितैः सौ
वर्णैर्दैवविस्मभिरेजुर्वीराः मनोहराः ६ मदस्रुतस्त्रिपुलाः हेमजालसमन्विताः महोद्भटा गजा उच्चा रणहृद्दाहृणावराः ७
गिरीन्द्रशिखराभा महाद्विपेन्द्रा दिवि भाविताऩ् विडंबयेलोहरूपैस्ते सैन्ये सैन्ये द्वीपानय ८ केचिद्गजस्तकथिताः केचिन्मत्स्यश्च मगाः
परे विंध्याचलभवाः केचित्केचित्काश्मीरसंभवाः ९ मलयप्रभवाः केचिद्धिमाद्रिप्रभवाः परे सौराष्ट्रप्रभवाः केचित्कैलासवनसंभ
वाः १० ऐरावतकुले भास्वच्चतुर्दन्ताः कलापिनः तिस्रशुंडागरुडभा गाव्हंति भुवि चांबरे ११ ध्वजायुक्ताः कोटिगजाः कोटिडंड
भिसेयुताः कोटिभूष्याः महामात्यैरत्नमंडलमंडिताः १२ गजेंयंतो धवनश्यामा नीडांडंबरराजिताः इतस्ततो विरेजुस्ते बलेव्योमक
राश्व १३ कैरोग्रल्मान्सुगुप्ताय प्रदेपयंतो लोकमंडले कंपयंतो भुवं पादैर्मेरुराशीकृता बलाः १४ दुर्गादिगिरिदुर्गेलादीश्वानतयंतः शिर
स्थलैः खंडयंतश्च शत्रूणां बलमेताः दशागजाः १५ तुरंगा निरीता राजन्केचिन्मात्स्याः कालिंगजाः औशीनराः कौशलाश्च वैदर्भाः २
कुरुजांगलाः १६ कांबोजजाः संजयजाः कैकेयाः कुंतिसंभवाः दर्दुराः केरलाश्चांगाः वांगाविकटसंभवाः कौंकणाः कोटकाः के

विकर्णाराषोज्ञेपाह्वया शौवीराः सैंधवाः केचित्कांबोजाः श्वेतदंताः परे १८ कच्छाश्चकेचिदानर्ताः गांधाराः मालवाह्वयाः महाराष्ट्र
भवाः केचित्तैलंगा जलसंभवाः १९ परिपूर्णा नमस्यापि श्रीकृष्णस्य महात्मनः वाजिशालासु वर्त्तन्ते नेषद्य एव विनिर्गताः २० सि
न्धीनाद्वैकुंठस्य वाजिनप्रदानृप रमावैकुंठलोकाद्यशमाये तेपिनिर्गताः २१ हेमहारस्रमायुक्ताः मुक्तामालामनोहराः शिबिकास
तिमहाराणिमसेविताः सपरिच्छदाः २२ चामरैर्मंडिताः शुभ्रस्रुत्वेष रत्नकंबलभाः यादवानां महासैन्ये दृश्यंते चेदृशा हयाः २३ वायु
वेगामनोवेगा नस्पृशंतः पदैर्भुवं श्यामकर्णाः सुवेषस्तिगावद्दृश्यपि मैथिल २४ वज्रांग्यः पारदमयः जालेपूर्णाभवेष्टुव दृश्यंतेपिनिर
याताः स्फाताव मिषु मैथिल २५ गंडशैलनदीदुर्गगर्त्तशाखाद्रसंचयान् विलंघयंतः सवतं चंचलारणरंगगाः २६ मयूरीनेतिरी
कौंचीहंसीपिपीलजंभीगति कुर्वंतो भुविनाजलाः मैथिले दृश्यंत च लनः २७ उच्चैःश्रवःकुले जाताः सूर्यवाजिभवाः परे श्वेतद्वीपसनविष
याः नरकेणैव योजिताः २८ केचिन्नभारताभाः केचिच्चित्रवर्णामनोहराः सुश्चितीपुष्पसंकाशाः स्वर्णाभाहरितप्रभाः २९ पद्मरागा
प्रभाः केचिन्नवंलताभालतिकाः कोटिशः कोटिशो राजन्नश्वापिनिर्गता हयाः ३० यतुर्भूतो भयाः सैन्येसंग्रामेलब्धकीर्तयः शक्ति
त्रिशूलासिगदावर्मपाशायराः परे ३१ वर्षतः शस्त्रधाराभिः प्रलयाब्धिसमा नृप थिगजाश्च वृदृश्यंते महेंद्रेयनोपरीन्मथे ३२ एवं
विनिर्गतं राजन्यदूनां विपुलं बलं दृष्ट्वा ततः सुराः सर्वे विस्मिताः परमद्भुतं ३३ ❀ इति श्रीगर्गसंहितायां विश्वजित्खंडे
नारदबहुलाश्वसंवादे यादवसैन्यनिर्गमनं नाम तृतीयोऽध्यायः ३ ❀ नारद उवाच इत्युक्ते मोहने तेन वीरप्रद्युम्नं पत्निनो वरं श्रीकृ
ष्णस्वसृदेवाभ्यां शुग्रसेन उवाच ह १ उग्रसेन उवाच हे प्रद्युम्न महावीर श्रीकृष्णकृपया नरं विजित्य नृपनीम्नावीन्द्वारकामागमि
ष्यसि २ मनेश्वमेधमनुमान्तं समवाप्तं जंतस्थितये प्रपद्येति रथं भीतं नारिपुत्रं ... विद् ३ ... नाना ... निश्चयः
उग्रधानो ... पीव ... हेरा ४ ... ५
नैनो ... ६ ...

गर्ग. सगाक्षेहृ समपरां सेभिन्नां मार्तंडमंडलं ७ भयाद्रणात्तुपरं नस्यकाश्चद्देयनिश्चयः त्रजेयः क्षत्रियो भूत्वा समहारोरवं व्रजेत् ८ सेनां
वि. रक्षन्नाजाहि सेना राजानमेवहि सुतः कृष्णगणैरव्हे हयिनै सारथिरथी ९ एवं वयादवाः सर्वे समर्थबलवाहनाः काशिमेवाभि
३ रक्षेतनृ काशिभिर्वः परिरक्षतत् १० गावो विप्राः सुरा धर्मो वृद्धाः साध्वि प्रविसाधवः पूजनीयाः सदा सर्वे मत्रणैमैत्तकोलिभिः ११ वेदाविप्र
वचोविप्रास्तुल्यंगावस्तुदेवैः श्रुगानिदेवताः साक्षात्सायवोस्मवास्मृताः १२ श्रीकृष्णोयं हरिः साक्षान्नारिपूर्णतमः प्रभुः येषांवि
नेयिनो भक्तानेषां न विजयः सदा १३ नारदउवाच शिरसाजगृहुः साक्षादुग्रसेनस्य शासनं प्रणेमुर्यादवाः सर्वे कृतांजलिपुटान्
प १४ उग्रसेनं नृपं शूरं वसुदेवं बलं हरिं न नाम काशिः शिरसा गर्गाचार्यं महामुनिं श्रीकृष्णस्य बलदेवाभ्यां पुरीयाते नृपेश्वर दि
ग्जयार्थी हरेः पुत्रः प्रययौ यादवैः सह १६ चलत्यौ जनलेवीम्यं राजमार्गोपि पश्यवै वभौ हेममयैः सर्वैः शिविरैर्मैथिलेश्वर १७
अग्रतो वाहिनी गुप्तो कृतवर्मा महाबलः ध्वजिनी सहितः पश्चाद्दक्रूरोथ विनावरः १८ तत्पश्चादुद्धवो मंत्री प्रतिमापंच संयुतः
तत्पश्चात्कृष्णचंद्रस्य सुताः सप्तादश स्मृताः १९ ययुर्महारथाराजन्येष्ठा रौहिणीसुताः प्रद्युम्नस्यानिरुद्धश्च दीप्तिमान्भानुरेवच २०
सांवो मधुर्बृहद्भानुश्चित्रभानुर्वृकोरुणः २१ पुष्करो वेदवाहुश्च श्रुतदेवः सुनंदनः चित्रभानुर्विरूपश्च कविर्न्यग्रोधएवच २२
तत्पश्चात्प्रययुः सर्वे गदाद्याकृष्णनोदिताः भोजवृष्ण्यंधकमधुशूरसेनदशार्हकैः सनत्वाणकोटिसंख्यायादवानांप्रकथ्यते
तत्सैन्य संख्यां नृपते कः करिष्यतिभूमिप २४ रथ्ययहतौ वलतांरूपाणां विकर्षतानां मदतीवसेनां कोदंडटंकारयुतोभवत्कौ
धुंकारशब्दानादितदुंदुभीनां २५ इभेंद्रचीत्कारहयेंद्रहेषाणांनेदकुभेंडीरढवीरगर्जनैः ढक्कानिनादैर्पटहैरतडित्स्वनैःप्रचंड
मेघाइवनेविडिंडिरे २६ राजन्रजोमंडलमेवदिग्गजाःमहत्स्वनैस्तेवपरीकृताइव सपोघदुर्गौरिपवोविड्रुर्निःसाहसाकौ
वलतोमहात्मनां २७ कुर्मस्तल्कंकाविनिकेवदंतःकृतःकराक्षामहनिर्द्रवेतः उपदवोसेभविपेकपातिचवाललोकैःसहि
तावलेति २८ चलेनयत्तस्यहरिःपरेशयोभारंविदेहेशभुवोवनाययन् योभूचलत्वांहृदयोयदोकुलैःतस्मैनमोनंतगुणायशंभु ३

भूते २८ ॥ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां विश्वजित्खंडे नारदबहुलाश्वसंवादे प्रद्युम्नदिग्विजययात्रायां गमनं नामनवनर्योध्यायः ४
श्रीबहुलाश्वउवाच कान्कान्देशान्प्रययौ जेतुं क्रमतः श्रीहरेः सुतः तस्य कर्माण्युदाराणि ब्रूहि देवर्षिसत्तम १ यदो श्रीकृष्णवृंद्-
स्य कृपाभक्तोऽथ वेदर्शीऽनाति प्रश्नकर्ता धन्यात्मा पापविनं सकुले जनं २ नारदउवाच साधुसाधु त्वया पृष्टं साधुते विमला मतिः चरितं कृ-
ष्णभक्तानां पुनाति त्रिभुवनं त्रयं ३ तत्कालेमेव यात्रायां भूमेः सर्वराज्ञां सिच कविप्रेद्धणये द्राजन्त्वद्धरेः श्रीमतो गणान् ४ वनर्यो
जनमात्रं हित्वा यायस्य प्रद्युम्ने तेनस्वेनानयद्वेण शोभितो रुक्मिणीसुतः ५ रथेन शक्रदत्तेन स्वसैन्यपरिवारितः कच्छदेशा-
न्ययौ जेतुं त्रिपुरानृत्तिरिशो यथा ६ प्रद्युम्नस्यागतान्सेनागजाश्वरथनादुनैः दुर्गांतं नीतं हूदे शाम्यातनं तीच मैथिल ७ उत्थिते-
स्तद्रजोहं दैर्यो भूनतो नभोभवत् भयं प्राप्य जनाः सर्वे कच्छदेशनिवासिनः ८ नत्वा निर्धनिनः पुष्टे गजानां हेममालिनां नीलापंच-
शतं सपीतं हयानामयुतं तथा १० विश्वं शीघ्रं स्वर्णानामागतस्तत्स्यसन्मुखे दत्त्वा बलिं ननाम प्रसह्य जावधाकरद्वयं ११ तस्मैतुष्टः ९
श्रीवराधिः प्रददौ रत्नमालिकां संस्थाप्य राज्ये तं राजं स्तेषां हि प्रकृतिः सतां १२ कलिंगान्प्रययौ जेतुं रुक्मिणीनंदनो बली पत्नस्यता-
कैः सुतैसैन्ये मैथैरिंद्र इव व्रजन् कालिंगराजः स्ववलैः समर्थबलवाहनैः निर्ययौ सन्मुखे योद्धुं प्रद्युम्नस्य महात्मनः १४ कलिंग-
मागतं वीक्ष्यानिरुद्धो धन्विनांवरः रथेनैकेन तत्सैन्ये प्रयुयुधे यादवाग्रतः १५ शतं वाणैः स्वकालिंगं दशभिर्दशभीरथान् सूतानुय
२ नागान्वीरश्वापंटकांयन्नमूर्तः १६ सुशाखवस्त्रे सर्वसायुसाधिजितवादिनः अनिरुद्धः प्रयुयुधे प्रद्युम्नस्य प्रपश्यतः १७ अनिरुद्ध-
स्य वाणौघैः केचिद्वीरा द्विधा कृताः गजाश्वभिन्नशिरसः पादभिन्ना हयान्नृप १८ रथाश्वचूर्णाश्चरणाहताश्चाहतनायकाः २
छसारथयो वाते निपेतुः पादपा इव १९ पलायमानां तां सेनां कालिंगो वीक्ष्य मैथिल आजगाम गजारूढो विछिन्नकवचो रुषा २०
हिमस्पन्दिभारयुक्तां गदां चिक्षेप सत्वरं गजेन पातयन्वीरान्नगजेवनवहली २१ गदाप्रहारव्यथितं किंचिद्व्याकुलमानसं अनि-
रुद्धं समये वीक्ष्य यादवाः क्रोधपूरिताः २२ तदैवतेउः कालिंगवाणैस्तीक्ष्णैः स्फुरत्प्रभैः समासेदुर्द्रदंशपनेकूरराश्रुभिर्यथा २३

गर्गं कालिंगोपि मदाक्रुद्धः सन्नद्धः कवची स्वयं टंकारयन्महच्चापं बाणैर्बाणसमूहं चकार ह २४ गदो गदां समादाय बलदेवानुजो बली
वि तद्रथं ताडयामास वामहस्तेन मैथिल २५ गदं च ददृशे ह्रेण विशीर्णो भूद्रथस्तदा इंद्रवज्रप्रहारेण गौरशैलो यथा नृप २६ का
५ लिंगः पतितो भूत्वा रथहीनो महत्तीं गदां गदं च ताडयामास कालिंगो वै गदस्तदा २७ कालिंगगदयोस्तत्र घोरं युद्धं बभूव ह विस्फु
लिंगान्नवरंग्यो हे गदे चूर्णी बभूवतुः २८ गदो गृहीत्वा कालिंगं पातयित्वा रणांगणे चकर्ष स्वकरेणाशु फणीनं महर्षयो यथा २९
गदप्रहारव्यथितः स्फूर्णीतास्यः कलिंगराट् आययौ शरणं सोपि प्रद्युम्नस्य महात्मनः ३० ॥ दत्वा बलिं शतं कलिंगराजस्तं ।
देवदेवः परमेश्वरोसि क्रोधावृतेन कः प्रसहेन कौ नं जनो यथा ते उपरं नमस्ते ३१ ॥ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां विश्वजि ।
त्खंडे नारदबहुलाश्वसंवादे कलिंगदेशविजयो नाम पंचमोध्यायः ५ ॥ नारद उवाच इत्थं जित्वाथ कालिंगं प्रद्युम्नो
यादवेश्वरः महत्पन्नं जगामाशु जलदेवेश्वरानपोपथ्या १ गिरिदुर्गं समायुक्तं पत्तदेशाधिपं गदं उद्धवं प्रेषयामास तत्रानानैयाद:
वेश्वरः २ गिरिदुर्गं गतः साक्षादुद्धवो बुद्धिसत्तमः सभायां मे गतं पै प्राह शृणु राजन्महामते ३ उग्रसेनो यादवेंद्रो राजराजेश्वरोम ।
हान् जंबूद्वीपे नृपान् जित्वा राजसूयं करिष्यति ४ परिपूर्णतमः साक्षाच्छ्रीकृष्णो भगवान्स्वयं असंख्यब्रह्मांडपतिर्मैथिलसाम
यद्धरिः ५ तेन ते प्रेषितः साक्षात्प्रद्युम्नो धन्विनां वरः शीघ्रं तस्मै बलिं नीत्वा कुलकौशल्यहेतवे ६ नारद उवाच श्रुत्वा किंचिन्नृ
पिनो वीर्यशौर्यमदोद्धतः उद्धवं प्राह नृपतिर्गयो नाम महाबलः ७ गय उवाच बलिं तस्मै न दास्यामि विना युद्धं महामते अल्प
कालेन यदवो गता वृद्धिं भवारपशा ८ इत्युक्त उद्धवो राजन् पुनर्वदारिसमेत्य सः सर्वेषां यादवानां च शृण्वतां प्रशशंस ह ९ ततो
वरूथिनीप्रवृतो गिरिदुर्गं समाययौ चूर्णयन् राजपादैश्च नगरं भूजनान्नृमान् १० ततोक्षौहिणीभ्यां स प्रद्युम्नो गयो योद्धुं विनिर्ययौ
तत्र सैन्यैर्यादवैः सार्धं घोरं युद्धं बभूव ह ११ रथिनो रथिभिस्तत्र गजवाहा गजैः सह अश्ववारैरश्ववारा वीरा वीरैः परस्परं १२ यु
युधुस्तीक्ष्णबाणौघैः खङ्गैर्गदाधिभिः पाशैः परश्वधै राजन् शतघ्नीभिर्भुशुंडिभिः १३ हन्यमानैश्च पदुभिर्गजवीराः भयात ५

रः सर्वेस्वंस्वंरणंत्यक्त्वाद्वुद्धुलेदिशोदश १४ पलायमानेस्वबलेगयोनामसमहाबलः एकाकीप्रययौयोद्धुंयत्रहंकारय
ष्टद्रः १५ दीप्तिमान्कृष्णपुत्रस्तुपञ्चबाणैरिपोर्हयान् एकेनसारथिंजघ्नेद्वाभ्यांकेतुंसमुच्छ्रितं १६ रथेचबाणान्विशत्याकव
चंपंचभिःपुनः पत्रत्सस्यापिविच्छेदशनवाणैर्महाबलः १७ गयोन्यंरथमारुह्यदीप्तिमंतंहृदिस्तने जघानबाणैर्विंशत्याजग
र्जचनवहली १८ तस्याहारोरणममेकिंविद्याकुलमानसः दीप्तिमानथजग्राहशक्तिंज्योतिर्मयींदृढां १९ विदेपश्चामसि
बाणानायाव्यायमहात्मने साप्तिनद्दृदयंभित्वापपौवत्स्यिरंमहत् २० गयोपिपतितोराजन्मूर्छितोभूद्रणांगणे दीप्तिमांश्च
पञ्चकोस्याकर्षयंस्तत्रलेरिपुं २१ प्रद्युम्नस्यपुरःप्रागात्कद्रुजोगरुडोयथा नरेंद्रभयोमेद्वैदैवडेंडुभयस्तदा २२ आकाश
दहृपुर्दैवाःपुष्पवर्षाणिपार्थिव नदेवनेनापिसमर्विनोर्विशीकृलपुत्रोनृपशेवरोदिः अवंतिकोमप्रययौमहात्माश्रीक
र्णिकोस्वर्णमयीमिवालिः २३ कृत्वागत्वातंजयसेनएवहिसमर्पयामासममालवाधिपः आनीयहस्तांसबलिंमहात्मने।
पुरर्घितोमैथिलतत्प्रभावविद् २४ राजाथिदेवीस्वपितःपितःस्वसापुराण्यतोकृष्णसूनोर्महात्मनाः विहायविदेपरिरभ्य
तत्स्ततोवभौहृतोमालवदेशसंभवैः २५ प्रद्युम्नोथन्विनांश्रेष्ठःपुरीमाहिष्मतींययौ यादवैःस्वबलैःसार्धंनर्मदांसददर्श
ह राजेतांमंदकल्लोलैःशृंगारतिलकामिव वहंतीपुष्पनिचयपुलिंद्रंगादिकामिव २७ वेतसीवेणुनक्तमालैःपुष्पितैर्माय
वीकृतैः स्फुरद्भिर्मूर्तिमद्भिश्चदेवैःस्वर्गनदीमिव २८ तत्तीरेशिविरेर्युक्तःप्रद्युम्नोयादवेश्वरः स्थितोभूद्यादवैःसाकंदेवैरि
द्रइवप्रभुः २९ इंद्रनीलोमहाराजज्ञानीमाहिष्मतीपतिः स्वहस्तेनपूजयामासप्रद्युम्नायमहात्मने ३० प्रद्युम्नराजशिवि
रेहृत्तोनत्वाकृतांजलिः उवाचवचनंतत्रसर्वेषांशृण्वतांनृप ३१ दूतउवाच हस्तिनापुरनाथेनयानेराष्ट्रेनयीमना स्वा
पितोनिवलोवीरःवलिंकस्मैनदास्यति ३२ सपोयनायवेळाभिर्दृव्यंयत्र्छतिमावलात् योहव्यंनभवद्भिश्चविफलोदि
रणोचवे ३३ प्रद्युम्नउवाच यथागयोहृतकलिंगराट्यथानयाभिभूतोपिवलिंप्रदास्यति नृपंनजानातिमहोग्रसेनकंमा।

गर्गे॰ हिष्मतीशोथमतीवराजराट् ३४ नारदउवाच उक्तोहूतःतदैवाशुगत्वामाहीष्मतीपतिं सभायांकथयामासप्रद्युम्नक॰
वि॰ थितंवचः ३५ यदूनांशुद्धदेशेस्मिन्बीभत्समाहिष्मतीपतिः गजानांपंचसाहस्रंहयानांनियुतंशुभं ३६ रथानामयुतंजैत्रंनीत्वाग
५ ज्ञाविनिर्गतः बलिंददौसमेत्याशुप्रद्युम्नायमहात्मने ३७ ॥ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांविश्वजित्खंडेनारदबहुलाश्वसं
वादेमत्स्यत्वमालवमाहिष्मदेशविजयोनामषष्ठोध्यायः ६ ॥ नारदउवाच प्रद्युम्नोथमहावीर्योजित्वामाहीष्मतीपति
विकर्षन्महतींसेनांगुर्जराष्ट्रंसमाययौ १ गुर्जराष्ट्राधिपंवीरंऋष्यंनाममहाबलं जगादसेनयाकार्ष्णिःस्वरूपंयादवेंद्रयथाविराट् २
सद्यस्तस्माद्बलिंनीत्वायादवेंद्रोमहाबलः विकर्षन्महतींसेनांचेदिदेशांस्ततोययौ ३ दमघोषश्चेदिराजावसुदेवस्वसुःपतिः
शिशुपालस्तस्यपुत्रःकृष्णशत्रुःप्रकीर्तितः ४ आभीयायमहाबुद्धिर्दमघोषंमहाबलं नत्वाशाद्महाबुद्धिर्दमघोषंमहाबले
नत्वाशाद्महाबुद्धिर्उद्धवोबुद्धिसत्तमः ५ उद्धवउवाच राजन्देहिबलिंतस्मैउग्रसेनायभूभृते विजित्यनृपतीन्योसौराजसू
यंकरिष्यति ६ नारदउवाच इत्थंनिशम्यवचनंदमघोषस्ततःखलः स्मरन्द्रोहोमन्सुपुरंप्राहेदंसदसिस्वरं ७ शिशुपालउ
वाच दुरत्ययाकालगतिरहोविचित्रमिदंजगत् विधेःकुलालस्यकलिःप्रजापतेर्भविष्यति ८ क्वराजहंसःकाकःक्वकमू
र्द्धःपंडितमूर्ख भूमावजेष्यतिनृपंचक्रवर्तिनमीश्वरं ९ ययातिशापाद्यदवोभ्रष्टराज्यपदाःस्मृताः राज्यंस्वल्पंजलंप्राप्य
श्रेष्ठंलब्ध्वामवाइव १० ध्रुववंशसंभवोराजाभूर्यभुत्रोद्धितेपंडितः निर्द्धनेनयथेशाप्यत्वणावन्मन्यतेजगत् ११ उग्रसेनःकतिदि
नैराज्यंवैसमुपागतः मंत्रिणावसुदेवेनपूजितोनवलान्नृपः १२ तस्यमंत्रीवसुदेवोजरासंधभयाद्गतः मथुरांस्वपुरींत्यक्त्वा
समुद्रंशरणंगतः १३ आभीरस्यापिनंदस्यपूर्वंपुत्रःप्रकीर्तितः वसुदेवोमन्यतेनेनमतत्त्रौयंगतत्रपः १४ वसुदेवाङ्गोरवर्णो
दृष्यश्यामःकुलोभवत् पितामहोपिगौरोस्यदुःखहास्यमिदंवचः १५ प्रद्युम्नंतत्सुतंजित्वामदलंयादवैःसह कुशस्थलींग
मिष्यामिमंत्रीकर्त्तुंमयात्वदी १६ नारदउवाच इत्युक्त्वाधनुरादायतूणौचाक्षयसायकौ गंतुमभ्युद्दितेवीरेचेदिराजस्तमब्र ५

1541

वीन् १७ दमघोष उवाच शृणु पुत्र प्रवक्ष्यामि कोपं मा कुरु मा कुरु श्रुत्वा दाद्धरेत्का[illegible] नक्षि हिंविंदतेस्रसौ १८ यस्मीयेकामस्मो
त्सांशं साधयेनस्समासमे नस्मान्मामपुत्रकतेच्छं सास्त्रो नसदृशो मृदे १९ दानेन राजतेसामदानं सत्क्रियया पुनः सत्क्रियापियथा
योपि पुत्रतां सप्रेत्यराजते २० यादवश्चेदिपाश्चैव ज्ञातिसंबंधिनः स्मृताः चेदिपानां चक्रसीनां कलिनेत्सामितननः २१ नारद उवाच
शिशुपालो बोधितोपिदमघोषेणधीमता नोवाच किंचिद्दिमना स्तूष्णीभूतो महाबलः २२ कृति फवाचेदिपराजरात्रीस्वसा शुभा
भूरसतस्वराजन् समेमपुत्रंशिशुपालसंत्तेप्रत्यादस्मम्य विनयान्विनासा २३ श्रुतश्रवा उवाच मापुत्रखेदं कुरु तान्कदाचिन्
साधुक्त लिश्चेदिपयादवानां नेमान्तलोयं किल शूरस्तु भ्रीनाचनेतन्न तरामहत्स्मः २४ तस्मान्मजायेच समागतानां लेपुपुत्रस्मसु
खदः शुनशोमहांतः संपूजनीयाश्च मया भवद्भिः सैलालनीयानहि युद्धयोग्याः २५ श्रुत्वं गमिष्यामि समाद्धवितानेनं तथाना
तमध्यागतां स्तान् दृष्ट्वंविरोनक्त दमनामसहोत्स्यैनेतारपोयं समयः कदाचित् २६ शिशुपाल उवाच ममशत्रूरामकृष्णौ यादु
वमध्यागतौ स्तान् ... विवाहो वारितोमेवैरामवंशाववस्थमे यानयिष्यामि तान्सर्वानन्यैरहंतनिरस्कृतः २७ पुरावैकुंडिनपुरे याभ्यां मे हेलनं कृतं विवाहो वारितो मे वै राम
कृष्णावरीमम २८ यदितेपांपादवानां युवां पलं करिष्यथ तदाहं सहपिचावनिगृह्य निगडैर्दृढैः कारागारे कारयामिकं।
सुःस्थापितरौपयधा २९ पुत्रं याचे हृदि ध्यामि शापयोमेनदुर्वचः वाहिनी संख्यायन्तोसि किं श्रुतं प्रबलादिभिः ३० नारद उवा
च तदृच्चः पक्षक्रतानसीयाने यथेदिपे उद्धवः सबलेशाप्यापारसंबंधयौदितं ३१ वाहिनीध्वजिनीचैव पृतनानादौ हिणीयु
ताः चतस्रोशिशुपालस्य सेनायुक्तावभूवह ३२ बहुलाश्व उवाच वाहिन्यादायचया सेना तत्संख्यांवदमेप्रभो कथयोदिश्यजा
नेति भूतभवद्भविष्यवत् ३३ नारद उवाच शतेन द्विपानां रथिनां सहस्रेशान संयुतं प्रयुतेन रथानां चपतीनां लक्षमेवच ३४ से
नायाः लक्षणं खल्वद्विगुणां चनरांगिणी वनः शतं द्विपानां वरथानाम युतेनतथा चतुर्लक्षैर्हयानां चपतीनामेककोटयः ३५ लो
हकंचुकसंयुक्ताः समर्थबलवाहनाः शासाम्यतायत्रशूरा वाहिनी सा प्रबुधैः स्मृता ३६ वाहिन्या द्विगुणीभूता ध्वजिनीसाप्रकीर्ति

गर्ग॰ नाः धृजिम्याह्निगुल्मीभूताह्ननाकथ्यते बुधैः ४० दशनागसहस्राणि नागे नागे शतं रथाः रथे रथे शतं त्वश्वाः अश्वे अश्वे पदातयः
वि॰ शतं ४८ एवमक्षौहिणीं ज्ञेया कविभिः कथिता पुरा समाह्वसोपि शूरः स्यात्सामंतः शतशूरभृत् ४९ सामंतानां शतं विधन्यराजी
८ कथितो मया स्वदेहं सारथिं वाश्वान्रक्षेत्रदीक्षीवयः ५० सैनां रक्षति यो वाणैः कथ्यते स महारथी स्वसेनां रक्षयन्शत्रून्सूदयन्र
णमंडले ५१ यो दौहिण्या समं युद्धे न्मसोतिरथीस्मृतः ५२ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां विश्वजित्खंडे नारदबहुलाश्व
संवादे गजेंद्र विजये चेदिदेशागमनं नाम सप्तमोऽध्यायः ७ ॥ नारद उवाच निर्गतः शिशुपालो सौ सबलश्चेदिकापुरात् पि
तरौ तौ तिरस्कृत्य स्वभावो त्सनामये १ वाहिनी ध्वजिनी भ्यां च युमचक्षौ विनिर्गतौ २ तना दौहिणी भ्यां तौ रंगपिंगौ चमं
त्रिणौ ३ शिशुपाल महासैन्यं प्रलयाब्धिसमं नृप सेवीत्य यदवस्तत्र चाज्जरमुः कृतसपौतकाः ३ वाहिनी सहितः पश्चात् प्रद्युम्नात्मजः
महावलः युद्धये यादवैः सार्द्धं शिशुपालश्रणोदितः ४ द्वयोश्च सैन्ययो वीरणैरयकारो भवद्रणे ह्यपादरजो हे दैः क्षोभितैः छा
दयन्नभः ५ हयाश्च नृपधावंतः श्रेण्यंते तो ह्विपाम्प्रति ह्विपाश्च सत्वनायुद्धे यातयंतो परैर्ह्विषः ६ शुंडादंडस्य सत्कारैर्मर्दयंत
स्ततस्ततः कस्तूरीपत्रसिंदूरक कंवलमंडिताः ७ वाणैर्गदाभिः परिघैः खड्गैः शूलैश्च शक्तिभिः छिन्नांगाः पतयः पेतुश्छिन्न
वाहूं छिन्नजानवः ८ कश्चिन्नीता सिना राजन्नृपान्द्वेद्विधाकरोत् केचित्स्वीनास्त्रहीताकुंभेषु करिणां गताः ९ प्रमात्य हस्ति
वाहं च मर्दयंतो म्रसौरवत् आलेचयंतः सद्याग जहंदमहावलाः १० खड्ग प्रहारं कुर्वंतो विदार्य परसैनिकान् ह्यपृष्ठान्नर
ष्ठपंतेतहृष्यंतेते नदाश्व ११ सैन्यवेगं च शत्रूणां रङ्गाक्रूरः समाययौ चकार तुर्दिनं वाणैर्ध्वंतं हे कारयन्मृदुः १२ पलायमानं स्व
वलं प्रद्युम्नात्मीय महावलः प्राययौ सम्मुखे योद्धुं स्वाफल्के मैथिलेश्वर १३ वाणजालं स विच्छेद वाणैर्वैश्रेपनिशीतैः छाद
यामास चाक्रूरं वर्षा सूर्यमिवांवुदः १४ छित्वा तद्वाणपटलमसिना गांदिनीसुतः शत्रुपातना तु नेवीरं मुमंतं कोपमूर्छितः १५ त
स्य हारेणाभिन्नांसो मूर्छितो चदिकाहये पुनरुत्थाय युद्धे शिशुपालसखो वली १६ गदां ला यगादाय वीलत्सभार विनिर्मितां ९

ततो रुद्रदिवाकूरं जगर्जे च नवधुमान् १७ खड्गं तस्य प्रहारेण किंचिद्व्याकुलमानसः युयुधानस्तदा शाल्वं ग्राज्या शाह्वं कारयन्मुहुः १८
शिरस्तस्याशु चिच्छेद बाणेनैकेन लीलया पतिते युसतिग्राजो वीरास्तस्य विदुद्रुवुः १९ तदैव शाकः संग्रामे रह्लासेनां पलायिनीं सू
लं चिक्षेप महास्त्रं युयुधानाय धीमते २० युयुधानस्तु बाणेन तेन स्तूलं शतधाकरोत् शाकोऽथ गदिनां परिघं युयुधानेन ताडितः २१ यु
युधानोऽर्जुनसखः क्षणं मूर्च्छामवाप ह तदैव वीरः संग्रामः कृतवर्मा महाबलः २२ शाकस्याथ रथं साश्वं बाणैर्मूर्छितं चकार ह शाको
पि चूर्णयामास गदया तद्रथं परं २३ कृतवर्मा रथं त्यक्त्वा शाकं जग्राह रोषतः पातयित्वा भुजाभ्यां तं चिक्षेप च योजनं २४ शाके च
पतिते युद्धे शिशुपालश्च क्रोधितो रंगपिंगो संग्रामे नैवृतनालोहिणीयुतो २५ बाणवर्षं प्रकुर्वाणो नदेयंतावनीन्मये आजगाम त
मैथिलेंद्र यथा वा तद्गतमाशनो २६ उद्धतं तदहं वीक्ष्य यादवेंद्रः पितुः समः आदाय चापं सहसा प्रद्युम्नो वाक्यमब्रवीत् २७ प्रद्युम्न
उवाच युद्धं गमिष्यामि पुरः रंगपिंगमयेऽर्जुनः रंगपिंगो च दृश्यते महाबलपराक्रमौ २८ नारद उवाच एतच्छ्रुत्वा महाबाहुर्भानुः
कृष्णसुतो बली सर्वेषामग्रतो भूत्वा भ्रातरं प्राह नीतिवित् २९ भानुरुवाच त्रैलोक्यं दृश्यते श्राम यदा ते सम्मुखे प्रभो तदा ते वा पर
कारो भविष्यति न संशयः ३० केवलेनापि खड्गेन शिरसी रंगपिंगयोः छित्वा चागमिष्यामि कलिंगशाकलाविव ३१ * इति
श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां विश्वजित्खंडे नारदबहुलाश्वसंवादे शुमल्लकवधो नामाष्टमोऽध्यायः ८ * नारद उवाच इत्थंकाश
ऽहाभानुर्गृहीत्वा खड्गचर्मणी पदातिः प्रययौ सैन्ये वने वह्निरिव प्रभुः १ भानुः खड्गेन शत्रून्स्तान्छिन्नबाहूंश्चकार ह द्विपान्द्या
न्सममुखेस्तान्याश्वांस्तान्द्विधाकरोत् २ खड्गछिन्नोयोहेकाकीरेजे छिन्न रीन्मये नीहारमेघपटलैर्भानुर्भानुरिवस्फुरन् ३ द
न्तिनां छिन्नकुंभानां भानुः खड्गेन मैथिल मुक्ता निपेतुः पृथग्यथा तारकः क्षीणकर्मणा ४ त्वाणमात्रेण तत्सैन्यं पातयित्वा रणांगा
ते रंगपिंगौ परिक्रम्य ज्ञात्वा वीरो महाबलः ५ कृष्णपुत्रेण खड्गेन तथा तौ रंगपिंगयोः छित्वा हयान्सनेतृन्स्त्र भानुर्युद्धे द्विधाकरोत् ८
खड्गौ नीत्वा रंगपिंगौ नेदतुस्तेमहोद्भटौ भानेर्मर्मगतौ खड्गौ भग्नीभूतौ बभूवतुः ७ भानुः खड्गप्रहारेण शिरसी रंगपिंगयोः यु

गर्गं॰ गणपस्येन तद्युद्धे नरद्भुतमिवाभवत् ८ भानुस्तस्य शुशिरसि मौर्वीं नाशु शुभ्रसम्भवे श्रावयौ विजयी वीरः स्नाविनः सैन्यनायकैः ९
वि॰ द्विविदं तु भयैर्मेदुर्नरं डुंडुभिर्मिभिः समं श्रुतं प्रयजया गदाः पुष्यवर्षाः स्त्रैः कृताः १० रंगांगिगै मत्तौ कृत्ना शिशुपालो रुषान्वितः जै
७ त्रं रथं समारुह्य यदूनां सम्मुखं ययौ ११ सह सुदृष्टिर्जितेंद्री हैरत्वकं बलमंडितः स्वर्गतीनीटु समायुक्तैर्लीलं च टाकृतात्स्वनैः १२ रथै
स्त्रैद्वैयविस्थाभैर्वीरुपुवेगैस्तुरंगमैः विद्याधरसमैर्वीरैर्नादयन्व सुधातलं १३ शिशुपालबलं दृष्ट्वा शाक्रदत्तं रथे स्थितः सर्वेषा
मग्रतः कार्ष्णिः शुययौ पत्निनां वरः १४ शंखं दध्मौ हरेः पुत्रो दिशः खं नादयन्नृप तेन नादेन शत्रूणां कंपोभूद्धृदि मानद १५ शि
शुपालमहासैन्येष्वासाद श्ववद्गौमे चक्रे नाराच संपातं सहस्रा रुक्मिणीसुतः १६ दमघोषसुतो धीमान्युद्धं कारयन्मदः
व्रत्नास्त्रं संदधे पद्धेदमाशेपेन शिलितं १७ प्रचंडं सर्वतस्तेजो ह्वष्ट्वा श्री रुक्मिणीसुतः ब्रह्मास्त्रेणापि तद्वहेसंजहार सलीलया ८
शिशुपालो महाधीमान्नागास्त्रं समादधे गामत्र्येन तद्वेतं मेदं दिव्यं वैनेनृप १८ तस्मात्संगारवर्षाभिः कार्ष्णिसेनातिविह्वला
पर्जन्यास्त्रं महादिव्यं तदा कार्ष्णिः समादधे १९ सस्थालाभिर्महाधाराभिरेणावाः शांतिमाययुः शिशुपालस्तदा क्रुद्धो गजास्त्रं तत्समा
दधे २० यदगास्त्रेन मुनिनाशिखितं मलयाचले महोद्भटा गजा दीर्घाः कोटिशस्तस्तद्धिनिर्गताः २१ तेषां सैन्यपातयामासः प्रद्युम्न॰
स्य महात्मनः हाहाकारो महानासीद्यदूनां वाहिनीषु च २२ प्रद्युम्नोपराण्याश्चेनाकसिंहास्त्रं समादधे नरसिंहो विनिर्गतस्तस्मान्ना द
यन्वसुधातलं २४ स्फुरत्सटो दीर्घबालो नखवक्त्रो महाभीषणः नानारौद्रैः कृतैः शब्दैर्भैरवयन्नाना गजान्नृप २४ विदार्य गजकुंभान्स
मुक्ताय नन्द्रगवान्हरिः गजहंदं भद्र्येयितानां नैवांनरधीयत २५ वितेयपरिवेरोषाच्छिशुपालो महाबलः विच्छेदपरिवेन तुं यमदं
डेन माधवः २६ ततश्छेदोरुषा विछोरदीनाता च्वहद्ववमेला प्रद्युम्नेन भुजायावम्यं तेनाहवपावकः २७ कार्ष्णिस्तेनाडतस्तत्रवत्द्धंयम
दंडेनवेगतः चूर्णी बभूव तेनापि निस्त्रिंशश्चक्रोणामहः २८ पाशिद्रमेन पाशेन सहसा चाटबेष्टवरः दमघोषसुतं वध्वा विचकर्ष र
णांगणे ३० शिशुपालं स्वानयितं खङ्गमग्राहरोषितः तदैव तत्करौ सालाङ्गदोजग्राह वेगतः ३१ नारद उवाच परिपूर्णतमेनापि ७

श्रीकृष्णेन महात्मना वध्योयं देववचनेभगवन्माकृथाक्रुधं २२ ॥ नारद उवाच तदा
कोलाहले जाते शिशुपालस्य बंधने दमघोषो बलिं नीत्वा आगात्प्रद्युम्नसम्मुखे २३ कार्ष्णिस्तमानतं दृष्ट्वा प्रकाशस्तानिशीघ्रतः
प्रद्युम्नश्चेदिपेशाय स्वं नाम शिरसा भुवि २४ मिलित्वा चाशिषं दत्वा प्रद्युम्नाय महात्मने दमघोषो महाराजा प्राह गद्गदया गिरा १५
दमघोष उवाच प्रद्युम्न त्वं तु धर्मोसि साक्षी यदूनां शिरोमणे मत्पुत्रेण कृतं यद्वै तत्त्वं मर्षय दयानिधे २६ प्रद्युम्न उवाच मम दोषो
न ते वा यन्न ते पुत्रस्य हे प्रभो सर्वं कालकृतं मन्ये प्रियमप्रियमेव वा २७ नारद उवाच इत्युक्तो दमघोषोपि प्रद्युम्नेन प्रपूजितः
शिशुपालं मोचयित्वा नीत्वागात्स्वां चेदिकां पुरीं २८ प्रद्युम्नस्य बलिं कृत्वा सात्वताः स्त्रीकुलस्य तेजसः न केपि युयुधुस्तेन राजानश्च ब
लिं ददुः २९ ॥ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां विश्वजित्खंडे नारदबहुलाश्वसंवादे रणविजये शिशुपालयुद्धे चेदिदेशवि
जयो नाम नवमोऽध्यायः ९ ॥ नारद उवाच मत्स्यतीर्थे ततः स्नात्वा प्रद्युम्नो यदुभिः सह प्रययौ कौंकणान्देशान्दुंदुभीन्नाद
यन्मुहुः १ कौंकणस्याधिपो मेधावी गदायुद्धविशारदः एकाकी मल्लरूपेण परीतस्त्राय ययौ बले २ प्रद्युम्नसबले शाह शृणु मे
यादवेश्वर गदायुद्धं देहि मे त्वं महाबलेनाशु प्रभो ३ प्रद्युम्न उवाच एकतो लोकतो वीरा बलवंतो महीतले मानं मा कुरु
हे मल्ल विस्मयापादितुं गमः ४ वयं तव दृढा वो वीरास्त्वमेकाकी समागतः युद्धमेव महामल्ल दर्पने याहि सांप्रतं ५ मल्ल उवाच
यदा युद्धं न कुरुत भवंतो बलशालिनः मत्पादद्वये त्वनिर्याप्यन्तं मत्वा यास्यामि सांप्रतं ६ नारद उवाच एवं वदति मल्ले वै सर्वे याद
वपुंगवाः बभूवुः कोपसंयुक्ताः पश्यतस्तस्य मैथिल ७ गदो गदां समादाय बलदेवानुजो बली तस्थौ सोपि गदां न तास वेगा
पश्यतां नृप ८ गदां गदिं विक्षेप गदाय समहाबलः गदोपरि महानीलानिर्गतां शाखिपद्रुदः ९ गदस्य गदया सोपि ताडि
तः पतितो भुवि मूर्छितानेच कारागृहम त्रुधिरं समुत्पन् १० कौंकणस्याधिपो धावी भूत्वा शार्ङ्गहरेः सुते परीत्यार्थं च भवता
मेतत्कार्यं मयाकृतं ११ त्वमेव भगवान्साक्षात्कर्ता नो देशाकृतो जनः त्वमस्य मे परां भो त्वामहं शरणं गतः १२ नारद उवाच इत्यु

वे

गर्ग॰ क्रौंबलिं दत्वा नमस्कृत्य हरेः सुतं कौंकणाख्यः पुरीग्रामान्मेधावीत्वत्रियोनमः ११ कुटकाधिपतिं मौलिं मनागापापांविनिर्गते 1546
वि॰ ज्रयाद्दस्समहाबाहुः सांबो जांबवतीसुतः १४ कार्ष्णिस्तस्माद्बलिं नीत्वा दंडकाख्यं वनं ययौ मुनीनामाश्रमे पश्यन्स्वसैन्यपरिवा
८ रितः १५ निर्विंध्यां च पयोष्णीं च तापीं स्नात्वा हरेः सुतः सर्पारकं महादेवं चार्यां हि प्राययौ ततः १६ ऋष्यमूकं ततः पश्यन्सवर्षी
णगिरिं गतः यज्ञस्यो भगवान्साक्षात्त्रिनयात्रापत्रवर्षति ७ गोकर्णाख्यं शिवं देवं दृष्ट्वा कार्ष्णिः स्वसैन्यकैः विगतोन्केरलान्दे
शान्ययौ जेतुं महाबलः १८ ग्रंवलः केरलाधीशः कृत्वा वार्तां तमन्वयात् ददौ तस्मै बलिं शीघ्रं प्रद्युम्नाय महात्मने १९ कृष्णा
वेणीं नदीं तीर्त्वा तैलंगान्विषयान्ययौ सैन्यपादरजोभिर्हि दैत्यीकुर्वंश्च मण्डलं २० तैलंगस्याधिपो राजा विशालाक्षः प्रकीर्तितः
पुरस्योपवने रेमे सुंदरीगणसंवृतः २१ मृदंगवीणावादित्रैर्मधुरध्वनिसंकुलैः पौरैरप्सरसां गानैर्गीयमानः सुराडिव २२ तं प्रा
हसुंदरी रामा गात्रीमंदारमालिनी रजोव्याप्तं नभोवीक्ष्य पुष्पहिताथ तापरा २३ मंदारमालिन्युवाच राजन्नजानासि मदावि
ह्वलाद्दृग्निर्शकामविशाललोलः यूहंतजानामि कदापि दुःखमत्वोलकालिश्चमनान्तवेला २४ हमावतीशोधरनागवा
लीचयसमुत्थापदिशोजयार्थं विजित्य सर्वान्नृपचैदियान्तसमागतो सोयदुराजराजः २५ धुंकारशब्दं मृगराजकुंभीनां ची
त्कारकूत्कारयुतं द्विपानां कोदंडटंकारमयं पराणां कल्याणसारस्वनतादकारं २६ तं वलिं प्रेषयद्वराय प्रद्युम्नवती पश्यपनौरेद्स
द्रीः अतनप्रसूनाः श्रमवीरवर्षिणी वीतप्रवेशाद्दलयोनिषिचिताः प्रद्युम्नसम्मुखे सोपि बलिं नीत्वा समाययौ २८ तेन संपूजि
त्र तः साक्षात्प्रद्युम्नोथत्विनोवरः स्नात्वापवाप्सरस्तीर्थे महाराष्ट्रं ततो ययौ २९ महाराष्ट्राधिपो राजा विमलो नाम वैष्णवः भक्त्या परम
या कार्ष्णिं पूजयामास सर्वतः ३० तथादिकर्णाटपतिः सहस्रजित्ततः समानीय बलिं महात्मने संपूजयामास सुभार्थदे तवेशश्रीशे
वगार्हिं जगतः प्रभुं परं ३१ प्रद्युम्नो भगवान्साक्षाद्यादवैः सह मैथिल कहूषान्विषयान्सागान्क्षेत्रं योगीव देहजान् ३२ महारंगपुरे त
त्रहद्दशर्मा महामतिः भर्तायः श्रुतदेवायाः वसुदेवस्वसुर्नृप ३३ तस्य पुत्रो दन्तवक्त्रः कृष्णशत्रुः प्रकीर्तितः शिशुपालस्य वक्त्रदोषो ८

1547

गर्ग० पुनः कृष्णैकविज्ञानि यतात्मयत्नये ब्रजंति ते मद्भक्तिकमाफलं वै देहराजेंद्र नचात्र संशयः २५ खंडं त्विदं श्रीमथुराप्रस्य ये
म० शृण्वंति गायंति पठंति सर्वतः इहैव ते वै हि समृद्धिसिद्धयो भवंति वै देहनिसर्गतः सदा २६ त्रिसप्तकृत्वो वहवै भवार्थिनः शृ
२९ ण्वंति वैनं नियतात्मये भृशं तेषां गृहद्वारमलं करोति हि भृंगावलीकुंजरकर्णताडिता २७ विशेषविद्या विजयी नृपात्मजः
ज्ञो वै धनी निर्धनशो हि वलोपि निर्मलः कृतेदमाराद्य मनोरथो भवेत्स्त्रीणां जनानामति दुर्लभोपिहि २८ निःकारणो भक्तिपुरा
तो महीतले मृणोति चेदं हरिलग्नमानसः विजित्य विद्यांस्त्रिविजित्यनाकपान्गोलोकधाम प्रवरं प्रयाति सः २९ * इति
श्रीमद्गर्गसंहितायां श्रीमथुराखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे श्रीमथुरामाहात्म्यं नाम पंचविंशोऽध्यायः २५ * *
समाप्तमिदं मथुराखंडम् ५ * अतः परं द्वारकाखंडं भविष्यति * राधाकृष्ण * रामकृष्ण * रामजीसहाय *

पंडितमुकुंदरामके छापेखानेमित्रविलास लाहौरमैं छपा ॥

गर्ग॰ श्रीनारदउवाच शौर्यंनामयदृष्टार्थकरं
गो॰ दानंनपश्यच प्रश्नोत्सवंकथयितंनंदेश्रीमथुरांगते १ कंसेनप्रेषितादुष्टापूतनाबालकारिणी पुरेषुग्रामघोषेषुचरंतीचचा
३९ रस्वना २ अथगोकुलमासाद्यगोपगोपीगणाकुलं रूपंदधारसादिव्यंवपुःषोडशवार्षिकं ३ नकेपिरुरुधुर्द्वास्थाःसुंदरींतां।
चगोपिकाः शचींवाणींरमांरंभांरतिंचद्वियतीमिव ४ रोहिण्यांचयशोदायांधर्षितायांस्फुरद्रुचा अंकमाधायतंबालंलालयंती धा x
पुनःपुनः ५ ददौशिशोर्महाघोराकालकूटाहुतस्तनं पयःप्राणैःसमंकृत्स्नंपानमायाबभूवसा ६ पतन्नेत्राविन्नगात्रारुदंती·
पतिताभुवि ननादतेनब्रह्मांडंसप्तलोकैर्विलैःसह ७ चचालवसुधाद्वीपैस्तदद्भुतमिवाभवत् षट्कोशंसाद्रुमान्दीर्घान्चू
र्णान्कृत्वातलेगतान् ८ तृणीचकारवपुषावज्रांगेणनृपेश्वर वक्षस्थलेगोपगणावीक्ष्यघोरंवपुर्महत् १० अस्याश्चेगुलिगोबालो
नजीवतिकदाचन तस्याःउरसिसानंदंक्रीडंतंसस्मितंशिशुं ११ इत्थंपीत्वाजनमागंतेदृष्ट्वाजगृहुःस्त्रियः यशोदायाचरो
हिण्यानिधायोरसिविस्मिताः १२ सर्वतोबालकंनीत्वारक्षांचक्रुर्विधानतः कालिंदीपुण्यसल्लोयैर्गोपुच्छभ्रमणादिभिः १३
गोमूत्रगोरजोमिश्रस्नापयित्वाविदंजगुः गोपालकवचं श्रीकृष्णस्तेशिरःपातुवैकुंठःकंठमेवहि श्वेतद्वीपपतिःकर्णौनासिकां
यज्ञरूपधृक् १५ नृसिंहोनेत्रयुग्मंचजिह्वांदशरथात्मजः अधरावधरौतेतुनरनारायणावृषी १६ कपोलौपातुतेसाक्षात्
सनकाद्याःकलाहरेः भालंतेश्वेतवाराहोनारदोभ्रूलतेवतु १७ चिबुकंकपिलःपातुदत्तात्रेयउरोवतु स्कंधौद्वावृषभः
पातुकरौमत्स्यःप्रपातुते १८ दोर्दंडंसततंरक्षेत्पृथुःपृथुलविक्रमः उदरंकमठःपातुनाभिंधन्वंतरिश्चते १९ मोहिनीगु
ह्यदेशंचकटिंतेवामनोवतु पृष्ठंपरशुरामश्चतवोह्वादरायणः २० बलोजानुद्वयंपातुजंघेबुद्धःप्रपातुते पादौपातुसगु
ल्फौचकल्किर्धर्मपतिःप्रभुः २१ सर्वरक्षाकरंदिव्यंश्रीकृष्णकवचंपरं इदंभगवतादत्तंब्रह्मणेनाभिपंकजे २२ ब्रह्मणाशं
भवेदत्तंशंभुर्दुर्वाससेददौ दुर्वासाःश्रीयशोमत्यैप्रादाच्छ्रीनंदमंदिरे २३ अनेनरक्षांकृत्वास्यगोपीभिःश्रीयशोमती [illegible] ३९

गर्ग॰ त्वास्तनं दत्त्वानं विप्रेभ्यः प्रददौ महत् १४ तदा नंदादयो गोपा आगता मथुरापुरात् दृष्ट्वा घोरां पूतनाख्यां बभूवुर्भय... २५
गो॰ श्छित्वा कुठारैस्तद्देहं गोपाः श्रीयमुनातटे अनेकाश्चितिः कृत्वा दाहयामासुरेव तां १६ एलालवंगश्रीखंडतगराऽगरुको।
३० पिभूत् धूमोदयस्तद्देहस्य पवित्रस्य सुगंधितः १७ अहो कृष्णस्य स्तनेकं वा व्रजामश्चारणं विदुः पूतनायै मोक्षगतिं ददौ पति
तपावनः १८ बहुलाश्व उवाच कैषं वा राक्षसी पूर्वं पूतना बालघातिनी विषस्तना दुष्टभावा परं मोक्षं कथं गता १९ श्री
नारद उवाच बलियज्ञे वामनस्य दृष्ट्वा रूपमनःपरं बलिकन्या रत्नमाला पुत्रस्नेहं चकार ह २० एतादृशो यदि भवेद्बालस्ते
कं शुविस्मितं पाययामि स्तनं तेन प्रसन्नो भवेन्मनस्तदा २१ बलेः परमभक्तस्य सुतायै वामनो हरिः मनोरथस्तने भूयान्न।
नम्य पिबंत्ददौ २२ साभवद्द्वापरांते वै पूतना नाम विश्रुता श्रीकृष्णस्पर्शसंभूता परं प्राप्तमनोरथा २३ यः पूतनामोक्ष
मिमं शृणोति कृष्णस्य देवस्य परात्परस्य भक्तिर्भवेत्प्रेमपुनापि तस्य त्रिवर्गसिद्धिः किमु मैथिलेंद्र २४ ॥ इति श्रीमद्गर्ग
संहितायां गोलोकखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे पूतनामोक्षो नाम त्रयोदशोऽध्यायः १३ ॥ गर्ग उवाच इत्येवं कथितं दि
व्यं श्रीकृष्णचरितं वरं यः शृणोति नरो भक्त्या स कृतार्थो न संशयः १ शौनक उवाच सुधाखंडं परं मिष्टं श्रीकृष्णचरितं शुभं
श्रुत्वा तन्मुखतः साक्षात्कृतार्थोऽस्मि च यं मुने २ श्रीकृष्णभक्तः शांतात्मा बहुलाश्वः सतां वरः अतो मुनिं किं पप्रच्छ तन्मे ब्रूहि
तपोधन ३ गर्ग उवाच अथ राजा मैथिलेंद्रो हर्षितः प्रेमविह्वलः नारदं प्राह धर्मात्मा परिपूर्णतमं स्मरन् ४ बहुलाश्व उवा
च धन्योऽहं च कृतार्थोऽहं भवता भूरिकर्मणा संगो भगवदीयानां दुर्लभो ह्यत्र दोऽस्ति हि ५ श्रीकृष्णस्तु भक्तः साक्षाद्भुतो भ।
क्तवत्सलः अग्रे च कारकिं चित्रं चरित्रं वद मे मुने ६ नारद उवाच साधु पृष्टं त्वया राजन्भवता कृष्णधर्मिणा संगमः खलु सा
धूनां सर्वेषां वितनोति शं ७ एकदा कृष्णजन्मर्क्षे यशोदा नंदगेहिनी गोपीगोपान्समाहूय मंगलं वा कारोद्विजैः ८ रक्षोव ३०
र्कनकभूषणाभूषितांगं बालं प्रगल्भकलितां जनपद्मनेत्रं श्रुणां स्फुरद्वरितरत्नवृत्तवं दृष्ट्वा रे देवात्मागणस्य धनं प्रददौ हि

 पुनर्द्वितीयकालेऽहमुपेंद्रवामनः ४१ तथाभवं त्वय्यत एव यत्नात्ततो नीत्वाथ मां प्रापय नंदमंदिरं इतो न भूयाद्भयमौग्रसेनतः
 सुतां समादाय सुखीभविष्यथः ४२ नारद उवाच तूष्णींभूतो हरिस्तत्र तद्रूपं पश्यतोस्तयोः दृशं त्वथकटं कृत्वा बालो भूत्वा यथान
 टः ४३ प्रेरितः पुत्रमादायतं शौरिर्यावद्गंतुं समुद्यतः तावद्व्रजे नंदपत्न्यां योगमाया जनिष्यतः ४४ तयाशायाने विमुस्मिन् रक्षकेषु स्वप
त्सु च द्वारउद्घाटितास्सर्वाः प्रस्फुटत्कुंखलार्गलाः ४५ निर्गते वसुदेवे च मूर्द्ध्नि श्रीकृष्णशोभिते सूर्योदये यथा सद्यस्तमो नाशो
भवत्ततः ४६ ययौ शेषोऽपि विवर्षत्सु सहस्रवदनः स्वराट् निवारयन्नीर्वफणैरासारं शौरिमन्वगात् ४७ ऊर्म्यावर्ताकुलावेगैः
सिंहसर्पादिवाहिनी सद्यो मार्गं ददौ तस्मै कालिंदी सरितां वरा ४८ नंदव्रजे समेत्यासौ प्रसुप्तं सर्वतः पुरं शिशुं यशोदाशयनेति
थायां स ददर्श सः ४९ तत्सुतां समुपादाय पुत्रं गेहान्नृजगाम सः नीत्वा श्रीयसुतां शौरिः स्वागारे पूर्ववत्स्थितः ५० सुते सुतां वान
त्वा रक्षकाः समुपस्थिताः परिश्रांताः स्वशयने सुखपानंदनिद्रया ५१ शुश्रुवालध्वनिं श्रुत्वा रक्षकाः समुपस्थिताः ऊचुः कं
साय वीराय गत्वा तद्राजमंदिरं ५२ सूतीगृहं त्वरं प्रागात्कंसो वै भयकातरः स्वसाथ भ्रातरं प्राह रुदंती दीनवत्सती ५३ देवक्यु
वाच सुतामेकां देहि मे त्वं पुत्रेषु प्रमृतेषु च स्त्रियं हंतुं न योग्योसि भ्रातस्त्वं दीनवत्सलः ५४ नारद उवाच श्रुत्वा सुत्वामोदिता।
यासमाक्षिप्यात्मजां वद्ध्वा पार्ष्णितां काष्ठिनिर्भर्त्स्य तां सद्यश्चिच्छिदे खलः ५५ कुसंगनिरतः पापः खलो यदुकुलाधमः स्वसुः सुतां
शिलापृष्ठे गृहीत्वांघ्र्योर्व्यपातयत् ५७ कंसहस्तात्समुत्पत्य त्वरं सा चांबरे गता शतचक्रे रथे दिव्ये सहस्रहयसेविते ५८ चामरां
दोलिते शुभ्रे स्थिता दृश्यत दिव्यदृक् सायुधाष्टभुजा माया पार्षदैः परिसेविता ५९ शतसूर्यप्रतीकाशा कंसमाह घनस्वना ६०
योगमायोवाच परिहृत्तां मनः साक्षाच्छ्रीकृष्णो भगवान्स्वयं जातः क्व वा तत्ते हेतोर्ह्यादीनां नृतोसि वै ६१ नारद उवाच इत्युक्त्वा
तं ततो देवी गता विंध्याचले गिरौ योगमाया भगवती बहुनामा बभूव ह ६२ अथ कंसो विस्मितो भूत्वा मायावचः परं देवकीं।
वसुदेवं च मोचयामास बंधनात् ६३ कंस उवाच पापोऽहं पापकर्माहं खलो यदुकुलाधमः युवयोस्तु वध्यो हं नहं तत्सत्यं मे कृतं मुश्र।

गर्ग॰ वि ६४ दैत्यस्सः शृणु मे शौरे मन्ये कालकृतं त्विदं येन विश्वस्वल्पमानो वायुनेव घनावलिः ६५ विश्रुतोहं देववाक्यैर्देवास्तेपि म
गो॰ घागिरः न जाना मित्रक मे शत्रुर्जातः कौकं पितो मया ६६ नारद उवाच कथयित्वा कंसस्तदं त्वो श्वसतितो प्रश्वसो रुदन् चकार से वां पर
१९ मां सौहृदं दर्शयं स्तयोः ६७ अहो श्रीकृष्णचंद्रस्य परिपूर्णतमस्य भोः दानवदत्तैः कदा दैत्यः किं न स्याद्भूमिमंडले ६८ प्रातः काले
महाकंसः प्रलंबादीन्महासुरान् समाहूय वलस्तेभ्यो वदत्कृतं च मायया ६९ कंस उवाच जातो मे शत्रुः कुत्रापि कथितो योगमाय
या शृणुत दैत्याधिर्दृशां श्रेष्ठाः शिशून्स्यंदेह दिष्टाय १० दैत्याऊचुः सज्यसस्यत्रुधो युद्धे भवता हृदयो धिना टंकारेणोत्कृता देवाः मन्यसे
तैः कथं भयं ११ गोविप्रसाधुश्रुतयो देवाधर्माद्यः परे विसोश्रतनवो ह्येषां नाशे दैत्यवलं स्मृतं १२ जातो यदि महाविष्णुस्तेश
त्रुर्यो महीतले श्रयं वैतह्यथो यायोगवादीनां विहिंसनं १३ नारद उवाच इत्थं महोद्भटा दुष्टा दैत्या यां कंसनोदिताः दुर्द्दंड खेंगवा
दिघ्यो जघ्नुर्जातांश्च बालकान् १४ आसमुद्रा द्भूमितले विशंतश्च गृहे गृहे कामरूपधरा दैत्याश्चेरुः सर्वाश्रमस्थतः १५ उत्पथा
उद्भटा दैत्यास्तत्रापि कंसनोदिताः कपिः स्तरायालिहतो भूतग्रस्तश्च वा भवत् १६ वैदेह मैथिल नरेंद्र पंडयैद्वम गोपतिश्रुतमहस्तत
यो जनकश्च तापिनः एतत्स्वंतं च प्रविदेह लनं गराजन्मवैद्यि नतिवद्गलासुचतः यदार्थी ११ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां
गोलोकखंडे श्रीकृष्णचंद्रजन्मवर्णनं नामैकादशोध्यायः ११ ॥ नारद उवाच अथ पुत्रोत्सवं जातं कृत्वा नंदस्तु गर्गतो श्रीन्
णांश्च समाहूय कारयामास मंगलं १ सविधिं जातकं कृत्वा नंदराजो महामनाः विप्रेभ्यो ददिनाभिश्च नेदोलक्षगवांददौ २
क्रोधमानेरत्न सानू स्वर्णश्चिख शान्वहून् सरसान्समया भ्यानां ददौ विशेभ्यश्च ज्ञानतः ३ मृदंगवीणाश्चालाया नेहुर्द्दुंदुभयोस्नु
द्रः गायकाश्च जगुर्द्वारे ननृतुर्वारयोषितः ४ पताकैर्हेमकलशैर्विताने स्तोरणैस्तथा भेः श्चनेकवर्णाष्यि द्वेश्चवभौश्री नंदमंदिरं ५
रथ्यावीथ्यश्च दे हत्या भित्तीश्च गणवेदिकाः मौलिका मंडपसमारेजुर्गंधिजलोवरैः ६ गावः स्वर्णप्रयश्च हेममालालसद्ग
लाः हेरा मंजीरकांकारारकांकं वलमंदिताः ७ पीतपुच्छाः सवत्साश्च नरुणीकरचिह्निताः हरिद्राकुंकुमाकाश्च चित्रधातुविचि १९

गर्ग॰ ष्ठिताः ८ वर्हपुच्छैर्गोपजनैर्हैंहायमंथरैर्यथाः इतस्ततो विरेजुः श्रीनंदद्वारिमनोहराः ९ गोवत्सा हेममालाढ्या मुक्ताहारविराजिताः
गो॰ इतस्ततो विलेढ्यंतो मंजीरचरणास्थिताः १० कृत्वा पुत्रोत्सवं तस्य वृषभानुवरस्तथा कलावत्या गजारूढो नंदमंदिरमाययौ ११ नं
२७ दानवोपनंदाश्च तथा षट् वृषभानवः नानोपायनसंयुक्ताः सर्वे ते पि समाययुः १२ उष्णीषोपरिमालाढ्याः पीतकंचुकशोभिताः
वहगुंजावद्धकेशा वनमालाविभूषिताः १३ वंशीधरा वेत्रहस्ताः सपत्रतिलकार्चिताः वहुवर्णपरिकराः गोपास्तेपि समाययुः १४
नृत्यंतः परिगायंतो धुन्वंतो वसनानि च नानोपायनसंयुक्ताः सफलाः शिशवः परे १५ हैयंगवीनदुग्धानां दध्नामाज्यानां बलिं वद्धः
नीत्वा वृद्धा यष्टिहस्ता नंदमंदिरमाययुः १६ पुत्रोत्सवं व्रजेशस्य कथयंतः परस्परं प्रेमविह्वलभावैः स्वैरानंदाश्रुसमाकुलाः १७
जाते पुत्रोत्सवे नंदः स्वानंदाश्रुकलेक्षणः पूजयामास तान्सर्वान्तिलकाद्यैर्विधानतः १८ गोपा ऊचुः हे व्रजेश्वर हे नंद जातो पु
त्रोत्सवस्तव अनपत्यस्य वृद्धत्वे लभतः किं मंगलं परं १९ दैवेन दर्शितं चैवेदं दिनं चो वहुभिर्दिनैः कृतकृत्या वयं भूयास्मो हृष्टा श्रीनं
द नंदन २० हे मोहनेति हृदये मम कं नीत्वा गमिष्यसि यदा लालनभावेन भविता नो तदा सुखं २१ नंद उवाच भवतामाशिषः पु
ण्याज्जातं सौख्यमिदं शुभं भ्रातावती ह्यहं गोपा गोपानां व्रजवासिनां २२ नारद उवाच श्रीनंदराजसुतसंभवमद्भुतं च श्रुत्वा वि
सृज्य गृहकर्म तदैव गोप्यः तूर्णं ययुः सवलया व्रजराजगेहं सुयशस्समोदपरिपूरितहृन्मनोगाः २३ आनंदमंदिरपुरात्स्वगृहाद्व्र
जंत्यः पानस्तनप्रथहसनभूषणकेशवेषाः रेजुर्नरेंद्रपथि भूपरिशुक्तसुक्ताः २४ कांकाररूपुरनवांवरहेमवीरमंजीरहारमणिकुंड
लमेखलाभिः श्रीकंदसूत्रभुजकंकणविंदुकाभिः पूर्णेंदुमंडलनवद्युतिभिर्विरेजुः २५ श्रीराजिकालवणराहलदीविहूर्णै
र्गोधूमसर्षपयवैः करलालनैश्च उत्तार्य बालकमुखोपरि चाशिषस्ताः सर्वा ददुर्नृपजगुर्जगदुर्यशोदां २६ गोप्य ऊचुः साधु सा
धु यशोदे नंदिष्ठा दिष्ट्या व्रजेश्वरि धन्या यत्त्वा परिकृतिर्येयायं जनितः सुतः २७ इच्छायुक्तकृतं नैवेदं देवेन वहुकालतः रत्नवालं
पद्मनेत्रं सस्मितं श्यामसुंदरं २८ यशोदोवाच भवदीयदयाशीर्भिर्जातं सौख्यं दयाच मे भवतीनामपि परं दिष्ट्या भूयादतःपरं २७

हे रोहिणि महाबुद्धे पूजनं नंदव्रजौकसां आगतानां सत्कुलानां यथेष्टमीप्सितं कुरु ३० नारद उवाच रोहिणी राजकन्यापि तत्क-
रौ दानशीलिनौ तत्रापि नोदिता दाने ददावतिमहामनाः ३१ गौरवर्णा दिव्यवासा रत्नाभरणभूषिता व्यचरद्रोहिणी साक्षात्सृज-
यंती व्रजौकसां ३२ परिपूर्णतमे साक्षाच्छ्रीकृष्णे व्रजमागते नंदसूनवत्यैव जयध्वनिरभून्महान् ३३ दधिक्षीरघृतैर्गोपा गो-
प्यो हैयंगवैनवैः क्षिपंतुर्हर्षितास्तत्र जग्मुरुच्चैः परस्परं ३४ वहिरंतःपुरे जाते सर्वतो दधिकर्दमे वृद्धाश्च स्थूलदेहाश्च पेतुर्हा-
स्यं कुर्वंते परैः ३५ सूताः पौराणिकाः प्रोक्ता मागधा वंशशंसकाः वंदिनस्त्वमलप्रज्ञाः प्रस्तावसदृशोक्तयः ३६ मागदेभ्यश्च सर्वे- धे=
भ्यो वहुलधनं ददौ ववर्ष धनवच्छ्रीपो नंदराजो व्रजेश्वरः ३७ निधिः सिद्धिश्च वृद्धिश्च भुक्तिर्मुक्तिर्गृहे गृहे वीथ्यां वीथ्यां लुठंती
वन दिव्या कस्य विचित्रदृक् ३८ सनत्कुमारकपिलशुकव्यासादिभिः सह हंसदत्तपुलस्त्याद्यैर्मया ब्रह्मा जगाम ह ३९ हंसारूढो
हेमवर्णः सकिरीटी कुंडली स्फुरन् चतुर्मुखो वेदकर्ता शोभयन्मंडलं दिशां ४० तथा नतमत्रभूताञ्चो वृषारूढो महेश्वरः रथारू-
ढो रविः साक्षाद्गजारूढः पुरंदरः ४१ वायुश्चाश्वे जनारूढो यमो महिषवाहनः धनदः पुष्पकारूढो मृगारूढस्तपेश्वरः ४२
अजारूढो वीतिहोत्रो वरुणो मकरस्थितः मयूरस्थः कार्तिकेयो भारती हंसवाहिनी ४३ लक्ष्मीश्च गरुडारूढा दुर्गाख्या सिंह-
वाहिनी गोरूपधारिणी पृथ्वी विमानस्था समाययौ ४४ दोलारूढा दिव्यवर्णाः मुख्याः षोडशमातृकाः षष्ठी च शिविकारूढा
स्वङ्करे यष्टिधारिणी ४५ मंगलो वानरारूढो भासारूढो बुधः स्मृतः गीष्पतिः कलसारस्थः शुक्रो गवयवाहनः ४६ शनिश्च
मकरारूढ उष्ट्रस्थः सिंहिकासुतः कोटिबालार्कसंकाशाश्चाययौ नंदमंदिरे ४७ कोलाहलसमायुक्ते गोपगोपीगणाकुले नं-
दमंदिरमभ्येत्य तत्र स्थिता ययुः स्वराः ४८ परिपूर्णतमं साक्षाच्छ्रीकृष्णं बालरूपिणं नत्वा हृष्टास्तदा देवाश्चक्रुस्तस्य स्तुतिं परां ४९
वीक्ष्य कृष्णं तदा देवा ब्रह्माद्या ऋषिभिः सह स्वधामानि ययुः सर्वे हर्षिताः प्रेमविह्वलाः ५० ❀ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहिता-
यां गोलोकखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे श्रीनंदमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वादशोऽध्यायः ❀ १२ ❀

ध्यायन्सर्वं च वद हरिं पूर्णं शश्वद्विचिंतयन् ५ अहो वैराग्यबंधेन सालात्क्षमोपि दृश्यते तस्माद्देवं प्रकुर्वंति कृष्णसंप्राप्त्यर्थमातुराः ६
अथ ब्रह्मादयो देवा मुनींद्रैः सनकादिभिः शौरिगेहोपरि प्राप्ताः स्तवं चक्रुः प्रणम्य तं ७ देवा ऊचुः यज्ञावतारादिषु भवेषु परं हि
देव हैं तं विदस्य विहरंति गुणाश्रयेन नैतद्धि शांतिमदहाद्यदेव सत्वात्तस्मै नमोग्निमिव विस्फुरितविस्फुलिंगाः ८ नैवे
शितं प्रभुरियं बलिनां बलीयान्मायानशाहृदुत नो विषयीकरोति ९ तद्ब्रह्मपूर्णममतं परमं प्रशांतं शुद्धं परात्परतरं शरणं ग
तास्म प्रशांशकांशकलया यवतारहेतुदैवांशपूर्णमहिते अपरस्य यस्य १० सर्गादयः किल भवंति तमेव कृष्णं पूर्णं त्वां त
परिपूर्णतमं नताः स्मः ११ मन्वंतरेषु च युगेषु गतागतेषु कल्पेषु चांशकलया स्ववपुर्बिभर्षि अद्यैव धामपरिपूर्णतमं ततो
सि धर्मं विधाय भुवि मंगलमातनोषि १२ योऽदुर्लभं विशदयोगिभिरप्यगम्यं गम्यं द्रवद्भिरमलाशयभक्तियोगैः आनंदकं
द वरं तव महत्पदयानपादारविंदमकरंदरजोदधानः १३ पूर्वं तथा त्रकमनीयवपुर्मयं त्वां कंदर्पकोटिशतमोहनमद्भुतं
च गोलोकधाममधिपं प्रणुतिमाद्यधाने राधापतिं धरणधुर्य्ययनंदधाम १३ नारद उवाच नत्वा हरिं तदा देवा ब्रह्माद्यामु
निभिः सह गायंतस्ते प्रशंसंतः स्वधामानि ययुर्मुदा १४ अथ मैथिलराजेंद्र जन्मकाले हरेः सति अंबरं निर्मलं भूतं निर्म
ला अपि दिशो दश १५ उज्वलास्तारका जाताः प्रसन्नं भूमिमंडले तदा नद्यः सुप्रसन्नाः प्रसन्नाः सरोवराः १६ सहस्रदलप
द्मानि शतपत्राणि सर्वतः विकचानि महत्स्पर्शैः पतद्भिर्यरजांसि च १७ तेषु तेषु मधुकरा नदंतश्चित्रपक्षिणः शीतला
मंदपानाश्च गंधाढ्या वायवो ववुः १८ महाजनपदाग्रामा नगराणि मंगलायनाः देवविप्राश्च गावश्च बभूवुः सुखसंवृताः १९
देवदुंदुभयो नेदुर्जयध्वनिसमाकुलाः यत्र तत्र महाराज सर्वेषां मंगलं परं २० विद्याधराश्च गंधर्वाः सिद्धकिन्नरचारणाः
जगुः सनायका देवास्तुष्टुवुः स्तुतिभिः परं २१ ननृतुर्दिवि गंधर्व्यो विद्याधर्य्यो मुदान्विताः पारिजातकमंदारमालतीसुम
नांसि च २२ ववृषुर्देवमुख्याश्च गर्जंतश्च घना जलं भाद्रे बुधे कृष्णपक्षे धात्रृक्षे हर्षणे वृषे २३ वणिग्भ्यामर्धरात्रे न तत्रे।

नो

गर्ग॰ श्यमहोदये अंधकारावृते काले देवक्यां शौरिमंदिरे २४ आविरासीद्धरिः साक्षादरण्यामधरेग्निवत् २५ स्फुरद्रत्नविचित्रहारि
गो॰ णां विलसत्कौस्तुभरत्नहारिणं परिपिंजितनूपुरांगदं घनबालार्ककिरीटकुंडलं २६ चलदद्भुतबर्हिकंकणांगदहृज्जृंभणमे
२४ खलाचितं मधुभृद्गुंजितपद्ममालिनं नवकंजाभमनंददिव्यवाससं २७ सनदिद्युनदिव्यसौभगं चलनीलालकवृंदमन्मथं च
लदंशुनमोहरिंपरंशुभदंसुंदरमंबुजेक्षणं २८ कृतपत्रविचित्रमंडलंसततंकोटिमनोजमोहनं परिपूर्णतमंपरात्परं क
लवेणुध्वनिवादतत्परं २९ तमवेक्ष्यसुतंयदूत्तमोहरिजन्मोत्सवफुल्ललोचनं अयुतंविप्रजनेषुगाश्चवैनियुतंसन्मनसाग
वांददौ ३० हरिमानकदुंदुभिःस्तवैःस्तवनंतंप्रणिपत्यविस्मितः अकरोदुदितप्रभूद्योगतभीःसूतिगृहेकृतांजलिः ३१
वसुदेवउवाच एकोऽसिप्रकृतिगुणैरनेकधासिकर्तात्वं जनकउतास्यपालकस्त्वंनिर्लिप्तःस्फटिकइवात्रदेहवर्णैस्तस्मैश्री॰
भुवनपतेनमामितुभ्यं ३२ यथास्तुत्वनलइवात्रवर्तमानोयोतत्स्थोबहिरपिचैववर्ततेयथाहि आधारेतरणिरिवासिसर्वसाक्षी।
तस्मैतेनमइतिसर्वगोनमस्यात् ३३ भूभारोद्धटहरणार्थमेवजातोगोदेवद्विजनिजवत्सपालकोसि गेहेमेत्रिपुरुषोत्त
मोत्तमस्त्वंकस्मान्मांभुवनपतेप्रपाहिपापात् ३४ नारदउवाच परिपूर्णतमंसाक्षाच्छ्रीकृष्णंपुरुषंपरं ज्ञात्वानत्वाथत
माहदेवकीसर्वदेवता ३५ देवक्युवाच हेकृष्णहेविगणितांडपतेपरेशगोलोकधामधिषणाध्वजआदिदेव पूर्णेशपूर्णप
रिपूर्णतमःप्रभोमांत्वंपाहिपाहिपरमेश्वरकंसपापात् ३६ नारदउवाच तत्श्रुत्वाभगवान्कृष्णःपरिपूर्णतमःस्वयं प्रसन्नोदे
वकीशौरिंप्राहसहृज्जनार्दनः ३७ श्रीभगवानुवाच इयंतुपृश्निःपतिदेवतात्वंपूर्वसर्गेसुतपाःप्रजापतिः तपस्तपेदिव्यत
पोयुताभ्यांकृतंपरंनिर्जलभोजनाभ्यां ३८ कालेषुमन्वंतरयेव्यतीतेतपःपरंतन्मयमौःप्रजार्थे तदाप्रसन्नोयुवयोर्भूवं।
वरंपरंवृतमयातदोक्तं ३९ कृत्वायुवाभ्यांकथितंनदैवभूयात्सुतस्तन्मत्सदृशःकिलाव्ययोः तथास्तुसोक्तायगतोमयिपृ।
ज्ञापतीत्वभूतंस्वकृतेनदंपती ४० नमत्समःकोपिसतोजगत्यलंविचार्यतत्साममभवंपरेश्वरः श्रीपृश्निगर्भोभुविविश्रुतः ४१

गर्ग॰ हीवभूवतुः २६ कलावती कान्यकुब्जे भलंदननृपस्य च जातिस्मरो गोपवरः कामदेववरायरः २७ संबंधं योजयामास नंदराजो
गो॰ महामतिः तयोश्च जातिस्मरयोर्विदुषोर्दिव्ययोर्द्वयोः २८ वृषभानोः कलावत्या आख्यानं शृणुते नरः सर्वपापविनिर्मुक्तः कृष्ण
२९ सायुज्यमाप्नुयात् २९ ॥ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां गोलोकखंडे श्रीनारदबहुलाश्वसंवादे श्रीराधिकाजन्मवर्णनं नामाष्ट
मोऽध्यायः ८ ॥ श्रीनारद उवाच तत्रैकदा श्रीमथुरापुरे वरे प्रणोदितः सर्वयदूत्तमैः कृतः भूरेत्वयागर्ग इति प्रमाणिकः समा
ययौ स्वद्वराजमंदिरं १ हीरावलिविहैमलसत्कपाटकं हि पैंदकर्णाहतभृंगनादितं इभश्रवन्निर्करगंडधारया समार्द्रितं मंड
पखंडमंदिरं २ महोद्भटैर्वीरजनैः सकंचुकैर्धनुर्द्धरैः श्रमंकृपाणपाणिभिः रथद्विपाश्वध्वजिनीवलालिभिः सुरक्षितं मंडलमंड।
लीभिः ३ ददर्श गर्गो नृपदेवमाहुकं सुफल्किनादेवकसंसेवितं श्रीशक्रसिंहासनउन्नते परे स्थितं हृतं छत्र विना न चाम
रैः ४ दृष्ट्वा मुनिं तं सहसासनाद्यदुत्थाय राजा प्रणनाम यादवैः संस्थाप्य संपूज्य सुभद्रपीठके स्तुत्वा परिक्रम्य ततः स्थितोभ
वत् ५ दत्वाशिषं गर्गमुनिर्नृपाय वै पप्रच्छ सर्वं कुशलं नृपादिषु श्रीदेवकं प्राह महामना ऋषिर्महौजसं नीतिविदं यदूत्तमं ६
श्रीगर्ग उवाच शौरिं विना भुवि नृपेषु वरस्तु नास्ति चिंत्यं मया बहुदिनैः किल यत्र तत्र तस्मात्त्वदेव वसुदेवपराय देहि श्रीदेव
कीं निजसुतां विधिनोद्वहस्व ७ श्रीनारद उवाच श्रुत्वा ततो देवकोऽपि निश्चयनागवल्ली श्रीदेवकी सकलधर्मभृतां वरिष्ठः गर्गोक्त
मानवसुदेववराय पुत्रीं कृत्वाथ मंगलमलं प्रददौ विवाहे ८ कृत्वोद्वहः शौरिरतीवसुंदरं रथं प्रयाणे समलंकृतं हयैः सार्द्धं त॰
यादेवकराजकन्यया समारुरोह कांचनरत्नशोभया ९ स्वसुः प्रियं कर्तुमतीव कंसो जग्राह रश्मीन् स्खलतां हयानां उवाह वाहांश्च व
तुरंगिणीभिर्वृतः कृपालुःस्नेहपरोऽथ शौरेः १० दासीसहस्रं त्वयुतं गजानां सत्वारवं द्वे नियुतं हयानां ललेरथानां च गवां द्विल
लं प्रशशंसु दुहित्रे नृपदेवकोऽपि ११ भेरीमृदंगगोमुखधुंधुरीणां वीणानकवेणुकानां महत्स्वनोऽभूच्चलतां यदूनां प्रयाण।
काले पथि मंगले च १२ आकाशवाणाहतदेवकं संत्रामय मोहि प्रसवो जसास्याः हंतानजानासि वधं रथस्थो रश्मीन्गृहीता २९

वहस्वैनां सुयन्त्रं १३ कुसंगतिर्हि तनिवेलोहितं कंसो हंतुं स्वसारं धिषणां चकार कचे गृहीत्वा सितखड्गपाणिर्गतत्रपो निर्दय उग्र
कर्मा १४ वादित्रकारा रहिता बभूवुरग्रे स्थिताः सुस्मितकि नादिपश्चात् सर्वे शुचार्तेन जनेषु सत्सु शौरिस्तमाहाशु सतां वरिष्ठः
श्रीवसुदेव उवाच भोजेंद्र भोजकुलकीर्तिकरस्त्वमेव भौमादिमागधवकासुरवत्सबाणैः श्लाघ्या गुणास्तव युधि प्रतियुद्ध
कामैः स त्वं कथं नु भगिनीमसिनात्र हन्यात् १५ ज्ञात्वा स्त्रियं किल वकीं शनियोद्धुकामो युद्धं कृतं न भवता नृपनीतिवृत्त्या सा
त्वं यापि भगिनी वकुला प्रशांत्यै सा ताडिता न भगिनी किमु ते विचारात् १६ उद्वाहपर्वणि गता च नवात्रजा च वाला स्वतेव
कृपणा शुभदा सुतैषा योग्योसि नात्र मम शत्रुपथि पदं ते मे नां सदीन दुःखहरणे कृतविनम्रवृत्तिः १८ श्रीनारद उवाच नाम।
न्यते स्वयं प्रतिवोधितोपि कुसंगनिष्ठातिखलो हि कंसः तदाह रेः कालगतिं विचार्य शौरिः प्रसन्नः पुनराह कंसं १९ श्रीवसु
देव उवाच नास्यास्तु ते देव भयं कदाचिद्यद्देववाक्यात्कथितं च तत्तु पुत्रान्ददामीति यतो भयं स्यात्स्मात्ते व्यथा दुस्याः प्रसव
प्रजातान् २० श्रीनारद उवाच कृत्वा स निश्चित्य वचो हि शौरेः कंसः प्रशंसन्स्वगृहं गतोभूत् शौरिस्तदा देवकराजपुत्र्या भया
वृतः स नरहमाजगाम २१ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां गोलोकखंडे वसुदेवविवाहवर्णनं नाम नवमोध्यायः ९
श्रीनारद उवाच भीतः पलायते नार्यं यो हारः कंसनोदितः शुपुत्ते शासनसंयुक्ता रुरुधुः शौरिमंदिरं १ शौरिः कालेन देव।
क्यामष्टौ पुत्रानजीजनत् अनुवर्षं चाथ कन्यामेकां मायां सनातनीं २ कीर्तिमंतं सुतं त्वाद्यौ जातमानकदुंदुभिः नीत्वा कं
ससभामेत्य ददौ तस्मै परार्थवित् ३ सत्यवाक्यस्थितिं शौरिं दृष्ट्वा कंसो घृणीलभूत् दुःखं वै साधुर्न सहते सम्यक् सत्यसमानः।
हि ४ कंस उवाच एष वालो यातु गृहं मे न तस्मान्न हि मे भयं युवयोरष्टमं गर्भं हनिष्यामि न संशयः ५ श्रीनारद उवाच इत्यु।
क्तो वसुदेवस्तु सपुत्रो गृहमागतः सत्यं नाम न्यतमना कंवाक्यं तस्य दुरात्मनः ६ तदैव नारदागतेमां नत्वा पूज्योग्रसेनजः प
प्रच्छ देवाभिप्रायं ज्ञात्वो वेदं तन्निवोधमे ७ नंदाद्या वसवः सर्वे वृषभान्वादयः सुराः गोप्यो वेदऋचा याश्च संति भूमौ नृपेश्वर ८

गर्गं. वसुदेवादयोदेवामथुरायांवहूश्रयः देवक्याद्याःस्त्रियःसर्वादेवताःसंतिनिश्चयः ७ समवायश्चसंख्यानामहसांसर्वएवहि
गो. तेहंतः संख्ययापेवामंकानांवामनोगतिः ९ श्रीनारदउवाच इत्युक्त्वांतर्हितेतस्मिन्देवर्षौयमे कंसःकोपावृतःसद्योय
११ दूत्कंठंमनोदधे ११ वसुदेवंदेवकींचवधावनिगडैर्दृढैः ममर्द्दतेषिलापृष्टेदेवकीगर्भजंशिशुं १२ जातिस्मरोविष्णुभया।
ज्ञातेजातंजघानह इतिदुर्हविभावाच्चभूमौभूतेनृशंसया १३ उग्रसेनस्तदाक्रुद्धोयादवेंद्रोनृपेश्वरः वारयामासकंसाख्यं
वसुदेवसहायकृत् १४ कंसस्यदुरभिप्रायेदृष्ट्वोग्रस्यमहाभटाः उग्रसेनागारंदाचक्रुस्तेखड्गपाणयः १५ उग्रसेनानुगा
नुदृष्ट्वाकंसवीराःसमुत्थिताः तैःसार्द्धमभवद्युद्धंसभामंडपमध्यतः १६ द्वारदेशेपिवीराणांयुद्धंजातंपरस्परं खड्गप्रहा
रैस्तुतेजनानांनिधनंगतं १७ कंसोगृहीत्वाथगदांपितुःसेनांममर्द्दह कंसस्यगदयास्पृष्टाःकेचिच्छिन्नललाटकाः १८ भि
न्नपादाभिन्नमुखैःछिन्नांसाःछिन्नवाहवः अथोरुजाऊर्द्धगुल्फाःप्रणष्टाःपतिताहणात् १९ वमंतोरुधिरंवीरामूर्छिता म
निधनंगताः सभामंडपमारक्तंदृश्यतेस्तत्तजश्रवात् २० इत्थंमदोत्कटःकंसःसंनिपात्योद्भटान्रिपून् क्रोधात्प्रोराजरा
जेंद्रंजग्राहपितरंखलः २१ नृपासनात्संगृहीत्वावधापाशैश्चतंखलः तस्मिन्नैश्चनृपैःसार्द्धंकारागारेरुरोधह २२ मथु
राशूरसेनानांदेशानांसर्वसंपदां सिंहासनेचोपविश्यस्वयंराज्यंचकारह २३ पीडितःयादवाःसर्वेसंबंधमिषैस्त्वरं
चन्नदेशांतरंदेशान्विविशुःकालवेदिनः २४ देवक्याःसप्तमेगर्भेहर्षशोकविवर्द्धने व्रजंप्रणीतेरोहिण्यामनंतेयोगमा
यया २५ अहोगर्भःक्वविगतइत्यूचुर्माथुराजनाः अथव्रजेपंचदिनेषुभाद्रेस्वातीचषष्ठ्यांचसितेबुधेच उच्चैर्ग्रहैःपंचभिरा
वृतेचलग्नेतुलाख्येदिनमध्यदेशे २७ सुरेषुवर्षत्सुसुपुष्पवर्षंघनेषुमुंचत्सुचवारिविंदून् बभूवदेवोवसुदेवपत्न्यां।
विभासपन्नेंदरहस्वभासा २८ नंदोपिकुर्वन्नृपशिशुजातकर्मददौद्विजेभ्योनियुतंगवांच गोपान्समाहूयसुगायकानां
रावैर्महामंगलमातनोति २९ द्वैपायनोदेवलदेवरातवसिष्ठवाचस्पतिभिर्मयाच आगत्यतत्रैवसमस्थितोभूत्पादि २१

गर्ग॰ नंदकृतैः प्रसन्नः ३० श्रीनंदउवाच सुंदरो बालकः कोयं नरूपो यत्समः क्वचित् कथं पंचदिनाज्जातस्तन्मे ब्रूहि महामुने ३१
गो॰ श्रीव्यासउवाच अहोभाग्यं तते नंद शिशुः शेषः सनातनः देवक्यां वसुदेवस्य जातो ये मथुरापुरे ३१ कृष्णेच्छया तदुदरात्स्यणीतं
११ रोहिण्यां शुभं नंदराज त्वया दृष्टो दुर्लभो योगिनामपि ३२ तद्दर्शनार्थं प्राप्तोहं वेदव्यासो महामुनिः तस्मात्त्वं दर्शयास्माकं शि
शुरूपं परात्परं ३४ श्रीनारदउवाच अथ नंदः शिशुं शेषं दर्शयामास विस्मितः दृष्ट्वा शेषं स्वेस्थिते प्राद्नत्वा सत्यवतीसुतः ३५ श्री
व्यासउवाच देवादिदेव भगवन्कामपाल नमोस्तु ते ३६ नमोनंताय शेषाय साक्षाद्रामाय ते नमः धराधराय पूर्णाय स्वधाम्ने
सीरपाणये सहस्रशिरसे नित्यं नमः संकर्षणाय ते ३७ रेवतीरमण त्वं वै बलदेवोच्युताग्रजः हलायुधः प्रलंबघ्नः पाहि मां पु
रुषोत्तम ३८ बलाय बलभद्राय तालांकाय नमोनमः नीलांबराय गौराय रौहिणेयाय ते नमः ३९ धेनुकारिर्मुष्टिकारिः कुंभां
डारिस्त्वमेव हि रुक्म्यारिः कूपकर्णारिः कूटारिर्बल्वलांतकः ४० कालिंदीभेदनोसि त्वं हस्तिनापुरकर्षकः द्विविदारिर्यादवेंद्रो
व्रजमंडलमंडनः ४१ कंसभ्रातृप्रहंतासि तीर्थयात्राकरः प्रभुः दुर्योधनगुरुः साक्षात्पाहि पाहि प्रभो जगत् ४२ जयजयाच्यु
तदेव परात्पर स्वयमनंत दिगंतगतश्रुत सुरमुनींद्रफणींद्रवराय ते मुसलिने हलिने बलिने नमः ४३ य इह पठेत्सततं स्तवनं तु यः स
तु हरेः परमं पदमाव्रजेत् जगति सर्वबलं त्वरिमर्दनं भवति तस्य जयः स्वधनं धनं ४४ श्रीनारदउवाच बलं परिक्रम्य शतं प्र
णम्य ते द्वैपायनो देवपराशरात्मजः विशालबुद्धिर्मुनिबादरायणः सरस्वतीं सत्यवतीसुतो ययौ ४५ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसं
हितायां गोलोकखंडे श्रीनारदबहुलाश्वसंवादे बलभद्रजन्मवर्णनं नाम दशमोध्यायः १० ॥ श्रीनारदउवाच परिपूर्णत
मः साक्षाच्छ्रीकृष्णो भगवान्स्वयम् विवेश वसुदेवस्य मनः पूर्वपरात्परः १ सूर्येन्दुवह्निसंकाशो वसुदेवो महामनाः बभू
वात्यंतमहसा साक्षाद्यज्ञ इवापरः २ देवक्यामागते कृष्णे सर्वेषामभयंकरे राजते न सा गेहे च ने सौदामिनी यथा ३ तेजोव
तीं च तां वीक्ष्य कंसः शत्रुभयातुरः प्राप्तो यं प्राणहर्ता मे पूर्वं मे यान चेदृशी ४ जातमात्रं हनिष्यामीत्युक्त्वास्ते भयविह्वलः ५ २२

नत्वा प्रणम्य तं शेषं परिक्रम्य कृतांजलिः दीनो भयातुरः शाह्वदी वेपथुः प्रकंपितः २१ कालिय उवाच हे भूमिभर्तर्भुवनेश भूमन्
भारभृत्त्वं निजभूरिलीला सां पाहि पाहि प्रभविष्णुपूर्णः परात्परस्त्वं पुरुषः पुराणः २२ नारद उवाच दीनं भयातुरं दृष्ट्वा कालियं।
श्रीफणीश्वरः वाचं मधुरया प्रीणन्नाह देवो जनार्दनः २३ शेष उवाच हे कालिय महाबुद्धे शृणु मे परमं वचः कुत्रापि न स्थितेर।
त्रा भविष्यति न संशयः २४ आसीत्पुरा मुनिः सिद्धः सौभरिर्नाम नामतः वृंदारण्ये तपस्तेपे वर्षाणामयुतं जले २५ मीनराजवि
हारं यो वीक्ष्य गेहस्पृहोऽभवत् स उवाह महाबुद्धिर्मांधातुस्तनुजार्थशत् २६ तस्मै ददौ हरिः साक्षात्स्वारूप्यं भागवतीं श्रियं वीक्ष्य तां।
नृपमांधाता विस्मितोऽभूद्गतस्मयः २७ यमुनांतर्जले दीर्घं सौभरेस्तपतस्तपः पश्यतस्तस्य गरुडो मीनराजं जघान ह २८ मीना
न्दुःखितान्दृष्ट्वा दुःखहा दीनवत्सलः तस्मै शापं ददौ क्रुद्धः सौभरिर्मुनिसत्तमः २९ सौभरिरुवाच मीनानद्यतनादत्र यद्यत्सि
त्वं बलाद्धि गराट् तदैव प्राणनाशस्ते भूयान्मे शापतस्त्वरं ३० शेष उवाच न तद्दिनात्तत्र याति गरुडः शापविह्वलः तस्मात्कालि-
य गच्छाशु वृंदारण्ये हरेर्वने ३१ कालिंद्यां च निजं वासं कुरु मद्वाक्यनोदितः निर्भयो निर्भयं सा तावन्न भविष्यति कर्हिचित् ३२ श्री
नारद उवाच इत्युक्तः कालियो भीमः सकलत्रः सपुत्रकः कालिंद्यां वासमकरोज्जनु श्रीकृष्णेन विवासितः ३३ * इति श्रीमद्गर्गाचा
र्यसंहितायां वृंदावनखंडे कालियोपाख्याने एकादशोऽध्यायः ११ * श्रीनारद उवाच इदं मया ते कथितं कालियस्यापि मर्दनं
श्रीकृष्णस्य चरित्रं पुण्यं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि १ श्रीबहुलाश्व उवाच श्रीकृष्णस्य कथां श्रुत्वा भक्तस्तृप्तिं न याति हि यथामरः सु।
धां पीत्वा तथालिः पद्मकर्णिकां २ रासं कृत्वा हरे जाते शिशुरूपे महात्मनि भांडीरे देववाग्माह श्रीराधां खिन्नमानसां ३ शोकं।
मा कुरु कल्याणि वृंदारण्ये मनोहरे मनोरथस्ते भविता श्रीकृष्णेन महात्मना ४ इत्थं देवगिरा शोको मनोरथमहात्मनः कथं।
बभूव भगवन्वृंदारण्ये मनोहरे ५ कथं श्रीराधया सार्द्धं रासक्रीडां मनोहरां चकार वृंदकारण्ये परिपूर्णतमः स्वयं ६ नार-
द उवाच साधु पृष्टं त्वया राजन्भगवच्चरितं शुभं गुप्तं वदामि देवैश्च लीलाख्यानं मनोहरं ७ एकदा मुख्यसख्यौ हे विशाखा

1562

ग.सं. ललिते शुभे वृषभानुवरेहं प्राप्यतां जगदन्तरे ८ सत्योऽभवत्तः यं चिन्तयसि राधे त्वं पद्मरूपं वदसि स्वतः सोऽपि नित्यं समायाति शुभ
वृं भानुपुरे सखे ९ प्रेतनीयत्वया राधे दर्शनीयो नितंदरः यस्मिन्माधवी निशीथिन्यां गोचारणाविनिर्गतः १० श्रीराधोवाच लिखित्वा
१० तस्य चित्रं हि दर्शय शुभमनोहरं नहि तन्ने दत्तां पश्चात्करिष्यामि न संशयः ११ नारद उवाच प्रथमसख्यो विलिखितं चित्रं नन्दशिशोः शुभं
नवयौवनमाधुर्यं राधायै दत्तत्वरं १२ तं दृष्ट्वा हर्षिता राधा कृष्णदर्शनलालसा चित्रं करे प्रपश्यन्ती सुखपानंदसंकुला १३ ददा
शी कृष्णसंभुवने शयाने स्वन शुभं पीतपटं दधाने भांडीरदेशे यमुनातसमीपे तन्तं तमाराद्वृषभानुपुत्री १४ तत्रैव राधा शयनात्समु न
त्थिता परस्य कृष्णस्य वियोगविह्वला संचिन्तयन्ती कमनीयरूपिणं मेने त्रिलोकं तृणवद्धि देहतः १५ तन्नीव्रजन्ते स्वव्रजेश्वरं त
संकोचवीथ्यां वृषभानुपत्तने गतातमेत्याशु सखीप्रदर्शितं दृष्ट्वा प्रमूर्छां समवाप सुंदरी १६ कृष्णोऽपि दृष्ट्वा वृषभानुनंदिनीं स्व
रूपकौशल्ययुतां गुणाश्रयां कुर्वन्मनोरंजनमतीव माधवो लीलातनुः स्वप्रययौ स्वमंदिरं १७ एवं ततः कृष्णवियोगविह्वलां
प्रभूतकामज्वरखिन्नमानसां संवीक्ष्य राधां वृषभानुनंदिनीं सुवाचवाचं ललिता सखीवरा १८ ललितोवाच कथं त्वं विह्वला राधे मू
न र्छितासि व्यथागता यदीच्छसि हरिं सुभ्रु तस्मिन्स्नेहं दृढं कुरु १९ लोकस्यापि सुखं सर्वमपि कृष्णोऽस्ति संप्रतं दुःखाग्नि हसदह
निकुंभकाराग्निवत्शुभे २० श्रीनारद उवाच ललितायाश्च ललितं वचः श्रुत्वा व्रजेश्वरी नेत्रे उन्मील्य ललितां प्राह गद्गदया गिरा २१
राधोवाच व्रजालंकारचरणौ न प्राप्नोमि यदि मे सखि कदाचिद्विग्रहं तर्हि न दहे धारयाम्यहं २२ श्रीनारद उवाच इति श्रुत्वा वचः
तस्याः ललिता भयविह्वला श्रीकृष्णपार्श्वं प्रययौ कृष्णातीरे मनोहरे २३ मालतीलाजसंयुक्ते मधुपध्वनिसंकुले कदंबमू
ले रहसि प्राह वै का किं नहरिं २४ ललितोवाच यस्मिन्दिने च ते रूपं राधया दृष्टमद्भुतं तद्दिनात्स्तंभतां प्राप्ता प्रतिक्षेत्र न वक्ति
किं २५ यथा कारस्त्वचिरिव स्रजं भजे रजो यथा सुगंधकटवयस्यां मंदिरं निजे नेत्रवनं २६ पुष्पवाणांबरविंबेविषकं भ्रमवे हिभ्रोः
न स्मेसंदर्शनं देहि राधायै दुःखनाशनं २७ तेस्याऽलिगणाः किं विदितं न भूतले सृजन्तलं यासि हरात्मयोजगत् यदा समानोसिज १०
ले

1563

नेष्ठ सर्वं न स्वत्यापि भक्त्यान्मजसे परेश्वरः २८ श्रीनारद उवाच इति श्रुत्वा हरेः साक्षाल्ललितं ललिता वचः उवाच भगवान्देवो मेघ
गंभीरया गिरा २९ श्रीभगवानुवाच सर्वं हि भावं च परस्यां सदा न त्येकतो भामिनि जायते ततः प्रेमैव कर्तव्यमतो मयि त्वतः प्रे
म्णा समानं भुवि नास्ति किंचित् ३० यथा हि भांडीरवने मनोरथो वभूव तस्या हि तथा भविष्यति अहैतुकं प्रेम च भक्तिराश्रितं तद्वा
पि संतः किल निर्गुणं विदुः ३१ ये राधिकायामपि केशवे हरौ कुर्वंति भेदं कुधियो नरा भुवि ते कालसूत्रं प्रपतंति दुःखिता रंभोरु
यावत्किल चंद्रभास्करौ ३२ श्रीनारद उवाच इत्यं श्रुत्वा वचः कृष्णं नत्वा तं ललिता सखी राधां समेत्याह हसित्प्रहसितानना ३३
ललितोवाच त्वमिच्छसि यथा कृष्णं न यथा तं मधुसूदनः युवयोर्भेदराहित्यं तेजसा लोकं द्विपाजनैः ३४ तथापि देवि कृष्णस्यायकर्मभिः
कारणं कुरु येन ते वांछितं भूयाद्धृत्वा चरणसेवितं ३५ श्रीनारद उवाच इति श्रुत्वा सखीवाक्यं राधा रासेश्वरी नृप चंद्राननां प्र
हसखीं सर्वधर्मविदां वर ३६ श्रीराधोवाच श्रीकृष्णस्य प्रसन्नार्थं परं सौभाग्यवर्द्धनं महापुण्यं वांछितदं न जाने व्रदकं सखि त् १०
वया भद्रे सर्वशास्त्रं गर्गाचार्यमुखाच्छ्रुतं तस्माद्व्रतं पूजनं वा ब्रूहि महत्यं महामते ३७ * इति श्रीगर्गाचार्यसंहितायां वृंदावनखं
डे श्रीराधाकृष्णप्रेमप्रश्नवर्णनं नाम द्वादशोऽध्यायः १२ * श्रीनारद उवाच राधावाक्यं ततः श्रुत्वा राजन्सर्वं सखीवरा चंद्राननाप्र
सुवाच सा विचार्य त्वरां हृदि १ चंद्राननोवाच परं सौभाग्यदं राधे महापुण्यं वरप्रदं श्रीकृष्णस्यापि लब्ध्यर्थं तुलसीसेवनं मतं २
दृष्टा स्पृष्टा यथा ध्याता कीर्तिता नामिता स्तुता रोपिता सिंचिता नित्यं पूजिता तुलसीदलैः ३ नवधा तुलसीभक्तिं ये कुर्वंति दिने दि
ने युगकोटिसहस्राणि ते यांति सुकृतं शुभे ४ यावच्छाखाप्रशाखाभिर्बीजपुष्पदलैः शुभैः रोपिता तुलसी मर्त्यैर्वर्द्धते वसुधातले ५
तेषां वंशोत्थये जाता ये भविष्यंति ये गताः आकल्पयुगसाहस्रं तेषां वासो हरेर्गृहे ६ यत्फलं सर्वपत्रेषु सर्वपुष्पेषु राधिके तुलसी
दलेन चैकेन सर्वदा प्राप्यते ततः ७ तुलसीप्रभवैः पत्रैर्यो नरः पूजयेद्धरिं लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवांभसा ८ सुवर्णभार
शतकं रजतस्य चतुर्गुणं तत्फलं समवाप्नोति तुलसीवनपालनात् ९ तुलसीकाननं राधे गृहे यस्यावतिष्ठति तद्गृहं तीर्थरू।

गर्ग॰ पंक्तिनायोतिपमर्किकरः सर्वपापहरं पुण्यं काननं तुलसीवने रोपयंति नरश्रेष्ठास्ते न पश्यंति भास्करिं ११ रोपनात्पालनात्से
वृं॰ कात्दर्शनात्स्पर्शनान्नृणां तुलसी दहति पापं वाङ्मनःकायसंचितं १२ पुष्कराद्यानि तीर्थानि गंगाद्याः सरितस्तथा वासुदेवादयो दे
११ वावसंति तुलसीदले १३ तुलसीमंजरीयुक्तो यस्तु प्राणान्विमुंचति यमोपि नेक्षितुं शक्तो युक्तं पापशतैरपि १४ तुलसीकाष्ठजं
यस्तु चंदनं धारयेन्नरः तद्देहं न स्पृशेत्पापं क्रियमाणमपीह तः १५ तुलसीविपिनच्छाया यत्र यत्र भवेच्छुभे तत्र श्राद्धं प्रकर्तव्यं
पितॄणां दत्तमक्षयं १६ तुलस्याः सर्वमाहात्म्यमपि देवस्तु तत्त्वतः न समर्थो भवेद्वक्तुं यथा देवस्य शार्ङ्गिणः १७ श्रीकृष्णचंद्र
चरणौ तुलसीं वंदते पुंसां यो ददाति शुभान्स्त्रीवा यथोक्तं फलमाप्नुयात् १८ तुलसीसेवनं नित्यं कृतं गोपकन्यके श्रीकृष्णेव
शपतानि येन वा सर्वदेवदि १९ नारद उवाच इत्थं चेद्वानन्तात्वा [illegible] श्रुत्वा गोपेश्वरी नृप तुलसीसेवनं साक्षाद्धारंभे हरितोषणं २०
केतकीवनमध्ये च प्रातस्तलतले उक्तं हेमवर्चिद्धितिपद्मरागतटं शुभे २१ हरिद्वीरकमुक्तानां प्राकारेण महोल्लसत् स
वंतस्तोलकायुक्तं वितानमणिसमंडपं २२ हेमध्वजसमायुक्तं मुक्तानां तोरणराजिते हैमैर्वितानैः परितो वैजयंतमिवस्फुरत् २३
एतादृशं श्रीतुलसीमंदिरं समनोहरं तन्मध्ये तुलसीस्थानं हरितपल्लवशोभितं २४ अभिजिन्नामनक्षत्रे तत्सेवां सा चकार ह
समारब्धेन गर्गेण दृष्टेन विधिना सती २५ श्रीकृष्णतोषणार्थाय भक्त्या परमया सती इत्थं पूर्णां समारभ्य चैत्रपूर्णां विधिकृते २६
कृत्वान्यसिंचद्रथेन तथा चैत्ररसेन वै द्वात्रिंशत्सहस्रेणापि सिंच यावद्दृमिहया २७ पंचामृतेन तुलसीं मासे मासे पृथक् पृथक्
उद्यापने समारंभे वैशाखे प्रतिपद्दिने २८ गर्गदृष्टेन विधिना वृषभानसुता नृप षट्पंचाशत्सहस्राणि भोगैर्वी [illegible] णानां द्विलक्षकं २९
संतर्प्य वस्त्रभूषाद्यैर्दक्षिणां राधिका ददौ दिव्यानां स्थूलमुक्तानां लक्षभारं विदेहराट् ३० कोटिभारं सुवर्णानां गर्गाचार्याय सा द
दौ पात्रभारं सुवर्णानां मुक्तानां च तथैव च ३१ भक्त्या परमया राधा ब्राह्मणेभ्यो ब्राह्मणो ददौ देवदुंदुभयो नेदुर्ननृतुश्चाप्सरोगणाः ३ २
तन्मंदिरोपरि सुराः पुष्पवर्षां प्रचक्रिरे तदाविरासीत्तुलसी हरिप्रिया सुवर्णपद्मोपरि शोभितासना चतुर्भुजा पद्मपलाशवी। ११

हत्नाश्यामामास्फुरद्धेमकिरीटकुंडलां २३ पीनांवराच्छादितसर्पवेणींस्रजंदधानांनववैजयंतीं वेणान्स्वगुर्वीयंवांगवल्लीवृंदावन
धांपरिरभ्यवाहुभिः २४ श्रीसूतउवाच श्रुदेवसत्तोसिकलावतीसतेत्तद्भक्तिभावेनजितात्मनिरंतरं कृतेवलोकव्यवहारसंग्रहाव
याभूतेभास्मिन्निसर्वतोमुखं २५ मनोरथस्तेसफलोत्रभूयाद्धृदीदियेप्सितमनोभिरथ्यतः सदाशुकूलत्वमलंपतेःपरंसोभाग्यमेवं
भुविकीर्तिनायकः २६ श्रीनारदउवाच एवंवदंतींतुलसींहरिप्रियांतत्ताथराधावृषभानुनंदिनी प्रभाद्दगोविंदपराविंदयोर्भक्ति
भवेन्मेविदितात्मलेदैनकी २७ तथास्तवोक्तातुलसीहरिप्रियायांत्रतदंये मैथिलराजसत्तम तदैवराधावृषभानुनंदिनी प्रसन्नवित्ता
स्वशरेवभूवह २८ श्रीराधिकाख्यानमिदंविचित्रंशृणोतियोभक्तिपरः पृथिव्यां ऐश्वर्यभावेमनसामुपेत्यराजेत्वतोयातिनरःकृता।
र्थतां २९ ॥ इतिश्रीमद्गर्गसंहितायांवृंदावनखंडेतुलसीपूजनंनामषोडशोध्यायः १६ ॥ बहुलाश्वउवाच राधाकृतस्सवरितेनशृ
एवंतोमेमनोमुने नतृप्तिंयातिश्यारःपंकजेभ्रमरोयथा १ रासेश्वर्याःकृष्णपत्न्यास्तुलसीसेवनेकृते यद्बभूवमनोवस्ततन्मेब्रूहित
पोधन २ नारदउवाच राधिकायाश्चविज्ञायतुलसीसेवनेतपः प्रीतिंपरीत्वन्वीक्ष्णसोवृषभानुपुरेययौ ३ मुहूर्तंगोपिकारूपेंव।
लंकारनूपुरं किंकिणीकंटकाशाहूमंगुलीयकभूषितं ४ रत्नकंकणकेयूरश्रुङ्गाहारविराजितं बालार्कताटंकलसत्कवरी
पाशकौसलं ५ नासामौक्तिकदिव्याभंपद्मामकुंतलसन्निभं धृत्वासौवृषभानोस्तुमंदिरंसहदर्शह ६ प्राकारपरिखायुक्तंचतः।
द्वारसमन्वितं करींद्रैःकज्जलाकारैर्हारिभिःसुमनोहरं ७ वायुवेगैर्मनोवेगैश्चित्रवर्णैस्तुरंगमैः हारचामरसंयुक्तंधोलसन्मंडपा
जिरं ८ गवांगणैःसवत्सैश्चवृषैर्धर्मधुरंधरैः गोपालायत्रगायंतेवंशीवेत्रधरान्नृप ९ वृषभानुवरस्यैवनपस्पमंदिरकोशलं मा
यायुवतिवेषोसौनंतोत्यंतःपुरंययौ १० यत्रकोटिरविस्फूर्जत्कपाटस्तंभपंक्तयः रत्नाजिरेषुशोभंतेललनारत्नसंयुताः ११ वीणा
तालमृदंगादीन्वादयंतोमनोहरान् पुष्पवृष्टिसमायुक्तागायंतेराधिकागुणान् १२ तस्मिन्नंतःपुरेदिव्येभ्राजद्धोपवनंमहत् दाडिमैः
कुंदमंदारनिवहंतरुमाहृतं १३ केतकीमालतीवृंदैर्माधवीभिर्विराजितं तत्रराधानिकुंजोस्तिकल्पद्रुमसुगंधिमत् १४ पतंति

गर्गा. यत्र भ्रमरा मधुमत्ता न्वयेश्वर गंधाक्तः शीतलो वायुर्मंदगामी वहत्यलं १५ मदमत्तदलपद्मानां रंजो विक्षेपयन्मुहुः पुंस्कोकिलः को
वृं. किलाश्च मयूराः सारसाः शुकाः १६ कूजंतो मधुरं यत्र निकुंजशिखरेषु च पुष्पशय्या मदस्थानि जलकल्पाः मदस्पृशः १७ प्रो
१२ ल्लसंति स्फुरद्वारा यत्रैवै मे ग्रमंदिरे वालार्ककुंडलधरा चित्रवस्त्रविराजिता १८ वर्तते कोटिशो यत्र सख्यस्तत्कर्मकौशले तन्मध्ये
राधिका राज्ञी श्रीमंती सुंदिराजिरे १९ काश्मीरपंकसंयुक्तैः सूक्ष्मवस्त्रविराजिता शिरीषपुष्पदलतिनदलेरागल्फाशरके २० माल
तीमकरंदानां ब्रह्मद्विविंदुभिर्वृतं कोटिचंद्रप्रतीकाशा तन्वी कोमलविग्रहा २१ शनैः शनैः पादपद्मं धारयंत्यतिकोमले समान
तां तं मणिमंदिराजिरे दृष्टशी राधा वृषभानुनंदिनी यत्रै जसा तल्ललनाहृतविषोज्जाता सत्वरं चेद्रुमसेवतारकाः २२ विज्ञापयतद्योर
वसुन्नमं मदङ्गन्याय दोर्भ्यां परिरभ्य राधिका दिव्यासने स्थाप्य सलोकरीमा जलादिकं चार्हणमाप्तुरेभे २३ श्रीनारदोवाच सागतंते
रि सखि सुभे नाम येयं वदाशुभे भूभारं परमेश्वरात्प्रभवत्यागतया स्वतः २४ तत्समानं दिव्यरूपं रश्यते न दिभूतले यत्रैव वर्तसे स
क्ष यत्रं नयन्यमेव तत् २५ वदस्वैवि सविस्तारं हे त्वमा रामनस्य च ममयोग्यं वृयत्कार्यं वक्ष्यंततयावत्व २६ कदा ते गमसखी।
मास्यावचसा सुस्मिते तेन वै गत्याकृतिः श्रीपतिवद्रूपते सांप्रतं मया २७ नित्यं शुभे मे मिलनार्थमावजनो चेत्स्व संकेतमले चिवे
हि येनैव संयोगविधिना भवेद्धि विधिर्भवन्या मम सदा विधेयः २८ श्रुयं त्वदात्मातिपरं प्रियो मम तदाकृतिः श्रीव्रजराजनंदनः ये
नैव मे देवि हृतं तु चेतस्त्वानने देव वघूर्दयामिनि २९ श्रीनारद उवाच एवं राधा वचः श्रुत्वा मायाशुवति वेषधृक् उवाच भग
वान्कृष्णो राधां कमललोचनां ३० श्रीभगवानुवाच रंभोरु नंदनगरे नंदगेहस्य चोत्तरे गोकुले वसति श्रीमल्लिनाम्नाहं गोपदे
वता ३१ तद्रूपगुणमाधुर्यं श्रुत्वा मे ललिता मुखात् तस्त्वंचंचलापांगि त्वद्गृहे हं समागता ३२ श्रीमल्लवंगतिलकास्फट
मेदिनीनां गुंजानिकुंजमधुपध्वनिकेजपुंजं दृष्टं श्रुतं तेन च वनं नवकंजनेत्रे दिव्यं पुरंदरपुरेपि न यत्समानं ३३ नारद उवाच
एवं तयोर्मिलनं तत्र वभूव मिथिलेश्वर कलाकौशल्यसंपन्नां राधां कमललोचनां गिरा मधुरया राजन्नृशाहं दं गोपदेवता ३४ १२

1566

गर्गा॰ द्विजेभ्यः ९ पृथुके विनिधाय निजमात्मजमाशु गोपी संभृत्य मंगलदिने प्रतिगोपिकाभिः नैवाशृणोत्स्वरुदितं स्वसुतस्य।
गो॰ शब्दं गोपीषु मंगलगृहेषु गतागतेषु १० तत्रैवकं सबलनोदितउत्कचाख्यो दैत्यः प्रभंजनतनुः शकटं प्रपन्नः बालस्य
३१ मूर्द्धि यदि पातयितं प्रवृत्तः कृष्णोपि तं किल ततनाडुरः पदेन ११ चूर्णीगते प्रशकटे पतिते च दैत्यस्त्यक्त्वा प्रभंजनतनुं
विमलो बभूव नत्वा हरिं शतहयेन रथेन युक्तो गोलोकधाम निजलोकपथो जगाम १२ नंदादयो व्रजजना व्रजगोपि।
काश्च सर्वे समेत्य प्रणयन्त्यश्रुकाःस्तदाह एष स्वयं च पतितः शकटः कथं हि जानीमहे व्रजजनाः सगताश्च पूर्वं १३ बा
लाऊचुः पृथुकस्योपरि तिपत्यादै रुदहन्तु यथार्थमेवहि ततो गोपादेशकटे तेने दृशकटं तनु १४ ग्रहांनचक्रवोलेके गोपागो
प्यश्च विस्मिताः दैमासिकः क्व बालोयं क्व मतं भारभृत्तनः १५ बालमंके समगृहीत्वा यशोदा गृहसंकिता कारयामास वि ४ धि
धवद्विप्रैः स्तर्पितैः १६ बहुलाश्व उवाच कोयं पूर्वं तकुशलीदैत्य उत्कचनामभाक् गृहीत्वा स्वपदस्पर्शात्कृतो मोक्षं महा
मुने १७ नारद उवाच हिरण्याक्षसुतो दैत्यः उत्कचो नाम मैथिल लोमशस्याश्रमे गच्छन्नृक्षान् चूर्णीचकार ह १८ तं दृ
ष्ट्वा स्थूलदेहा च प्रशुक्ला वा विमहावल शशापरोषयुग्विप्रो विदेहो भव दुर्मते १९ सर्पकंचुकवद्देहपतन्मे विषाकृतः
स पपात च रणौ पादेः पतिता शुद्ध दैत्यराट् २० उत्कच उवाच हे मुने हे कृपासिंधो कृपां कुरु ममोपरि ते प्रभावं न जानामि दे
हं मे देहि प्रभो २१ नारद उवाच तदा प्रसन्नः स मुनिर्दृष्ट्वा तं प्रान्तवियेः सत्तो रो धोपि वरदो वरो भोत्ताथदः किमु २२ लोम
श उवाच वानदेह स्मृतेनि भूयात्तिनेवात सायांतरे वैवस्वते तरे मुक्ति भविता च पदाद्धरेः २३ नारद उवाच तस्मादुत्कचदैत्यस्त
श्रक्ता लोमशा तेजसा सद्यो नमोक्तये नूनं समर्था व शापयोः २४ उत्संगे क्रीडितेबालं ललालयंत्येकदान्नप गिरिभारं न सेहे
न बोढुं श्री नंदगेहिनी २५ ग्रहो गिरि समोवालः कथं स्यादिति विस्मिता भूमौ निधाय तं सद्यो नेदं कस्मै जगाद ह २६ कंसप्र।
णोदितो दैत्यस्तृणावर्तो महावलः जहार वालं क्रीडंतं वात्या वर्तेन संदरे २७ रजोपकारभूते च घोरशब्दं च गोकुले रजस्वला· ३१

गर्ग. निचखानुषिवभूर्व्यघटिकाद्वयं २८ ततोयशोदानापश्यन्त्वंतंमंदिराजिरे मोहितारुदतीघोरान्पश्यंतीगृहगोपवान् २९
गो. अहरेहेचयदापुत्रेपतितानुविमूर्छिता उत्थेरुरोदकरुणंमृतवत्सायथागौः ३० रुरुदुश्चततागोप्यःप्रेमस्नेहसमाकु-
३२ लाः अश्रुमुख्योनंदसूनुंपश्यंत्यस्ताइतस्ततः ३१ तृणावर्तोनभःप्राप्तःऊर्ध्वेवलक्षयोजनं स्कंधेधृत्वाहरिंवहल्लमन्यमानः
प्रपीडितः ३२ अथहरिःसंपातयितुंदैत्यस्तत्रसमाश्रयतः बलेजगाद्दनस्तापिपपिविमुखोतिनमःस्वयं ३३ मुंचमुंचेतिगदितेदैत्येकृ-
ष्णोद्भुतोर्भकः गलग्राहेणमहतागृहीत्वादैत्यंचकारह ३४ तत्पौतिःसीवनरपापमेलीनोभूद्दामिनीयथा दैत्यौवशान्निपति-
तःशिशुनासहमैथिलि ३५ विशीर्णावयवस्यापिपतितस्यस्वनेनवै विनेदुश्चदिशःसर्वाःकंपितंभूमिमंडलं ३६ तत्प्रा-
प्यसंस्थितंशिशुंतूष्णींरुदंत्योगोपिकास्ततः ददृशुर्गतपत्नीवानीत्वामातुर्ददुर्जेशं ३७ गोप्यऊचुः नयोन्योस्तियशोदेत्वंकन्या
लालयितंमनाक् तद्गुणनेकविदुष्टाकुद्दामिकथितेनवै ३८ प्रासंधकारेस्वारोहक्तोपिवालेजहासिहि तथानिधृ-
णायाभूमौवक्रवातेमहाभये ३९ यशोदोवाच नजानामिकथंवालेभारोभूतोगिरींद्रवत् तस्मात्मयाकृतोभूमौधृतोवालोम-
हाभये ४० गोप्यऊचुः मामन्यथावदकल्याणिदेवयशोदेगतेव्यथे अयंतुस्यपक्षोवालोमथुःकृतसमतूलवत् ४१ नारदउवाच
तदागोप्योथगोपाश्चनंदाद्याश्चागतोशिशौ अतीवमोदंसंप्रापुर्ववंदुःकुशलेजनैः ४२ यशोदावालकंनीत्वापाययित्वास्तनं।
गुद्धःअचीर्यायोरसिवस्त्रेणरोहिणीप्राहमोहिताः ४३ यशोदोवाच एकोदेवेनदत्तोयंतपुत्रोवहवद्गमे तस्यापिवहवोरिष्टा
आगच्छंतिक्षणेनवै ४४ अयपुत्रस्यसुखोत्सवोमविष्यःकिमतःपरं किंकरोमिकगच्छामिकुत्रवासोभवेदतः ४५ धनंदे-
होरहःसौधोरत्नानिविविधानिच सर्वंपानस्यवश्यंमेभूयात्मेकुशलीशिशुः ४६ हरेरंचीदानमिष्टंपूर्वंदेवालयंशतं क-
रिष्यामितदावालारिष्टेभ्योविजयीयदा ४७ एकवालेनमेसौख्यंमंयपशिहिविप्रभुः वालंनीत्वागमिष्यामिदेशेरोहिणीनि-
भये ४८ नारदउवाच तदेवविशाविद्वांसश्चागतानंदमंदिरं यशोदयाचनंदेनपूजितान्नासनस्थिताः ४९ ब्राह्मणाऊचुः ३२

1569

गर्ग॰ माशोकं कृतेनेदं दृष्टयशोदे व्रजेश्वरि करिष्यामः शिशोरस्य चिरजीवी भवेदयं ५० नारद उवाच इत्युक्त्वा द्विजमुख्यास्ते
गो॰ कुशाग्रैर्नवपल्लवैः पवित्रकलशैस्तोयैर्ऋग्यजुःसामजैः स्तवैः ५१ परैः स्वस्त्ययनैर्यज्ञं कारयित्वा विधानतः ग्रहान् संपूज्य
३३ विधिवद्दत्त्वा वित्तं विदधिरे शिशोः ५२ ब्राह्मणा ऊचुः दामोदरः पातु पदौ जानुनी विष्टरश्रवाः ऊरू पातु हरिर्नाभिं परिपूर्णत
मः स्वयं ५३ कटिं राधापतिः पातु पीतवासास्तवोदरं हृदयं पद्मनाभश्च भुजौ गोवर्द्धनोद्धरः ५४ मुखं च मथुरानाथो द्वारा
केशः शिरोऽवतु पृष्ठे पातु स्वरध्वंसी सर्वतो भगवान् स्वयं ५५ श्लोकत्रयमिदं स्तोत्रं यः पठेन्मानवः सदा महासौख्यं भवेन्नि
त्यं न भयं विद्यते क्वचित् ५६ नारद उवाच नंदस्तेभ्यो गवां लक्षं स्वर्णं दशलक्षकं सहस्रं नवरत्नानां वस्त्रलक्षं ददौ पर ५३
गते द्विजमुख्येषु नंदगोपान्प्रियस्ववत् भोजयामास संपूज्य वस्त्रैर्भूषैर्मनोहरैः ५७ बहुलाश्व उवाच तृणावर्तः पूर्वकाले
कोऽयं सुकृतकृत्परः परिपूर्णतमे साक्षाच्छ्रीकृष्णे लीनतां गतः ५८ पांडुदेशोद्भवो राजा सहस्राक्षः प्रतापवान् हरिभक्तो धर्म
निष्ठो यज्ञकृद्दानकृत्परः ५९ रेवातटे महादिव्ये लतावेत्रसमाकुले नारीणां च सहस्रेण रमयन्विचचार ह ६० दुर्वाससं मु
निं साक्षादागतं न ननाम ह तदा मुनिर्ददौ शापं राक्षसो भव दुर्मते ६१ पुनस्तच्चरणोः पतितो नृपे शापाद्द्वारे मुनिः श्रीकृष्णविग्र
हस्पर्शान्मुक्तिस्ते भविता नृप ६२ नारद उवाच सोपि दुर्वाससः शापात्तृणावर्तो भवद्भुवि श्रीकृष्णविग्रहस्पर्शात्परं मोक्षम
वाप ह ६३ ॥ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां गोलोकखंडे शकटासुरतृणावर्तमोक्षो नाम चतुर्दशोऽध्यायः १४ ॥ नारद
उवाच प्रेंखे हरिं कनकरत्नमये शयानं श्यामं शिशुं जनमनोहरमंदहासं दृष्ट्वा निधाय मिसिविंडयदेयशोदा स्वांके च कार
धृतकंजलपद्मनेत्रे १ पादं पिबंतमतिचंचलमंगुलं तांगं वक्रैर्विनीलवनकोमलकेशबंधैः श्रीयंत्रकेशरनखस्फुरदर्द्ध
चंद्रं तलाललयं स्तनितिचूर्णमुदमाय गोपी २ बालस्य पीतपयसो नृपजृंभतः सा तत्र वाङ्मुखं च वदने सकलं विराजं मात्रा सूर्यो
दियमुखैः प्रयुतं च सर्वं दृष्ट्वा परं भयमवाप निमीलिताक्षी ३ राजन्यस्य परिपूर्णतमस्य साक्षात्कस्यविस्मरविलंकप ३३

ग॰सं॰ ष्टेन मोही नष्टस्त्री पुनरभून्महत्सतेन कृष्णार्तौ किं वर्णयामि सत्तपो वद नंदपत्न्याः ४ बहुलाश्व उवाच नंदो यशोदया सार्द्धं।
गो॰ किं चकार तपो महत् येन श्रीकृष्णचंद्रोपि पुत्रीभूतो बभूव ह ५ नारद उवाच अष्टानां वै वसूनां च द्रोणो मुख्यो धरापतिः अन
३४ पत्यो विष्णुभक्तो देवराज्यं चकार ह एकदा पुत्रकामोसौ च ब्रह्मणा नोदितोनघ मंदराद्रिं गतस्तत्र तथा धरया भार्यया सह ६ वल्मीका
न्निर्गतो द्रोणो धरया भार्यया सह नत्वा विधिं च संपूज्य हर्षितः प्राह तं प्रभुं ९ द्रोण उवाच परिपूर्णतमे कृष्णे पुत्रीभूते जनार्द
ने भक्तिः स्यादावयोः स्फीतां वदंति प्रेमलक्षणां १० ययांजसा तरंतीह दुस्तरं भवसागरं नान्यं वरं वांछितं स्यादावयोस्तपतोर्वि
धे ११ ब्रह्मोवाच युवाभ्यां याचितं यन्मे दुर्घटं दुर्लभं वरं तथापि भूयात्सफलं युवयोरन्यजन्मनि १३ नारद उवाच द्रोणो नंदो
भवद्भूमौ यशोदा साथ सा स्मृता कृष्णो ब्रह्मवचः कर्तुं प्राप्तो घोषे पितुः पुरात् १४ सुधारसात्परं मिष्टं श्रीकृष्णचरितं शुभं गंधमा
दनशृंगे वै नारायणमुखाच्छ्रुतं १५ कृपया वक्तुनाथोहं नरनारायणस्य च मया तथ्यं च कथितं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि १६
बहुलाश्व उवाच नंदगेहे हरिः साक्षाच्छिशुरूपः सनातनः किं चकार बलेनापि तन्मे ब्रूहि महामुने १७ नारद उवाच एकदा शि
ष्यसहितो गर्गाचार्यो महामुनिः शौरिणा मोदितः साक्षादाययौ नंदमंदिरे १८ नंदः संपूज्य विधिवत्पाद्याद्यैर्मुनिसत्तमं ततः प्रदक्षि
णीकृत्य साष्टांगं प्रणनाम ह १९ नंद उवाच अद्य नः पितरो देवाः संतुष्टा अग्नयस्तु नः पवित्रं मंदिरं जातं युष्मच्चरणरेणुभिः २०
मत्पुत्रनामकरणं कुरु द्विज महामुने पृथ्व्यां तीर्थस्वरूपः प्राप्य भवद्गमनं प्रभो २१ गर्ग उवाच ते पुत्रनामकरणं करिष्यामि
न संशयः पूर्ववार्तां गदिष्यामि गच्छ नंद रहःस्थले २२ नारद उवाच उत्थाय गर्गो नंदेन बालाभ्यां च यशोदया एकांते गोव्रजे ग
त्वा तयोर्नाम चकार ह २३ संपूज्य गणनाथादीन्ग्रहान्संशोध्य यत्नतः नंदं प्राह प्रसन्नांगो गर्गाचार्यो महामुनिः २४ गर्ग उवा
च रोहिणीनंदनस्यास्य नामोच्चारं शृणुष्व नः रमंते योगिनो ह्यस्मिन्सर्वत्र रमतीति वा २५ गुणैश्च रमयन्भक्त्या तेन रामं विदुः प
रे गर्भसंकर्षणाद्यस्य संकर्षण इति स्मृतः २६ सर्वावशेषं यच्छेषं बलाधिक्याद्बलं विदुः सपुत्रस्यापि नामानि शृणु नंद यतेह्यतः ३४

गर्ग॰ अथ शृणु पवित्राणि जगतां मंगलानि च ककारः कमलाकांतः ऋकारो राम इत्यपि षकारः षड्गुणसंपन्नः श्वेतदीपनिवासकृत्
गो॰ णकारो नारसिंहोयमकारो अक्षरोग्निभुक् १९ विसर्गौ च तथा ह्येतौ नरनारायणावृषी संप्रलीनाश्च षट्पूर्णा यस्मिन्सिद्धे हि
२५ महामुनि २० परिपूर्णतमे साक्षात्तेन कृष्णः प्रकीर्तितः शुक्लो रक्तस्तथा पीतो वर्णोस्यानुयुगं धृतः २१ द्वापरांते कलेरादौ
लोयं कृष्णतां गतः तस्मात्कृष्ण इति ख्यातो नाम्नायं नंदनंदनः २२ वसवश्चेंद्रियाणीति तद्देवाश्चित एव हि तस्मिन्यश्चेष्टते सो
पि वासुदेव इति स्मृतः २३ वृषभानुसुता राधा या जाता कीर्तिमंदिरे तस्याः पतिरयं साक्षात्तेन राधापतिः स्मृतः २४ परिपूर्णत
मः साक्षाच्छ्रीकृष्णो भगवान्स्वयं असंख्यब्रह्मांडपतिर्गोलोके धाम्नि राजते २५ सोयं तव शिशुर्जातो भारावतारणाय च कंसा
दीनां वधार्थाय भक्तानां रक्षणाय च अनंतान्यस्य नामानि वेदगुह्यानि संति ते लीलाभिश्च भविष्यंति तत्कर्मसु न विस्मयः २७
अहो भाग्यं तव नंद साक्षाच्छ्रीपुरुषोत्तमः त्वद्गृहे वर्तमानोयं शिशुरूपः परात्परः २८ नारद उवाच इत्युक्त्वाथ गते गर्गे स्वात्मा।
नं पूर्णमाशिषं मेने प्रमुदितः पत्न्या नंदराजो महामतिः २९ अथ गर्गो ज्ञानिवरो ज्ञानदो मुनिसत्तमः कालिंदीतीरशोभाढ्यं
वृषभानुपुरं गतः ३० खंडेन शोभितं दिव्यं द्वितीयमिव वासवं हंडेन राजितं साक्षात् हर्म्यराजमिव स्थितं ३१ तेजसा द्योतितदि
शं साक्षात्सूर्यमिवापरं पुष्कलीमेखलायुक्तं द्वितीयमिव पद्मजं ३२ शोभितं शुक्लवासोभिर्देवं विष्णुमिव स्थितं तं दृष्ट्वा
निशाहूले सहसोत्थाय सादरं ३३ प्रणम्य शिरसा सद्यः सन्मुखो भूत्कृतांजलिः मुनिं च पीठके स्थाप्य पाद्याद्यैरुपचारवित् ४४
पूजयामास विधिवद्गर्गं ज्ञानिनिवरं ततः प्रदक्षिणीकृत्य वृषभानुवरो महान् ३५ वृषभानुरुवाच सतां पर्यटनं शांतं गृ
हिणां शांतये स्मृतं नृणां मनस्तमोहारी साधुरेव न भास्करः ३६ तीर्थीभूता वयं गोपा ज्ञाना त्वद्दर्शनात्प्रभो तीर्थानि तीर्थीकु।
र्वंति त्वादृशाः साधवः क्षितौ ३७ हे मुने राधिका नाम कन्या मे मंगलायना कस्मै वराय दातव्यं वद त्वं मे सुनिश्चितं ३८ त्वं पश्य।
सि त्रिलोकीं दिव्यदर्शनः वरो न यासमो यो वै तस्मै दास्यामि कन्यकां ३९ नारद उवाच हस्तं गृहीत्वा श्रीगर्गो वृषभानुं २५

गर्गं. महामुनिः जगाम यमुनातीरं निर्जने सुंदरस्थले ५० कालिंदीजलकल्लोलकोलाहलसमाकुले तत्रोपविश्य गोपेशं मुनी
गो. द्रः शश्वद्धर्मवित् ५१ गर्ग उवाच हे गोपराज समाख्यातं कथनीयं च तत्त्वया परिपूर्णतमः साक्षाच्छ्रीकृष्णो भगवान्स्वयं ५२ अ
३९ संख्यब्रह्मांडपतिर्गोलोकेशः परात्परः तस्मात्परो वरो नास्ति जातो नंदगृहे पतिः ५३ वृषभानुरुवाच अहो भाग्यमहो भाग्यं।
नंदस्यापि महामुने श्रीकृष्णस्यावतारस्य सर्वं वै वद कारणं ५४ गर्ग उवाच भुवो भारावतारायकंसादीनां वधाय च ब्रह्म।
णा प्रार्थितः कृष्णो बभूव जगतीतले ५५ श्रीकृष्णपट्टराज्ञी या गोलोके राधिकाभिधा त्वद्गृहे सापि संजाता त्वं न जानासि तां परां
नारद उवाच तदा प्रहर्षितो गोपो वृषभानुः सुविस्मितः कलावतीं समाहूय तया सार्द्धं विचार्य च ५७ राधाकृष्णानुभावं च तत्त्वा
त्वा गोपवरः परः आनंदाश्रुकलाकुलं पुनराह महामुनिं ५८ वृषभानुरुवाच अहं दास्यामि हे ब्रह्मन्कन्यां कमललोचनां ब
लायपंथाद्रष्टांतो मे व याकार्यं यदृ हे ५९ गर्ग उवाच अहं न कारयिष्यामि विवाहमनयोर्नृप तयोर्विवाहो भविता भांडीरे का
रण्येति ६० तस्माद्राधां गोपवर विद्धि ह्यर्द्धांगीं परस्य च लोकचूडामणेः साक्षाद्राज्ञीं गोलोकमंदिरे ६१ यूयं सर्वेपि गोपाला
गोलोकादागता भुवि तथा गोप्यश्च गावश्च गोलोके राधिकेच्छया ६२ यद्दर्शनं दुर्लभमेव दुर्घटं देवैश्च यज्ञैर्नरजन्मभिः
किं पुनः सविग्रहं तं नवमंदिराजिरे ललंति गुप्तं व्रजगोपगोपिकाः ६४ नारद उवाच तदा च विस्मितौ राजन्दंपती हर्षितौ परं
राधाकृष्णप्रभावं तं श्रुत्वा श्रीगर्गसूक्ततः ६५ दंपती ऊचतुः राधाशब्दस्य हे ब्रह्मन्व्याख्यानं वद तत्त्वतः त्वत्तो न संशयच्छेत्ता।
कोपि भूमौ महामुने ६६ गर्ग उवाच सामवेदस्य भावार्थं गंधमादनपर्वते शिष्येनापि मया तत्र नारायणमुखाच्छ्रुतं ६७ र
मया रकारः स्यादाकारस्त्वादिगोपिका धकारो धरया ह्यस्यादाकारो विरजा नदी ६८ श्रीकृष्णस्य परस्यापि चत्वारि तेजसो भवन्
लीलाभूः श्रीश्च विरजा चतस्रः पत्न्य एव हि ६९ संप्रलीनाश्च ताः सर्वा राधायां कुंजमंदिरे परिपूर्णतमां राधां तस्मादाहुर्मनीषि
णः ७० राधाकृष्णेति हे गोपये जपंति पुनः पुनः चतुः पदार्थं किं तेषां साक्षात्कृष्णोपि लभ्यते ७१ नारद उवाच तदाति विस्मितो रा ३९

गर्ग० जन्मवृषभानुः प्रियायुतः । तथा कृष्णप्रभावं तं ज्ञात्वा नंदमयो ह्यभूत् ॥ २२ ॥ इत्थं गर्गो ज्ञानिवरः पूजितो वृषभानुना । जगाम स्व
गो० गृहं साक्षान्मुनींद्रः सर्ववित्कविः ॥ २३ ॥ * इति श्रीमद्गर्गसंहितायां गोलोकखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे विश्वरूपदर्शनं नंद
३७ पत्न्या श्रीकृष्णनामकरणं पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ * नारद उवाच ॥ गाश्चारयन्नंदनमंकदेशे सं
लालयन्दूरतरं स्वकाशात् । कलिंदजातीरसमीरकंपितं नंदोऽपि भांडीरवनं जगाम ॥ १ ॥ कृष्णेच्छया वेगतरोऽथ वातो घनैरा
भून्मेदुरमंबरं च । तमालनीपद्रुमपल्लवैश्च पतद्भिरेतद्भिरतीव भीकैः ॥ २ ॥ तदांधकारे महति प्रजाते बाले रुदंत्यंकगते तिभीते नंदो
भयं प्राप शिशुं स बिभ्रद्धरिं परेशं शरणं जगाम ॥ ३ ॥ तदैव कोट्यर्कसमूहदीप्तिरागच्छती चाचलती दिशासु बभूव तस्यां वृषभानुपु
त्रीं ददर्श राधां नवनंदराजः ॥ ४ ॥ कोटींदुबिंबद्युतिमादधानां नीलांबरं सुंदरमादिवर्णां । मंजीरधीरध्वनिनूपुराणामाबिभ्रतीं शब्दम
तीव मंजु ॥ ५ ॥ कांचीकलाकंकणशब्दमिश्रां हारांगुलीयांगदविस्फुरंतीं । श्रीनासिकामौक्तिकहेमविंदुभिः श्रीकंठचूडामणिकुंड
लाढ्यां ॥ ६ ॥ तत्तेजसा धर्षित आशु नंदो नत्वाथ तामाह कृतांजलिः सन् । अयं तु साक्षात्पुरुषोत्तमस्त्वं प्रियासि मुख्यासि सदैव रा
धे ॥ ७ ॥ गुप्तं त्विदं गर्गमुखेन वेद्मि गृहाण राधे निजनाथमंकात् । एनं गृहे प्रापय मेघभीतं वदामि चेत्थं प्रकृतेर्गुणाढ्यां ॥ ८ ॥ नमामि
ते त्वं भुवि रक्ष मां त्वं यथेप्सितं सर्वजनैर्दुरापं ॥ राधोवाच ॥ अहं प्रसन्ना तव भक्तिभावान्मद्दर्शनं दुर्लभमेव नंद ॥ ९ ॥ नंद उवाच ॥ य
दि प्रसन्नासि तदा भवेन्मे भक्तिर्दृढा कौ युवयोः पदाब्जे । सतां च भक्तिस्तव भक्तिभाजां संगः सदा मे युगयोर्युगे च ॥ १० ॥ नारद उवाच ॥
तथास्तु चोक्त्वाथ हरिं कराभ्यां जग्राह राधा निजनाथमंकात् । गते च नंदे प्रणतेऽथ व्रजेशे न सा हि भांडीरवनं जगाम ॥ ११ ॥ गोलोकलो
काच्च पुरा प्रसमराना भूमी निजं स्वं वपुरादधाना । या पद्मरागादिखचित्स्वर्णा बभूव सा तत्क्षणमेव सर्वा ॥ १२ ॥ वृंदावनं दिव्यवपुर्दधा
नं वृक्षैर्वरैः कामदुघैः सहैव । कलिंदपुत्री च सुवर्णसौधैः श्रीरत्नसोपानमयी बभूव ॥ १३ ॥ गोवर्द्धनो रत्नशिलामयोऽभूत्स्वर्णाग्रशृं
गैः परितः स्फुरद्भिः । मत्तालिभिर्निर्झरसुंदरीभिर्दरीभिरुच्चांगकरीव राजन् ॥ १४ ॥ तदा निकुंजोऽपि निजं वपुर्दधत्सभायुतं प्रांग । ३७

गर्ग. णादिव्यमंडपं वसंतमाधुर्यधरं मधुव्रतैर्मयूरपारावतकोकिलध्वनि १५ सुवर्णरत्नादिविचित्रकूटैर्हैमं पताकावलिभिर्वि
गो. राजितं सरःस्फुरद्भिर्भ्रमरावलीढितैर्विचर्चितं कांचनवारिपंकजैः १६ तदैव साक्षात्पुरुषोत्तमोत्तमो बभूव कैशोरवपुर्घनप्रभः
३८ पीतांबरः कौस्तुभरत्नभूषणो वंशीधरो मन्मथराशिमोहनः १७ भुजेन संगृह्य हसन्प्रियां हरिर्जगाम मध्ये सुविवाहमंडपं वि
वाहसंभारयुतः समेखलं सदर्भमृद्वारिघटादिमंडपं १८ तत्रैव सिंहासन उत्तमे वरे परस्परं संमिलितौ विरेजतुः परं ब्रुवंतौ मधुरं
च दंपती स्फुरत्प्रभौ खे च तडिद्घनाविव २० तदांबराद्देववरो विधिः प्रभुः समागतस्तस्य परस्य सन्मुखे नत्वा तदंघ्रीडशतीगिरा।
भिः कृतांजलिश्चारुचतुर्मुखोजगौ २१ ब्रह्मोवाच अनादिमाद्यं पुरुषोत्तमोत्तमं श्रीकृष्णचंद्रं निजभक्तवत्सलं स्वयं त्वसंख्यांडप
तिं परं शुभं राधापतिं त्वां शरणं व्रजाम्यहं २२ गोलोकलोकस्त्वमतीवलीलो लीलावतीयं निजलोकलीला वैकुंठनाथोसि यदा त
मेव लक्ष्मीस्तदेयं वृषभानुजा हि २३ त्वं रामचंद्रो जनकात्मजेयं भूमौ हरिस्त्वं कमलालयेयं यज्ञावतारोसि यदा तदेयं श्रीदक्षि
णा स्त्री प्रतिपत्निमुख्या २४ त्वं नारसिंहोसि रमा हृदीयं नारायणस्त्वं च नरेण युक्तः तदा त्वियं शांतिरतीव साक्षाच्छायेव याता च तवा
नुरूपा २५ त्वं ब्रह्म चेयं प्रकृतिस्तटस्था कालो यदेमां च विदुः प्रधानं महान्यदा त्वं जगदंकुरोसि राधा तदेयं सगुणा च माया २६ यदां
तरात्मा विदितश्चतुर्भिस्तदा त्वियं लक्षणरूपवृत्तिः यदा विराड्देहधरस्त्वमेवं तदाखिलं वा भुवि धारणेयं श्यामं च गौरं विदितं
द्विधा महस्त्वैव साक्षात्पुरुषोत्तमोत्तम गोलोकधामाधिपतिं परेशं परात्परं त्वां शरणं प्रपद्ये २८ सदा पठेद्यो युगलस्तवं परं गो
लोकधाम प्रवरं प्रयाति सः इहैव सौंदर्यसमृद्धिसिद्धयो भवंति तस्यापि निसर्गतः पुनः २९ यदा युवां प्रीतियुतौ च दंपती परात्प
रौ तावनुरूपरूपिणौ तथापि लोकव्यवहारसंग्रहाद्विधिं विवाहस्य तु कारयाम्यहं ३० नारद उवाच तदा समुत्थाय विधिर्हुता
शनं प्रज्वाल्य कुंडे स्थितयोस्तयोः पुरः श्रुतेः करग्राहविधिं विधानतो विधाय धाता समवस्थितोभवत् ३१ स वाहयामास हरिं च
राधिकां परं च संस्थाप्य हरेः करं पुनः श्रीराधिकायाः किल पृष्ठदेशके संस्थाप्य मंत्रांश्च विधिः प्रपाठयन् ३२ ततः करांभोजपदं ददौ ३८

गर्ग॰ वस्मालिकांकिंजल्किनीकृष्णगलेल्लिनादिनी करेकराभ्यां वृषभानुजायागलेततश्चवद्भिं प्रणाममथ्यवेदवित् ३४ सुवासयामास
गो॰ सुपीठयोश्चतौकृतांजलीमौनयुतौपितामहः ततोपाठयामासत पंचमंत्रकं समर्प्यराधां वृषभानुवेदकन्यकां ३५ पुष्पाणिदेवाववृषुस्त
३९ दापुनर्विद्याधरीभिर्ननृतुः सुरांगनाः गंधर्वविद्याधरचारणाःकलंसकिन्नराःकृष्णसुमंगलंजगुः ३६ सदंगवीणाम्बुरुयष्टिवेणु
वः शंखानकादुंदुभयः सतालकाः नेदुर्मुहुर्देववरैर्दिविस्थितैर्जयेतिशब्दैर्मंगलशब्दयुक्तैः ३७ उवाचतत्रैवविधिंहरिःस्वयंयथो
चितंनववटविष्टदक्षिणां ततःहरिंप्राहविधिःप्रभोमेदेहित्वदंघ्र्योर्निजभक्तिदक्षिणां ३८ तथास्तुवाक्यंवदतोविधिर्हरेः श्रीराधि
कायाश्चपदद्वयंशुभं ननामकराभ्यांशिरसापुनःपुनर्जगामदेहगृहंप्रहर्षितः ३९ ततोनिकुंजेषुचतत्रविधानैर्दिव्यंमनोज्ञंप्रिय।
याशरदं जवात्सकृष्णः प्रहसन्नराधाकृष्णेनदत्तंकमलंचराधा ४० ततःकरेणापिकरंप्रियायाः हरिर्गृहीत्वाप्रचचालकुंजे जगा
मजल्पन्मधुरंप्रपश्यन्वृंदावनेश्रीयमुनालताश्च ४१ श्रीमल्लताकुंजनिकुंजमध्येविलीयमानंप्रहसंतमेव विलोक्यशार्ङ्गोनतरिते
चराधाजगादपीतांबरमाव्रजंती ४२ दृष्ट्वावराधाहरिहस्तपद्माङ्ककारमेवं प्रतिकुर्वतीसो निलीयमानायमुनानिकुंजेपुनर्व्र।
जंतीहरिहस्तमाज्ञात ४३ यथाब्दमालःकलधौतवल्याचनीयथाचंचलयावकास्ति नीलोद्गिराज्जोनिकषाश्मत्वन्याश्रीराधयास।
ल्लतयारमाएषा ४४ श्रीरासरंगेजनवर्जितेपरेरेमेहरोरासरसेनराधया वृंदावनेभृंगमयूरकोकिलैर्हूनेचरन्नेवरतीखरःपरं ४५
श्रीराधयाकृष्णहरिःपरात्माननंनगोवर्द्धनकंदरासु मतालिपुष्पश्रवणैःसरोभिर्विराजितासुद्युतिमल्लतासु ४६ चचारकृष्णो
यमुनांसमेत्यवरंविहारंवृषभानुपुत्र्या राधाकराकृष्णदलंस्वपद्मं धावन्रहीत्वायमुनाजलेषु ४७ राधाहरेःपीतपटंचवंशी
वेत्रेगृहीत्वासहसाहसंती देहीतिवंशींवदतोहरेश्चजगादराधाकमलंतुदेहि ४८ तस्मैददौदेववरोपपद्मंराधाददौपीतपटंचवं
शीं वेत्रंवत्सस्मेहर्षयेनयोःपुनर्वभूवलीलायमुनानदेषु ४९ ततश्चभांडीरवटेप्रियायुतश्चकारशृंगारमलंमनोज्ञं पत्रावलीया।
वककज्जलाद्यैःपुष्पैःस्वरत्नैर्व्रजगोपरत्नैः ५० हरेश्चशृंगारमलंप्रकर्तुंसमुद्यतानत्वयदाहिराधा तदेवकृष्णस्त्ववभ्रूववालोवि ३९

गर्ग· हायकैशोरवपुः स्वयं हि ५१ नंदेन दत्तं शिशुमेव पाहि शोभूमौ लुठंतं प्ररुदंतमाभयात् दृष्ट्वा विलोक्याशु हरोदरादिकांतनोपि
गो· मायां तु कथं हरेर्मापि ५२ इत्थं रुदंतीं सहसाविषण्णां माकाशवागाह ततैव राधां शोचं तु राधे इह माकुरुत्वं मनोरथस्ते भविता
५० द्रिपश्चात् ५३ श्रुत्वाथ राधा हरिहरितं गृहीत्वा गतास्तु गेहे व्रजराजपत्न्याः दत्वाथ बालं किल नंदपत्न्या शुवाच दत्तं पथि नीचमर्त्री ५४
उवाच राधां नृपनंदगेहिनी धन्यासि राधे वृषभानुकन्यके त्वया शिशुर्मे परिपालितो भयान्मेचा हृते व्योम्नि भयातुरेवने ५५ संपू
जिता सद्गुणा श्लाघिता च सा संनंदिता सा वृषभानुपुत्री यदा स्वतं ताप्य यशोमती सा शनैः स्वगेहं निजमाजगाम ५६ इत्थं हरेर्गुप्त
कथा च वर्णिता राधाविवाहस्य सुमंगलावृता श्रुता च ये वै पठिता च ध्यायिता ताप्याय ह्वंद्वा न कदापि संशंति ५७ ॥ इति श्रीमद्ग
र्गसंहितायां गोलोकखंडे श्रीराधिकाविवाहवर्णनं नाम षोडशोऽध्यायः १६ ॥ नारद उवाच श्रृणुवालौ रामकृष्णौ गौर
श्यामौ मनोहरौ लीलया चक्रतुर्लंसद्दूरं नंदमंदिरं १ रिंगमाणौ च जानुभ्यां पाणिभ्यां सह मैथिल व्रजतां स्थेन कालेन त्रुवं
तौ मधुरं व्रजे २ यशोदया च रोहिण्या लालितौ पोषितौ शिशू कदाचिनिर्गतावेकात्कचिद्वंद्वैस्समाश्रितौ ३ मंजीरकिंकिणीराव
कुर्वंतौ ताविततस्ततः त्रिलोकीमोहयंतौ द्वौ मायावालकविग्रहौ ४ क्रीडंतमादाय शिशुं यशोदाजिरे लुठंतं व्रजवालकैस्तु तद्रू
लिलेपांत एनत्यूसरांगं चक्रे स्वलेपं शिशुमातलान ५ जानुद्वयाभ्यां च समं कराभ्यां पुनर्व्रजं त्वांगणमेत्य कृष्णः मातुः कदे शेषु
नराव्रजजस्त्वेव भौवजे केसरिवाललीलः ६ तं सर्वतो हेमनचित्रयुक्तं पीतांबरं कंचुकमाद्यथानं स्फुरत्सभंरत्नमयं च मौलिं
दृष्ट्वा सुतं शाय सुदं यशोदा ७ वालं मुकुंदमतिसुंदरवालकेलिं दृष्ट्वा परं मुदमवापुरतीव गोप्यः श्रीनंदराजव्रजमेत्य गृहं विहा
य सर्वास्त्विस्मृतगृहाः स्ववेविग्रहास्ताः ८ श्रीनंदराजगृहकृत्तिमसिंहरूपं दृष्ट्वा व्रजस्त्रतिरवन्नृपभीरुवायः नीत्वाचतं निज
सुतं गृहमाव्रजंती गोप्यो व्रजे सहृणया स्वबदंसशोदां ९ गोप्यऊचुः क्रीडार्थं चपलेत्वेनं मा वहिः कारयांगणात् वालकेलिंउ
ग्रं सुखं काकपत्तपरंशुभे १० कृष्ण दंतद्वयं जातं पूर्वं मातुलदोषदं अस्यापिमातुलो नास्ति ते सुतस्य यशोमति ११ तस्माद्दानं तु ५०

ग॰गी॰ कर्त्तव्यं विघ्नानां नाशहेतवे गोविप्रसुरसाधूनां छंदसां पूजनं तथा १२ नारदउवाच तदा यशोदा रोहिण्यौ सुतकल्याणहेतवे
गो॰ वसुरत्नवस्त्राणां नित्यं दानं प्रचक्रतुः अथ व्रजे रामकृष्णौ वालसिंहावलौकिकौ पश्यंतौ वलितौ घोषेषु वर्द्धमानौ वभूवतः १४
४१ श्रीदामसवलाद्यैश्च वयस्यैर्व्रजवालकैः यमुनासिकते शुभ्रे लुठंतौ सकुतूहलौ १५ कालिंदुपवने पुष्पैस्तमालैः सघने हूते
करंवकुंजशोभाढ्ये चेरतू रामकेशवौ १६ जनयंतो गोपीनामानंदं वाललीलया वयस्यैश्चोरयामास नवनीतं हृतं हरिः १७
एकदा तु यनंदस्य पत्नी नाम्ना प्रभावती श्रीनंदमंदिरं प्राप्य यशोदां प्राह गोपिका १८ प्रभावत्युवाच नवनीतं हृतं दुग्धं दधितक्रं
यशोमति आवयोर्भेदरहितं त्वत्सुतस्य सदाह्यमे भवत् १९ नाहं वदामि चानेन स्तेयं कृतापि शिक्षिते शिक्षां करोषि न सुते नवनीतमु-
षिस्वतः २० यदा मया कृता शिक्षा तदाह पुत्रस्तवांगजः गालीप्रदानं दत्वायं द्रवति प्रांगणान्मम २१ व्रजाधीशस्य पुत्रोयं भूत्वा स्तेयं
समाचरेत् न मया कथितं किंचिद्यशोदे तव गौरवात् २२ नारदउवाच श्रुत्वा प्रभावती वाक्यं यशोदा नंदगेहिनी वालं निर्भर्त्स्य
तामाह सास्त्राश्रेमपरायणा २३ यशोदोवाच गवां कोटिर्गृहे मेस्ति गोरसैराहिताचला नजाने दधि मद्वालो नास्ति सोत्र कदाचन २४
पुत्रेण मुषितं गव्यं तत्समेतं गृहाण मे ते शिशोर्मे शिशोर्भेदो नास्ति किं विस्मभावति २५ नवनीतमुषं चैनमद्य तौत्यानयिष्यति त-
दा शिक्षां करिष्यामि भर्त्सनं वधनं तथा २६ नारदउवाच श्रुत्वा वाक्यं तदा गोपी प्रसन्ना स्वगृहमागता एकदा दधिचौर्यार्थं कृष्ण-
स्तस्या गृहं गतः २७ वयस्यैर्वालकैः सार्द्धं पार्श्वं कुड्येरहस्य च हस्ताद्धस्ते सरहीत्वा शनैः कृष्णो विवेश ह २८ शिक्यस्थं गोरसं ह-
र्तुं हस्ताग्राह्ये हरिः स्वयं उलूखले पीठके च गोयानुस्थाप्यारुरोहतं ३० भग्नभांडात्स्वयं गव्यं वहद्भूमौ मनोहरं जघास सवलो मर्कैः
वालकैः सह माधवः ३१ भग्नभांडस्वनं श्रुत्वा प्राप्ता गोपी प्रभावती पलायितेषु वालेषु जग्राह श्रीकरे हरेः ३२ नीत्वासरषाक्षंभी-
रुंचगच्छंती नंदमंदिरं अग्रे नंदं स्थितं दृष्ट्वा प्रस्वेदस्तंवकारह ३३ हरिर्विचिंतयन्नित्यं माता दंडं प्रदास्यति दधार तद्वालरूपं स्वच्छं-
दगतिरीश्वरः ३४ सा यशोदां समेत्याशु प्राह गोपी रुषान्विता भांडं भग्नीकृतं सर्वं मुषितं दध्यनेन वै ३५ यशोदोवाच अपवादोय

गर्ग· दाद्देयो निर्वासं क्रूरकर्मेश्वरात् शुष्मस्त्वत्कृते वीर्यं शुष्मस्त्वत्कृतं भवेत् २६ जनलज्जासमायुक्ता दूरीकृत्य शुखोवरं सापि प्राहनिजं
गो· वालंवीक्ष्यविस्मितमानसा २७ निपद्दस्तं कृतः श्यामो वज्रसारोसि मे करे वदंतीत्थं चनं नीत्वा निर्गतानंदमंदिरात् २८ यशोदारो
४२ हिणी नंदो रामो गोपाश्च गोपिकाः जहसुः कथयंतस्ते हृष्यो न्यायो व्रजे महान् २९ भगवांस्तु वहिर्वीथ्यां भूत्वा श्रीनंदनंदनः प्रहस
न्गोपिकां प्राह पृष्टां गच्छ वलेतराः ३० श्रीभगवानुवाच पुनर्मां यदि रात्रौसि कदाचिद्यदि गोपिके तेभर्तृरूपं तनदाभविष्यामि
न संशयः ३१ श्रीनारदउवाच श्रुत्वा सविस्मिता गोपी गता गेहे च मैथिल तदा सर्वा गृहे गोप्यो न गच्छंति हरिं द्विज ३२ ॥ इति श्री
मद्गर्गाचार्यसंहितायां गोलोकखंडे श्रीकृष्णबालचरित्रे दधिस्तेयवर्णनं नाम सप्तदशोध्यायः १७ ॥ नारदउवाच गोपीगृहेषु
विचरन्नवनीतचोरः श्यामो मनोहरवपुर्नवकंजनेत्रः श्रीबालवंद्द्वबलव्धिगतो नराणां चित्तं हरन्निववलेनचकारशोभां १ श्रीनंद
नंदनमतीवबले गृहीत्वा रोहं निधाय शुभुद्र नवनंदगोपाः सत्कुंडकैश्च समनं परिलालयंतः कृष्णेन कूजितसर्वोनजयन्स्मरंतः २
राजोवाच नवोपनंदनामानि वद देवऋषे मम अहो भाग्यं तु येषां वै ते पूर्वं कस्माद्गताः ३ अथा षट्वृषभानूनां कर्माणि मंगलानि
च नारदउवाच गयश्च विमलः श्रीशः श्रीधरो मंगलायनः ४ मंगलो रंगवल्लीप्रगौ रंगोजिद्दैवतायनः नवनंदाश्च कथिता वभूवुर्गो
कुले व्रजे ५ वीतहोत्रोग्निभुक्सांवः श्रीकरो गोपतिः श्रुतः व्रजेशः पावनः शांत उपनंदाः प्रकीर्तिताः ६ नीतिविन्मार्गदः शुक्लः
पतंगो दिव्यवाहनः गोपेष्टश्च व्रजे राजन्ज्ञातः षट्वृषभानवः ७ गोलोककृष्णचंद्रस्य निकुंजद्वारिमास्थिताः वेत्रहस्ताः श्याममंगा
नवनंदाश्च ते स्मृताः ८ निकुंजे कोटिशो गावस्तासां पालनतत्पराः वंशीमयूरपत्राढ्या उपनंदाश्च ते स्मृताः ९ निकुंजदुर्गरक्षायां
दंडपाशधराः स्थिताः षट्द्वारमास्थिताः षट्वै कथिता वृषभानवः १० श्रीकृष्णस्येच्छया सर्वे गोलोकादागता भुवि तेषां प्रभावं वक्तुं
हि न समर्थश्चतुर्मुखः ११ यद्गेहं किं तु वदिष्यामि तेषां भाग्यं महोदयं तेषामारोहमास्थाय वालकेलिर्वभौ हरिः १२ एकदा यमुनातीरे
रेमत्कृष्णेनावलीढित्वा यशोदां वालकाः प्राहुः रत्निवालोमदं तव १३ वलभद्रेचवदति तदा सा नंदगेहिनी करे गृहीत्वा स्वसुतं भीरू ४२

ग.सं. नेदं मृद्वा वद ॥१४॥ यशोदोवाच ॥ कस्मान्मृदं भक्षितवान् रहो हे भवान्वयस्याश्च वदंति साक्षात् ज्यायानलोऽयं वदति प्रसिद्धं माधव सत्यमर्थं न
गो जहाति नेदं ॥१५॥ श्रीभगवानुवाच ॥ सर्वे मृषावादरता व्रजार्भका मातर्भयात्क्वापि न मन्मृद्भक्षिता ॥ यद्यसमीचीनमनेन वाक्यं तदा
४२ मुखं प्रपश्य मदीयमंजसा ॥१६॥ श्रीनारद उवाच ॥ श्रुत्वा गोपी बालकस्य प्रपन्नी संदर्शं मुखं प्रसारितं तद्ददर्श ब्रह्मांडं रचितं गुणैः ॥१७॥
सप्तद्वीपाब्धिसरिन्मेरुखंडांस्तागिरीन्तथान् आ ब्रह्मलोकांस्तीर्णा गोपी स्वात्मभिः सव्रजैः सह ॥१८॥ दृष्ट्वा निमीलिताक्षी सा भूत्वा श्री
यमुनातटे बालोऽयं मे हरिः साक्षादिति ज्ञानमयी ह्यभूत ॥१९॥ तदा जहार सश्रीकृष्णो मोहयन्निव मायया यशोदा वैभवं दृष्टं न सस्मार
गतस्मृतिः ॥२०॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां गोलोकखंडे ब्रह्मांडदर्शनं नामाष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥ श्रीनारद उवाच ॥ एकदा गो
कुले गोप्यो ममंथुर्दधि सर्वतः गृहे गृहे प्रगायंत्यो गोपालचरितं परं ॥१॥ यशोदापि समुत्थाय प्रातः श्रीनंदनंदनं भांडे रायं विनिति
पामसं मंथदधि सुंदरी ॥२॥ मंजीररावं संकुर्वन्बालः पार्श्वमथाभ्रमत् स्वनादि किंकिणीसंच कंकारंकारयन्मुहुः ॥३॥ हैयंगवीनं
सततं नवीनं याचन्स मातर्मधुरं ब्रुवन्सः आदाय हस्ते प्रसभं तत रुषा सधीविभेद कृष्णोदधिमंथपात्रे ॥४॥ पलायमानं स्वसुतं य
शोदा प्रधावती श्राप न हस्तमात्रात् योगीश्वराणामपि यो दुरापः कथं समायाति गृहीणीप्रयाति ॥५॥ तथापि भक्तेषु च भक्तवश्यता प्रद गु:
र्शिता श्रीहरिणा न पेश्वर बालं गृहीत्वा स्वसुतं यशोमती बबंध रज्ज्वा तु रुषा तदुलूखले ॥६॥ यदा यदा यं दृढदाम तत्तु न्यूनं पुनः॥ ५४
नमसौ यशोदा गुणैर्न बद्धः प्रकृतेः परो यः कथं स बद्धो भवतीह दाम्ना ॥८॥ यदा यशोदा गतवं बंधने बभूव खिन्ना निरवज्ञान्त परिखिन्न.
मानसा आसीत्तदायं कृपया स्वबंधे स्वच्छंदयानः स्वयशोपि कृष्णः ॥९॥ एवं प्रसादो नहि वीतकर्मणां न ज्ञानिनां कर्मधियां कुतः पु
नः मातर्यथाभूत्स परात्परस्मात्सर्वक्तिव्यथाकृतिमलं न माधवः ॥१०॥ तदैव गोप्यस्तु समागतास्त्वरं दृष्ट्वाथ भग्नं दधिमंथभाजनं
उलूखले बद्धमतीव दामभिर्भ्रांतं शिशुं वीक्ष्य जगुर्हृणान्तराः ॥११॥ गोप्य ऊचुः ॥ अस्मद्गृहेषु पात्राणि भिनत्ति सततं शिशुः न दध्यते।
नो वदामः कारुण्यात्त्वं दृष्टो हि नो ॥१२॥ गतव्यथे सुकरुणे यशोदे देहि व्रजेश्वरि यष्ट्यानिर्भर्त्सितो बालस्त्वया बद्धो वटस्त्वयात ॥१३॥ नार ४३

गर्ग० दउवाच इत्थंकृष्णायांयशोदायांव्यग्रायांगृहकर्मसु कर्षन्नुलूखलंकृष्णोबालैःश्रीयमुनांययौ १४ तत्रदेवमहावृक्षौपुराणौयमलार्जु
गो० नौ तयोर्मध्येगतःकृष्णोदृढसक्तदामोदरःप्रभुः १५ चकर्षसहसाकृष्णःतिर्यग्गतमुलूखलं कर्षणेनसमूलौद्वौपेततुर्भूमिमंडले १९
४४ पतनेनापिशाखीभूस्यचंडोवज्रपातवत् विनिर्गतौतौचवृक्षाभ्यांदेवौद्वावयसोग्निवत् १७ दामोदरंपरिक्रम्यपादौस्पृष्ट्वास्वमौलिना
कृतांजलीहरिंनत्वाततौतत्रस्तुवेस्थितौ १८ देवावूचतुः आवांमुक्तौवरददंडात्त्वयस्तेच्युतदर्शनात् माभूतेनिजभक्तानांहेल
नंत्वावयोर्हरे १९ करुणायिपतनभंजनाभंगलशीलिने दामोदरायकृष्णायगोविंदायनमोनमः २० नारदउवाच इतिनत्वा
हरिंतौद्वौउदीचींचदिशंगतौ तदैवआगतःसर्वेनंदाद्याःभयकातराः २१ कथंवृक्षौप्रपतितौविनावातंव्रजार्भकाः वदताशुत।
दावालाऊचुःसर्वेव्रजौकसः २२ अनेनपतितौवृक्षौनाभ्यांद्वौपुरुषौस्थितौ एवंनत्वागतानाद्यताउदीच्यांस्फुरत्प्रभौ २३ नार
दउवाच इतिश्रुत्वावचस्तेषांनतेश्रद्दधिरेततः अमोचनंदःस्वबालंदाम्नावद्धमुलूखले २४ संलालयन्स्वांकदेशेसमाघ्राय।
शिशुंनृप बहुलाश्वउवाच केनदोषेणवृक्षत्वंप्रापितौयमलार्जुनौ २५ नारदउवाच नलकूबरमणिग्रीवौराजराजसुतौपरौ
जग्मतुर्नंदनवनेमंदाकिन्यास्तटेस्थितौ २६ अप्सरोभिर्गीयमानौचेरतुर्गतवाससौ वारुणीमदिरामत्तौयुवानौद्रव्यदर्पितौ २७
कदाचिद्देवलोनाममुनीन्द्रोदेवपारगः नग्नौदृष्ट्वाचतावाहदुष्टशीलौगतस्मृती २८ देवलउवाच युवांवृत्तसमौदृष्टौनिर्ल
ज्जौद्रव्यदर्पितौ तस्माद्वृक्षौतुभूयास्तांवर्षाणांशतकंभुवि २९ द्वापरांतेभारतेचमाथुरेव्रजमंडले कालिंदनंदिनीतीरेम
हावनसमीपतः ३० परिपूर्णतमंसाक्षात्कृष्णंदामोदरंहरिं गोलोकनाथंतंदृष्ट्वापूर्वरूपौभविष्यथ ३१ नारदउवाच इ
त्थंदेवलशापेनवृक्षत्वंप्रापितौनृप नलकूबरमणिग्रीवौश्रीकृष्णेनविमोचितौ ३२ ॥ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांगोलो
कखंडेयमलार्जुनभंगोनामचतुर्दशोध्यायः १४ ॥ नारदउवाच एकदाकृष्णचंद्रस्यदर्शनार्थंपरस्यच दुर्वासामुनिशार्दू
लव्रजमंडलमाययौ १ कालिंदीनिकटेपुण्येसैकतेरमणस्थले महावनसमीपेचकृष्णमाहृददर्शह २ श्रीमन्मदनगो। ४४

पालं लुठंतं बालकैः सह परस्परं प्रयुद्धंतं बालकेलिमनोहरं ३ धूलिधूसरसर्वांगं वक्रकेशं दिगंबरं धावंतं बालकैः सार्द्धं
हरिं वीक्ष्य स सुस्मितं ४ मुनिरुवाच यदीश्वरोयं भगवान्कथं बालैर्लुठन्भुवि प्रयुक्तं नंदपुत्रोसौ न श्रीकृष्णः परात्परः ५ ना
रद उवाच इत्थं मोहागते तत्र दुर्वाससि महामुनौ क्रीडन्कृष्णस्तत्समीपे तदंके ह्यागतः स्वयं ६ हसतस्तस्य वक्त्रे वै प्रविष्टः श्व
सनैर्भुवि ददर्शान्यं महालोकं सारण्यं जनवर्जितं ७ अरण्ये भ्रमंस्तत्र कुतः प्राप्त इति ब्रुवन् तदैवाजगरेणापि निगीर्णोभून्म
हामुनिः ८ ब्रह्मांडं तत्र ददृशे सलोकं सकलं परं भ्रमन्द्वीपेषु स मुनिः स्थितोभूत्पर्वते सिते ९ ततस्तताप वर्षाणां शतकोटिः।
प्रभुं भजन् नैमित्तिकाख्ये प्रलये प्राप्ते विश्वभयंकरे ११ आगच्छत्समुद्रस्तं प्लावयंतो यतस्तले वहंस्तेषु च दुर्वासा न प्राप यांतं।
जलस्य च १२ व्यतीते युगसाहस्रे मग्नोभूद्विगतस्मृतिः पुनर्जलेषु विवरं तु मग्नं ददर्श ह १३ तच्छिद्रे च प्रविष्टोसौ दिव्यो स।
ष्टिगतस्ततः तदंडमूर्ध्नि लोकेषु विधेरायुः समं चरन् १४ एवं छिद्रं ततो वीक्ष्य प्रविशन्स हरिं स्मरन् वहिर्विनिर्गतो ब्रह्मांडाद्द
दर्श स महाजलं १५ तस्मिञ्जले तु लक्षं ते कोटिशो ह्यंडराशयः ततो मुनिर्जलं पश्यन्ददर्श विरजां नदीं १६ तत्पारं प्रगतः सा
क्षाद्गोलोकं प्राविशन्मुनिः वृंदावनं गोवर्द्धनं यमुनां पुलिनं शुभं १७ दृष्ट्वा प्रसन्नः स मुनिर्निकुंजं प्राविशत्ततः गोपगोपीगणैः।
कीर्तिगवां कोटिभिरन्वितं १८ असंख्यकोटिमार्तंडज्योतिषां मंडले ततः दिव्ये लक्षदले पद्मे स्थितं राधापतिं हरिं १९ परिपूर्ण
तमं साक्षात्कृष्णं पुरुषोत्तमं असंख्यब्रह्मांडपतिं गोलोकं स ददर्श ह २० श्रीकृष्णस्यापि हसतः प्रविष्टस्तन्मुखे मुनिः पुन
र्विनिर्गतः पश्यद्बालं श्रीनंदनंदनं २१ कालिंदीनिकटे पुण्ये सैकते रमणस्थले बालकैः सहितं कृष्णं विचरंतं महावने २२ त
दा मुनिश्च दुर्वासा ज्ञात्वा कृष्णं परात्परं श्रीनंदनंदनं नत्वा नत्वा प्राह कृतांजलिः २३ मुनिरुवाच बालं नवीनशतपत्रविशाल
नेत्रं बिंबाधरं सघनमेघरुचिं मनोज्ञं मंदस्मितं मधुरसुंदरमंदयानं श्रीनंदनंदनमहं मनसा नमामि २४ मंजीरनूपुररणन्न
वरत्नकांचीश्रीहारकेसरिनखप्रतियंत्रसंघं दृष्ट्यार्तिहारिमसिबिंदुविराजमानं वंदे कलिंदतनुजातटबालकेलिं २५ पू

नींदुसुंदरमुखोपरि कुंचिताग्राः केशा नवीनघननीलनिभाः स्फुरंति राजंत आनतशिरः कुमुदस्य यस्य नंदात्मजाय सबला
य नमो नमस्ते २६ श्रीनंदनंदनस्तोत्रं प्रातरुत्थाय यः पठेत् तन्नेत्रगोचरो याति सानंदं नंदनंदनः २७ इति प्रणम्य श्रीकृष्णं संस्तु
वीसा मुनिसत्तमः तं ध्यायन्स जपन्सागात् बदर्याश्रमसत्तमे २८ गर्ग उवाच इत्थं देवर्षिवर्येण नारदेन महात्मना कथितं कृष्ण
चरितं बहुलाश्वाय धीमते २९ मया ते कथितं ब्रह्मन्नृपयशः कलिमलापहं चतुःपदार्थदं दिव्यं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ३० शौ
नक उवाच बहुलाश्वो मैथिलेंद्रः किं पप्रच्छ महामुनिं नारदं ज्ञानदं शांतं तन्मे ब्रूहि तपोधन ३१ गर्ग उवाच नारदं ज्ञानदं नत्वा
मानदो मैथिलो नृपः पुनः पप्रच्छ कृष्णस्य चरित्रं मंगलायनं ३२ बहुलाश्व उवाच श्रीकृष्णो भगवान्साक्षात्परमानंदविग्रहः
अपरं चकार किं चित्रं चरित्रं वद मे प्रभो ३३ पूर्णावतारैश्चरितं कृतं वै मंगलायनं अपरं किं तत्कृष्णस्य पवित्रं किमतः परं ३४
नारद उवाच साधु साधु त्वया पृष्टं चरित्रं मंगलं हरेः तन्नेहं संप्रवक्ष्यामि हृदाराण्येषियशः ३५ इदं गोलोकखंडं च शृणु त्वं परम
मद्भुतं श्रीकृष्णेन प्रकथितं गोलोके रासमंडले ३६ निकुंजे राधिकायै च राधा मह्यं ददाविदं मया तुभ्यं प्रदत्तं च सर्वा
र्थदं परं ३७ इदं पठति विप्रस्तु स सर्वशास्त्रार्थगो भवेत् क्षत्रो वै चक्रवर्ती स्यात्त्रिविपक्षचंडविक्रमः ३८ वैश्यो निधिपतिर्भूया
च्छूद्रो मुच्येत बंधनात् निष्कलोऽपि जगति जीवन्मुक्तः संजायते ३९ यो नित्यं पठते सम्यक् भक्तिभावसमन्वितः स गच्छेत्
कृष्णचंद्रस्य गोलोकं प्रकृतेः परं ४० ✱ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां गोलोकखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे भगवज्जन्मवर्णि
नं डवीसखे महाधरप्रदर्शनं श्रीनारदस्तोत्रवर्णनं नाम विंशोऽध्यायः २० ✱ समाप्तोऽयं गोलोकखंडः ॐ अतः परं वृंदार
ण्यखंडं भविष्यति ✱ शुभमस्तु लेखकपाठकयोः ✱ छापेखाने मित्रविलास लाहोर में छपा प्रथमः १

1582

1583

श्रीगणेशायनमः कृष्णातीरेकोकिलाकेलिकीरेगुंजापुंजेदेवपुष्पादिकुंजे कंतुश्रीदोर्विलासबाहूवलंतौराधाकृष्णौमंगलं
मेभवंतां १ अज्ञानतिमिरांधस्यज्ञानांजनशलाकया चक्षुरुन्मीलितंयेनतस्मैश्रीगुरवेनमः १ नारदउवाच एकदोपद्रवं।
वीक्ष्यनंदोनंदान्सहायकान् वृषभानूपनंदांश्चवृषभानुवरांस्तथा २ समाहूयपरान्वृद्धान्सहायांस्तत्रवाचह श्रीनंदराजउ
वाच किंकर्तव्यंत्रवदतोत्पाताः संतिमहावने ४ श्रीनारदउवाच तेषांश्रुत्वाथसंनंदोगोपवृद्धोतिमंत्रवित् अंकेनीत्वाराम
कृष्णौनंदराजमुवाचह ५ श्रीसंनंदउवाच उत्थातव्यमितोस्माभिः सर्वैःपरिकरैःसह गंतव्यंचान्यदेशेषुयत्रोत्पातानसंति
हि ६ बालस्तेषांप्राणवल्लभोजीवनंव्रजवासिनां व्रजेयत्नेकुलेदीपोमोहनोबाललीलया ७ हाबक्याशकटेनापितृणावर्ते
नबालकः मुक्तोयंद्रुमपातेनउत्पातःकिमतःपरं तस्माद्वृंदावनेसर्वैर्गंतव्यंबालकैःसह उत्पातेषुव्यतीतेषुपुनरागमनं।
कुरु ८ श्रीनंदउवाच कतिक्रोशैर्विस्तृतंतद्वृंदावनंव्रजे तल्लक्षणंतत्त्वंचवदबुद्धिमतांवर ९ श्रीसंनंदउवाच प्रागु
दीच्यांवर्हिषदोदक्षिणस्यांयदोःपुरात् पश्चिमायांशोणपुरात्माथुरंमंडलंविदुः १० विंशद्योजनविस्तीर्णंसार्द्धंपंचयोजनेन.
वै माथुरंमंडलंदिव्यंव्रजमाहुर्मनीषिणः ११ मथुरायांशौरिगृहेगर्गाचार्यमुखाच्छ्रुतं माथुरंमंडलंदिव्यंतीर्थराजेनपूजि
ते १२ वृंदेभ्यस्तत्रसर्वेभ्योवनेभ्योवृंदावनंवरं परिपूर्णतमस्यापिलीलाक्रीडंमनोहरं १३ वैकुंठाज्ञापरोलोकोनभूतोनभविष्य
ति एवंवृंदावनंनामवैकुंठाद्यपरात्परं १४ यत्रगोवर्द्धनोनामगिरिराजोविराजते कालिंदीनिकटेयत्रपुलिनंमंगलायनं १५
वृहत्सानुगिरिर्यत्रयत्रनंदीश्वरोगिरिः क्रोशानांचचतुर्विंशद्विस्तृतैःकाननैर्वृतं १६ पशव्यंगोपिगोपीनांगवांसेव्यंमनोहरं
लताकुंजवृतंतत्तद्वैवनंवृंदावनंस्मृतं १७ श्रीनंदउवाच कदाव्रजोयंसंनंदतीर्थराजेनपूजितः एतद्वेदितुमिच्छामिपरंकौतू
हलंहिमे १८ श्रीसंनंदउवाच शंखासुरोमहादैत्यःपुरानैमित्तिकेलये स्वपतोब्रह्मणःसोपिवेदस्तुदैत्यपुंगवः १९ जित्वा
देवान्ब्रह्मलोकाद्धृत्वावेदान्नानार्णवे गतेषुपदिवेदेषुदेवानांचमहीतले २० तदासाक्षाद्धरिःपूर्णोधृत्वामात्स्यंवपुःपरं मे

मा. मितिकलयंभोयोद्धुंयुध्येतेनयत्नवान् ११ शूलं विदेव प्रहारेषे शंखो दैत्य महाबलः स चक्रेण हरिः साक्षात् तच्छूलं शतधाकरोत् १२
हं हरिं तताड शिरसा शंखो विष्णुरुरस्थले तस्य मूर्ध्नि प्रहारेण न चचाल पराम्परः १३ ततो गदां समादाय मत्स्यरूपधरो हरिः दृढे
१ जघान तं दैत्यं शंखरूपं महाबलं १४ गदाप्रहारव्यथितः किंचिद्व्याकुलमानसः पुनरुत्थाय सर्वेशं मुष्टिना सन्तताड ह १५ त
दा विष्णुः स्वचक्रेण समुत्कृत्य तच्छिरो दृढं जहार कुपितः साक्षात् भगवान् कमलेक्षणः १६ जित्वा शंखं देववरैः सार्द्धं विसर्जनेश्वरं
प्रयागमेत्य स हरिर्वेदांस्तान् न्यस्तवान् दृढौ १७ यज्ञं चकार विधिवत् सर्वैर्देवगणैः सह प्रयागं च समाहूय तीर्थराजं चकार ह १८
तस्मात्त्वक्षयवटः कृतो लीलातपत्रवत् श्रुनिभाजुसते स्तोभिचामरैस्तैर्विरेजतः २९ ततो देव सर्वतीर्थानि जंबूद्वीपस्थितानि च
नीत्वा बलिं समाजग्मुस्तीर्थराजाय धीमते ३० तीर्थराजं च संपूज्य नत्वा तीर्थानि सर्वतः स्वधामानि ययुर्नंद हरौ देवं गते सति ३१
ततो देव नारदः प्राप्तो मुनीन्द्रः कलहप्रियः सिंहासने राजमानं तीर्थराजमुवाच ह ३२ श्रीनारदउवाच तीर्थैः प्रपूजितस्त्वं वै तीर्थ
राजमहामते तभ्यं च सर्वतीर्थानि श्रुत्वा नीतबलिं दृढः ३३ व्रजावृंदावनादीनि नागतानीह ते प्रभुः तीर्थानां राजराजस्त्वं प्रभ
ते स्तेक्षिरः कृतः ३४ श्रीनंदउवाच इति प्रभाष्य तं साक्षात् गते देवर्षिसत्तमे तीर्थराजस्तदा क्रुद्धो हरिलोकं जगाम ह ३५ त
त्राहरिं परिक्रम्य पुरःस्थित्वा कृतांजलिः सर्वतीर्थैः परिवृतः श्रीनाथं प्राह तीर्थराट् ३६ तीर्थराजउवाच हे देवदेव प्राप्तोहं ती
र्थराजस्त्वया कृतः बलिं ददुर्मे तीर्थानि माथुरं मंडलं विना ३७ प्रमत्तैर्व्रजतीर्थैश्च नैरहं तत्तिरस्कृतः तस्मात्तथ्यं च कथितं प्र
भोहं तव मंदिरे ३८ श्रीभगवानुवाच धरायां सर्वतीर्थानां त्वं कृतस्तीर्थराट् मया किं तस्य गृहस्यापि न कृतो राट् त्वमेव हि ३९
किं त्वमे मंदिरं लिप्सुर्मंतव्यं तं भावसे कथं तीर्थराज गृहं गच्छ श्रृणु वाक्यं शुभं वमे ४० मथुरामंडलं साक्षात् मंडलं मे परात्प
रं लोकद्वयात्परं दिव्यं प्रलयेपि न संहृतं ४१ श्रीनंदउवाच इति श्रुत्वा तीर्थराजो विस्मितोभूत्स तत्क्षणः श्चागत्य नत्वा संपूज्य मा
थुरं व्रजमंडले ४२ ततः प्रदक्षिणीकृत्य स्वधामगतवान् पुनः धरायामानमं गाथं पूर्वमेतन्मयादर्शितं ४३ मयातवाग्रेकथितं कि १

1585

भूयः श्रोतुमिच्छसि श्रीनंद उवाच धराधामानभंगार्थे केनपूर्वं प्रदर्शितं ४४ एतन्मे वद गोपेश माथुरं व्रजमंडलं श्रीसनंद उवाच
श्रादौ वाराहकल्पेस्मिन् हरिर्वाराहरूपधृक् ४५ रसातलात्समुद्धृत्य गां वभौ दंष्ट्रया प्रभुः गच्छंतं वारिवृंदेषु भगवंतं रमेश्वरं ४६
दंष्ट्राग्रे शोभिता पृथ्वी प्राह देवं जनार्दनं धरोवाच देवकुत्रस्थले त्वं वै स्थापनं मे करिष्यसि ४७ जलपूर्णं जगत्सर्वं दृश्यते वद हे प्र
भो श्रीवाराह उवाच यदा हृत्वा प्रदृश्यादि भवंत्यो हि गयाजले तदा ते स्थापनं भूयात् पश्यंती गच्छ भूरुहान् श्रीधरोवाच स्थावरा
णां त्वरचना ममोपरि समाश्रिता ४८ अन्यास्ति किं वा धरणी रहहिधारणामयी श्रीसनंद उवाच वदंती सैव ददर्शाग्रे जले हृत्वा मनोह
रान् ५० वीक्ष्य पृथ्वी हरिं प्राह सर्वतो विगतस्पृहा धरोवाच देव कस्मिन्स्थले हृत्वा संति ते ते सपल्लवाः ५१ इदं मनसि मे विघ्नं वद यत्र
पते प्रभो श्रीवाराह उवाच माथुरे मंडले दिव्ये दृश्यंते ये निते विनि ५२ गोलोकभूमिसंयुक्ते प्रलयेपि न संहृते श्रीसनंद उवाच त
तु श्रुत्वा विस्मिता पृथ्वी गतमाना बभूव ह तस्मान्नंद महाभागो व्रजो यं सर्वतोधिकं ५३ श्रुत्वेदं व्रजमाहात्म्यं जीवन्मुक्तो भवेन्नरः
तीर्थराजात्परं विद्धि माथुरं व्रजमंडलं ५४ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीवृंदावनखंडे श्रीनंदसनंदसंवादे श्रीवृंदावनोपा
ख्याने नाम प्रथमोध्यायः १ ॥ श्रीनंद उवाच हे सनंद महाप्राज्ञ सर्वतोसि बहुश्रुतः व्रजमंडलमाहात्म्यं वद तस्ले श्रुतं १
गिरिर्गोवर्द्धनो नाम तस्योत्पत्तिं वदस्व मे कस्माद्देवं गिरिवरं गिरिराजं वदंति हि २ यमुनेयं नदी साक्षात् कस्माल्लोकात्समागता त
न्माहात्म्यं वद मे त्वमसि सर्वज्ञो वर ३ सनंद उवाच एकदा हास्तिनपुरे भीष्मं धर्मभृतां वरं पप्रच्छ पांडुरिप्येतं जनानां तोनु भृ
एवंतो ४ परिपूर्णतमः साक्षात् श्रीकृष्णो भगवान्स्वयं असंख्यब्रह्मांडपतिर्गोलोकाधिपतिः प्रभुः ५ भुवो भारावतारायगच्छन्दे।
वो जनार्दनः राधां प्राह प्रिये भीरु गच्छ त्वमपि भूतले ६ श्रीराधोवाच यत्र वृंदावनं नास्ति न यत्र यमुना नदी यत्र गोवर्द्धनो नास्ति
तत्र मे न मनः सुखं ७ श्रीसनंद उवाच वेदनागक्रोशभूमिः स्वधाम्नः श्रीहरिः स्वयं गोवर्द्धनं च यमुनां प्रेषयामास भूपरि ८ वेद
नागक्रोशभूमिः सापि चात्र समागता वर्तविंशद्वनैर्युक्ता सर्वलोकैश्च वंदिता ९ भारतात्पश्चिमदिशि शाल्मलीद्वीपमध्यतः गोव

गर्ग. हृनो जन्म लेभे पत्न्यां द्रोणाचलस्य च १० गोवर्द्धनोपरि सुराः पुष्पवर्षं प्रचक्रिरे हिमालयसुमेर्वाद्याः शैलाः सर्वे समागताः ११
वृं. नत्वा प्रदक्षिणीकृत्य पूजां कृत्वा विधानतः गोवर्द्धनस्य परमां स्तुतिं चक्रुर्महाद्रयः १२ शैला ऊचुः त्वं साक्षात्कृष्णचन्द्रस्य परिपूर्ण-
२ तमस्य च गोलोके गोगणैर्युक्ते गोपीगोपालसंयुते १३ त्वं हि गोवर्द्धनो नाम वृन्दारण्ये विराजसे त्वं नो गिरीणां सर्वेषां गिरिराजोसि
सांप्रतं १४ नमो वृन्दावनांकाय तुभ्यं गोलोकमौलिने पूर्णब्रह्मातपत्राय नमो गोवर्द्धनाय च १५ श्रीसन्नंद उवाच इति स्तुत्वाथ
गिरयो जग्मुः स्वं स्वं गृहं ततः शैलो गिरिवरः साक्षात् गिरिराज इति स्मृतः १६ एकदा तीर्थयायी च पुलस्त्यो मुनिसत्तमः द्रोणाच-
लसुतं श्यामं गिरिं गोवर्द्धनं वरं १७ माधवीलतिकापुष्पफलभारसमन्वितं निर्झरैर्नादितं शांतं कंदरामंगलायनं १८ तपोयो-
ग्यं रत्नमयं शतशृंगं मनोहरं चित्रधातुविचित्रांगं सटंकपदिसंकुलं १९ मृगैः प्रालोमृगैर्व्याप्तं मधुरध्वनिमंडितं मुक्तिप्रदं
मुमुक्षूणां ददर्श स महामुनिः २० तल्लिप्सुर्मुनिशार्दूलो द्रोणपार्श्वं समागतः पूजितो द्रोणगिरिणा पुलस्त्यः प्राह तं गिरिं २१ श्रीपु-
लस्त्य उवाच हे द्रोण त्वं गिरीशोसि सर्वदेवैश्च पूजितः दिव्यौषधीसमायुक्तः सदा जीवनदो नृणां २२ अर्थी न वांछितं प्राप्तः काशीस्थो-
हं महामुनिः गोवर्द्धनं सुतं देहि नान्यं मे त्वत्प्रयोजनं २३ विश्वेश्वरस्य देवस्य काशी नाम्ना महापुरी यत्र पापी मृतः सद्यः परं मोक्षं प्र-
याति हि २४ यत्र गंगा गता साक्षात् विश्वनाथोपि यत्र वै तत्रैनं स्थापयिष्यामि यत्रैको न च पर्वतः २५ गोवर्द्धने तव सुते लतावृंद-
समाकुले तस्मिंस्तपः करिष्यामि जातो यं मे मनोरथः २६ श्रीसन्नंद उवाच पुलस्त्यवचनं श्रुत्वा स्वसुतस्नेहविह्वलः अश्रुपूर्णो
द्रोणगिरिस्तं मुनिं वाक्यमब्रवीत् २७ द्रोण उवाच पुत्रस्नेहाकुलोहं वै पुत्रो मेयमतिप्रियः तेशापभयभीतोहं ददाम्येनं महामु-
ने २८ हे पुत्र गच्छ मुनिना भारते कर्मकोशले देवं फलभते यत्र नृभिर्मोक्षमपि क्षणात् २९ गोवर्द्धन उवाच मुने कथं मां नयसि
लंबितं योजनाष्टकं योजनद्वयमुच्चांगं पंचयोजनविस्तृतं ३० पुलस्त्य उवाच उपविश्य करे मे त्वं गच्छ पुत्र यथासुखं वाहयामि
करेणैव यावत्काशीसमागमः ३१ गोवर्द्धन उवाच मुने यत्र स्थले भूम्यां स्थापनां मे करिष्यति करिष्यामि न चोत्थानं तद्भूम्यां शपथ २

घोमम ३१ पुलस्त्य उवाच अहमा शाल्मलीद्वीपान्मध्ये दीक्षायकौशले तस्यापनं करिष्यामि शापयत्तेमयापथि ३२ श्रीसनं
द उवाच मुनेः करतले तस्मिन्नारुरोह महाबलः प्रणम्य पितरं द्रोणमश्रुपूर्णाकुलेक्षणः ३४ मुनिस्तद्दक्षिणकरे धृत्वा गच्छ
न्शनैः शनैः स्वतेजो दर्शयन्नृणां प्राप्तो भूद्व्रजमंडले ३५ जातिस्मरो गिरिस्तत्र प्राहेदं पथि चिंतयन् परिपूर्णतमः साक्षाच्छ्रीकृ
ष्णो भगवान्स्वयं ३६ असंख्यब्रह्मांडपतिर्व्रजे त्रावतरिष्यति बाललीलां च कैशोरीं चेष्टां गोपालकैः सह ३७ दानलीलां मान
लीलां हरिरत्र करिष्यति तस्मान्मयानरं तव्यं भूमिस्थेयं कलिंदजा ३८ गोलोकाद्राधया साकं श्रीकृष्णस्त्वागमिष्यति कृतकृत्यो भ
त विष्यामि कृत्वाद्दर्शनं परं ३९ इति विचार्य मनसा भूरिभारं ददौ करे तदा मुनिस्तु श्रांतो भूत्पूर्वं गतस्मृतिः ४० कराद्गतायं तं
शैलं निधाय व्रजमंडले लघुशंकाजयार्थं हि गतो भूद्भारपीडितः ४१ कृत्वा शौचं जले स्नात्वा पुलस्त्यो मुनिसत्तमः उत्तिष्ठ वै मु
निः प्राह गिरिं गोवर्द्धनाचलं ४२ नोत्थितं भूरिभाराढ्यं कराभ्यां तं महामुनिः स्वतेजसा बलेनापि गृहीतमुपचक्रमे ४३ मुनिना
संगृहीतोपि गिरिराजं गिरा दृढया न चचाल गुलीकिंचित्तदापि द्रोणनंदनः ४४ अथ पुलस्त्य उवाच गच्छ गच्छ गिरिश्रेष्ठ भारं माकुरु
माकुरु मयाज्ञातोसि रुष्टस्त्वं शुभि शापो वदाशुमे ४५ गोवर्द्धन उवाच मुने न मे त्र दोषो स्ति त्वया मे स्थापना कृता करिष्यामि न
चोत्थानं त्वया मे शपथः कृतः ४६ श्रीसनंद उवाच पुलस्त्यो मुनिशार्दूलः क्रोधात्प्रज्वलितेंद्रियः स्फुरदोष्ठो द्रोणपुत्रं शशाप विग
तोद्यमः ४७ पुलस्त्य उवाच गिरे त्वयातिधृष्टेन न कृतो मे मनोरथः तस्मात्तु तिलमात्रं हि नित्यं त्वं क्षीणतां व्रज ४८ श्रीसनंद उ
वाच काशीं गते पुलस्त्यर्षौ वर्षं गोवर्द्धनो गिरिः नित्यं संक्षयते नंद तिलमात्रं दिने दिने ४९ यावद्भागीरथी गंगा यावद्गोवर्द्धनो गिरिः
तावत्कलेः प्रभावस्तु भविष्यति न कर्हिचित् ५० गोवर्द्धनस्य प्रकटं चरित्रं नृणां महापापहरं पवित्रं मया तवाग्रे कथितं विचित्रं
मुमुक्तिदं श्रीरुचिरं नचित्रं ५१ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीवृंदावनखंडे गोवर्द्धनोत्पत्तिकथनं नाम द्वितीयोध्यायः २ ॥
श्रीसनंद उवाच गोलोके हरिणा त्यक्ता कालिंदी सरितां वरा कृष्णे प्रदक्षिणीकृत्य यांतमस्मुदिता भवत् १ तदेव विरजा साक्षात्कृग

1588

ग॰ ब्रह्मद्रवोद्भवा हेनयोयमुनायांतसंप्रलीनेवभूवतुः १ परिपूर्णतमंकृष्णंतस्मात्कृष्णस्यनंदनात् परिपूर्णतमस्यापिपट्टराज्ञी
सं॰ विदुर्बुधाः ३ ततोवेगेनमहताकालिंदीसरितांवरा विभेदविरजावेगंकुंजद्वारविनिर्गता ४ असंख्यब्रह्मांडचयंस्पृष्ट्वाब्रह्म
३ द्रवंगता भिंदतीजज्जलंदीर्घंस्ववेगेनमहानदी ५ वामपादांगुष्ठनखभिन्नब्रह्मांडमस्तके श्रीवामनस्यविवरेब्रह्मद्रवसमाकु।
ले ६ तस्मिन्श्रीगंगयासार्द्धंप्रविष्टाभूत्सरिद्वरा वैकुंठंचाजितपदंसंप्राप्यध्रुवमंडलं ७ ब्रह्मलोकमभिव्याप्यपतंतीब्रह्म·
मंडलात् ततःसुराणांशतशोलोकाल्लोकंजगामह ८ ततःप्रयातवेगेनसुमेरुगिरिमूर्द्धनि गिरिकूटाननिक्रम्यभित्वागंड।
शिलातटान् ९ सुमेरोर्दक्षिणादिशांगतमभ्युदिताभवत् ततःश्रीयमुनासाक्षाच्छ्रीगंगायाविनिर्गता १० गंगानुप्रययौशैलंहिम
वंतंमहानदी कृष्णानुप्रययौशैलंकलिंदंप्राप्यसापदा ११ कालिंदीतिसमाख्याताकलिंदप्रभवायदा कलिंदगिरिसंभूतगंड
शैलतटानुदरुतान् १२ भित्वालुठंतीभूखंडेकृष्णावेगवतीसती देशान्पुनंतीकालिंदीप्रापवान्खांडवेवने १३ परिपूर्णतमंसा
क्षात्श्रीकृष्णंवरमिच्छती धृत्वावपुःपरंदिव्यंतपस्तेपेकलिंदजा १४ पित्राविनिर्मितेगेहेजलेवापिसमास्थिता ततोवेगेनका
लिंदीप्राप्ताभूद्व्रजमंडले १५ वृंदावनसमीपेचमथुरानिकटेशुभे श्रीमहावनपार्श्वेचसैकतेरमणस्थले १६ श्रीगोकुलेचय
मुनायूथीभूत्वातिसुंदरी श्रीकृष्णचंद्रासार्थंनिजवासंचकारह १७ अथोव्रजाद्व्रजंतीसाव्रजविच्छेदविह्वला प्रेम्णानंदाश्रुसं।
युक्ताभूत्वापश्चिमवाहिनी १८ ततस्त्रिवारंवेगेनगत्वाथव्रजमंडले देशान्पुनंतीप्रययौप्रयागंतीर्थसंगमं १९ पुनःश्रीगंग·
यासार्द्धंक्षीराब्धिंसाजगामह देवाःसर्वेपुष्पाणांववृषुर्दिशिजयध्वनिं २० कृष्णाश्रीयमुनासाक्षात्कालिंदीसरितांवरा समुद्रमे
त्यश्रीगंगांप्राहगद्गदयागिरा २१ श्रीयमुनोवाच हेगंगेत्वंतुधन्यासिसर्वब्रह्मांडपावनि कृष्णपादाब्जसंभूतासर्वलोकैकवंदि।
ता २२ ऊर्द्ध्वंयास्यसिहरेर्लोकंगच्छत्वमपिहेशुभे त्वत्समानंचदिव्यंचनभूतानभविष्यति २३ सर्वतीर्थमयीगंगातस्मात्वांप्रणमा।
म्यहं यत्किंचिद्धाप्रकथितंतत्क्षमस्वसुमंगले २४ श्रीगंगोवाच हेकृष्णेत्वंतुधन्यासिसर्वब्रह्मांडपावनी कृष्णवामांगसंभूताप ३

ष्णानंदस्वरूपिणी २५ परिपूर्णतमा साक्षात्सर्वलोकैकवंदिता परिपूर्णतमस्यापि श्रीकृष्णस्य महात्मनः २६ पट्टराज्ञी परा कृ
ष्णे कृष्णसंतापशमनाम्यहं तीर्थैर्देवैर्दुर्लभा त्वं गोलोकेपि च दुर्घटा २७ अहं याम्यामि पाताले श्रीकृष्णस्याज्ञया शुभे त्वद्वियोगात्
राहं वै यानं कर्तुं न वत्सला २८ दुःखीभूता भविष्यामि श्रीव्रजे रासमंडले यत्किंचिन्मे प्रकथितं तत्तत्समस्व हरिप्रिये २९ सनंदउ
वाच इत्थं परस्परं नत्वा हेनयोपपतद्दिने लोकान्यविद्रं कुर्वती पाताले सा सरिद्वरा ३० सापि भोगवती नाम्ना च भोगवती व
ने यज्जलं सवित्रिनयनः शिवो मूर्द्ध्नि बिभर्ति हि ३१ अथ कृष्णा स्ववेगेन भित्वा सप्ताब्धिमंडले सप्तद्वीपमहीपृष्ठे लुठंती वेगवत्तरा २१
गत्वा स्वर्णमयीभूमिं लोकालोकाचलं गता तस्माद्रंगं तु शैलानां तटं भित्वा कलिंदजा ३३ आब्रह्मलोकं लोकांस्तान्भित्वा व्याप्य हरेः
पदं ब्रह्मांडरंध्रे श्रीब्रह्मद्रवयुक्तेन समेत्य सा ३४ कृष्णवर्णा प्रवर्षन्ती देवेषु प्रणमत्स्व च पुनः श्रीकृष्णगोलोकमारुरोह सरिद्वरा ३५
कलिंदगिरिनंदिनीत्वचरित्रमेतत्तु भं श्रुत्वैव परिपाति तं भुवि तनोति सन्मंगलं ३६ जनोपि यदि धारयेत्किल पदे त्रयोनिप्रशः
सुधाति परमं पदं निजनिकुंजलीलावृते ३७ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां वृंदावनखंडे तृतीयोध्यायः ३ ॥ नारदउवाच
सनंदस्य वचः श्रुत्वा गतं नंदः स्वसुयतः सर्वैर्गोपगणैः सार्द्धं मुदितोभून्महामनाः १ यशोदया च रोहिण्या सर्वगोपगणैः सह प्र
स्थे वीरजनैर्मंडितो विप्रमंडलैः २ गोभिश्च शकटैर्युक्तो वृद्धबालैः सधान्यगैः गोपकैर्गीयमानैश्च शंखदुंदुभिनिःस्वनैः ३ पुत्रा
भ्यां कृष्णरामाभ्यां नंदराजो महामतिः रथमारुह्य हे राजन् वनं वृंदावनं ययौ ४ वृषभानुवरो गोपो गजमारुह्य भार्यया श्रीके
लीलां सुतां राधां गीयमानैश्च गायकैः ५ मृदंगतालवीणानां वेणूनां कलनिःस्वनैः गोपालगोगणैः सार्द्धं वृंदारण्यं जगाम ह ६ उ
पनंदास्तथा नंदास्तथा च वृषभानवः सर्वैः परिकरैः सार्द्धं मुदा वृंदावनं ययुः ७ वृंदावने समाविश्य गोपाः सर्वे सहानुगाः गो
पान्विधाय वसतीः वासं चक्रुरितस्ततः ८ सभामंडपसंयुक्तं मतुर्गोपरिखायुतं चतुर्योजनविस्तीर्णं पुरं नंदश्चकार ह ९ शाका
रपरिखायुक्तं विचित्रभवनान्वितं योजनत्रयविस्तीर्णं सप्तद्वारसमन्वितं १० सरोवरैः परिवृतं राजमार्गमनोहरं सहस्रकुंजे

गर्ग. वपुरं वृषभानुरचीक्लृपत् ११ श्रीकृष्णं नंदनगरं वृषभानुपुरेऽर्भकैः चकार क्रीडनपरो गोपीनां प्रीतिमावहन् १२ अथ वृंदाव
वृं. ने राजन् सर्वगोपालसंमतौ बभूवतुर्वत्सपालौ रामकृष्णौ मनोहरौ १३ चारयामासतुर्वत्सान् ग्रामसीम्न्यर्भकैः सह कालिंदी
४ निकटे पुण्ये पुलिने रामकेशवौ १४ प्रचलंतौ निकुंजेषु संप्रलीनाविततस्ततः रिंगमाणौ च कुत्रापि नंदंतौ चेरतुर्वने १५ किंकि
णीजालसंयुक्तौ स्फुरन्मंजीरनूपुरौ पीतवासःपरिकरौ हारकेयूरभूषितौ १६ लेपणैः क्षिपतौ बालैः वंशीवादनतत्परौ मुखेन
किंकिणीशब्दं कुर्वद्भिर्बालकैः स्तुतौ १७ धावंतौ पतितिभिः छायां रेजतू रामकेशवौ मयूरपिच्छसंयुक्तौ पुष्पपल्लवभूषितौ १८
एकदा वत्सवृंदेषु प्राप्तं वत्सासुरं नृप कंसप्रणोदितं ज्ञात्वा शनैस्तत्र जगाम ह १९ धावन्तो येषु सर्वेषु लांगूलं चलयन्मुहुः दै
त्यः पश्चिमपादाभ्यां हरिं मेसेन ताडह २० पलायितेषु बालेषु कृष्णस्तं पादयोर्द्वयोः गृहीत्वा भ्रामयित्वाथ पातयामास भूतले २१
पुनर्लीलाकराभ्यां तं कपित्थे प्राहिणोद्धरिः तदा भूसंगते दैत्ये कपित्थोपि महाद्रुमः २२ कपित्थान्पातयामास तदद्भुतमिवाभ
वत् विस्मितेषु च बालेषु साधुसाध्विति वादिषु २३ दिवि देवा जयारावान् पुष्पवर्षं प्रचक्रिरे तद्देहात्स्य महाज्योतिः कृष्णे लीनं बभू
व ह २४ बहुलाश्व उवाच अहो पूर्वं स कृत्कस्य को यं वत्सासुरो मुने श्रीकृष्णे लीनतां प्राप्तः श्रीप्रपूर्णे परात्परे २५ नारद उवाच
मुरपुत्रो महादैत्यः प्रमीलो नाम देवजित् वसिष्ठस्याश्रमे प्राप्तो नंदिनीं गां ददर्श ह २६ तल्लिप्सुर्ब्राह्मणो भूत्वा ययाचे गां मनोहरां
गी× तूष्णीं स्थिते गोरुवाच वसिष्ठे दिव्यदर्शने २७ श्रीनंद उवाच मुनीनां गां समाहर्तुं भूत्वा विप्रः समागतः दैत्योसि मुरजस्तस्माद्भो वत्सो
भवदुर्मते २८ नारद उवाच तदैव वत्सरूपो भून्मुरपुत्रो महासुरः वसिष्ठं गां परिक्रम्य नत्वा ग्राहीत्युवाच ह २९ गौरुवाच द्वापरांते
महादैत्य वृंदारण्ये यदा नव गोवत्सेषु गतस्यापि तदा मुक्तिर्भविष्यति ३० नारद उवाच परिपूर्णतमे साक्षात्कृष्णे पतितपावने त
स्माद्वत्सासुरो दैत्यो लीनो भून्नहि विस्मयः ३१ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां वृंदावनखंडे चतुर्थोऽध्यायः ४ ॥ श्रीनारद उवाच
एकदा चारयन्वत्सान् सरामो बालकैर्हरिः यमुनानिकटे प्राप्तं बकं दैत्यं ददर्श ह १ श्वेतपर्वतसंकाशो बृहन्मादोघनध्वनिः प ४

1591

लायितेष्ववालेषु वज्रं तेजो ग्रसद्धरिं २ कृष्णं महाबकग्रस्तं दृष्ट्वा ते व्रजवासिनः रुदंतो बालकाः सर्वे गतप्राणा इवाभवन् हाहाकारं त
दा कृत्वा देवाः सर्वे समागताः ३ इंद्रो वज्रं तदानीत्वा तेन ताडमहाबकं तेन घातेन पतितो मूर्छितो घटिकाद्वयं ४ विधुन्वन् स तनुं वे।
गाज्जृंभितः पुनरुत्थितः नमस्कारं तदा दैत्यो जगर्ज घनवद्बली ५ त्रिलोचनं त्रिशूलेन तं जघान महासुरं छिन्नैकपक्षो दैत्योपि
न मृतोपि भयंकरः ६ वायव्यास्त्रेण वायुस्तं संजघान बकं ततः उच्चचाल बकस्तेन पुनस्तत्र स्थितोभवत् ७ यमस्तं यमदंडेन
ताडयामास चाग्रतः तेन दंडेन न मृतो बको वै चंडविक्रमः ८ दंडोपि भग्नतां प्रागात्स तत्रो नाभवद्बकः तदेव चाग्रतः प्राप्य चंडं
प्रचंडविक्रमः ९ शतघ्नीं वै बके दैत्ये संजघान धनुर्द्धरः नीतोः पतगतैर्वीर्णोर्न ममार बकस्ततः १० धनदस्तं च खड्गेन सती
क्ष्णेन जघान ह छिन्नद्वितीयपक्षोभूत् न मृतो दैत्यपुंगवः ११ नीहारास्त्रेण तं सोमः संजघान महाबकं शीतार्तो मूर्छितो दै
त्यो न मृतः पुनरुत्थितः १२ आग्नेयास्त्रेण तं त्वग्निः संजघान महाबकं भस्मांगो नाभवद्दैत्यो न ममार महाबलः १३ अपांपतिस्तं
पाशेन बध्वा कोविचकर्ष ह कर्षणात्स महान्यासः छिन्नोभून्न मृतस्सः १४ ततो गदया तं वै भद्रकाली तरस्विनी मूर्छितस्तत्प्र
हारेण परं कश्मलतां ययौ १५ ततो मूर्छां समुत्थाय विधुन्वंस्तनुं पुनः जगर्ज घनवद्धीरो बको दैत्यो महाबलः १६ तदा शक्तिध
रः शक्तिं तस्मै चिक्षेप सत्वरः तदेकपादो भग्नोभून्न मृतः पक्षिणां वरः १७ तदा क्रोधेन महता धावन्दैत्यः स्फुरित्स्वनः देवान्विद्रा
वयामास तीक्ष्णपातं डयामध्ये १८ अग्रे पलायितान्देवाननुधावद्बकोवरे पुनस्तत्रागमद्दैत्यो नादयन्मंडलं दिशां १९ तदा देव
र्षयः सर्वे सर्वे ब्रह्मर्षयो द्विजाः श्रीनंदनंदनायाशु सफलं चाशिषं ददुः २० तदैव कृष्णस्तन्मध्ये तातानवाङ्गरज्वलन् बकबद्धं कृ
ष्णं तरसा त्वत्कंठो महाबकः २१ पुनः कृष्णं समादन्ते तीक्ष्णपातं डयागतः पुच्छं गृहीत्वा तं कृष्णः पोथयामास भूतले २२ पुनरु
त्थाय तं डं स्वं प्रसार्य विस्थितं बकं ददार तं डे हस्ताभ्यां कृष्णो बालो गजो यथा २३ तदा मृतस्य दैत्यस्य ज्योतिः कृष्णं समाविशत् दे
वता ववृषुः पुष्पैर्जयारवैः समन्विताः २४ गोपाला विस्मिताः सर्वे कृष्णं संश्लिष्य सर्वतः ऊचुस्ते कुशली भूतो मुक्तो मृत्युमुखात्स

गर्गं० वृं० ५ खे २५ एवंकृष्णो बकं हत्वा सबलो बालकैः सह गोवत्सैर्हर्षितो गायन्नाययौ राजमंदिरं २६ परिपूर्णतमस्यापि श्रीकृष्णस्य महात्म
नः जगुर्गृहे गते बालाः कृतं देवेन विस्मिताः २७ बहुलाश्व उवाच कोयं दैत्यः पूर्वकाले कस्मात्केन बकोभवत् श्रुत्वा ब्रह्मणि सर्वे
शे श्रीकृष्णे लीनतां गतः २८ नारद उवाच हयग्रीवसुतो दैत्य उत्कलो नाम हे नृप रणे महाब्धिनिर्जित्य शक्रछत्रं जहार ह २९ त
थान्येषां नृपाणां च राज्यं हृत्वा महाबलः चकार वर्षाणि शतं राज्यं सर्वविभूतिमत् ३० एकदा विचरन्दैत्यः सिंधुसागरसंगमे जा
जलेर्मुनिसिद्धस्य पर्णशालसमीपतः ३१ जलेनिक्षिप्य वडिशं मीनानाकर्षयन्मुहुः निषेधितोपि मुनिना नैव मन्यत दुर्मतिः ३२
तस्मै शापं ददौ सिद्धो जाजलिर्मुनिसत्तमः बकवत्त्वं झषानत्सि त्वं बको भव दुर्मते ३३ तत्क्षणाद्बकरूपोभूद्भ्रष्टतेजा गतस्मयः प त
तितः पादयोस्तस्य नत्वा शरदकृतांजलिः ३४ उत्कल उवाच न जाने ते परं चंडं मुने मां पाहि जाजले साधूनां भवतां संगो मोक्षदा
यो विदुः ३५ मित्रे शत्रौ समे माने समाने हेमलोष्टयोः सर्वे दुःखे समा ये वै ब्राह्मणाः साधवश्च ये ३६ किं किं न जातं महतां दर्श
नात्को मुने तृणं पारमेष्ठ्यं च साम्राज्यमैंद्रं योगपदं भवेत् ३७ जाजले मुनिशार्दूल चैव यत्किंचिद्भूभुजैः साधूनां कृपया साक्षा
त्सर्वं ब्रह्मा च लभ्यते ३८ नारद उवाच तदा प्रसन्नः समुनिर्जाजलिस्तमुवाच ह षष्टिवर्षसहस्राणि तपस्तप्तं चयेन वै ३९ जा
जलिरुवाच वैवस्वतांतरे शाभिष्टाविंशतिमे युगे द्वापरांते भारते च माथुरे व्रजमंडले ४० परिपूर्णतमः साक्षाच्छ्रीकृष्णो भगवा
न्स्वयं वृंदावने गा वा वत्सानुचारयन्विचरिष्यति ४१ तदा तन्मयतां कृष्णे यास्यसि त्वं न संशयः हिरण्याक्षादयो दैत्या वैरेणा
पि परं गताः ४२ नारद उवाच इत्थं बकासुरो दैत्यः उत्कलो जाजलेर्वरात् श्रीकृष्णे लीनतां प्राप्तः सत्संगात्किं न जायते ४३ ॥
इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां वृंदावनखंडे पंचमोध्यायः ५ ॥ नारद उवाच एकदा बालकैः साकं गोवत्सांश्चारयन्हरिः कालिं
दीनिकटे रम्ये बालक्रीडां चकार ह वत्सासुरो नाम महान्दैत्यस्तत्र स्थितोभवत् क्रोशदीर्घं वपुः कृत्वा प्रसार्य मुखमंडलं २ दूरा
त्पर्वताकारं वीक्ष्य वृंदावने वने गोपा जग्मुर्मुखे तस्य वत्सैः कृतजलभ्रमे ३ तद्दृष्ट्वार्थं च सबलस्तन्मुखे प्राविशद्धरिः निर्गीतोपि ५

सवत्सेषु बालेषु सहिरूपिणा ४ हाहाशब्दं सुराणां तु दैत्यानां सर्वपर्वहि कंसोवदुःखं वै राजन् ततानाद्यो दरे ततः ५ ततस्तारोध
गाःप्राणाः शिरोभित्वा विनिर्गताः तद्रूपे निर्गतः कृष्णो बालैर्वत्सैश्च मैथिल ६ सवत्सकान् शिशून् दृष्ट्वा जीवयामास माधवः तज्ज्यो
तिः श्रीघनश्यामे लीनं जातं तडिद्यथा ७ ततैव वहुर्देवाः पुष्पवर्षाणि पार्थिव कोयं दैत्यः पूर्वकाले श्रीकृष्णे लीनतां गतः अहोवै
रानुवंधेन शीघ्रं दैत्याद्धरिं गतः ८ श्रीनारद उवाच शंखासुरसुतो राजन्नघो नाम महाबलः युवातिसुंदरः साक्षात्कामदेवापरः
अष्टावक्रं मुनिं यांतं विरूपं मलयाचले दृष्ट्वा जहास तं सद्यः कुरूपोयमिति ब्रुवन् ९ तं शशाप महादुष्टं त्वं सर्पो भव दुर्मते कुरू
पाद्वक्रगात्रातिः सर्पाणां भूमिमंडले ११ तदा दैत्यो निपतितो दैत्यं दीनं गतस्मयं दृष्ट्वा प्रसन्नः सन्मुनिर्वरं तस्मै ददौ पुनः १२ अष्टाव
क्र उवाच कोटिकंदर्पलावण्यः श्रीकृष्णस्तव वोदरे यदागतः सर्परूपात्त्वपापान्मुक्तिर्भविष्यति १३ नारद उवाच अष्टावक्रस्य शापे
न सर्पो भूत्वाघासुरः तद्रूपात्परमं मोक्षं गतो योगैश्च दुर्लभं १४ वत्सान्वकसुतान्मुक्तं तमोमुक्तिं त्वघासुरं कृत्वा कतिदिनैः कृ
ष्णं यशोदाभूद्भयातुरा १५ कलावती रोहिणी च गोपी गोपान्वयोधिकान् वृषभानुवरं गोपं नंदराजं व्रजेश्वरः १६ नवोपनंदान्नंदा
न्वृषभानून्व्रजे षट् समाहूय नदीश्चैव वचः शाह यशोमती १७ यशोदा उवाच किं करोमि क्व गच्छामि कल्याणं मे कथं भवेत् म
त्तनैव बहवो रिष्टा आगच्छंति क्षणे क्षणे १८ पूर्वं महावने त्यक्त्वा वृंदारण्ये गता वयं एतत्त्यक्त्वा क्व यास्यामः देशो वदतु निर्भये १९ चंच
लोयं बालको मे क्रीडन् दूरे प्रयाति हि बालकाश्चंचलाः सर्वे न मन्यंते वचो मम २० बकासुरश्च मे बालं नीत्वा तं डोग्रसद्वली तस्मा
त्कृतं तु जगदाद्यार्भके दीनमघासुरः २१ वत्सासुरश्च लिङ्गोसुः सोपि दैवेन मारितः वत्सार्थं स्वगृहाद्बालं न वहिः कारयाम्यहं २२
इत्थं वदंती सततं रुदंती यशोमती वीक्ष्य जगाद नंदः आश्वासयामास सगर्गवाक्यैर्धर्मार्थविद्धर्मभृतां वरिष्ठः २३ श्रीनंद उवाच ग
र्गवाक्यं त्वया सर्वं विस्मृतं हे यशोमति ब्राह्मणानां वचः सत्यं नासत्यं भवति क्वचित् २४ तस्माद्दानं प्रकर्तव्यं सर्वारिष्टनिवारणं
दानात्परं तु कल्याणं न भूतो न भविष्यति २५ श्रीनारद उवाच तदा यशोदा विप्रेभ्यो नवरत्नं महाधनं सालंकारं स्वबालस्य सबल

1692

1594

गर्गे. स्वदर्शनेन्य २९ अथ तं वृषभानोर्वरवालं तं मनोहरं हिल्लतमन्नभाराणां नंदो दाने ददौ ततः ३० ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहिता
वृं. यां वृंदावनखंडे षष्ठोऽध्यायः ६ ॥ श्रीनारद उवाच गोपेच्छया रामकृष्णौ गोपालौ तौ बभूवतुः गाश्चारयंतौ गोपालैर्वयस्यैश्चैव तद्वने १
८ अग्रेऽग्रे पृष्ठे तथा गावश्चरंत्यः पार्श्वयोर्द्वयोः श्रीकृष्णस्य बलस्यापि पश्यंत्यः सुंदरं मुखं १ घंटामंजीरझंकारं कुर्वंत्यस्त्वाश्च तस्ततः किं
किणीजालसंयुक्ता हेममालालसत्कलाः २ मुक्तागुच्छैर्बर्हिपुच्छैर्लसत्पुच्छाच्छकेसराः स्फुरत्नानवरत्नानां भालपुष्पैर्विराजिताः ध
शृंगयोरंतरा राजन्शिरोमणिमनोहराः हेमरश्मिप्रभास्फूर्जद्घंटापार्श्वप्रवेष्टिताः ५ आरक्ततिलकाः काश्चिद्रक्तपुच्छारुणास्त्वयः
कैलासगिरिसंकाशाः शीलरूपा महागुणाः ६ सवत्सा मंदगामिन्यः कृष्णो भारेण मैथिल कुंडोध्न्यः पाटलाः काश्चिल्लसंत्यो भवन्मृते
यः ७ काश्चित्पीता विचित्राश्च श्यामाश्च हरितास्तथा ताम्राधूम्राश्च घनश्यामा सघनश्यामे गते तद्गणाः ८ लघुशृंग्यो दीर्घशृंग्य उच्चशृंग्यो
वृषैः सह मृगशृंग्यो वक्रशृंग्यः कपिला मंगलायनाः ९ शार्दूलकोमलेशांतवीक्ष्यस्तोपि वने वने कोटिशो कोटिशो गावश्चरंत्यः ।
कृष्णपार्श्वयोः १० पुण्यं श्रीयमुनातीरं तमालैः श्यामलं वनं नीपैर्निंबैः कदंबैश्च श्यामलैः पनसैः द्रुमैः ११ कदलीकोविदाराम्रैर्जं
बूबिल्वैर्मनोहरैः अश्वत्थैश्च कपित्थैश्च माधवीभिश्च मंडितं १२ वभौ वृंदावनं दिव्यं वसंततरुमनोहरं नंदनं सर्वतोभद्रं दितिपंश्चै
त्ररथं वने १३ यत्र गोवर्द्धनो नाम सन्निर्झरदरीयुतः रत्नधातुमयः श्रीमान्मंदारवनसंकुलः १४ श्रीखंडवटीरंभादेवदारुवटै
र्वृतः पलाशप्लक्षाशोकैश्चारिष्टार्जुनकदंबकैः १५ पारिजातैः पटालैश्च चंपकैः परिशोभितं परितो जालकुंजाध्यानः शालैरि
ट्यवैर्वृतः १६ कलकंदैः कोकिलैश्च पुंस्कोकिलमयूरभृत् गाश्चारयन्नुतत्र कृष्णो विचचार वने वने १७ वृंदावने मधुवने पार्श्वे
तालवनस्य च कुमुदवने बाहुले च दिव्ये कामवने परे १८ बृहत्सानुगिरेः पार्श्वे गिरेर्नंदीश्वरस्य च सुंदरे कोकिलवने कोकिलध
निसंकुले १९ रम्ये कुशवने सौम्ये लताजालसमन्विते महापुण्ये भद्रवने भांडीरोपवने नृप २० लोहार्गले च यमुनातीरे तीरे ८
वने वने पीतवासः परिकरो नटवेषो मनोहरः २१ वेत्रभृद्वादयन्वंशीं गोपीनां प्रतिमावहन् मयूरपत्रभृन्मौलिः स्रग्वी कृष्णो

1595

वभोन्नृप २२ अथैकृत्वागतां हृद्दृष्ट्वा सायंकाले स्वयं हरिः गौः संशाह्य गन्वंशीश्रीनंदव्रजमाविशत् २३ वेणुवंशीध्वनिकरा श्री
वंशीवटमार्गतः गोरजोभिर्नभो व्याप्तं वीक्ष्य गेहात् विनिर्गताः २४ हरीकतें स्नापिवामामाहतें स्वसुन्नमं विस्मृतं न समर्था
स्नंदहृं गोप्यः समाययुः २५ संकोचवीथीषु नरसंगृहीतः शनैश्चलन्गोगणसंकुलासु सिंहावलोकैर्गजबाललीलैर्वधूजनैः पं
कजपत्रनेत्रः २६ सुमंडितैर्मैथिलगोरजोभिर्नीलंपरं कुंतलमादधानः हेमांगदी मौलिविराजमानः आकर्णवक्रीकृत दृष्टि
वाणः २७ गोधूलिभिर्मंडितकुंदहारः कर्णोपरिस्फूर्जितकर्णिकारः पीतांबरो वेणुनिनादकारः पातप्रभुर्वीकृतभूमिभारः २८
इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां वृंदावनखंडे कृष्णगोचारणसंवादवर्णनं नाम सप्तमोऽध्यायः ७ ॥ श्रीनारद उवाच एकदा सब
लः कृष्णः श्रावयन्नाममनोहरः गोपालैः सहितः सर्वैर्ययौ तालवनं वनं १ धेनुकस्य भयाद्गोपा न गतास्ते वनांतरं कृष्णोपि न ग
तस्तत्र वलयकोटदर्शह २ नीलांबरकटौ वध्वा बलदेवो महाबलः परिपक्वफलार्थं हि नह्येनैविचचार ह ३ बाहुभ्यां कंपय
न्तालान्फलसंचं निपातयन् गजोनिनिर्भयः साक्षादनंतो नंतविक्रमः ४ फलानां पतनं शब्दं श्रुत्वा क्रोधावृतः खरः मथा
ङ्क्ष्वापकृतडुहो भीमंकं समस्वोवली ५ आययौ सन्मुखे योद्धुं बलदेवस्य धेनुकः बलेपश्चिमपादाभ्यां निहत्योरसि सत्वरं ६
वकारखरशब्दं च परिधावन्मुहुर्मुहुः गृहीत्वा धेनुकं शीघ्रं बलः पश्चिमपादयोः ७ चिक्षेप तालवृक्षे च दस्तैनैकेन लीलया
तेन भग्नः स तालोपि तालानन्यान्स्थितान्बहून् ८ पातयामास राजेंद्र तदद्भुतमिवाभवत् पुनरुत्थाय दैत्येंद्रो बलं जग्राह रो
षतः ९ योजनं नोदयामास गजं प्रतिगजो यथा गृहीत्वा तं बलः सद्यो भ्रामयित्वाथ धेनुकं भूपृष्ठे पोथयामास मूर्छितं भग्न
मस्तकं तत्क्षणे न पुनरुत्थाय क्रोधसंयुक्तविग्रहः ११ मूर्छिं कृत्वा वनः शृंगं धृत्वा रूपं भयंकरं गोपान्विद्रावयामास शृंगैस्ती
तोः भयंकरैः १२ अथ पलायितान्सर्वान्दृष्ट्वा वसुमदोत्कटः श्रीदामा तं च दंडेन स्तबलो मुष्टिना तथा १३ स्तोकः पाशेन तं दैत्यं
संतताड महाबलः वेपणो नार्जुनोंशुश्च दैत्यं लष्टिकया त्वरा १४ विशालर्षभ पत्याशु पादेन स्वबलेन च तेजस्वीत्वर्हं चंदेण

गर्गं॰ देवपुरस्थस्य पेटकैः १५ वरूपधरः कंडकेन संततनादमहाखरं अथ कृष्णोपि तं नीत्वा हस्ताभ्यां धेनुकासुरं १६ भ्रामयित्वा क्षिपेत्तगि
वृं रेर्गोवर्द्धनो हरिः श्रीकृष्णस्य प्रहारेण मूर्छितो घटिकाद्वयं १७ पुनरुत्थाय स्वतनुं विधुन्वन्धारयन्मुखं शृंगाभ्यां श्रीहरिं नीत्वा धाव
७ न्दैत्यो नभोगतः १८ चकार तेन वै युद्धं मूर्द्धवैलक्षयोजनं गृहीत्वा धेनुकं दैत्यं श्रीकृष्णो भगवान्स्वयं १९ चिक्षेप यो भूमिमध्ये चू।
र्णितास्थिः समूर्छितं पुनरुत्थाय शृंगाभ्यां नादं कृत्वातिभैरवं २० गोवर्द्धनं समुत्पाट्य श्रीकृष्णे प्राहिणोत्खरः गिरिं गृहीत्वा श्रीकृष्णः प्रा
क्षिपत्तस्य मस्तके २१ दैत्यो गिरिं गृहीत्वाथ श्रीकृष्णे प्राहिणोद्बली कृष्णो गोवर्द्धनं नीत्वा पूर्वस्थाने समादिपत् २२ पुनर्धावन्महादैत्यः
शृंगाभ्यां दारयन्भुवं बलं पश्चिमपादाभ्यां ताडयित्वा जगर्ज ह २३ तन्नादेन ब्रह्मांडं पेजन्भूखंडमंडले हस्ताभ्यां संगृहीत्वा तं बलदे।
वो महाबलः २४ भूपृष्ठे पोथयामास मूर्छितं भग्नमस्तकं पुनस्तत्ताडनैर्दैत्यं मुष्टिनाच्युतपूर्वजः २५ तेन मुष्टिप्रहारेण सद्यो वै निध
नं गतः तदैव ववृषुर्देवाः पुष्पैर्नंदनसंभवैः २६ देहाद्विनिर्गतः सोपि घनश्यामसुंदरविग्रहः स्रग्वी पीतांबरो देवो वनमालाविभूषितः २०
श्रीकृष्णं सबलं नत्वा परिक्रम्य स्थितोभवत् तदैव सद्यो गोलोकादागतोभून्महारथः २८ लक्षपार्षदसंयुक्तः सहस्रध्वजशोभितः
सहस्रचक्रध्वनिभृद्धयायुतसमन्वितः २९ ललच्चामरशोभाढ्यो हंसवर्णोतिरत्नभृत् दिव्ययोजनविस्तीर्णो मनोयायी मनोहरः ३०
किंकिणीजालसंयुक्तो घंटामंजीरमंडितः हरिं प्रदक्षिणीकृत्य सबलं दिव्यरूपधृक् ३१ दिव्यं रथं समारुह्य द्योतयन्मंडलं दिशां
जगाम दैत्यो हे राजन् गोलोकं प्रकृतेः परं ३२ श्रीकृष्णो धेनुकं हत्वा सबलो बालकैः सह तत्र शस्त्रप्रगायद्भिर्वेभौ गोकुलगोगणैः ३३
श्रीराजोवाच मुनेः शक्तिः कथं प्राप्तः पूर्वं को धेनुकासुरः कथं खरत्वमापन्न एतन्मे ब्रूहि तत्त्वतः ३४ नारद उवाच वैरोचनेर्बलेः पु
त्रो नाम्ना साहसिको बली नारीणां दशसाहस्रैः रेमे वै गंधमादने ३५ वादित्राणां नूपुराणां शब्दोभूत्तद्वने महान् गुहायामास्थित
स्यापि श्रीकृष्णं स्मरतो मुनेः ३६ दुर्वाससोथ तेनापि ध्यानभंगो बभूव ह निर्गतः पादुकारूढो दुर्वासाः कृशविग्रहः ३७ दीर्घश्म।
श्रुर्द्धरः क्रोधयुक्तो ज्वलनद्युतिः यस्य शापेन विश्वोयं कंपितः स जगाद ह ३८ दुर्वासा उवाच उत्तिष्ठ गर्दभाकार गर्दभो भव दुर्मते ७

1597

वर्षाणांतवतुल्येतंव्यतीतेभारतेपुनः ३९ माथुरेमंडलेदिव्येपुण्येपेतालवनेवने वलदेवस्यहस्तेनमुक्तिस्तेभविताध्रुवं ४० श्रीनारदउ
वाच तस्माद्धलस्यहस्तेनश्रीकृष्णस्याग्रजन्मनः प्रज्ञादायवरोद्गतोनवधोमेनवान्यथः ४१ ॥ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांवृंदावन
खंडेअष्टमोध्यायः ८ ॥ श्रीनारदउवाच वलंविनाथगोपालैश्चारयन्गाःहरिःस्वयं कालिंदीकूलमागत्यपपौवारिविषाहृतं १ का
लियेनफणींद्रेणजलंयत्रविदूषितं पीत्वानिपेतुर्गावःसर्वागावोगोपाजलांतिके २ तदातान्जीवयामासदृष्ट्यापीयूषपूर्णया आर्तिवि
नोहरिःसाक्षात्भगवान्वृजिनार्दनः ३ कटौपीतपटंवद्ध्वानीपमारुह्यमाधवः पपाततोतुंगविटपात्तोयेविषदूषिते ४ उच्चालजलेहृ
दंकृष्णसंपातहर्षितं तत्सर्पमंदिरंतत्रांगीभूतंवभूवह तदैवकालियःक्रुद्धःफणीफणशताहृतः दशन्दंतैश्चभुजयाचकार
न्वमाधवं ६ कृष्णोदीर्घवपुःकृत्वाबंधनान्निर्गतस्ततः पुच्छेगृहीत्वासर्पेंद्रंभ्रामयित्वाविततस्ततः ७ जलेनिपात्यहस्ताभ्यांविक्षेपा
स्फुयतुःशतं पुनरुत्थायसर्पेंद्रोलेलिहानोभयंकरः ८ वामहस्तेहरिंसर्पोरुषाजग्राहमाधवं हरिर्दक्षिणहस्तेनगृहीत्वातंमहा
बले ९ तज्जलेपोथयामाससुपर्णइवपन्नगं सर्पोमुखेशतंदीर्घंश्वसन्पुनरागतः १० पुच्छेगृहीत्वातंकृष्णश्चकर्षास्फुयतुःशु
मX ते कृष्णहस्ताद्विनिष्क्रम्यसर्पस्तंदशतःस्तनः ११ ततोङ्गुष्टिनासर्पंत्रैलोक्यवलधारकः कृष्णमुष्टिप्रहारेणमूर्छितोविगतस्मृतिः १२
ततंकृत्वाततशतंस्थितोभूत्कृष्णसंमुखे आरुह्यतत्फणाशतंमणिवृंदमनोहरं १३ ननर्ततनटवत्कृष्णोनटवेषोमनोहरः गायन्स
मस्वंरागसंगीतंचसतालकं १४ पुष्पैर्देवाःपुवर्षस्तातोडवेनटराजवत् वादयन्तमहावीणानकडिंडिभवेणुकान् १५ सताल
पदविन्यासैस्तत्फणान्उद्धटान्वहून् वभंजसहसतःकृष्णःकालियस्यदुरात्मनः १६ तदैवनागपत्न्यस्ताआगताःभयविह्वलाःन
त्वाकृष्णंपरंदेवमूचुःगद्गदयागिरा १७ नागपत्न्यऊचुः नमःश्रीकृष्णचंद्रायगोलोकपतयेनमः असंख्यांडाधिपतयेपरिपूर्णतमा
यते १८ श्रीराधापतयेतुभ्यंव्रजाधीशायतेनमः नमःश्रीनंदपुत्रायवशोदानंदनायते १९ पाहिपाहिपरदेवपन्नगंत्वत्परंनशर
णंजगत्त्रयेतवपरात्परतरोहरिःस्वयं लीलयाकिलततोसिविग्रहं २० श्रीनारदउवाच नागपत्नीस्ततःकृष्णःकालियंविगतस्मयंवि

गर्गे॰ वृं॰ ८ ससर्ज हरिः साक्षात्परिपूर्णतमः स्वयं २१ पाहीति प्रवदंतं तं कालियं भगवान्हरिः प्रणतं संमुखे श्रीमान्शशास देवो जनार्दनः २२ श्रीभ-
गवानुवाच द्वीपं रमणकं गच्छ सकलत्रसुहृत्सुतः सुपर्णो यत्तनां तेवै नायात्मत्पादलांछिते २३ श्रीनारद उवाच सर्पः कृष्णं तं
संपूज्य परिक्रम्य प्रणम्य तं कलत्रपुत्रसहितो द्वीपं रमणकं ययौ २४ अथ फणाकालियेन संग्रस्तं नंदनंदनं तत्र जग्मुर्गोपगणाः
नंदाद्याः सकला जनाः २५ जलाद्विनिर्गतं कृष्णं दृष्ट्वा मुमुदिरे ततः आश्लिष्य स्वसुतं नंदः परां मुदमवाप ह २६ सुतं लब्ध्वा यशोदा म-
सुतकल्याणहेतवे ददौ दानं द्विजातिभ्यः स्नेहस्नुतपयोधरा २७ तत्रैव वासं चक्रुः गोपाः सर्वे परिश्रमात् कालिंदीनिकटे राजन्
गोपीगोपगणैः सह २८ वेणुसंघर्षणोद्भूतो दावाग्निः प्रलयाग्निवत् निशीथे सर्वतो गोपान्दग्धुमागतवान्स्फुरन् २९ गोपा वयस्याः
श्रीकृष्णं सबलं शरणं गताः नत्वा कृतांजलिकृत्वा तमूचुर्भयकातराः ३० गोपा ऊचुः कृष्ण कृष्ण महाबाहो शरणागतवत्सल पाहि पा-
हि वनेकष्टात्दावाग्नेः स्वजनान्प्रभो ३१ नारद उवाच स्वलोचनानि मा भैष्ट न्यमीलयत माधवः इत्युक्त्वा वह्निमपिबत्देवो योगेश्वरे-
श्वरः ३२ प्रातर्गोपगणैः सार्द्धं विस्मितैर्नंदनंदनः गोगणैः सहितः श्रीमद्व्रजमंडलमाययौ ३३ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां वृंदा-
व वनखंडे नवमोऽध्यायः ९ ॥ श्रीवैदेह उवाच यद्रजो दुर्लभं लोके योगिनां बहुजन्मभिः तत्पादाब्जं दधे साक्षाद्भो कालिय मूर्द्धसु १
कोयं पूर्वं कुशलकृत्कालियः फणिनां वरः एतद्वेदितुमिच्छामि ब्रूहि देवर्षिसत्तम २ नारद उवाच स्वायंभुवांतरे पूर्वं नाम्ना वेद-
शिरामुनिः विंध्याचले तपोकार्षीद्भृगुवंशसमुद्भवः ३ तदाश्रमे तपः कर्तुं प्राप्तो ह्यश्वशिरामुनिः तं वीक्ष्य रक्तनयनो प्राह वेदशिरो
रुषा ४ वेदशिरोवाच मम आश्रमे तपो विप्र मा कुर्यात्स्वाश्रमे हे नहि अत्यत्र तेन तपो योग्या भूमिर्नास्ति तपोधन ५ श्रीनारद उवाच श्रु-
त्वाथ वेदशिरसो वाक्यं त्वश्वशिरामुनिः क्रोधासक्तो रक्तनेत्रः प्राह तं मुनिपुंगवं ६ अश्वशिरोवाच महाविष्णोरियं भूमिर्न ते तव मे।
मुनिसत्तम कतिभिर्मुनिभिस्त्वात्र न कृतं तपउत्तमं ७ सर्पवत्सर्पेत्वं वत्तं भो हृष्यत्क्रोधं करोषि हि तदा सर्पो भवत्वं वै भूयात्ते गरुडाद्-
भयं ८ वेदशिरोवाच त्वं महादुरभिप्रायो लघुद्रोहे मदद्रुमः कार्यार्थी त्वं काकरूपवकाको भव सदामते ९ नारद उवाच आवि ८

1599

रासीत्ततोविस्मृतिस्थितंतशापतोस्तयोः सुस्वशापाद्दुःखितयोःशांतयामासतौगिरा ८ श्रीभगवानुवाच युवांतुमेसमौभक्तौभुजाविव
ततौमुनी सुवाक्यंतुमृषाकर्तुंसमर्थोहंमुनीश्वरौ ९ भक्तवाक्यंमृषाकर्तुंनेच्छामिशापयोमम तेमूर्द्धेदेवेदशिरवरणौमेभविष्य
तः १० तदातेगरुडाद्भीतिर्नभविष्यतिकर्हिचित् शृणुमेःसुशिरोवाक्यंशोकंमाकुरुमाकुरु ११ कालरूपेपिसंजातेनतेभविष्यति
निश्चितं परंत्रैकालिकंज्ञानंसंयुतंयोगिसिद्धिभिः १२ श्रीनारदउवाच इत्युक्त्वाथगतेविष्णौमुनिरप्युषिशिरोन्वय सातात्काकभुशुंडो·
भूत्वयोगींद्रोनीलपर्वते १३ रामभक्तोमहातेजाःसर्वशास्त्रार्थदीपकः रामायणंजगौयोवैगरुडायमहात्मने १४ तातपेत्वंतरेश।
मेदत्तःप्राचेतसोन्वयः कश्यपायददौकन्याएकादशमनोहराः तासांकद्रूचयाश्रेष्ठासाचैवरोहिणीस्मृता वसुदेवप्रियायस्यांबलदे
वैभवत्ततः १६ साकद्रूचमहासर्पान्जनयामासकोटिशः महोद्धतान्विषबलान्उग्रान्यंचशताननान् १७ महामणिधरांकां। न्
श्चित्कांश्चित्दशशताननान् तेषांवैदशिरानामकालियोभून्महाफणी १८ तेषामाद्यौफणींद्रोभूच्छेषोनंतःपरात्परः सोयेवबल
देवोस्तिरामोनंतोच्युताग्रजः १९ एकदाप्रीहरिःसाक्षाद्भगवान्प्रकृतेःपरः शेषंशाहशसत्कात्मामेघगंभीरयागिरा २० श्रीभगवा
नुवाच भूमंडलंसमाधातुंसामर्थ्यंकस्यचिन्नहि तस्मात्देवंमहीगोलंमूर्द्धिनदेहिसुहृद् २१ अनंतविक्रमस्त्वंवैनतोनंतइतिस्मृतः
इदंकार्यंप्रकर्तव्यंजनकल्याणहेतवे २२ श्रीशेषउवाच अवधिंकुरुयावत्वंधराधाराम्यमेप्रभो भूभारंधारयिष्यामितावत्तेवचना·
दिह २३ श्रीभगवानुवाच नित्यंसहस्रवदनैरुच्चारंवपृथकपृथक् मद्गुणस्फुरतांनाम्नांकुरुसर्पेन्द्रसर्वतः २४ मन्नामानिच
दिव्यानियदायास्यवसानतां तदाभूभारमुत्सृज्यस्वफणात्वंसुखीभव २५ श्रीशेषउवाच आधारोहंभविष्यामिमदाधारश्चकोभवे
त् निराधारःकथंतोयेतिष्ठामिकथयप्रभो २६ श्रीभगवानुवाच अहंचकमठोभूत्वाधारयिष्यामितेतनुं महीभारमयींदीर्घांमा
शोचंकुरुतात्सखे २७ श्रीनारदउवाच तदाशेषःसमुत्थायनत्वाश्रीगरुडध्वजं जगामसत्पपातालादधोवैलक्षयोजनं २८ गृही
त्वास्वकरेणैदंगरिष्ठंभूमिमंडलं दधारस्वफणेशेषोप्येकस्मिंचंडविक्रमः २९ संकर्षणोथपातालेगतेनंतेपरात्परे अग्रेफणींद्रा

न्

1600

न्

गा॰ स्तत्रैव विविशुर्ब्रह्मणोदिताः २० अतले वितले केचित्सुतले च महातले तलातले तथा केचिन्नागाः केचिद्रसातले २१ केऽप्य
वृं॰ स्तत्र ब्रह्मणादत्ते द्वीपे रमणके शुभे कालियप्रमुखास्तस्मिन्नवसन्नागसत्तमाः २२ इति ते कथितं राजन्कालियस्य कथानकं भुक्ति
९ दं मुक्तिदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि २३ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां वृन्दावनखंडे दशमोऽध्यायः १० ॥ श्रीराजोवाच द्वीपे र
मणके व्यालस्सर्पान्त्यक्त्वा विना कथं एतन्मे ब्रूहि सकलं कालियस्य भवेद्द्वयं १ श्रीनारद उवाच तत्र नागान्तको नित्यं नागसंघं जघा
सह गतस्त्वथं चैकया ते ताक्ष्यं शरणं भयातुराः २ नागा ऊचुः हे गरुत्मन्नमस्तुभ्यं त्वं साक्षाद्धरिवाहनः अस्मान्नत्सि यदा सर्पान्कथं
नो जीवनं भवेत् ३ तस्माद्बलिं गृहाण त्वं मासे मासे पृथक्पृथक् कथं पश्यामितस्ते बलिं तं त्वं कवत्परे ४ नारद उवाच तथास्त्व चो
क्त्वा ते सर्पा गरुडाय महात्मने सौपर्णीयायात्मनो राजन्निस्थितं दिव्यं बलिं ददुः ६ कालियस्य गृहस्यापि समयो भूद्यदा नृप तदाऽनार्द्य
बलिं सर्वं बुभुजे कालियो बलात् ७ तदागतः प्रकुपितः श्रायोधात्कालियोपरि चकार पादविक्षेपं गरुडश्चंडविक्रमः ८ गरुडांघ्रि
प्रहारेण कालियो मूर्छितो भवत् पुनरुत्थाय जिह्वाभिः श्वलीढन्मखश्वसन् ९ प्रसार्य स्वफणाघातैः कालियः फणिनांवरः व्य
दशद्गरुडं वेगाद्दंष्ट्रि विषमयैर्बली १० गृहीत्वा तं चतुंडेन गरुडो दिव्यवाहनः भूपृष्ठे पोथयामास पक्षाभ्यां ताडयन्मुहुः ११ तुंडा
द्विनिर्गतः सर्पस्तत्पदानि चकर्ष ह तस्यांगे वेष्टयन्नुच्चैः फूत्कारं व्यदंदन्मुहुः १२ तार्क्ष्यपदौ च पतितौ भूमध्ये द्वौ विरेजतुः एके ९१
नवर्हिणो भूवन्नीलकंठाद्वितीयतः १३ तेषां तु दर्शनं पुण्यं सर्वकामफलप्रदं पुष्कपदे मैथिलेंद्र दर्शनामाद्वस्ति न संशयत् १४
कुपितो गरुडस्तं वै नीत्वा तुंडेन कालियं निपात्य भूमौ सहसा तनुं तं विचकर्ष ह १५ तदा तुंडाद्वतत्तुंडात्कालियो भयविह्वलः तम
न्वधावत्सहसा पक्षिराट् चंडविक्रमः १६ सप्तद्वीपान्सखंडांश्च सप्त सिंधून्गतः फणी यत्र यत्र गतस्तार्क्ष्यस्तत्र तत्र ददर्श ह १७ भू
र्लोकं च भुवर्लोकं स्वर्लोकं प्रगतः फणी महर्लोकं तपोधाम्न्यञ्जनलोकं जगाम ह १८ तत्रैव गरुडं प्राप्तं पो धो लोकं पुनर्गतः श्री
हरिस्य भयात्कोपि रक्षितास्य न संददुः १९ कुत्रापि न सुखं जाते कालियोतिभयातुरः जगाम देवदेवस्य शेषस्य चरणांतिके २० ९

लोकोगोलोकोलोकवेष्टितः पंचाश्यभक्तिसंयुक्तःपुनरावर्ततेनहि ८ असंख्यब्रह्मांडपतेर्गोलोकाधिपतेःप्रभोः पुनःपादाब्जसंभू
तागंगाविरजागामिनी ९ पुनर्वामांशातलस्यकूलसाम्भूसरितांवरा रेजे शृंगारकुसुमैर्यत्रोस्मिन्मुद्रिकान्वय १० श्रीरासमंडलं
दिव्यंहेमरत्नसमन्वितं नानाशृंगारपटलैर्गुल्फाभ्यांश्रीहरेःप्रभोः ११ सभाप्रांगणवीथीभ्यःमंडपैःपरिवेष्टितः वसंतमाधुर्यधरः
कूजत्कोकिलसारसः १२ मयूरैःषट्पदैर्व्याप्तोः प्सरोभिःपरिसेवितः जातोनिकुंजोजंघाभ्यांश्रीकृष्णस्यमहात्मनः १४ वृंदावनेच।
जानुभ्यांराजन्सर्वमनोरमं लीलासरोवरंसाक्षाद्ऊरुभ्यांपरमात्मनः १५ कटिदेशात्स्वर्णभूमिर्दिव्यरत्नखचित्प्रभा उदरोरोमराजी
भ्यःमाधव्योविस्तृतालताः १६ नानापल्लवगौर्व्यामाधुनद्भ्रमरभूषिताः सपुष्पफलभारैश्चनताःसत्कुलजाइव १७ श्रीनाभिपंकजात
स्यपंकजानिसहस्रशः सरःसुहरिलोकस्यनानिरेजुरितस्ततः १८ त्रिवलिःप्रांततोवायुर्मंदगामतिशीतलः पत्रदेशात्कुभाजाता
मथुराद्वारिकापुरी १९ भुजाभ्यांश्रीहरेर्जातौश्रीदामाद्यष्टपालकाः तेदाश्चमणिबंधाभ्यांनंदोपनंदःकराग्रतः २० श्रीकृष्णस्यचबाहुभ्यां
सर्वेवृषभानवः कृष्णरामसमुद्भूताःसर्वेगोपगणान्नृप २१ श्रीकृष्णमनसोगावोवृषाधर्मधुरंधराः बुद्धेर्यवसगुल्मानिबभूवुर्मै
थिलेश्वर २२ तद्वामांसात्समुद्भूतोगौरतेजःस्फुरत्प्रभः लीलाश्रीर्भूश्चविरजातस्माज्जाताहरेःप्रिया २३ लीलावतीप्रियातस्यतांराधांतु
विदुःपरे श्रीराधायाभुजाभ्यांतुविशाखाललितासखी सहचर्यःकथागोप्योराधारोमोद्भवान्नृप एवंगोलोकरचनांचकारमधुसूदनः २५
विधायसर्वंनिजलोकमित्थंश्रीराधयातत्रसराजराजन् असंख्यलोकाधिपतिःपरात्परःसर्वोपरिपःपरिपूर्णदेवः २६ तत्रैकदासुं
दरासमंडलेस्फुरत्क्वणन्नूपुरशब्दसंकुले सत्कुंजमुक्ताफलदामजालमच्छत्रवद्धद्धिंदुविराजतांगणे २७ श्रीमाधवीनांसुविता
नजालतःस्वतःस्रवत्सन्मकरंदगंधिते मदंगतालध्वनिवेणुनादिते सकुंडलीनादितमनोहरेपरे २८ श्रीसुंदरीरासरसेमनोरमे
मध्यस्थितेकोटिमनोजमोहनं जगादराधापतिमूर्त्यपीतिराकृष्णांकटाक्षरसदानदक्षं २९ श्रीराधोवाच यदिरासेप्रसन्नोसिमत्।
मप्रेमणाजगत्पते तदाहंप्रार्थनांतत्रकरोमिमनसिस्थितां ३० श्रीभगवानुवाच इच्छांवरयवामोरुयातेमनसिवर्तते प्रदेयमपि

1602

गर्ग॰
गि॰
७

यद्भूतलेश्चमानदास्यामितत्प्रिये ३१ श्रीराधोवाच वृंदावने दिव्यनिकुंजपार्श्वे कृष्णातटे रासरसाय योग्यं रहःस्थलं त्वं कुरु नाथ।
मोजंमनोरथंमेजनदेवदेव ३२ श्रीनारदउवाच तथास्त्ववोक्ते भगवान्रहोयोग्यंविचिंतयन् नेत्राभ्यांपंकजाभ्यांतहृदयंस्वंद
दर्शह ३३ तदैवकृष्णस्यहृदयाद्गोपीव्यूहस्यपश्यतः निर्गतंसजलंतेजोनुरागस्येवचांकुरं ३४ पतितंरासभूमौतत्ववृधेपर्वता
कृतिः रत्नधातुमयंदिव्यंसुनिर्झरदरीवृतं ३५ कदंबवकुलाशोकलताजालमनोहरं मंदारकुंदवृंदाढ्यंसुपक्षिगणसंकु
लं ३६ क्षणमात्रेणवैदेहलक्षयोजनविस्तृतं शतकोटियोजनानांलंबितंशेषवन्मनः ३७ ऊर्द्ध्वंसमुन्नतंजातंपंचाशत्को।
टियोजनं करींद्रवत्स्थितःशश्वत्पंचाशत्कोटिविस्तृतं ३८ एवंभूतंतदृपितंवर्द्धितंमनसोत्सुकं कोलाहलेतदाजातेगोलोकेभय
विह्वले ३९ वीक्ष्योत्थायहरिःसाक्षाद्धस्तेनाश्वतताडत किंवर्द्धसेभोःप्रच्छन्नंलोकमाछाद्यतिष्ठसि ४० किंवानचैतेवसितुंगच्छन्तिस
करोद्धरिः संवीक्ष्यतंगिरिवरंप्रसन्नंभगवत्प्रिया ४१ तस्मिन्रहस्स्थलेराजन्रराजहरिणासह सोयंगिरिवरःसाक्षाच्छ्रीकृष्णेनप्रमोदि
तः ४२ सर्वतीर्थमयःश्यामघनश्यामःसुरप्रिया भारतात्पश्चिमदिशिशाल्मलीद्वीपमध्यतः ४३ गोवर्द्धनोजन्मलेभेपत्न्यांद्रो।
णाचलस्य च पुलस्त्येनसमानीतोभारतेव्रजमंडले ४४ वैदेहतस्यागमनंमयाप्रोक्तंपुरोदितं ४५ यथाप्रवर्द्धितंसुत्सकोयंन।
ष्वाविधानेभवितातुवोवा विचिंत्यशापंमुनिनापरेशोद्रोणात्मजायेतिददौतथार्थम् ४६ ॥ इतिश्रीमद्गर्गसंहितायांगिरि
राजखंडेनामनवमोध्यायः ९ ॥ नारदउवाच अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनं यस्यश्रवणमात्रेणमहापापंप्रणश्यति १
त्रितयोब्राह्मणःकश्चिद्धीनमीनीरवासकृत् श्रापयोस्वमरणानेतंमथुरायांप्रणश्यति २ कृत्वाकार्यंगृहंगच्छन्गोवर्द्धनतटीगतः व
र्तुलानांत्रयाणांचैकंजग्राहमैथिल ३ शनैःशनैर्वनोद्देशान्निर्गतोव्रजमंडलात् अग्रेददर्शायांतंराक्षसंघोररूपिणम् ४ हृद
येचमुखंयस्यत्रयःपादाभुजाःषट् हस्तत्रयीचस्थूलोष्ठोनासाहस्तसमद्युता ५ सदानाललललज्जिह्वाकेवकाभामलनूरुहाः ७
ग्रहणोष्णुदिशीदीर्घदंतावक्रभयंकराः ६ तंदृष्ट्वाब्राह्मणोराजन्कंपितावयवोभृशं तत्रस्थितोभूद्द्विजोनसमर्थःपलायितुं

न्

श्रीगणेशायनमः तुलसीकुसुमोपमेयकांतिर्यमुनाकूलकदंबमध्यवर्ती नवगोपवधूकृतकेलिशाली वनमाली वितनोतु
मंगलानि १ परिकरीकृतपीतपटं हरिं शिखिकिरीटनतीकृतकंधरं लकुटवेणुकरं चलकुंडलं पटुतरं नटवेषधरं भजे २
बहुलाश्व उवाच कृतिकृपादयो गोप्यो भूतपूर्वा हरौ मुने कथं श्रीकृष्णचंद्रेण ज्ञाताः पूर्णमनोरथाः ३ एतद्वद महाबुद्धे त्वं परा
वरविन्नमः ४ नारद उवाच कृतिकृपाद्याश्च या गोप्यो गोपानां सत्कुले व्रजे लेभिरे जन्म वैदेह शेषशायीवराज्जनात् ५ कमनीयं
नंदसूनुं वीक्ष्य वृंदावने च ताः वृंदावनेश्वरीं वृंदां भेजिरे तद्दिदृक्षया ६ वृंदादत्ताद्वरात्तासां प्रसन्नो भगवान्हरिः नित्यं तासां गृहे ययौ ६
तिरासार्थं भक्तवत्सलः ७ एकदा तु निशीथिन्यां व्यतीते प्रहरद्वये तासार्थं भगवान्कृष्णः शयनं वा न तद्गृहान्नृप ८ तदा उत्कंठिताः
गोप्यः कृत्वा तत्पूजनं परं पथन्कुः परया भक्त्या गायनमधुरया स्वं ९ गोप्य ऊचुः कथं न चागतः शौरे गोगृहान्वृजिनार्दन उ
त्कंठितानां गोपीनां त्वयि वृंदे चकोरवत् १० श्रीभगवानुवाच यो यस्य चित्ते वसति न च दूरे कदाचन विसूर्यः कमलं भूमौ दृष्ट्वा
दृष्ट्वा स्फुटति प्रियाः ११ अंगीरी मे गुरुः साक्षाद्दुर्वासा भगवान्मुनिः आगतो ह्यप्रियस्तस्य सेवार्थं गतवानहं १२ गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुः
गुरुर्देवो महेश्वरः गुरुः साक्षात्परंब्रह्म तस्मै श्रीगुरवे नमः १३ अज्ञानतिमिरांधस्य ज्ञानांजनशलाकया चक्षुरुन्मीलितं येन त
स्मै श्रीगुरवे नमः १४ स्वगुरुं मां विजानीयान्नावमन्येत कर्हिचित् न मर्त्यबुद्ध्यासेवेत सर्वदेवमयो गुरुः १५ तस्मात्तत्पूजनं कृत्वा
नत्वा तत्पादपंकजे आगतोहं विलंबेन भवतीनां गृहात्प्रियाः १६ नारद उवाच श्रुत्वा तत्परमं वाक्यं गोप्यः सर्वास्तु विस्मिताः कृ
तांजलिपुटा ऊचुः श्रीकृष्णं नम्रकंधराः १७ परिपूर्णतमस्यापि दुर्वासास्ते गुरुः स्मृतः अतस्तद्दर्शने कर्तुं मनो नः प्रोद्यतं प्रभो १८
पुण्ये देव निशीथिन्यां व्यतीते प्रहरद्वये कं तद्दर्शनं भूयादस्माकं परमेश्वर १९ तथा मध्ये दीर्घनदी यमुना प्रतिबंधका कथं
तद्दर्शनं नावमृते देव भविष्यति २० श्रीभगवानुवाच अवश्यमेव गंतव्यं भवतीभिर्यदा प्रियाः यमुनामेत्य चैतद्धे वक्तव्यं मार्गदे
तवे २१ यदि कृष्णो बालयतिः सर्वदोषविवर्जितः तर्हि नो देहि मार्गं वै कालिंदि सरितांवरे २२ इत्युक्ते वचने कृष्णा मार्गं वो दास्यति

धं

1604

गर्ग· स्वनः स्तुवितेनतेनव्रजजनतद्रूपंसर्वाव्रजांगनाः २३ षट्पंचाशन्नमान्नोगान्नीत्वासर्वान्ध्यग्रकृषक यमुनामेत्यहर्षेणकृंजगुर्गाननकं
मा घयाः २४ सद्यःकृष्णात्दृष्टौमार्गंगोपीभ्योमैथिलेश्वर तेनगोप्योगताः सर्वाभांडीरंचातिविस्मिताः २५ ततः प्रदक्षिणीकृत्यमुनिंदुर्वा
१ ससंचताः नत्वातद्दर्शनेचक्रुःपुरोधृत्वाशनंवहु २६ मेपूर्वंचातिमेपूर्वंमन्नंभोक्ष्यंतयामुने एवंविवदमानानांगोपीनांभक्तलत्
त्वं २७ विज्ञायमुनिशार्दूलःप्रोवाचविमलंवचः २८ मुनिरुवाच गोप्यःपरमहंसोहंगतकृष्णोतिनिष्क्रियः तस्मात्कुलेमदातव्यं
सं स्वंवाप्यशनेकरैः २९ नारदउवाच एवंविदारितेतेनमुनिवेगोप्योनिहर्षिताःषट्पंचाशन्नमान्नोगान्स्वान्स्वान्सर्वासमादिपन् ३·
दिपतीनांचगोपीनांपश्यंतीनांमुनीश्वरः जघासकोटिशोभारान्नोगान्सर्वान्नृत्ययातरः ३० विस्मितानांचगोपीनांपश्यतीनांपर।
स्परं इत्थंभूत्वानिपात्राणिवभूवुर्नृपसत्तम ३१ अथगोप्योमुनिंशांतंनत्वातंभक्तवत्सलं विस्मिताप्रणताप्राहुः सर्वाःपूर्णमनोर।
थाः ३२ गोप्यऊचुः मुनेऽथागमनेपूर्वंकृष्णोक्तवचनात्वदी तीर्त्वागतास्तत्समीपंदर्शनार्थंशुभेक्षया ३४ इतःकथंगमिष्यामःसं
देहोयंमहानभूत् नहिपंथेहिनमस्तस्यंयेनपंथालघुर्भवेत् ३५ मुनिरुवाच स्मृत्वेनात्तःप्रगंतव्यंभवतीभिर्यथास्वतः यमुनामेत्य
चैतद्वैवक्तव्यंमार्गहेतवे ३६ यदिदूर्वारसंपीताद्दुर्वासाकेवलंदिनो वनीनिरन्नोनिर्जलोरिवन्नेतेपृथिवीतले ३७ तर्हिनोदेहिमार्गं
वैकालिंदिसरितांवरे इत्युक्तेवचनेकृष्णामार्गंवोदास्यतिस्वतः ३८ नारदउवाच इतिश्रुत्वावचोगोप्योनत्वातंमुनिपुंगवं यमुना
मेत्य मुन्युक्तंचोक्त्वातीर्त्वानदींनृप ३९ श्रीकृष्णपार्श्वमाजग्मुर्विस्मितामंगलायनाः अथप्राहसगोपवध्वःसंदेहंमनसोत्थितं ४० पप्र
च्छुः श्रीहरिंवीक्ष्यरहःपूर्णमनोरथाः गोप्यऊचुः दुर्वाससोदर्शनेभोःकृतमस्माभिरद्यतः ४१ भुवयोर्वचमस्माकंसंदेहोयंप्रजायते।
ते यथागुरुस्तथाशिष्योमृषावादीनसंशयः ४२ जारस्त्वमसिगोपीनांरसिकोवाल्यतःप्रभो कथंवालयतिस्त्वंवैवदतामुनिनादं
न ४३ कथंदूर्वारसंपीताद्दुर्वासावह्वभुक्मुनिः नोज्ञातएषसंदेहःपश्यंतीनांव्रजेश्वर ४४ श्रीभगवानुवाच निर्ममोनिरहंकारः
समानःसर्वगःपरः सदावैषम्यरहितोनिर्गुणोहंनसंशयः ४५ तथापिभक्तान्भजतोभजतेवैतथायथा तथैवसाधुजानामिवै २

षण्यरहितः सदा ४६ न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसंगिनां जोषयेत्सर्वकर्माणि विद्वान्युक्तः समाचरन् ४७ यस्य सर्वे समारंभाः का
मसंकल्पवर्जिताः ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तमाहुः पंडितं बुधाः ४८ निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्ना
प्नोति किल्बिषं ४९ नहि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते तत्स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विंदति ५० ब्रह्मण्याधाय कर्माणि संगं
त्यक्त्वा करोति यः लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवांभसा ५१ तस्मात्त्वमिति तद्गीतां वद भक्तहिते रते ततस्त्वं भोजनं ते ज्ञास्यास्ते हर्वा रसमि
ताशिनः ५२ नारद उवाच इति श्रुत्वा वचो गोप्यः सर्वास्ताश्छिन्नसंशयाः श्रुतिरूपास्तान मस्यो बभूवुः मैथिलेश्वर ५३ ॥ इति श्री
मद्गर्गसंहितायां माधुर्यखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे श्रुतिरूपोपाख्याने नाम षष्ठमोऽध्यायः १४ नारद उवाच गोपीनामृ
षिरूपाणामाख्यानं शृणु मैथिल सर्वपापहरं पुण्यं कृष्णभक्तिविवर्द्धनं १ वंगेषु मंगलो नाम गोप आसीन्महामनाः लक्ष्मीवान्
श्रुतिसंपन्नो नवलक्षगवां पतिः २ भार्याः पंच सहस्राणि बभूवुस्तस्य मैथिल कदाचिद्दैवयोगेन हि धनं सर्वं क्षयं गतं ३ चौरैर्नी
तास्तस्य गावः काश्चिद्राज्ञा हृतास्तथा एवं दैन्ये च संप्राप्ते दुःखितो मंगलोऽभवत् ४ श्रीरामचंद्रस्य वरात् दंडकारण्यवासिनः ऋषयः ६
स्त्रीत्वमापन्ना बभूवुस्तस्य कन्यकाः ५ दृष्ट्वा कन्यासमूहं स दुःखी गोपो हि मंगलः उवाच दैन्यदुःखार्त्त आधिव्याधिसमाकुलः
मंगल उवाच किं करोमि क्व गच्छामि को मे दुःखं व्यपोहति भोजने च संदेहो यत्राशा तत्र कीदृशी ७ मति दैन्ये कन्यकास्वः का
कन्तालीयवद्गृहे तस्मात्कन्याविराजस्तु यतिने वलियेत्वदे ८ तस्मान्मेताः कन्यकास्तु कन्यानां सौख्यहेतवे नारद उवाच कद
थीकृष्णतः सर्वाः एवं बुद्ध्या स्थितोऽभवत् तदैव मथुरादेशाद्गोपश्चैकः समागतः तीर्थयात्रीजयो नाम वृद्धो बुद्धिमतां वरः तान्व
वान्नंदराजस्य श्रुतं वैभवमद्भुतं ११ नंदराजस्य वै लेपे मंगलो दैन्यपीडितः विचिंत्य प्रेषयामास कन्यकाश्चारुलोचनाः १२ ता नं
दराजस्य गृहे कन्यका रत्नभूषिताः गवां गोमयहारिण्यो बभूवुर्गोकुले पुनः १३ श्रीकृष्णस्य सुंदरं दृष्ट्वा कन्या जातिस्मरास्तु ताः कालि
दीसेवनं चक्रुर्नित्यं श्रीकृष्णहेतवे अथैकदा श्यामलांगा कालिंदीतीर्थलोचना ताभ्यः स्वदर्शनं दत्वा वरं दातुं समुद्यता १४ ताव।

1606

ध्रिवेव्रजेशस्य शुभोभूपात्मनिस्थनः मत्पक्षवोक्ता कालिंदीनदैवांनरथीयत १९ तांश्रुत्वा हृदकारत्येकार्तिक्यां रासमंडले नाभिः
गर्गे· सार्द्धं हरीरेमे स्त्रीभिः सुरराडिव २० ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां माधुर्यखंडे द्वितीयोऽध्यायः २ ॥ श्रीनारद उवाच मैथिलानां
मा· गोपिकानामाख्यानं शृणु मैथिल दशाश्वमेधतीर्थस्य फलदं भक्तिवर्द्धनं १ श्रीरामस्य वरात्ज्ञाता नानवनंदगहे शुभा कमनीयं नंद
२ सूनुं द्रष्टुं ना मोहमास्थिताः २ मार्गशीर्षे शुभेमासि चक्रुः कात्यायनीव्रतं उपचारैः षोडशभिः कृत्वा देवीं महीमयीं ३ अरुणोदय
वेलायां स्नाता नार्थ्यःयमुनाजले नित्यं समेता व्रजरस्तु गीतं यो भगवद्गुणं ४ एकदा ताः स्ववस्त्राणि तीरेन्यस्य व्रजांगनाः विजह्रर्यमुना
तोये करभ्यां सिंचतीर्मिथः ५ तासां वासांसि संनीता भगवान्नागतस्ततः नरं कदंबमारुह्य चौरवन्मौनमास्थितः ६ तानवीत्य सर्वा
सांसि विस्मिता गोपकन्यकाः नीपे स्थितं विलोक्याथ सलज्जा जहसुर्नृप ७ पुनीर्व्वलित सवासांसि सर्वा आगम्यवान्नवै मुग्मयानदि
दास्यामि हृतानीत्युवाचह ८ राधिकात्वत्साशीतजले हसंत्यः शड्कुरागता गोप्य ऊचुः हे नंदनंदन मनोहर गोपरत्न नारायणाजि
त विभो तिमहार्ति हारिन् श्रीशणमस्तेंदरत वो हितमत्यवाक्यं कुर्मीकथं विवसनः किलतेपिदास्यः ९ गोपांगनाव स हृत्ववनी न
न् त हारिंजा तो व्रजे तिरसिकः किलनिर्भयोसि वासांसि देहि नहि चे न्मथुराधिपाय वक्ष्यामहे नयमती वकृतं त्वयात १० श्रीभग
वानुवाच दास्यो ममैव यदि सुंदरमंदहासा रुद्र्वंत चैव किल चात्र कदंबमूले नोचेत्समस्तवसनानि नयामि गेहान्स्मात्करिष्य
थ ममैव वचो विलंवात् ११ नारद उवाच तदा तानि निर्गताः सर्वा जलाच्छीतवेपिताः आगता योनि माच्छाद्य पाणिभ्यांशीतक
र्षिताः ततस्तासाम भिप्रायं परमेशमलताक्षो मोदितान्यास्थिता तस्तत्र कुलेलतार्पिते तदा १२ कृष्णदत्तानि वासांसि दधुः सर्वा व्र
जांगनाः प्राह मंदस्मितः कृष्णः समन्ताद्वीक्ष्य ता वचः १४ श्रीभगवानुवाच भवतीभिर्मार्गशीर्षे कृतं कात्यायनीव्रतं मदर्थं तच्च सफ
लं भविष्यति न संशयः १५ परश्वो हनिचाटव्यां कुरसन्नाती रे मनोहरे युष्माभिस्तु करिष्यामि रासं संपूर्णमनोरथं १६ इत्युक्त्वाथ गतेकृ १
ष्णे परिपूर्णतमे हरौ श्रामानंदाने द्रहासा गोप्यः सर्वा गृहान्ययुः १७ ॥ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां माधुर्यखंडे तृतीयोऽध्यायः ३

नारद उवाच कोशलानां गोपिकानां वर्णनं शृणु मैथिल सर्वपापहरं पुण्यं श्रीकृष्णचरितामृतं १ नवोपनंदगेहेषु जातानाम
वरांगजे पद्मिनीनां गोपजनैः रत्नभूषणभूषिता २ कृतिचेद्दशनीकाशा नवयौवनसंयुताः पद्मिन्यो हंसगमनाः पद्मपत्रविलो
चनाः ३ जातु मैथिलसस्नेहं सहर्षं सर्वतोधिकं वक्रं कृष्णेन दृष्ट्वा ते कमनीयं महात्मनि ४ ताभिः सार्द्धं महारासं व्रजवीथीषु मा
धवः स्निग्धैः पीतपटाढ्यैः कर्षणैः सचकार ह ५ दीर्घिकार्थं यांत्यः वल्लकृष्णेन कानुवन् कृष्णेहिते मसंयुक्ता अथमंत्यः कुंज
मंदिरे ६ खेवायौ वाग्रे सलिले मत्ताः ज्योतिर्दिशासु च द्रुमेषु जनहृदयेषु नासां कृष्णोदृश्यते ७ प्रेमलक्षणासंपन्ना याश्च कृष्णसह
नमानसाः श्रुतिभिः सनकैर्भीवैरसंपन्ना नाम्ना योषितः ८ प्रेमणा परमहंसानां पदवीं समुपागताः कृष्णानंदाश्च याः तस्यो व्रजवी
थीषु नान्य ९ जडान्जडेन जानं मोजडोन्मनपिशाचवत् श्रुतवंतो श्रुतवंतोवागतनलज्जागतस्पृहाः १० एवं कृष्णार्थनो शामासलना
र्याश्च गोपिकाः वलादाकृष्य कृष्णस्य चतुर्भुजपदपंकजे ११ नासां तपः किं कथयामि राजन् वृद्धोपदेशश्रवणं च नासां याश्च
किरेषे महाहिंदियापैर्विसृज्य लोकव्यवहारमार्गं १२ यासां सरोमविनिधाय वाडं कृष्णाशयाः प्रेमविभिन्नचित्ताः वक्रं वशे कृष्ण
मनंतपस्वहर्के नश्लाकोवदनैः फणीद्रः १३ योगेन सांख्येन शुभेन कर्मणा न्यायादिवैशेषिकतत्त्ववित्तमैः न प्राप्यते तत्त्वपदे
विदेहराट् संप्राप्यते केवलभक्तिभावतः १४ भक्त्यैव वश्यो हरिरादिदेवः सदा प्रमाणं किल चात्र गोप्यः सांख्यं च योगं च कृतं न कैः
ताभिः शेमैव यस्य शकृतिनागताः स्युः १५ ॥ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां माधुर्यखंडे कोशलोपाख्यानेनाम चतुर्थोध्यायः ४ ॥
नारद उवाच अयोध्यावासिनीनां च वर्णनं शृणु मैथिल चतुःपदार्थदं साक्षात् कृष्णसंप्राप्तिकरं परं १ सिंधुदेशेषु नगरी चंपका
नाम मैथिल बभूव तस्यां विमलो राजा धर्मपरायणः २ कुबेर इव कोशाढ्यो मनस्वी सगरादिव विस्रभक्तः प्रशांतात्मा प्रह्लाद
इव भूतिमान् ३ भार्यायाः षट्सहस्राणि बभूवुस्तस्य मैथिल रूपवंत्यः कंजनेत्राः वंध्यास्ताः समागताः ४ अपत्यं केन पुण्येन भू
यान्मे शवदन्नृपः एवं चिंतयतस्तस्य बहवो वत्सरा गताः ५ एकदा याज्ञवल्क्यस्तु मुनीन्द्रस्तत्रुपागतः तं नत्वा संपूज्य विधिवन्नृपस्त

गर्ग· स्वस्मृत्वे स्थितः ९ चिंताकुलेन्नृपं वीक्ष्य याज्ञवल्क्यो महामुनिः सर्वज्ञः सर्वविज्ज्ञानः प्रत्युवाच नृपोत्तमं ७ याज्ञवल्क्य उवाच रा
मा· जन्नृकुशोसि कस्मात्त्वं का चिंता ते हृदि स्थिता सर्वं ते गेहकुशलं दृश्यते सांप्रतं नव ८ विमल उवाच ब्रह्मंस्त्वं किं न जानासि तपसा·
३ दिव्यचक्षुषा तथाप्यहं वदिष्यामि भवतां वाक्यगौरवात् अनपत्ये वहं दुःखेन व्याप्तो हे मुनिसत्तम किं करोमि तपो दानं वद येन भवे
त्प्रजाः ९ नारद उवाच इति श्रुत्वा याज्ञवल्क्यो ध्यानस्तिमितलोचनः दीर्घं दृष्ट्वा मुनिश्रेष्ठो भूतं भव्यं भवच्च यत् १० याज्ञवल्क्य उवाच
अस्मिंजन्मनि राजेंद्र पुत्रो नैव च नैव च पुत्र्यस्तव भविष्यंति कोटिशो नृपसत्तम ११ राजोवाच पुत्रं विना पूर्वजानां न कोपि विमुच्यते
भूमितले मुनींद्र सदा पुत्रसमः स्नेहो ह्युपास्यात्परं विहाय पुत्रं सर्वं न किंचित् १२ याज्ञवल्क्य उवाच मा खेदं कुरु राजेंद्र पुत्र्यो देया त्व
यादवाय श्रीकृष्णाय भविष्याय परेदाया दिकैः सह १४ तेनैव न ते सर्वे ऋणं देवर्षिपितृणां प्रभो मुच्यते नृपशार्दूल परं मोक्षमवाप्स्य
सि १५ नारद उवाच तदातिहर्षितो राजा श्रुत्वा वाक्यं महामुनेः पुनः पप्रच्छ संदेहं याज्ञवल्क्यं महामुनिं १६ राजोवाच कस्मिन्कु·
ले कुत्र देशे भविष्यः श्रीहरिः स्वयं किं वर्णः कीदृशो रूपी वर्षैः कैर्निर्मितैः १७ याज्ञवल्क्य उवाच द्वापरे युगसमाप्ते तत्र
२ ज्यां महाभुज। भरतखंडे वर्षे शते तथा पंचदशे नृप १८ तस्मिन्वर्षे यदुकुले मथुरायां यदोः पुरि भाद्रे बुधे कृष्णपक्षे धातृभे हर्षणेऽष्ट २९
वदे मध्यरात्रे नक्षत्रे शमहोदये अथ कालागते काले देवकां शौरि मंदिरे भविष्यति हरिः साक्षात् हरिणामयसेभिवन् श्रीव·
त्सांकोच नयुगमो वनमाल्यतिसुंदरः २१ पीतांबरः पद्मनेत्रः स विभूतिश्चतुर्भुजः तस्मै देया त्वया कन्या माप पुत्रस्ते न संशयः २२ ॥
इति श्री मद्गर्गाचार्य संहितायां माधुर्यखंडे नारद बहुलाश्व संवादे योध्यापुरवासिन्या उपाख्यानेऽष्टमः ॥ ॥ नारद उवाच एवमु
क्त्वा गते साला याज्ञवल्क्ये महामुनौ अतीव हर्षमापन्नो विमलश्चंपकापतिः १ अयोध्यापुरवासिन्यः श्रीरामस्य वराद्य याः बहूम्ल
स्यभार्या सुताः सर्वाः कन्यकाः शुभाः २ विवाहयोग्यास्ताः दृष्ट्वा चिंतयन्वै चंपकापतिः याज्ञवल्क्य वचः स्मृत्वा हृतमाहत्न ये ष्वरः ३
विमल उवाच मथुरां गच्छ हृतं त्वमक्ष्वा शौरि गृहं शुभं दर्शनीयस्त्वया पुत्रो वसुदेव सुसुंदरः ४ श्रीवत्सांकोवनशपा भी वनमाली ३

1608